

ΠΑΡΟΥΣΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Σ ΚΣΤ'

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΙΔΡΥΤΑΙ 1952—54
† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
ΕΤ. Α. ΦΑΚΑΤΣΕΛΗΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ—ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
1954—56

† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
1956—73

† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
ΔΗΜ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

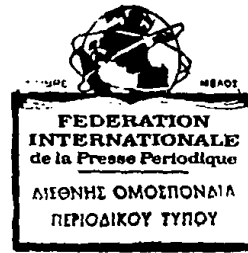
ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ — ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΘ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Επιτροπή Επιμελείας Ὑλη

ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ
ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΠΟΥΛΟΣ
ΝΙΚΟΣ ΤΕΝΤΑΣ
ΚΩΝ. ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Σ Υ Ν Δ Ρ Ο Μ Α Ι
(ἐτήσια)

Ἐσωτερικοῦ	Δρχ. 400
Νομ. Προσώπων, Ὁργανισμῶν, Τραπεζῶν	» 600
Κοινοτήτων καὶ Σχολείων	» 400
Ἐξωτερικοῦ	Δολλ. 20
Τιμὴ τεύχους	Δρχ. 100

Ἀντεπιστέλλοντα Μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς

Α. Ι. ΒΡΑΝΟΤΣΗΣ (Ἀθήνα)

ΧΡΥΣ. ΖΙΤΣΑΙΑ (Θεσ/νίκη)

ΓΙΩΡΓ. Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ (Ἀθήνα)

ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗΣ (Ἀθήνα)

ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ (Ἀθήνα)

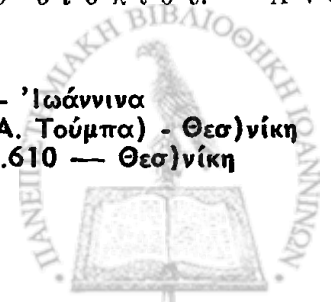
Ἐμβάσματα: «ΗΠ. ΕΣΤΙΑ» Ὁδὸς Σμύρνης ἀριθ. 11, Ἰωάννινα, Τηλέφ. 26.659

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Ζήκου Μιχαήλ	: «Ὁ Ἀδὰμ ἐργαζόμενος τὴν γῆν» (τοιχογραφία) ..	Σελ. 51
Δημ. Κ. Ἀγραφιῶτη	: Ὁ Χιονοαδίτης ἀγιογράφος Μιχαήλ Ζήκος καὶ ἡ συντροφιά του στὸ Μεταξοχῶρι Ἀγιάς (ιστορικὴ μελέτη) ..	» 5
Φιλαρέτου Βιτάλη	: Σπυρίδων Καραμάνης (πατὴρ - Εὐεργέτης τῆς Πρεβέζης (ιστορ. μονογραφία) ..	» 5
Κούλας Ξηραδάκη	: Δυὸ ἔγγραφα ἀναφερόμενα στὸ πολιτικὸ καὶ σχολικὸ καθεστῶς τῆς Δρόβιανης (ιστορ. στοιχεῖα) ..	» 5
Κώστα Π. Βλάχου	: Κτηματολόγια τῶν μονῶν τῆς περιοχῆς Κουρέντων Ἰωαννίνων (ιστορ. στοιχεῖα) ..	» 5
Νικολ. Β. Στασινοῦ	: Ἀπὸ τὴν ἐγκυμοσύνη ὡς τὸ σαράντισμα (περιοχῆς Ξηροβουνίου Τζουμέρκων) (λαογρ. ἔρευνα) ..	» 5
Χρήστου Σκανδάλη	: Δημοτικὰ τραγούδια Κρυφοβοῦ καὶ Πεστών Ἰωαννίνων (λαογρ. συλλογὴ) ..	» 5
Θεμ. Παπαθανασίου	: Ἡ ἐργασία κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν (μελέτη) ..	» 5
Παύλου Α. Κυριακίδου	: Ἡ κοινωνικὴ καὶ θρησκευτικὴ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν (μελέτη) ..	» 5
Τάκη Σιωμοπούλου	: Δήλος (222 μ.Χ.) (ποίημα) ..	» 5
Alberto Frattini (μετάφρ. Φ. Δέλφη)	: Στὰ εἴκοσι χρόνια ὁμολογεῖ μ' εἰλικρίνεια — Ἀναχώρηση (ποίημα) ..	» 5
Χρυσάνθης Ζιτσαίας	: Τὸ πορτραῖτο τῆς ἀδελφῆς (διήγημα) ..	» 5
Γιώργου Βέη	: Ὁ ὕπνος εἶναι ἕνας ἀπλοῦς ἀνθρώπος (ποίημα) ..	» 5
Γιώργου Μανθ. Οἰκονόμου	: Ἐκτυφλωτικὴ μαχαιριά (διήγημα) ..	» 5
Λαφονταῖν (μετάφρ. Α. Γεροντικοῦ)	: Ὁ Κηπουρὸς καὶ ὁ Ἄρχοντάς του (ποίημα) ..	» 5
Χρήστου Πέτρου	: Ἄπλωσε τὸ χέρι (ποίημα) ..	» 5
Τ.Ι.Α.	: Ἡ τσοῦχτρα (διήγημα) ..	» 5
Πάνου Τζιόβα	: «Χωρισμὸς» (ποίημα) ..	» 5
Jules Supervielle (μετάφρ. Ν. Σπάνια)	: Ἡ βροχὴ καὶ οἱ τύρανοι — Χθὲς καὶ σήμερα — Τὸ βάρος μιάς ἀπλῆς ἡμέρας — Πρόσωπα (ποίηματα) ..	» 5
Bartolo Cataubella (μετάφρ. Φ. Δέλφη)	: Τὸ βράδυ τῶν νεκρῶν — Γλυκὸς ὁ στίχος (ποίηματα) ..	» 5
Κ. Δ. Στεργιοπούλου	: Ἡ προέλευσις τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος (δοκίμιον) ..	» 5
Εὐαγγ. Δικήτα	: Ἱστορία ἐνὸς ἀρχοντικοῦ (διήγημα) ..	» 5
Ἰσπανικὸ (Ἀνωνύμου) (μετάφρ. Μάγιας - Μαρίας Ρούσσου)	: Λαζαρίγιο ντὲ Τόρμες (πεζογραφία) ..	» 5

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Σ η μ ε ι ὶ μ α τ α: Μακάριος Γ' (Δημ. Σιωμοπούλου) — Ἡ πνευματικὴ ἐπαρχία — «Ἡπειρωτικὰ '77» — Τὰ ἸΓ' Δωδωναῖα (Δ. Κόκκινου) — Ἡ Μεγάλου Γένους Σχολή (Τ. Α. Καρανδρέα) — Κριτικὴ τοῦ βιβλίου — Ἀναίτωνος η.

Δ)ΝΣΕΙΣ: Συντάξας: Δ. Κόκκινος — Μελετίου Γεωγράφου 51 - Ἰωάννινα
Τυπογραφεῖον: Φ. Β. Μπαμπούσης — Γ. Διβολὴ 15 (Α. Τούμπα) - Θεσ/νίκη
Ἐκτύπωσις: Τυπογραφεῖον «Ἡ ΔΩΔΩΝΗ», Κονίτσης 195, τηλ. 920.610 — Θεσ/νίκη

ἩΠΕΙΡΩΤΙΚῆ ἙΣΤΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΤΟΜΟΣ ΚΣΤ' - ΤΕΥΧΗ 303 - 304

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1977

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

«Ο ΑΔΑΜ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΣ ΤΗΝ ΓΗΝ»
(Διὰ χειρὸς Ζήκου Μιχαήλ ἐκ Χιονιάδων Κονίτσης)

Ἀπὸ τὸν Α τοῖχο τοῦ νάρθηκα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου: «Ὁ Ἀδάμ ἐργαζόμενος τὴν γῆν»
(Φεβρουάριος 1852)
(Φωτογραφία Γιάννη Γουργιώτη, Ἁγία Λαρίσης)

Ἡ ΠΕΙΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΣΤ'

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1977

303 - 304

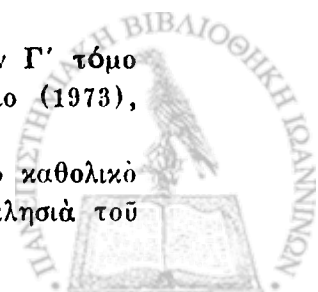
ΔΗΜ. Κ. ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ

Ο ΧΙΟΝΙΑΔΙΤΗΣ ΑΓΙΟΓΡΑΦΟΣ ΜΙΧΑΗΛ ΖΗΚΟΣ ΚΙ Η ΣΥΝΤΡΟΦΙΑ ΤΟΥ ΣΤΟ ΜΕΤΑΞΟΧΩΡΙ ΑΓΙΑΣ

Ἡ ἐπαρχία Ἀγιάς ἔχει τὸ μεγάλο προνόμιο νὰ φιλοξενεῖ στὸ ἔδαφός της ἕνα πλῆθος βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα πολλὰ διατηροῦνται σὲ καλὴ κατάσταση κι ἄλλα συντηροῦνται ἀπὸ τὶς ἀρμόδιες ὑπηρεσίες. Χρονολογικὰ καλύπτουν μιὰ περίοδο πού ἀρχίζει ἀπὸ τὸν 11ο αἰ. καὶ φτάνει ὡς τὸν 19ο. Παρὰ τὸ πλῆθος τῶν μνημείων καὶ τὴν προφανῆ σπουδαιότητά τους ἀπὸ κάθε ἄποψη — ἀρχιτεκτονική, ἀγιογραφική, ἱστορική — δὲν ἔχει γίνεи καμιὰ σημαντικὴ ἔρευνα πάνω σ' αὐτά. Μόνη ἐξαίρεση ἀποτελοῦν οἱ φωτεινὲς προσπάθειες τοῦ Ν. Γιαννόπουλου παλιότερα¹ καὶ τοῦ Νίκου Νικονάνου οἱς μέρες μας². Γιὰ μιὰ συστηματικὴ μελέτη αὐτῶν τῶν μνημείων χρειάζεται μεράκι, χρήματα, κόπος καὶ πάνω ἀπ' ὅλα συναίσθησις ἀπόλυτη τῆς ἀξίας τῶν μνημείων τόση, ὅση αἰνεται νὰ ἔχουν οἱ κάθε εἴδους ἀγιογδύτες πού σιγὰ - σιγὰ καὶ συστηματικὰ ἀφανίζουν τοὺς παραδοσιακοὺς μας θησαυροὺς.

Ἀπὸ τὴν πρώτη, τὴν ἐπιφανειακὴ ματιὰ ὁ ἐπισκέπτης νιώθει πὼς βρίσκειται σ' ἕνα κῶρο, ὅπου ἡ εὐσέβεια ἔδωσε πλούσια δείγματα καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῆς οἰκονομικῆς ἀνεσις τῶν κατοίκων ἄφησε ἔργα ἀξιόλογα. Μιὰ δεύτερη ματιὰ θὰ μᾶς ἀποκαλύψει πὼς σ' αὐτοὺς τοὺς κῶρους τῶν μεγάλων ἢ τῶν μικρῶν ἐκκλησιῶν ὑπάρχουν ἔργα γνωστῶν κι ἀγνωστῶν ἀγιογράφων, ἔργα καμωμένα ἀπὸ λαϊκοὺς τεχνίτες (ξυλογλύπτες, χρυσικάδες, λαϊκοὺς ζωγράφους), πού προέρχονται ἀπὸ ὅλα σχεδὸν τὰ γεωγραφικὰ διαμερίσματα τῆς χώρας. Κρητικοί, Χιώτες, Ἡπειρώτες, Μακεδόνες, ντόπιοι ἀγιογράφοι καὶ ξυλογλύπτες κι ἄλλοι ἀκόμα, ἄφησαν τὰ λαμπρὰ ἔκνη τῆς τέχνης τους οἱς ἐκκλησιὰς τῆς περιοχῆς³.

1. Γιαννόπουλον Ν., "Ἐρευναι ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀγιάς, ΕΕΒΣ, τ. 16 (1940), σελ. 370—383. Ἀκόμα στὰ «Θεσσαλικὰ Χρονικά», τ. Δ' (1934), σελ. 212—216 γιὰ τὴν Ἐπισκοπὴ Βεσαίνης κλπ.
2. Νίκου Νικονάνου, "Ἐρευνες στὴν Ἐπαρχίᾳ Ἀγιάς Λαοῖσης, ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν Γ' τόμο τοῦ «Ἀρχείου Θεσσαλικῶν Μελετῶν», Βόλος 1974, καθὼς καὶ στὸν Β' τόμο (1973), σελ. 39—59.
3. Οἱ κύριες ἐκκλησιὰς καὶ τὰ ξωκλήσια τοῦ Μεταξοχωριοῦ σήμερα εἶναι: Τὸ καθολικὸ τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας (μέσα 18ου αἰ.), Ἅγιος Γεώργιος (νεώτερη ἐκκλησιὰ τοῦ

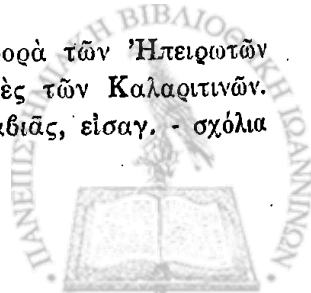
Σήμερα θ' ασχοληθούμε με την παρουσία Ἡπειρωτῶν ἀγιογράφων στην περιοχή Ἀγιάς κι εἰδικὰ σ' ἓνα μόνο χωριό, τὸ Μεταξοχώρι, πὸ παλιότερα λεγόταν Ρέτσιανη. Τοῦτο τὸ χωριὸ βρίσκεται μόνο 1,5 χιλιόμετρο δυτικὰ τῆς Ἀγιάς καὶ σήμερα στὸ ἀνατολικό του τμήμα ἔχει συναντηθεῖ με τὸν δυτικώτερο συνοικισμό της. Στὸν ἐπισκέπτη του προσφέρει ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καταπληκτικὴ του φυσικὴ ὁμορφιὰ καὶ τὴν αὐθόρμητη φιλοξενία τῶν κατοίκων του καὶ ἓναν ἀρκετὰ σεβαστὸ ἀριθμὸ μεταβυζαντινῶν μνημείων, πὸ ἀκόμα διατηροῦνται σὲ καλὴ κατάσταση. Ἐδῶ θὰ βροῦμε τὰ χνάρια Ἡπειρωτῶν ἀγιογράφων πὸ ἀρχίζουν ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰ. καὶ σταματοῦν στὰ μέσα τοῦ 19ου⁴.

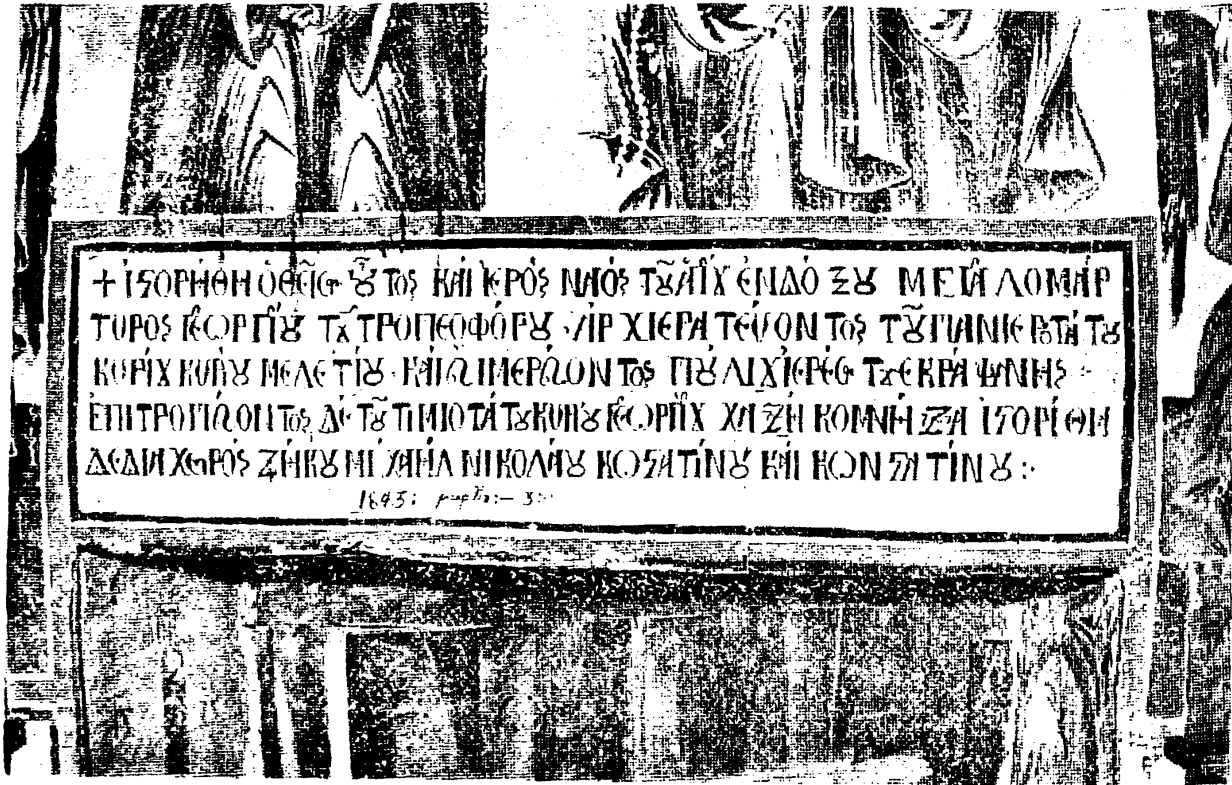
Τὸ κύριο θέμα θὰ ᾖ οἱ Μιχαὴλ Ζῆκος κι ἡ συντροφιά του, οἱ Χιονιαδίτες ἀγιογράφοι καὶ ἡ παρουσία τους στὶς ἐκκλησιὲς τοῦ Μεταξοχωριοῦ.

Οἱ παραπάνω ἀγιογράφοι δὲν εἶναι οἱ πρῶτοι Ἡπειρωτῆς πὸ ἀφησαν τὰ σημάδια τῆς προσφορᾶς τους στὶς ἐκκλησιὲς τοῦ Μεταξοχωριοῦ. Σὲ μιὰν εἰκόνα τοῦ τέμπλου τοῦ σημερινοῦ ἀγίου Γεωργίου τοῦ χωριοῦ, παρασταίνεται ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος. Τὸ φωτοστέφανό του εἶναι ἀσημοσκέπαστο καὶ διακοσμημένο με ἡμιπολύτιμα — στὸ χρῶμα τοῦ ἀκάτη — πετράδια. Ἀσημοσκέπαστα εἶναι τὰ χέρια του, τὸ ξίφος καὶ τὰ ὑποδήματά του. Εἶναι μιὰ εἰκόνα με ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης τοῦ 18ου αἰ., πὸ λίγο πολὺ μᾶς γυρίζει στὴν τεχνοτροπία τῶν βυζαντινῶν. Στὴ δεξιὰ — γιὰ τὸ θεατὴ — γωνιὰ τῆς διαβάζουμε: «Διὰ συνδρομῆς τῶν ἱερέων Νικολάου ἱερέως, ἱερέως Ἰωάννου ἱεροδιακόνου. Χεῖρ Ἀρσενίου ἱερομονάχου τοῦ ἐξ Ἄρτης». Λίγο χαμηλότερα μᾶς δίνεται κι ἡ χρονολογία: «ἔτος ΑΨΙΕ», 1715 δηλ. Στὸ ἴδιο τέμπλο σὲ ἄλλη εἰκόνα τοῦ ἴδιου σχήματος παρασταίνεται ἡ «Παναγιὰ ἡ Γλυκοφιλοῦσα». Ἡ ἐπιγραφὴ με τὴ χρονολογία, τὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης καὶ τῆς τεχνικῆς μᾶς ὑποχρεώνουν νὰ δεχτοῦμε πὸς εἶναι κι αὐτὴ ἔργο τοῦ ἴδιου Ἀρτινοῦ ἱερομονάχου. Ἔτσι πλάι στὸ «Ἀνακαινίσις ΑΨΙΕ» δὲ διστάζουμε νὰ προσθέσουμε «Χεῖρ Ἀρσενίου κ.λ.π.». Ἀκόμη, μέσα στὸ σημερινὸ ναὸ τοῦ Ἀγίου Νικολάου, πὸ χτίστηκε πάνω στὸ χῶρο τοῦ παλιοῦ ὁμώνυμου ναοῦ, βρίσκουμε μιὰν εἰκόνα, στὴν ὁποία παρασταίνεται ὁ ἅγιος Νικόλαος ἐνθρονος. Στὴν κάτω ἀριστερὴ — γιὰ τὸν θεατὴ — γωνιὰ διαβάζουμε: «ἔτος ΑΨΙΕ» κι ἀκολουθοῦν — δυσανάγνωστα πιά — τὰ ὀνόματα τῶν ἀφιερωτῶν. Στὴ δεξιὰ ὅμως γωνιὰ μετὰ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ διακρίνεται: «Χεῖρ Ἀρσενίου τοῦ ἱερομονάχου...». Τὴ φθορὰ πὸ ἀκολουθεῖ αὐτὲς τὶς τέσσερις λέξεις εὐκόλο τὴν ἀναπληρώνουμε με τὶς παρακάτω: «...τοῦ ἐξ Ἄρτης». Γίνεται φανερό

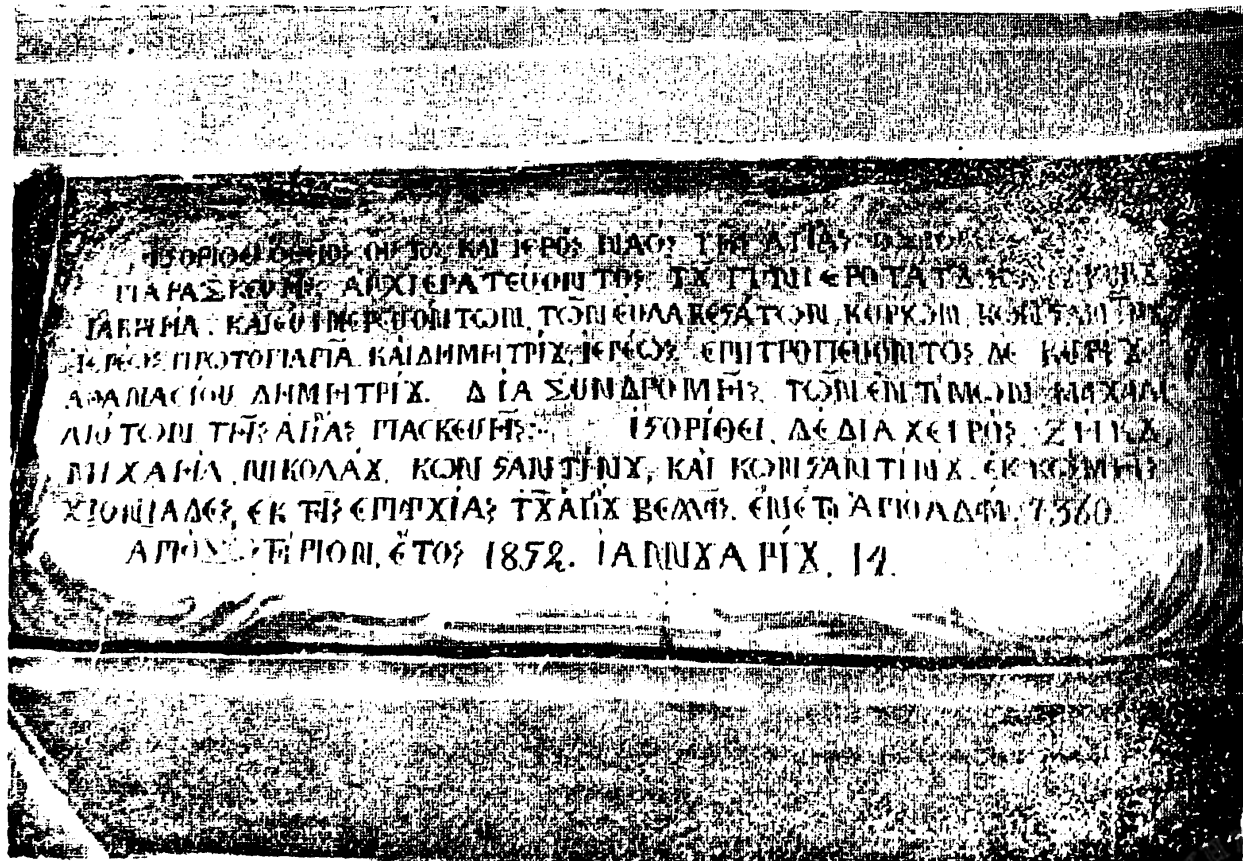
1831), Ἀγία Παρασκευὴ (ἀνακαινίστηκε στὰ 1852), Ἅγιος Εὐστάθιος (1894), Προφήτης Ἡλίας (1873), Ἅγιος Χαράλαμπος (1778) καὶ τὰ χωρὶς χρονολογίες παρεκκλήσια καὶ ξωκλήσια τῆς Ἀγίας Τριάδος, τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων καὶ τῶν Ἀγίων Πάντων. Νὰ προστεθεῖ κι ὁ σημερινὸς ναὸς τοῦ ἀγίου Νικολάου. Δίνουμε μόνο — κι ἐπιφυλασσόμαστε γιὰ περισσότερα σὲ ἄλλη εὐκαιρία — ὀνόματα ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἀγιογράφους, ζωγράφους καὶ ξυλογλύπτες: ὁ Μεγάλος ἀπὸ τὶς Κυδωνιὲς τῆς Κρήτης Θεόδωρος Πουλάκης (17ος αἰ.), ὁ Μητροφάνης ὁ Χίος (18ος αἰ.), ὁ «Νικόλαος ζωγράφος ἐκ χώρας λινοτόπι» τῆς Καστοριάς, ὁ ἀπὸ τὴν Ἀνατολή (Σελίτσανη) Ἀγιάς ζωγράφος Κωνσταντῖνος, οἱ ἀπὸ τὸ Μεγαλόβουσο (Νιβόλιανη) Ἀγιάς «τριποξίλδες Κωνσταντῆς καὶ Δημήτρης» καὶ ἄλλοι. Ὅλοι τους ἀφησαν τὸν καλύτερο ἑαυτό τους πάνω στὰ ἔργα τους.

4. Θὰ μποροῦσε νὰ πεῖ κανεὶς πὸς δὲ σταμάτησε καθόλου ἡ προσφορὰ τῶν Ἡπειρωτῶν ἐδῶ μὰ κι οἱ τεχνίτες τῆς Ἀνατολῆς (Σελίτσανης) ἦταν μαθητῆς τῶν Καλαριτινῶν. (Βλ. Θεόδωρου Χατζημιχάλη, Ἐνα πανηγύρι στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς, εἰσαγ. - σχόλια - ἐπιμέλεια Γιάννη Σακελλίωνα, Ἀθ. 1975, σελ. 46, 47.

“Άγιος Γεώργιος Μεταξοχωριού: Κτητορική έπιγραφή πάνω από το ύπερθυρο της νότιας είσόδου του ναού.

“Άγία Παρασκευή Μεταξοχωριού. Κτητορική έπιγραφή πάνω από το ύπερθυρο της Νότιας Είσοδου.

(Φωτογρ. Γιάννη Γουρνιόπουλου)

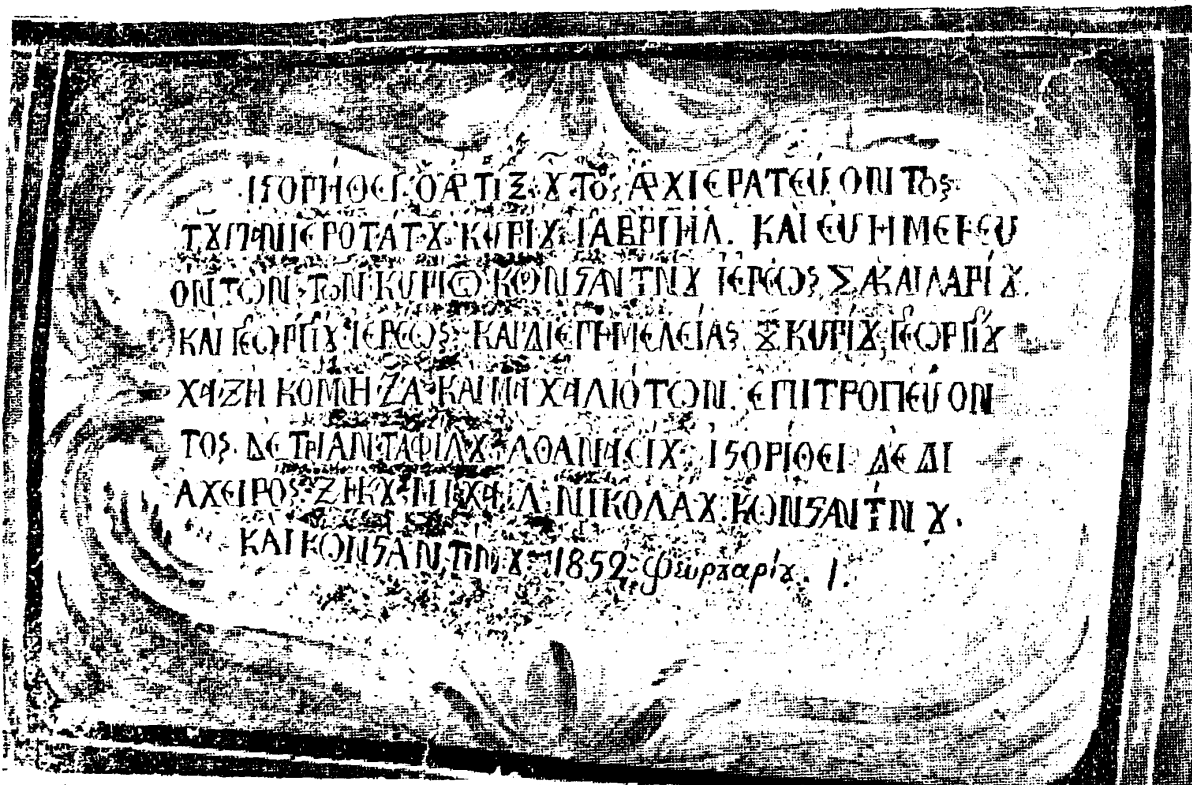

πώς ὁ ἀπὸ τὴν Ἄρτα ἱερομόναχος Ἀρσένιος πέρασε στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰ. κι ἄφησε δείγματα τῆς θαυμάσιας τέχνης του στὸ Μεταξοχώρι, στὶς παλιὲς ἐκκλησίες τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου⁵. Ὑπῆρξε ὁ πρόδρομος τοῦ Ζήκου καὶ τῆς Συντροφιάς του.

Ὅπως σ' ὅλη τὴ Θεσσαλία, ἔτσι καὶ στὴν ἐπαρχία Ἀγιάς, ἦρθαν κι ἐγκαταστάθηκαν σὲ διαδοχικὲς ἐποχὲς Ἀγραφιῶτες καὶ Ἡπειρῶτες κυνηγημένοι εἴτε ἀπὸ τὸν Τοῦρκο, εἴτε ἀπὸ τὴ φτώχεια τῆς γῆς τοῦ τόπου τους. Ὅπως λέει κι ὁ ἀείμνηστος Μιλτιάδης Δάλλας⁶, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συμπατριῶτες του — κι ὁ ἴδιος προσωπικὰ — «...ἐξ Ἀγράφων... καὶ ἐξ Ἡλείου μνημονεύουσι ὅτι κατάγονται». Κι ἀσφαλῶς αὐτοὶ ποὺ θὰ διατηροῦσαν πιδ ἔντονα στὴ μνήμη τους τὴν ἠπειρώτικη καταγωγὴ τους θὰ πρέπει νὰ ἦταν ὅσοι ἦρθαν στὴν περιοχὴ στὴ διάρκεια τῶν πρώτων χρόνων τοῦ 19ου αἰ. Αὐτοὶ ἴσως προσκάλεσαν τὸν Μιχαὴλ Ζήκο καὶ τὴ συντροφιά του στὸ νέο χωριὸ τους, γιὰ νὰ καλύψουν τὶς ἀνάγκες «ἰστόρησης» τῶν ἐκκλησιῶν τους. Αὐτὸ συμβαίνει στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. (1843 καὶ 1852). Εἶναι τὰ χρόνια μιᾶς νέας ἀνθίσης τῶν οἰκονομικῶν τῶν κατοίκων, μιὰ καὶ ἡ βιοτεχνία τῶν μεταξωτῶν⁷ ἀνθεῖ στὴν περιοχὴ καὶ ἀποδίδει ἱκανοποιητικὰ. Ἐπακόλουθο εἶναι τὸ ὅτι μέσα στὰ χρόνια αὐτὰ ἀνακαινίζονται ἢ χτίζονται οἱ παλιὲς ἐρειπωμένες ἐκκλησίες τοῦ χωριοῦ. Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου γκρεμίζεται καὶ στὴ θέση του χτίζεται νέος καὶ μεγαλύτερος⁸ στὰ 1830—31. Αὐτὸ μαρτυρεῖ μιὰ ἀνάγλυφη παραλληλόγραμμη λίθινη πλάκα ἐντοιχισμένη στὸ Α μέρος τοῦ ναοῦ. Ἐνα περιστέρι μὲ ἔντονα γερμένο πρὸς τὰ πίσω τὸ κεφάλι κρατᾷ στὸ κάθετο σχεδὸν ράμφος του ἕνα σταυρὸ. Μιὰ ἐπιγραφή ἀνορθόγραφη διατρέχει ὄλον τὸν ὑπόλοιπο κῶρο: «ἔτος 1831 Αβγούστου 20. ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΓΗΘΡΓΗΘΟΣ». Στὸ κωδωνοστάσι ὅμως τοῦ ναοῦ, σὲ μιὰ παραλληλόγραμμη λίθινη πέτρα, πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο, στὴ δεξιὰ κεραία τοῦ σταυροῦ διαβάζουμε «1830» καὶ πιδ κάτω «ΣΙΝΤΡΟΜΙ ΤΟΥ...». Ἡ ἄλλη χρονολογία «1896» ἀναφέρεται πιθανῶς σὲ ἐπισκευὲς ποὺ ἔγιναν στὸ κωδωνοστάσι τὴν ἴδια χρονιά. Ἡ Ἀγία Παρασκευὴ στὰ ἴδια χρό-

5. Μιὰ σχολαστικότερη ἔρευνα πιθανότατα νὰ φέρει σὲ φῶς μεγαλύτερον ἀριθμὸ ἔργων τοῦ Ἀρσενίου.
6. Μιλτ. Δάλλας, Ἡ Ἀγία διὰ μέσου τῶν αἰώνων, Ἀθ. 1937, σελ. 19.
7. Μιλτ. Δάλλας, Ἡ Ἀγία διὰ μέσου τῶν αἰώνων, Ἀθ. 1937, σελ. 25 καὶ Θ. Χατζημηχάλη ὁ.π. σελ. 42—48.
8. Τὸ τέμπλο προέρχεται ἀπὸ μικρότερο ναό, γιατί ἔχει συμπληρωθεῖ στὰ πλάγια, γιὰ νὰ καλύπτει ὄλο τὸ πλάτος τοῦ σημερινοῦ ναοῦ. Τὸ ὅτι προέρχεται ἀπὸ ὁμώνυμο παλιότερο ναὸ εἶναι ὀλοφάνερο, ἂν διαβάσουμε μιὰ μακρόσχημη ἐπιγραφή ποὺ βρῖσκεται σὲ μιὰ μικρὴ εἰκόνα τοῦ παλιοῦ τέμπλου. Σ' αὐτὴ παρασταίνεται ὁ ἅγιος Γεώργιος πάνω σὲ νέφος καὶ ἡ ἐπιγραφή ἀναφέρει: ΑΝΙΣΤΟΡΗΘΗ ΟΥΤΟΣ Ο ΘΕΙΟΣ ΤΕΜΠΛΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΤΡΟΠΑΙΟΦΟΡΟΥ ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΤΩΝ ΕΥΛΑΒΕΣΤΑΤΩΝ ΙΕΡΕΩΝ ΚΟΜΝΗΝΟΥ ΙΕΡΕΟΣ, ΡΙΖΟΥ ΙΕΡΕΟΣ, ΠΑΝΑΓΙΟΤΗ ΙΕΡΕΟΣ, ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΕΣΤΑΤΟΥ κ.κ. ΔΗΟΝΗΣΙΟΥ. ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΜΥΧΟ. ΕΠΙ ΕΤΟΥΣ Χ.Γ.)ΧΚ ΑΧΟΕ (δηλ. 1675). Δίνουμε τὴν ἐπιγραφή μὲ τὶς ἀνορθογραφίες της, ἀλλὰ μὲ ἀποκατεστημένες τὶς συντομογραφίες. Ὁ Ἅγιος Νικόλαος γκρεμίστηκε στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰ. καὶ χτίστηκε νέος κι ὁμώνυμος ναὸς στὴ θέση του. Τμήματα τοῦ τέμπλου τοῦ παλιοῦ ναοῦ βρῖσκονται στὸ Μοναστήρι τῆς Παναγίας. Σὲ τμήμα ἀπὸ τὴ βημόθυρα μὲρὸς στὰ πόδια τοῦ Γαβριὴλ (τμήμα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ) διαβάζουμε μὲ δυσκολία: ΔΕΗCIC ΤΟΝ ΔΟΥΤ-ΛΟΝ ΤΟΥ ΘΕΟΥ... ΕΠΙ ΕΤΟΥC ΖΡΝΔ», δηλ. 1646.

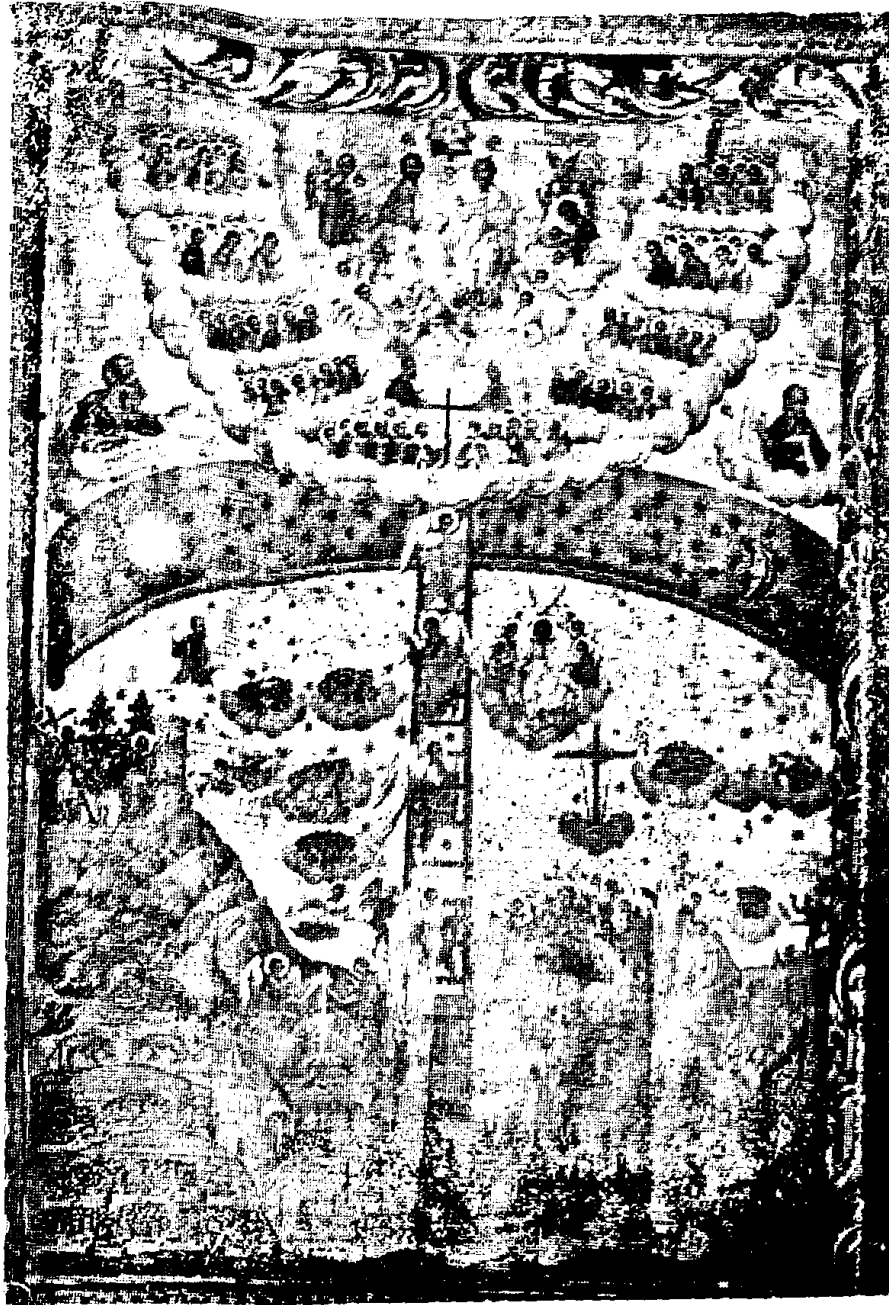

Ἅγιος Γεώργιος Μεταξοχωριού: Κτητορική ἐπιγραφή πάνω ἀπὸ τὸ ὑπέρθυρο τῆς δυτικῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ.

(Φωτογρ. Γιάννη Γουργιώτη, Ἄγιά)

νια φαίνεται πὼς ἀνακαινίστηκε. Ὁ βόρειος τοῖχος εἶναι παλιότερος ἀπὸ τοὺς τρεῖς ὑπόλοιπους. Αὐτὸ φαίνεται κι ἀπὸ τὴν τοιχοδομία κι ἀπὸ τὸ παράθυρο ποὺ ὑπῆρχε στὸ βορρᾶ καὶ κλείστηκε. Ἔτσι οἱ τοιχογραφίες στὸ ἐσωτερικὸ του (ἔγιναν στὰ 1852) δὲν διακόπονται. Αὐτὲς οἱ δυὸ ἐκκλησιῆς ἔχουν πολλὰ κοινὰ σημεῖα, ἀρχιτεκτονικὰ κυρίως. Εἶναι ψευδοβασιλικές. Χωρίζονται στὸν κύριο ναὸ μὲ δυὸ ξύλινες κιονοστοιχίες σὲ τρία κλίτη μὲ τὸ κεντρικὸ ἀρκετὰ πλατύτερο ἀπὸ τὰ δυὸ πλάγια. Στὸν ἅγιο Γεώργιο, γιὰ νὰ δοθεῖ ἡ ἐντύπωση πραγματικῆς κολώνας ἐπενδύθηκαν οἱ ξύλινοι κίονες μὲ κονίαμα καὶ χρωματίστηκαν ἐλαφρά. Καὶ οἱ δυὸ ἐκκλησιῆς ἔχουν δυὸ εἰσόδους. Μιὰ ἀπὸ τὴ νότια πλευρὰ καὶ μιὰ κανονικά, ἀπὸ τὴ δυτικὴ. Στὸν ἅγιο Γεώργιο ἡ δυτικὴ εἶναι πολὺ χαμηλὴ, ἐνῶ στὴν ἁγ. Παρασκευὴ εἶναι ὅμοιες. Ἡ ἁγ. Παρασκευὴ ἀπολήγει σὲ τρεῖς ἡμικυκλικές κόγχες μὲ μεγαλύτερη τὴ μεσαία, ἐνῶ ὁ ἅγ. Γεώργιος σὲ μία. Καὶ οἱ δυὸ ἔχουν νάρθηκα ποὺ χωρίζεται μὲ καφασωτὰ ἀπὸ τὸν κυρίως ναό. Στὴν ἁγ. Παρασκευὴ ὑπάρχει καὶ ὑπερῶο στὴ δυτικὴ πλευρὰ, ἐνῶ τὸ χώρισμα τοῦ νάρθηκα, τὰ καφασωτὰ, ἔχουν πᾶ ἀφαιρεθεῖ κι ἔτσι δίνονται ἡ ἐντύπωση σιὸν ἐπισκέπτη πὼς δὲν ὑπῆρχε καν. Στεγάζονται κι οἱ δυὸ ἐκκλησιῆς μὲ ἀμφικλινῆ στέγη ἐξωτερικά. Ἐσωτερικά τὸ κεντρικὸ κλίτος ἔχει ὄροφι στὸ σχῆμα ἀνάστροφης λεκάνης, ἐνῶ τὰ πλάγια κλίτη ὀριζόντια. Τὸ κοινὸ τους κύριο χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ εἰκονογραφικὸ τους πρόγραμμα κι ἡ παρουσία καὶ στίς δυὸ τοῦ Μιχαὴλ Ζήκου καὶ τῆς συντροφιᾶς του.

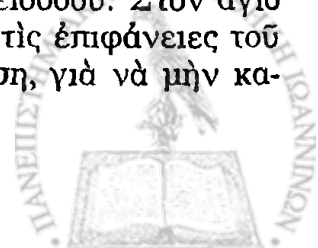
Γιὰ τὸ πότε ἐργάστηκαν στίς δυὸ τοῦτες ἐκκλησιῆς μαρτυρίες ἔχουμε τόσο ἀπὸ τίς κτητορικές ἐπιγραφές πάνω ἀπὸ τὰ ὑπέρθυρα τῶν νοτίων εἰσόδων — σιὸν ἁγ. Γεώργιο καὶ στὴ δυτικὴ εἰσοδο — ὅσο κι ἀπὸ χρονολογίες, ποὺ βρίσκονται — καὶ στίς δυὸ ἐκκλησιῆς — σιὸν δυτικὸ τοῖχο τοῦ κυρίως ναοῦ κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Στὴν Ἄγία Παρασκευὴ

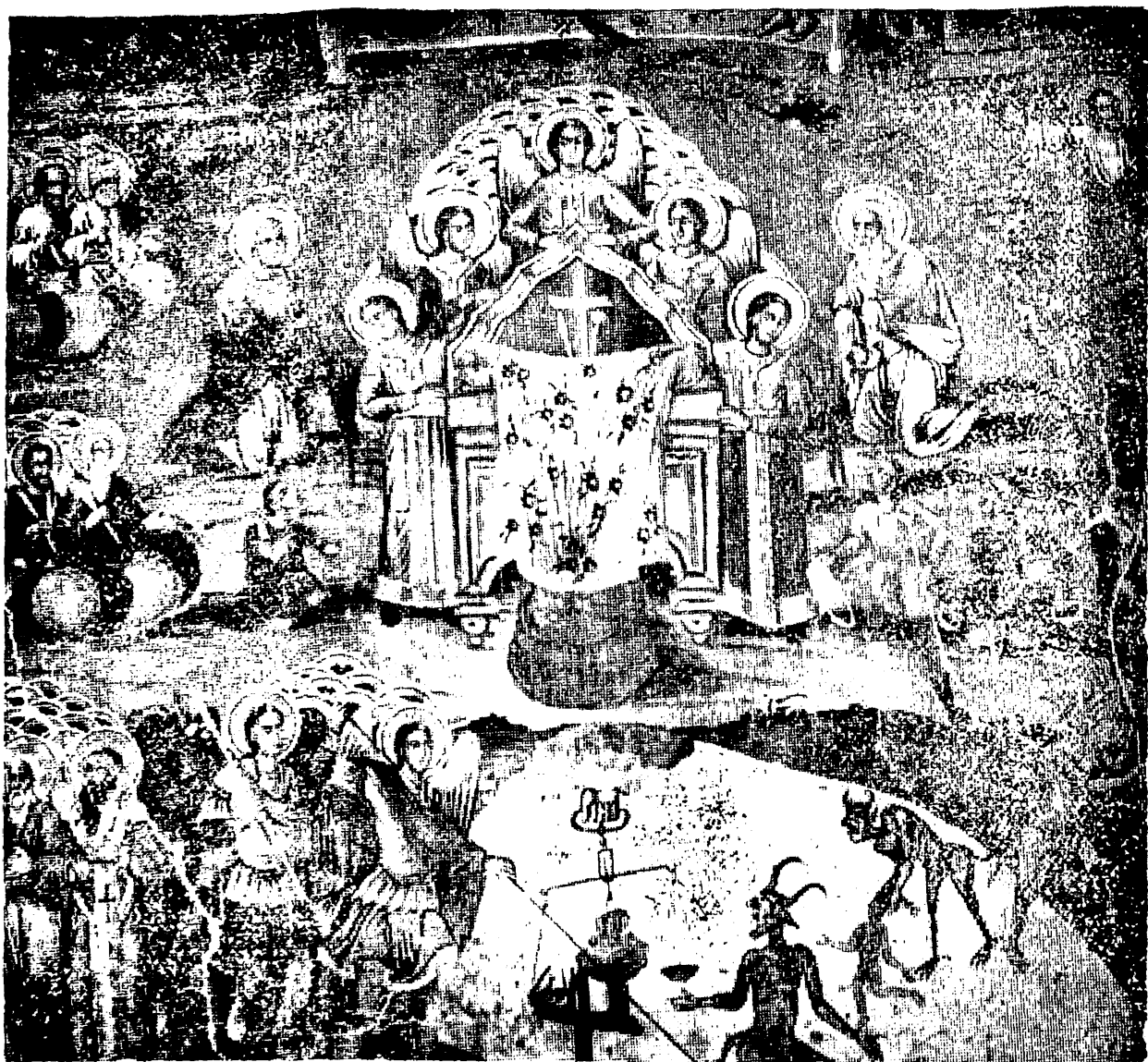
«Κόπος καὶ σπουδὴ» Θεοδώρου Πουλάκη τοῦ Κρητός. «Ἡ Μέλλουσα Κρίσις». Εἰκόνα τοῦ τέμπλου τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς Μεταξοχωριῦ.

(Φωτογρ. Γιάννη Γουργιώτη, Ἀγιά)

— στή θέση πού προαναφέραμε — ἔχουμε τὴν παλιότερη ἔνδειξη τῆς παρουσίας τους στὸ Μεταξοχώρι: «1843 Γεναρίου 12». Μετὰ ἀπὸ 17 ἡμέρες στὸν Ἅγιο Γεώργιο, στὴν ἴδια θέση, ἡ ἐπιγραφή εἶναι ἡ ἀκόλουθη: «1843 Ἰανουαρίου 29». Δυστυχῶς στὴν Ἀγία Παρασκευὴ τὰ ἐπιχρίσματα μὲ ἀσβέστη στὸ νάρθηκα ἔχουν ἐξαφανίσει κάθε ἕχνος τοικογραφίας. Τὸ ἴδιο καὶ στὸ ἱερό. Ὅ,τι ἀπόμεινε — κι εἶναι ἐξαιρετικό — τὸ βλέπουμε στὸν κυρίως ναό. Θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ παρακολουθήσουμε πληρέστερα τὴν πορεία τῆς ἐργασίας τους ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή πάνω ἀπὸ τὸ ὑπέρθυρο τῆς δυτικῆς εἰσόδου. Στὸν ἅγιο Γεώργιο τὸ ἔργο τους εἶχε καλύτερη τύχη. Σώζεται σὲ ὅλες τὶς ἐπιφάνειες τοῦ ναοῦ ἀνέπαφο, ἀλλὰ τώρα χρειάζεται ὀπωσδήποτε συντήρηση, γιὰ νὰ μὴν καταστραφεῖ ἀπὸ τὴν ὑγρασία.

Τμήμα τῆς τοιχογραφίας πού παρασταίνει τὴ Δευτέρα Παρουσία. Ἡ ἐτοιμασία τοῦ θρόνου. Ἀπὸ τὸν Β τοῖχο τοῦ νάρθηκα τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Μεταξοχωρίου (Φεβρουάριος 1852)
(Φωτογρ. Γιάννη Γουργιώτη, Ἀγιά)

Μπαίνοντας στὸ ναό, πάνω ἀπὸ τὸ ὑπέρθυρο τῆς νότιας εἰσόδου διαβά-
ζουμε τὴν ἀκόλουθη κεφαλαιογράμματη κτιτορικὴ ἐπιγραφή: «ΙΣΤΟΡΗΘΗ
Ο ΘΕΙΟΣ ΟΥΤΟΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΝΔΟΞΟΥ ΜΕΓΑ-
ΛΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΤΡΟΠΕΟΦΟΡΟΥ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΙΕΡΟΤΑΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΚΑΙ (ΕΦ)ΗΜΕ-
ΡΕΥΟΝΤΟΣ ΠΟΥΛΙΟΥ ΙΕΡΕΟΣ ΤΟΥ ΕΚ ΡΑΨΑΝΗΣ: ΕΠΙΤΡΟΠ(ΕΥ)-
ΟΝΤΟΣ ΔΕ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΤΑΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΑΤΖΗ ΚΟΜΝΗ-
ΤΖΑ. ΙΣΤΟΡΙΘΗ ΔΕ ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΖΗΚΟΥ ΜΙΧΑΗΛ, ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΩΝ-
ΣΤΑ(Ν)ΤΙΝΟΥ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑ(Ν)ΤΙΝΟΥ: 1843 Μαρτίου 3»⁹.

Στὴν ἴδια θέση δίνεται καὶ στὸ ναὸ τῆς ἁγίας Παρασκευῆ ὁ χρόνος — πά-
νω κάτω — τῆς ἐπιτροπῆς τους στὸ Μεταξοχώρι στὰ 1852:

9. Οἱ ἐπιγραφές ἂν καὶ κεφαλαιογράμματες εἶναι τονισμένες. Ὁξεῖες, περισπωμένες καὶ πνεύματα ὑπάρχουν ὅπου πρέπει. Ἐδῶ γιὰ τεχνικούς λόγους λείπουν. Διατηρήσαμε τὴν ἀνορθογραφίαν πού ὑπάρχει.

«Άγιος Γεώργιος Μεταξοχωριού: Σκηνή από τη «Δευτέρα Παρουσία»: ο σαλπίζων άγγελος και οί «άδικοι επί γής» στο στόμα του πελώριου δράκοντα (Φεβρουάριος 1852).

(Φωτογρ. Γιάννη Γουργιώτη, 'Αγιά)

«ΙΣΤΟΡΙΘΕΙ Ο ΘΕΙΟΣ ΟΥΤΟΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΟΣΙΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΙΕΡΟΤΑΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΓΑΒΡΙΗΛ ΚΑΙ (ΕΦ)ΗΜΕΡΕΥΟΝΤΟΣ ΤΩΝ ΕΥΛΑΒΕΣΤΑΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΙΕΡΕΩΣ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑ ΚΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΙΕΡΕΩΣ. ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΟΝΤΟΣ ΔΕ ΚΥΡΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΤΩΝ ΕΝΤΙΜΩΝ ΜΑΧΑΛΙΟΤΩΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ. ΙΣΤΟΡΙΘΕΙ ΔΕ ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΖΗΚΟΥ ΜΙΧΑΗΛ, ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΕΚ ΚΩΜΗΣ ΧΙΟΝΙΑΔΕΣ ΕΚ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΕΛΛΑΣ. ΕΝΕΤΗ ΑΠΟ ΑΔΑΜ 7360 ΑΠΟ ΣΩΤΗΡΙΟΝ ΕΤΟΣ 1852 'Ιανουαρίου 14».

Παρακολουθώντας τους χρονολογικά τους ξαναβρίσκουμε στο νάρθηκα του αγίου Γεωργίου, που δεν τον είχαν τελειώσει στα 1843. Έδω ή τέχνη τους έγγίζει την τελειότητά τους, ίσως το όριακό τους σημείο. Η έπιγραφή — πάνω από το υπέρθυρο της χαμηλής δυτικής είσοδου — είναι ή ακόλουθη:

«ΙΣΤΟΡΗΘΕΙ Ο ΑΡΤΙΞ ΟΥΤΟΣ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΙΕ-

Ἐκ τῶν Β τοίχων, κάτω ζώνη, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου, «Ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων» (1843 Μάρτιος).
(Φωτογραφία Γιάννη Γουργιώτη, Ἄγιά)

ΡΟΤΑΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΓΑΒΡΙΗΛ ΚΑΙ ΕΥΗΜΕΡΕΥΟΝΤΩΝ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩ(Ν) ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΙΕΡΕΩΣ ΣΑΚΑΙΛΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΙΕΡΕΩΣ ΚΑΙ ΔΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΧΑΤΖΗ ΚΟΜΝΗΤΖΑ ΚΑΙ ΜΑΧΑΛΙΟΤΩΝ. ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΟΝΤΟΣ ΔΕ ΤΡΙΑΝΤΑΦΙΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ. ΙΣΤΟΡΗΘΕΙ ΔΕ ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΖΗΚΟΥ ΜΙΧΑΗΛ, ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ. 1852 Φεβρουαρίου Ι».

Δὲν θὰ ἀναφερθοῦμε λεπτομερειακὰ στὸ εἰκονογραφικὸ τους πρόγραμμα. Εἶναι τόσο μεγάλος ὁ ἀριθμὸς τῶν παραστάσεων, ποὺ θὰ χρειαζόταν ὀπωσδήποτε εὐρύτερη ἐργασία. Θὰ δώσουμε τὶς βασικὲς γραμμὲς του. Βασικὰ ἀκολουθοῦν τὸ παραδοσιακὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα. Κατὰγραφὴ εἶναι ὅλη ἡ ἐπιφάνεια τῶν τοίχων. Λὲς καὶ ὁ φόβος τοῦ κενοῦ τοὺς διακατέχει. Ὅπου δὲ χωραεὶ μιὰ παράσταση ἕνα πλῆθος ἀπὸ ποικίλα διακοσμητικὰ θέματα ἐφευρίσκε-

ται, γιὰ νὰ καλύψει τὸ κενό. Θὰ πάρουμε ὡς βάση τὸν Ἅγιο Γεώργιο, στὸν ὁποῖο ἡ ἱστορία διατηρεῖται ἀνέπαφη. Στὴν κόγχη τοῦ ἱεροῦ ἡ Παναγία μὲ τὸ Θεῖο Βρέφος στὴν ἀγκαλιά. Στὴν πρὸ κάτω ζώνη οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας μὲ τὰ ἰδιόμορφα φωτιστάκια. Οἱ τοῖχοι πρὸς τὴν πρόθεση καὶ τὸ διακονικὸ εἶναι κατάγραφοι μὲ δευτερεύουσες μορφές Ἱεραρχῶν καὶ ἁγίων. Ἐντύπωση μεγάλη προκαλεῖ ἡ σύνθεσις μὲ τὸν ἅγιο Ἰγνάτιο ἀνάμεσα σὲ δυὸ λιοντάρια. Ἐντονη φυσιοκρατικὴ διάθεσις ἐπικρατεῖ στὴν ἀπόδοσή τους. Ὁ Κεντρικὸς κυρίως ναὸς εἶναι χωρισμένος σὲ τρεῖς ζώνες. Στὴν πάνω ζώνη παρουσιάζονται σκηνές ἀπὸ μαρτύρια ἁγίων καὶ ἄλλες σκηνές ἀπὸ τὸ χριστιανικὸ ἔορτολόγιο. Αὐτὸ συμβαίνει καὶ στὸ Β καὶ στὸ Ν τοῖχο. Ἡ μεσαία καλύπτεται ἀπὸ στηθάρια μὲ μορφές ἁγίων, ὁσίων καὶ μερικῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ σὲ ἐμφανεῖς θέσεις. Ἡ τρίτη σειρὰ καλύπτεται ἀπὸ ὀλόσωμους — στρατιωτικοὺς στὴν πλειονότητα — ἁγίους, χωρὶς νὰ λείπουν καὶ μορφές νεομαρτύρων ἢ μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ. Ἐτοι στὸ βόρειο τοῖχο βλέπουμε τὸν νεομάρτυρα Γεώργιο τὸν ἐξ Ἰωαννίνων πλάι στοὺς ἰσαποστόλους Κων)νο καὶ Ἐλένη, τὸν ἅγιο Χριστόφορο καὶ τὸν ἀδελφόθεο Ἰάκωβο. Στὸν δυτικὸ τοῖχο καὶ πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο πρὸς μᾶς ὁδηγεῖ τὸ νάρθηκα ὑπάρχει ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Ἡ ὀροφή τοῦ κεντρικοῦ κλίτους — ὅση δὲν καλύπτεται ἀπὸ ξύλο — εἶναι δοσμένη σὲ σκηνές ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη. Ἡ Γέννησις, Ἡ Φυγὴ στὴν Αἴγυπτο, ἡ Βαΐοφόρος, ἡ Ἀνάστασις εἶναι μερικὲς ἀπὸ τίς πρὸ καλά διατηρημένες παραστάσεις.

Ἰδιαίτερα θὰ μᾶς ἀπασχολήσει ἡ ἱστορία τοῦ νάρθηκα τοῦ ἁγίου Γεωργίου καθὼς καὶ ἡ μορφή τοῦ Νεομάρτυρα ἁγίου Γεωργίου καὶ στίς δυὸ ἐκκλησιῆς τοῦ χωριοῦ. Καθὼς μπαίνουμε στὸ νάρθηκα τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἀπὸ τὴν καμμητὴν δυτικὴ εἴσοδο, σκυφτοὶ ἀκόμα, ἀναγκαζόμεστε νὰ ρίξουμε τὸ βλέμμα μας σὲ μιὰ σειρὰ μικρῶν παραστάσεων, πρὸς εἶναι ἱστορημένες στὴν κάτω ζώνη τοῦ βόρειου τοῖχου τοῦ νάρθηκα. Ἐλκύουν ἀμέσως τὴν προσοχή μας. Γραμμικὲς σχεδόν, δοσμένες μὲ δυὸ χρωματικοὺς τόνους — τὸ μαῦρο καὶ τὸ λευκὸ τοῦ τοῖχου — θυμίζουν, μὲ τὴν λιτότητά τους καὶ τὴν γραμμὴ τους, πολὺ ἔντονα φιγούρες τοῦ Καραγκιόζη. Εἶναι σκηνές ἀπὸ τὰ καθημερινὰ ἀνθρώπινα ἁμαρτήματα, μαρτύρια ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων, πρὸς ἔχουν τὴ γνώμη πὼς τὰ μικρὰ ἁμαρτήματα δὲ συνεπάγονται μεγάλη «κόλασις». Ἐδῶ παρουσιάζεται τὸ ἀντίθετο: «ὁ γιδοκλαίπτης» παρασταίνεται νὰ μεταφέρει τὸ κλεμμένο μικρὸ κατοικίσι στὴν πλάτη του, ἐνῶ πίσω του ὁ τραγόμενος διάβολος τὸν κεντρίζει. Πλάι ὁ γιδοκλέφτης περασμένος στὴ σούβλα στριφογυρίζεται στὴ φωτιά ἀπὸ τὸ διάβολο, ἐνῶ ἕνας ἄλλος — γιὰ νὰ τοῦ μεγαλώσει τὸ μαρτύριο — τοῦ πλησιάζει στὸ στόμα ἕναν ἀναμμένο δαυλό. Πρὸς κεῖ βασανίζεται «ἐκεῖνος ὁποῦ ζυάζει Σύμηκα», πρὸς κλέβει στὸ ζύγι. Κρεμασμένοι ἀπὸ τὴ γλώσσα «ἐκεῖνοι ὁποῦ κουβεντιάσουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν» παίρνουν κι αὐτοὶ τὴ δίκαιη ἀνταμοιβή τους, τὴ διαστολὴ τῶν σκελῶν τους, ἐνῶ εἶναι κρεμασμένοι ἀπὸ τὴ γλώσσα. Κοντὰ τους κολάζονται «ὁ μηλονᾶς ὁποῦ κλαίπη», «ἡ μαήστρησα», «ἡ πουτάνα» κι «ὁ φηλάργ(υρος)». Ὁ μυλωνᾶς μὲ δεμένη τὴ μυλόπετρα στὸ λαιμό, κρεμασμένος ὑπὲρ ἀπὸ χέρια καὶ πόδια δέχεται καβαλάρη ἕνα διάβολο, ἡ μάγισσα κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο κρεμασμένη δέχεται τὸ ξερίζωμα τῶν μαλλιῶν της καὶ τὴν ἀφαίρεσις τῶν δοντιῶν της.

Μ' αὐτὲς τίς μαυρόσπρες παραστάσεις καλύπτεται ἡ τελευταία κάτω ζώνη. Πρὸς πάνω, στὸν ἴδιον τοῖχο, ὡς τὴν ὀροφή ἀναπτύσσεται ἡ παράστασις τῆς Μέλλουσας Κρίσις μὲ κεντρικὴ σκηνὴ τὴν «ἐτοιμασίαν τοῦ Θρόνου». Ἀριστερὰ τοῦ θεατῆ καὶ δεξιὰ τοῦ θρόνου ἱστοροῦνται οἱ τάξεις τῶν ἁγίων, τῶν μαρτύρων καὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ. Τοὺς συνοδεύουν ὅλοι οἱ δίκαιοι ἐπὶ τῆς Γῆς. Στὴν ἄλλη πλευρὰ ὁ Ἀβραὰμ δέχεται τὴν παράκλησις γιὰ μιὰ — ἔστω —

Ὁ Ἅγιος Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος. Ἀπὸ τὸ Ἱερό Βῆμα τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Μεταξοχωριῦ.
(Φωτογρ. Γιάννη Γουργιώτη, Ἁγιά)

σταγόνα νεροῦ καὶ πῶς κεῖ ὁ σαλπίζων ἄγγελος δίνει τὸ σύνθημα γιὰ τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν. Ἄλλοι ἀνοίγουν τοὺς τάφους καὶ παρουσιάζονται, ἄλλοι βγαίνουν ἀπὸ τὰ στόματα τεράτων, ἄλλοι ἀπὸ στόματα σαρκοβόρων πτηνῶν καὶ ἄλλοι ἀπὸ ναυάγια πλοίων καὶ κοιλιές ψαριῶν. Λίγο χαμηλότερα ἓνα τεράστιο στόμα πελώριου δράκοντα συγκεντρώνει τοὺς ἁμαρτωλοὺς τοῦ πάνω κόσμου (φιλάργυρους, πλούσιους, μοιχοὺς, φονιάδες, ὑποκριτὲς κλπ.). Ὁ Θρόνος τοῦ Κυρίου στὸ κέντρο μὲ τὴ χρωματικὴ του παρουσία καθηλώνει τὸ βλέμμα μας. Τὰ χρώματα ποὺ κυριαρχοῦν εἶναι τὸ λουλακί, τὸ σκοῦρο, τὸ κόκκινο τὸ φυσικὸ καὶ τὸ μαῦρο. Ἐκεῖνο ποὺ νιώθει κανεὶς ἀντικρῦζοντας αὐτὴ τὴν παράσταση, σὲ καμιὰ περίπτωση δὲν τὸ νιώθει ἀκόμη κι ὅταν ἀντικρῦζει μὴ μὲ τὸ ἴδιο θέμα εἰκόνα τοῦ Ξακουστοῦ ἀπὸ τὴν Κρήτη ζωγράφου Θεοδώρου Πουλᾶκη, ποὺ βρίσκεται προσαρτημένη στὸ τέμπλο τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Ἐδῶ μιλάει ἡ ἀπλή λαϊκὴ ψυχὴ τῶν ζωγράφων μὲ σαφήνεια καὶ ἀμεσότητα. Κι ἡ τέχνη τους δὲν εἶναι γιὰ καταφρόνηση. Ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσει κανεὶς τὸν σαλπίζοντα ἄγγελο, ποὺ ἀποδίδεται θαυμάσια μὲ τρία μόνο χρώματα: τὸ λουλακί σὲ διάφορους τόνους, τὸ μαῦρο καὶ τὸ γκριζο. Μ' αὐτὰ ἀποδίδονται τὸ

«Εκείνοι όπου κουβεντιάζουν εις την Ἐκκλησίαν». Ἀπὸ τὴν κάτω ζώνη τοῦ Β τοίχου τοῦ νάρθηκα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μεταξοχωρίου.
(Φωτογρ. Γιάννη Γουργιώτη, Ἁγιά)

σῶμα, τὰ φτερά, τὸ ἔνδυμα μὲ τις πτυχώσεις, οἱ ὁποῖες τονίζουν τὴν τόσο συμμετρικὴ κίνηση τῶν μελῶν τοῦ ἱπτάμενου ἀγγέλου.

Στὸν ἀνατολικὸ τοῖχο τοῦ νάρθηκα, σὲ ὅσο χῶρο δὲν καλύπτουν τὰ «καφασωτὰ» χωρίσματα, στὴν πάνω ζώνη παρασταίνονται σκηνές ἀπ' τὴν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου. Ἀρχίζοντας ἀπὸ ἀριστερὰ ὅπως βλέπει ὁ ἐπισκέπτης, ἀντικρύζουμε τὴν πλάση τοῦ Ἀδάμ, τὴ ζωὴ του ἀνάμεσα στὰ κάθε εἶδους ζῶα, τὴν ἀπὸ τὴν πλευρὰ του δημιουργία τῆς Εὔας, τὸν πειρασμὸ ποῦ ὁ ὄφις - διάβολος βάζει στὴν Εὔα σχετικὰ μὲ τὸν καρπὸ τοῦ Δέντρου τῆς Γνώσεως, τὴν ἐκδίωξη τῶν Πρωτοπλάστων ἀπὸ τὸν Παράδεισο, ποῦ τὸν ἐγκαταλείπουν ὀδυρόμενοι καὶ τραβώντας τὰ μαλλιά τους μὲ τὸ διάβολο - ὄφι να τοὺς ἀκολουθεῖ, καὶ στὴν ἄλλη ἄκρη δίνεται ἡ ζωὴ τῶν διωγμένων ἔξω ἀπὸ τὸν Παράδεισο. Ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὔα ἐργάζονται, γιὰ νὰ βγάλουν μὲ τὸν ἰδρῶτα τοῦ προσώπου τους τὸν ἐπιούσιο. Ἐδῶ ὁ λαϊκὸς ζωγράφος γίνεται πιὸ πολὺ ἄμεσος: Παρουσιάζει τὸ ζεῦγος μὲ φορεσιές τῶν χρόνων του καὶ μὲ ἀσχολίες τοῦ καιροῦ του. Ὁ Ἀδὰμ σκάβει τὴ γῆ μ' ἓνα δικελωτὰ τοσπὶ κι ἡ Εὔα παράμερα μὲ παραδοσιακὴ φορεσιὰ τῆς ἐποχῆς καὶ σκέπη στὸ κεφάλι γνέθει τὴ ρόκα τῆς. Ὑπῆρχε πιὸ εὔγλωτος τρόπος γιὰ νὰ διδάξει¹⁰ ὁ ταπεινὸς λαϊκὸς ἀγιογράφος τὸ ἀπλοϊκὸ ἐπίσης ἐκκλησιαστικὸν καὶ νὰ τὸ προετοιμάσει νὰ μπεῖ στὸν κυρίως ναὸ μὲ «Φόβον Θεοῦ»; Ἐχουν πιά ὑπόψη τους ἓναν κόσμον φριχτὸ πολὺ, τὸν κόσμον τῆς Κόλασης κι ἔχουν συνειδητοποιήσει τὸ βάρος τοῦ προπατορικοῦ ὑαμαρτήματος.

10. «Οἱ μὴ εἰδότες γράμματα, μηδὲ δυνάμενοι τὰς θείας ἀναγιγνώσκειν Γραφὰς τῆ θεορίας τῆς ζωγραφίας μνήμην... λαμβάνωσιν τῆς τῶν γνησιῶς τῷ Θεῷ δεδουλευκότων ἀνδραγαθίας...» (MIGNE, PG, τ. 79, στ. 577—579).

«Ο Ἅγιος Νεομάρτυς Γεώργιος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων». Τοιχογραφία ἀπὸ τὸν Β τοῖχο, κάτω ζώνη, τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τοῦ Μεταξοχωριοῦ. (Ἰανουάριος 1852).

(Φωτογραφία Γιάννη Γουρζιώτη, Ἁγιά)

Ὅλοι θὰ περάσουν ἀπὸ τὸ «ζυγὸ τῆς δικαιοσύνης», τὸν ὁποῖο κρατάει «χειρ κυρίου», ὅπως εἰκονικὰ τὸ δίνουν οἱ Χιονιαδίτες ἐδῶ. Ἄλλωστε κι ἡ μετάνοια διδάσκεται στὸ νάρθηκα: Ἡ ὁσία Μαρία ἡμίγυμνη δέχεται τὴ Θεία Μετάληψη ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ἁγίου Ζωσιμᾶ. Στὸ κορμί της καὶ στὸ πρόσωπό της εἶναι ὀλοφάνερα τὰ σημάδια τῆς διαφθορᾶς μὰ καὶ ἡ συντριβὴ τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ εἰλικρινὰ μετανοεῖ.

Εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῶν τοιχογραφιῶν πὺς οἱ ἱκανότητες τῶν Ἡπειρωτῶν ἀγιογράφων εἶναι μεγάλες κι ὁ δυνατισμὸς ποὺ τοὺς χαρακτηρίζει — ἡ τήρηση τῆς παραδοσιακῆς θεματογραφίας κι ἡ ἀμεσότητα ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὸν αὐθόρμητο λαϊκὸ κόσμο τους — τοὺς καταξιώνει ὡς πρωτότυπους δημιουργοὺς. Αὐτὸ δὲν σημαίνει πὺς ὅλες οἱ παραστάσεις εἶναι στὸ ἴδιο ἐπίπεδο Ποιοτικῆ διαφορά — πολλὲς φορές μεγάλη — διακρίνεται σὲ πολλὲς παραστάσεις. Αὐτὸ εἶναι ἕνα ἀναγκαῖο — καὶ συγγνωστὸ — κακὸ στὶς ἱστορήσεις

ναῶν ἀπὸ Συντροφίης, κομπανίης, ὅπως λέγονται. Δὲ μπορούμε νὰ ποῦμε ποιῆς παραστάσεις ἔχουν γίνει ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Ζῆκο καὶ ποιῆς ἀπὸ τοὺς ἐπώνυμους συντρόφους του. Καὶ λέμε «ἐπώνυμους», γιατί τίποτε δὲν ἀποκλείει τὸ γεγονός νὰ ὑπῆρχαν καὶ μαθητευόμενοι κοντὰ σ' αὐτούς, πού θὰ ζωγράφισαν κάμποσες παραστάσεις στὶς ἐκκλησιῆς κι ἰδιαίτερα ἐκεῖνες πού ὑστεροῦν ποιοτικὰ σὲ σύγκριση μὲ τίς ἄλλες. Μὲ μιὰ ἐλάχιστη πιθανότητα νὰ κάνουμε λάθος, πιστεύουμε πὼς οἱ τοιχογραφίης τῆς κάτω ζώνης μὲ τοὺς ὀλόσωμους στρατιωτικούς ἁγίους καὶ στὶς δυὸ ἐκκλησιῆς ἔχουν γίνει ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Ζήκου. Μέσα σ' αὐτὲς θὰ πρέπει νὰ περιλάβουμε καὶ τίς τοιχογραφίης τοῦ Ἱεροῦ καὶ τοῦ νάρθηκα στὸ μεγαλύτερο μέρος τους. Χωρὶς κανένα δισταγμὸ οἱ τοιχογραφίης — καὶ στὶς δυὸ ἐκκλησιῆς — πού παρουσιάζουν τὸν ἅγιο Γεώργιο τὸν Νεομάρτυρα ἔχουν βγεῖ ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Ζήκου.

Ὁ Μιχαὴλ Ζῆκος ὑπῆρξε ὁ πρῶτος πού ἱστόρησε, δεκατρεῖς μόνο μέρες μετὰ τὸ μαρτυρικὸ τέλος του, τὸν Νεομάρτυρα ἅγιο Γεώργιο, χωρὶς νὰ ἔχει ἀνακηρυχτεῖ ἐπίσημα ἅγιος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν¹¹. Ὁ ἴδιος κάτω ἀπὸ τὴν ἱστορήσή του συνέθεσε καὶ τὸ πρῶτο σύντομο συναξάρι γιὰ τὸν ἅγιο Γεώργιο.

Κι ἐδῶ στὸ Μεταξοχώρι δὲν ἦταν καθόλου φυσικὸ νὰ μὴν ἀπλώσει τὴ δόξα τοῦ νεομάρτυρα μὲ τὴν ἱστορήσή του¹². Ἔτσι στὸν Ἅγιο Γεώργιο ἱστορεῖ τὴ μορφή τοῦ Νεομάρτυρα στὰ 1843 καὶ στὴν Ἁγία Παρασκευὴ στὰ 1852. Διαλέγει καὶ τὴ θέση τῆς τοιχογραφίης προσεκτικὰ. Συνήθως οἱ πιστοὶ εἰσέρχονται ἀπὸ τὴν πύλη πού εἶναι στὸ νότιο τοῖχο. Ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ αὐτὴ στὸ βόρειο τοῖχο ἀντικρύζουμε καὶ στὶς δυὸ ἐκκλησιῆς μιὰ μορφή ψηλόλιγνη ἐνὸς φουστανελλοφόρου. Πλησιάζοντας διαβάζουμε πλάι στὸ φωτοστέφανό του: «Ὁ Νεομάρτυρας Ἅγιος Γεώργιος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων»¹³. Ἡ τοιχογραφία στὸν Ἅγιο Γεώργιο ἔχει πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα μὲ τὴν μορφή πού ἔδωσε ὁ Ζῆκος στὴν πρώτη ἱστορήση τοῦ ἁγίου. (Βλέπε φωτογραφία στὴ σελ. 2 τοῦ βιβλίου τοῦ Δ. Σαλαμάγκα). Λεῖπει τὸ εἰλητάρι καὶ κάθε εἶδους ἄλλη παρουσία εἴτε κτιρίου, εἴτε ἄλλων μορφῶν. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου του εἶναι σχεδὸν τὰ ἴδια. Στὸ χέρι του ὁ ἅγιος κρατᾶ — ὅπως στὴ φωτογραφία τῆς χαλκογραφίης τοῦ 1838, σελ. 126 τοῦ παραπάνω βιβλίου — ἓνα σχηματοποιημένον κλαδί. Στὴν Ἁγία Παρασκευὴ ἡ μορφή τοῦ ἁγίου παρουσιάζεται ἀρκετὰ διαφορετικὴ. Χάνεται ἡ κάποια αὐστηρότητα καὶ ὁ σχεδὸν φωτογραφικὸς τρόπος ἀπόδοσης τῆς μορφῆς του. Ἡ ἔκφραση γίνεται μελαγχολικὴ μὲ τὸ καμπύλωμα τῶν φρυδιῶν καὶ τὴ συνίζηση τοῦ ἀριστεροῦ ματιοῦ. Συντελεῖ σ' αὐτὸ καὶ τὸ πλάγιο βλέμμα του. Τὰ στενὰ ὄμως χεῖλη καὶ τὸ γεμάτο ἀποφασιστικότητα πηγούνη ἐξουδετερώνουν ὡς ἓνα σημεῖο αὐτὴ τὴ μελαγχολία, πού διατηρεῖται σὲ μικρότερο βαθμὸ μὲ τὸ μισοκρεμασμένο στὶς γωνιῆς τῶν χειλιῶν του λεπτὸ μουστάκι. Ἡ στάση τοῦ κορμοῦ του κι ἡ ἐνδυμασία του θυμίζουν περισσότερο ἄρματολὸν παρὰ ἅγιο. Φορεῖ φέσι πού καλύπτει κανονικὰ τὸ κεφάλι του. Ἡ

11. Δημ. Σαλαμάγκα «Ὁ Νεομάρτυρας Ἅγιος Γεώργιος Ἰωαννίνων, Συναξάρι, Ἀθήνα 1954, σελ. 160. Φωτογραφία τῆς πρώτης ἱστορήσεως στὴ σελ. 2.

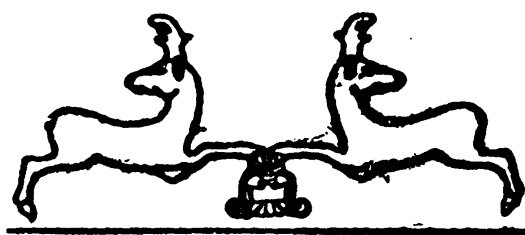
12. Πληροφορηθήκαμε πὼς στὴν Ἀνατολή (Σελίτσανα) Ἁγίας ὑπάρχει καὶ φορητὴ εἰκόνα τοῦ Νεομάρτυρα. Δὲ μπορέσαμε, γιὰ λόγους ἀνεξάρτητους ἀπὸ τὴ θέλησή μας, νὰ τὴ δοῦμε. Κατὰ τὴν περιγραφή καὶ τὴ σύγκριση πού ἔκανε μὲ τὴν τοιχογραφία τοῦ ἁγίου Γεωργίου παλιὸς κάτοικος τοῦ χωριοῦ κι αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ εἶναι τοῦ Μιχ. Ζήκου μὰ κι ἡ χρονολογία της, ὅπως μάθαμε, εἶναι 1841.

13. Πιὸ σωστὰ θὰ ἴταν «ὁ μαρτυρήσας ἐν Ἰωαννίνοις», μὰ κι ὁ τόπος τῆς καταγωγῆς του εἶναι τὸ Τσοῦρχλι Γρεβενῶν.

φούντα του μαύρη. Ἡ κάπα του, στὸ χρῶμα τοῦ κεραμιδιοῦ, φτάνει ὡς τὸ ξυδαφος, ὅπου σχηματίζει πολλές πτυχώσεις. Τὸ γιλέκο του στὸ λουλακί ἔρχεται σὲ ἀρμονικὴ ἀντίθεση μὲ τὸ λευκὸ τοῦ τοίχου. Ἡ φουστανέλλα του φτάνει ὡς τὴ μέση τῆς ἐπιγονατίδας. Οἱ κάλτσες εἶναι βαθυγάλαζες, τὰ παπούτσια του μαῦρα καὶ κάπως μεγάλα καὶ ποικίλονται μὲ λευκὲς γλῶσσες. Ἔχει λυγισμένο τὸ δεξί του χέρι καὶ κρατᾷ μ' αὐτὸ ἕναν ἀκτινωτὸ σταυρό, πού τὸν στηρίζει — ὅπως ὅλοι οἱ ἅγιοι τῆς σειρᾶς — στὸν ὦμο. Στ' ἀριστερό του χέρι κρατᾷ τὸ σχηματοποιημένο κλαδί. Κι ἐδῶ λείπει κάθε ἄλλο στοιχεῖο δηλωτικὸ τοῦ χώρου τοῦ μαρτυρίου του.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω γίνεται φανερό πὼς καὶ πληθωρικὴ καὶ ἀξιόλογη εἶναι ἡ παρουσία τῶν Ἡπειρωτῶν ἀγιογράφων στὸ μικρὸ Μεταξοχώρι τῆς Ἀγιάς. Τὸ πέρασμά τους ἀπὸ ἐδῶ ἔγινε — ὅπως προαναφέρθηκε — σὲ χρόνια οἰκονομικῆς ἀνεσχῆς τῶν κατοίκων, πού δὲν ἔδειξαν ἀδιαφορία γιὰ τὴν ὅσο τὸ δυνατό καλύτερη ἰστορία τῶν ἐκκλησιῶν τίς ὁποῖες ἢ ἔχτισαν ἀπὸ θεμέλια ἢ ἀνακαίνισαν. Οἱ χιονιαδίτες ζωγράφοι ἄφησαν πολὺ καλὰς ἐντυπώσεις κατὰ τὸ πρῶτο πέρασμά τους ἀπὸ τὸ Μεταξοχώρι στὰ 1843. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ κλήθηκαν ξανά, ὅταν οἱ περιστάσεις τὸ ἐπέτρεψαν, στὰ 1852, γιὰ νὰ ὀλοκληρώσουν τὸ ἔργο τους. Κι αὐτοὶ ἐργάστηκαν οωσιτά. Ἄφησαν ἕνα ἔργο πού τὸ διαπνέει ἕντονη φυσιοκρατικὴ διάθεση, πού μιλάει ἄμεσα — ἀκόμα καὶ σήμερα — στὸν πιστό, πού ἡ λαϊκότητά του δὲν τοῦ ἀφαιρεῖ τίποτε ἀπὸ τὴν ἀξία του. Ἄφησαν ἕνα ἔργο ἀληθινὰ ἀξιόλογο.

Ὅσα ἐδῶ δόθηκαν δὲν ἀποτελοῦν παρὰ ἕνα ἐλάχιστο τμῆμα τῆς δουλειᾶς τους καὶ τῆς ἀξίας τῆς τέχνης καὶ τῆς τεχνικῆς τους. Εἶναι ἕνα πρῶτο πλησίον. Ἐλπίζουμε νὰ δοθεῖ μιὰ ἄλλη εὐκαιρία σύντομα νὰ δώσουμε γι' αὐτοὺς περισσότερα, κάτι πὺδ πέρα ἀπὸ τὴν ἀπλὴ σημείωση τῆς ἀξιόλογης παρουσίας τους στὶς ἐκκλησιὰς τοῦ Μεταξοχωριοῦ.

Ἀρχιμανδρίτου
ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ ΑΠ. ΒΙΤΑΛΗ

Πρωτοσυγγέλλου Ἱεροκήρυκος Νικοπόλεως

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ

ΠΑΤΗΡ · ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ ΤΗΣ ΠΡΕΒΕΖΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἐξαιρετικῶς φωτεινὴ καὶ εὐεργητικὴ διὰ τὴν Πρέβεζαν, μορφή τοῦ αἰοδύμου Πρεβεζαίου Σπυρίδωνος Καραμάνη βαθύτατα μὲ συγκινεῖ, ἀφ' ἧς ἐπληροφορήθην τὰ κατ' αὐτόν. Ὅσάκις τὸ τιμημένον αὐτοῦ ἕνομα ἢ αὐτὴν τὴν ιδιόχειρον αὐτοῦ ὑπογραφήν συναντῶ εἰς τοὺς διασωζομένους ἐν τῇ Ἱ. Μητροπόλει κώδικας, τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ τοῦ παρόντος, ἐνθουσιάζομαι τὰ μέγιστα καὶ ἀποκαλύπτομαι.

Εἰς τὴν ἱστορίαν παρεδόθη, ὡς «πατήρ τῆς Πρεβέζης». Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ φαινόμενον μοναδικὸν καὶ καταπληκτικόν, ἐν ταύτῳ καὶ τὰ μάλιστα συγκινητικόν.

Ἐντεῦθεν ἤχθην εἰς τὴν ἀπόφασιν, ὅπως δι' ὀλίγων παρουσιάσω τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτοῦ προσωπικότητα εἰς ἰδίαν μονογραφίαν.

Βεβαίως, τὰ κατ' αὐτόν ἐλάχιστα εἶναι γνωστὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν σύγχρονον κοινωνίαν τῆς Πρεβέζης, διότι οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἠσχολήθη περὶ αὐτοῦ.

Ὅθεν βάσει κυρίως τῶν κωδίκων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως, οἵτινες ἀποτελοῦν πηγὰς ἀψευδεῖς, θὰ προσπαθήσωμεν νὰ σκιαγραφήσωμεν τὸν μέγαν τοῦτον τῆς Πρεβέζης εὐεργέτην.

α) Βιογραφικά

1. Τὸ ἔτος 1798 ἐγεννήθη ὁ Σπυρίδων Καραμάνης εἰς τὴν Πρέβεζαν, ἐκ γονέων Δημητρίου καὶ Ἰωάννας τοῦνομα, εὐσεβῶν καὶ εὐκαταστάτων Πρεβεζαίων.

Τότε ἐλειτούρει, ἐν Πρεβέζῃ, τὸ παρὰ τοῦ Ἱερομάρτυρος καὶ Ἰσαποστόλου Ἀγίου Κοσμά συσταθὲν ἐν αὐτῇ Σχολεῖον¹, εἰς τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς ἐφοίτησεν ὁ Σπ. Καραμάνης, ὢν ἐκ παίδων φιλομαθῆς καὶ φιλόπνοος. Ἐκ τῶν διασωθέντων γραπτῶν αὐτοῦ βεβαιούμεθα, ὅτι ἔτυχε πράγματι λιπαρᾶς παιδείας, οὗ ἕνεκα συμπεραίνομεν, ὅτι πρὸς τοῦτο μετέβη καὶ ἀλλαχοῦ, ἐκτὸς Πρεβέζης πάντως, μὴ διαθετούσης τότε ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια. Λόγω δὲ τῆς τοιαύτης μορφώσεως καὶ τῆς διακρινούσης αὐτὸν εὐφυΐας καὶ ἐτοιμότητος προσελήφθη, ὡς γραμματεὺς, εἰς τὸ τῆς Πρεβέζης

1. Βιτάλη Φιλαρέτου, Ἀρχιμανδρίτου, Ὁ ἀγὼν ὑπὲρ ἐλευθερίας τοῦ Ἑθνους ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ περιφερείᾳ τῆς Νικοπόλεως, Ἰωάννινα 1971, σελ. 22—23.

— τουρκικόν τότε — τελωνεῖον. Οὐχ ἦττον διетήρει ταυτοχρόνως καὶ ἔμπορικόν κατάστημα, συνεταιρικῶς μετὰ τοῦ Παναγιώτου Μαρμάτη, «ὑπὸ ἐπωνυμίας Σ. Καραμάνη καὶ Π. Χ. Μαρμάτη», ὡς ὁ ἴδιος ἀναγράφει εἰς τὴν ιδιόχειρον αὐτοῦ διαθήκην².

2. Ἄγνωστον πότε, συνῆψεν εὐτυχῆ γάμον μετὰ τῆς εὐσεβοῦς καὶ καλλίστης κόρης Ἀδαμαντίας Χρήστου Μαρμάτη, τὸ γένος Μανιάτη, ἐκ τῶν πρώτων καὶ ἐπισημῶν τῆς Πρεβέζης. Ἐξ αὐτῆς ἀπέκτησε τέκνα, οὐχὶ ἄρρενα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, περὶ ὧν — διὰ τοῦτο προφανῶς — γράφει «ἔχω τρεῖς θυγατέρας Ἀγγελικῆ, Ἐλισάβετ καὶ Μαργιώ», τὰς ὁποίας στοργικώτατα, ὡς καλὸς πατήρ, ἐφρόντισε καὶ πλουσιοπαρόχως ἐπροίκισεν, ὑπανδρεύσας αὐτάς, ἀντιστοίχως, μετὰ τῶν Ἀλεξάνδρου Βαρζέλη, Περικλέους Ραζῆ καὶ Δημητρίου Γερογιάννη.

3. Ἀσθενήσας, καίπερ δὲν ἦτο ἀκόμη παρῆλιξ, ἠσθάνθη ἐπιτακτικὴν τὴν ἀνάγκην, ὅπως συντάξῃ, τῇ 15ῃ Ἀπριλίου 1868, τὴν διαθήκην αὐτοῦ, ἣτις οὕτω πῶς ἄρχεται

«Ἰδιόχειρος διαθήκη ἐμοῦ Σπυρίδωνος Καραμάνη ποτὲ Δημητρίου.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἔχει πάντοτε ἐπὶ κεφαλῆς τὸν θάνατον καὶ πολὺ περισσότερον ὁ φθάσας εἰς προβεβηκυῖαν ἡλικίαν, ὡς ἐγὼ, ὅστις μετρῶ ἑβδομήκοντα ἔτη τῆς ἡλικίας μου, διὰ τοῦτο ἀπεφάσισα σήμερον καὶ κάμνω τὴν παροῦσαν πρώτην καὶ μόνην διαθήκην μου σημειουμένην ἰδιοχειρῶς μου καὶ ὑπογεγραμμένην διὰ τῆς ὑπογραφῆς μου ἐσφραγισμένης δὲ διὰ τῆς τουρκιστὶ σφραγίδος μου καὶ μεμαρτυρημένης παρὰ τῶν κάτωθεν τιμίων μαρτύρων καὶ ἐπικυρουμένης, παρὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ἐκκλησίας μας κατὰ τὰς διαταγὰς τῆς ὑψηλῆς Κυβερνήσεώς μας».

Ἡ ἀσθένεια ὅμως, ἐξελιγθεῖσα ραγδαίως, τοσοῦτον κατέβαλεν αὐτόν, ὥστε ἐντὸς βραχυτάτου χρονικοῦ διαστήματος δὲν ἦτο εἰς θέσιν, λόγῳ ἐξασθενήσεως, οὐδὲ τὴν ὑπογραφὴν αὐτοῦ νὰ θέσῃ, ὅπερ καταδεικνύται εἰς τὸν ἐπισυναφθέντα τῇ διαθήκῃ κωδίκελλον, συνταχθέντα τῇ 7ῃ Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1868), ἧτοι μετὰ τρίμηνον περίπου, καὶ καταλήγοντα

«Διὸ καὶ εἰς σύστασιν τῆς ἀληθείας καὶ βεβαιότητος ὁ διαθέτης μὴ δυνάμενος ἰδιοχειρῶς ἐνεκα ἀδυναμίας σαρκικῆς νὰ ὑπογράψῃ διέταξε τὸν Γαμβρόν του Δημοσθένην Γερογιάννην νὰ ὑπογράψῃ, ὡς καὶ τοὺς ὑποφαινομένους νὰ ὑπογράψωσιν ὡς μάρτυρες.

Κατ' ἐντολὴν τοῦ ἀδυνατοῦντος νὰ γράψῃ σεβασμίου πενθεροῦ μου Κυρίου Σπυρίδωνος Καραμάνη ὑπογράφω Δημοσθένης Α. Γερογιάννης.

Γεώργιος Ἱερεὺς Οἰκονόμος μαρτυρῶ

Παναγιώτης Χ. Μαρμάτης μαρτυρῶ

Κωνσταντῖνος Χ. Μαρμάτης μαρτυρῶ

Ἐπικυροῦται τὸ ἴσον καὶ ἀπαράλλακτον τῆς ἀντιγραφῆς τοῦ πρωτοτύπου.

Μητρόπολις: Πρεβέζης. 29: Μαρτίου 1869

† ὁ Ἄρτης καὶ Πρεβέζης ΣΕΡΑΦΕΙΜ»³.

Μετὰ τρίήμερον δὲ τ.ἔ. τῇ 10ῃ Ἰουλίου 1868 ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν, ταφεῖς εἰς τὸ

2. Ὁ Κώδιξ Α' τῆς ἐν Πρεβέζῃ Ἱ. Μητροπόλεως (1854—1873), σελ. 243, περὶ οὗ ὄρα ἡμετέραν μελέτην ἐν «Ἡπ. Ἐστία», τόμ. ΣΤ' (1957), Βιβλίον διαθηκῶν τῶν κληροδοτημάτων παρὰ τῇ Ἱ. Μητροπόλει Νικοπόλεως (1814—1942), σελ. 25.

3. Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 25, 29, Ὁ Κώδιξ Α., ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 241, 254—255.

ἐνοριακὸν κοιμητήριον τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, Πρεβέζης, τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀδαμαντίας θανούσης μετὰ πενταετίαν περίπου καὶ αὐτόθι τεθείσης.

Μέχρι σήμερον εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν τὰ ὀστέα αὐτῶν λείψανα ἀναπαύονται, δεικνυταὶ δ' ὁ ἀπέριττος αὐτῶν τάφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀναγινώσκωμεν τὴν πενιχρὰν ταύτην ἐπιγραφὴν·

«ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ

ἑτῶν 70

10 Ἰουλίου 1868 (†)

ΔΙΑΜΑΝΤΩ ΚΑΡΑΜΑΝΗ

τὸ γένος Μανιάτη

13 Νοεμβρίου 1873 (†)

ἑτῶν 67».

β) Ἐνθερμος Χριστιανὸς

1. Ὁ Σπυρίδων Καραμάνης διεκρίνετο τὰ μάλιστα διὰ τὴν θερμορῶν αὐτοῦ εὐσέθειαν. Ἐφαίνετο, ὅπως εἶχεν ἀνατραφῆ καὶ ἐκ παιδικῆς ἡλικίας διαπαιδαγωγηθῆ συμφώνως πρὸς τὰς ἱεράς παραδόσεις καὶ ἐπιταγὰς τῆς ἁγίας ἡμῶν — Ἐθναρχεουσῆς τότε — Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Οἱ ἀείμνηστοι αὐτοῦ γονεῖς εἶχον ἰδιαίτατα πρὸς τοῦτο μεριμνήσει, στοιχοῦντες πρὸς τὴν παύλειον παραγγελίαν· «οἱ Πατέρες... ἐκτρέφετε αὐτὰ (τὰ τέκνα) ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου»⁴.

2. Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύεται ὡς πιστὸς καθ' ὅλον καὶ ἐνάρετος, τῷ ὄντι θεοφοβούμενος Χριστιανὸς καὶ ποιητὴς ἔργων καλῶν, ἄνθρωπος τῆς Ἐκκλησίας, πολλὰ ἄλλοις δι' αὐτὴν ἐργαζόμενος καὶ νυχθημέρως μοχθῶν, οὐδενὸς δὲ φειδόμενος καὶ μηδέποτε ἀποκάμων⁵.

Εἰς τὸν διασωζόμενον ἀρχαιότερον κώδικα (Α') τῆς ἐν Πρεβέζῃ Ἱεράς Μητροπόλεως — ὃν ἐπεξεργάσθημεν ἄλλοτε (1957) καὶ συνοπτικῶς παρουσιάσαμεν ἀπὸ τῶν σηλῶν τοῦ λαμπροῦ, ἐν Ἰωαννίνοις ἐκδιδομένου, περιοδικοῦ «Ἡπειρωτικὴ Ἐστία» — βλέπομεν πολλάκις, τὸν πρόκριτον τῆς Πρεβέζης Σπυρίδωνα Καραμάνην ἐκ τῶν πρώτων μετέχοντα τῆς ἐνταῦθα ἐκκλησιαστικῆς Δημογεροντίας⁶, μετὰ τῶν ἐτῶν 1854—1868, (δὲν ἀμφιβάλλομεν δὲ ποσῶς, ὅτι καὶ πρὶν, ἐπὶ ἔτη συναπτά, τοῦτ' αὐτὸ θὰ ἐγίνετο). Τὸν παρακολουθοῦμεν ἐνεργότατα δρῶντα, πρῶτον, μετὰ τὸν Μητροπολίτην τῆς ἐπαρχίας, ἢ τὸν ἐκπρόσωπον αὐτοῦ ἐνταῦθα ἀρχιερατικὸν Ἐπίτροπον, ὑπογράφοντα εἰς τὰ, ποικίλου περιεχομένου, πρακτικά, εἰς ἀπάσας τὰς θρησκευτικὰς, κοινωνικὰς καὶ λοιπὰς ἐκδηλώσεις τοῦ τόπου πρωτοστατοῦντα⁷.

4. Ἐφεσ. ζ' 4.

5. Πρὸβλ. Ματθ. κδ' 45 κε' 21, Λουκ. ις' 10, Α' Τιμοθ. γ' 11, ζ' 11, Ἰακ. α' 25.

6. Ἐπὶ δημοσίευσιν ἔχομεν σχετικὴν μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον «Αἱ παρὰ τῇ Ἱ. Μητροπόλει Πρεβέζης ὑπηρετήσασαι ἐκκλησιαστικοὶ Δημογερονταὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας».

7. Κώδιξ Α', ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 1, 2, 3, 4, 5, 7, 10, 12, 15, 16, 19, 22, 23, 25, 27, 28, 30, 32, 34, 36, 37, 39, 41, 43, 45, 46, 48, 49, 51, 52, 53-54, ἐνθα παρατίθεται ἡ ἐξῆς ἐπιστολή·
«Ἐντιμε Κύριε Σ. Καραμάνη!

Τὰ πρό τιμος καιροῦ τῇ ἐγκρίσει τῆς Ἐκκλησίας παρακατατεθέντα ὑμῖν εἰς ἀσφάλειαν χίλια ἤτοι ἀρ. 1.000 γρόσια τουρκικά, τὰ ὁποία ἡ ταπεινότης ἡμῶν μετὰ τῶν συμ-

3. Ἀποκορύφωμα τῆς ἐκτάκτου εὐλαβείας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοῦ θεομωροῦ ὀρθοσκευτικῦ βιώματος τοῦ Σπυρίδωνος Καραμάνη εἶναι ἡ τελευταία αὐτοῦ, ἐν τῇ ἰδίᾳ διαθήκῃ, θέλησις καὶ ζοηρὰ ἐπιθυμία, ὑπὲρ ριζικῆς ἐπισκευῆς τοῦ ἐν Πρεβέξῃ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, τοῦ Χρυσοστόμου, τῆς ἰδιοκτησίας ἄλλοτε τοῦ, ἐξ Ἰθάκης ὀρμωμένου, Ἱερέως Παναγιώτου Τζουράκη, Οἰκονόμου, ὅστις ἐγκατασταθεὶς εἰς τὴν Πρεβέξαν, μετὰ τὸν χαλασμόν αὐτῆς παρὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ (1798) ἐπεσκεύασεν αὐτόν, ἀλλ' εἶχεν ἤδη ὑποστῆ πολλάς ζημίας καὶ παρουσίαζε πλείστας ἐλλείψεις⁸.

Ἐν προκειμένῳ ἐπιβεβλημένον θεωροῦμεν, ὅπως αὐτούσιον παραθέσωμεν ὧδε τὸ ἐκ τῆς ρηθείσης διαθήκης σχετικὸν ἀπόσπασμα.

«Πρὸς τοὺς ἠγαπημένους συγγενεῖς Κυρίους Κ. Παναγιώτην καὶ Κωνσταντῖνον Χ. Μαρμάτην, Δημοσθένην Α. Γερογιάννην, Σωκράτην Δημήτριον Κάφερην, καὶ Ματθαῖον Δημήτριον Π. Ραζῆν ἔδωσα τέσσαρα ἐλαιοτόπια καλῶς δουλευμένα κείμενα, τὸ μὲν πρῶτον εἰς τοποθεσίαν Ἀσβεσταρεῖα με ἐλαιόδενδρα ἡμερα μικρὰ μεγάλα ὀγδόνα, συνορεύοντα με ἐλαιόδενδρα τῆς κληρονομίας Μαρίας Λάμπη Μπερετούλη. Τὸ δεύτερον εἰς τοποθεσίαν Καμήνια με κενδρομάδων ἐλαιόδενδρα μικρὰ μεγάλα ὅσα ἐμπεριέχει με τὰ χαντάκια του συνορεύοντα με ἐλαιόδενδρα τοῦ παλαιοῦ τζαμίου, με χωράφια τῶν κοκοζακαίων καὶ με γαῖας χέρσους. Τὸ τρίτον εἰς τοποθεσίαν φραγκόκκλησιαν με ἡμερα μεγάλα πρῶτου μεγέθους ἐλαιόδενδρα τριάκοντα ἐπτὰ. Τὸ δὲ τέταρτον καὶ τελευταῖον ἐλαιοτόπι εἰς τοποθεσίαν καπετάνια με ἐλαιόδενδρα ἡμερα μικρὰ μεγάλα ἑκατὸν εἴκοσι,

παρευρεθέντων τότε προκρίτων τῆς καθ' ἡμᾶς πόλεως ταύτης ὑπεχρεώσαμεν τὸν Πρεβεξαῖον Ἀναστάσιον Φούσκαρην νὰ καταμετρήσῃ πρὸς τὴν προτέραν ἀρραβωνιαστικῆν τοῦ θυγατέρα Σπύρου Ἀγγελῆ Μπαλέρομα, μεθ' ἧς ἐπιμόνως ἠρνεῖτο τὴν ἐν Νόμῳ σύζευξίν του, ἐπειδὴ μέχρι τοῦδε αὕτη ἀποποιεῖται τὴν παραδοχὴν των, καίτοι αὐτοῦ ἐλθόντος εἰς γάμον μεθ' ἐτέρας, συσχεφθέντες σήμερον περὶ αὐτῶν ἡμεῖς τε καὶ οἱ συνυπογραφόμενοι ἔγκριτοι τῆς καθ' ἡμᾶς πόλεως ταύτης, ἔγνωμεν, ὅπως ἐπιδώσητε αὐτὰ πρὸς τοὺς παρ' ἡμῶν ἐκλεχθέντας Ἐπιτρόπους τῆς ἐν τῇ πόλει ταύτης χριστιανικῆς Σχολῆς τῶν κορασιῶν, ἵνα φροντίσωσι καὶ δανείσωσιν αὐτὰ εἰς ἀσφαλές τι μέρος, λαμβάνοντες τοὺς τόκους των ἐπ' ὠφελείᾳ ταύτης τῆς Σχολῆς, μέχρις οὗ ἡ ρηθείσα θυγάτηρ Σπύρου Ἀγγελῆ Μπαλέρομα ἔλθῃ εἰς ἀναζήτησίν των. Διὸ καὶ ἐκδέδοται τὸ παρὸν Ἐκκλησιαστικὸν ἡμῶν ἔγγραφον, καὶ ὑπογραφέν παρ' ἡμῶν καὶ τῶν Ἐγκρίτων, καταχωρεῖται εἰς τὸν Κώδικα τῆς Μητροπόλεως εἰς διηγετικὴν τῆς ἐγκρίσεώς μας ταύτης, ἐνδειξὴν καὶ διευθύνεται πρὸς ἡμᾶς εἰς πλήρη καὶ βάσιμον τῆς Ἐντιμότητός Σας ἀσφάλειαν.

Τῆ 6ῃ Ἀπριλίου 1856. Ἐν Πρεβέξῃ.

Ἄρης Σωφρόνιος ἀποφαίνεται

Βασίλειος Ἱερεὺς Δεβάρης ὁ Οἰκονόμος

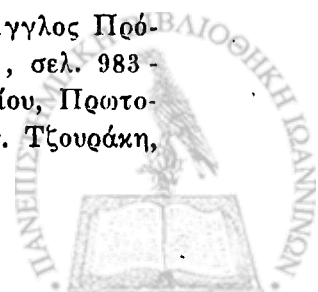
Κώστας Κακαμπίνης

Ἰωάννης Ἀθανασιάδης

Παναγιώτης Χ. Μαρμάτης», 57, 58, 60,

61, 62, 65, 68, 70, 73, 74, 77, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 93, 95, 102, 104, 108, 110, 112, 115, 117, 120, 130, 138, 140, 141, 171, 173, 174, 182, 184, 189, 196, 198, 202, 210, 212, 214, 215, 219, 220, 221, 224, 226.

8. Βασιλᾶ Ἦλ., Τὸ Καπίτουλο τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ὁ Ἄγγλος Πρόξενος ἐν Πρεβέξῃ Σίδνεϋ Σμιθ Σάνδερς, ἐν «Ἠπ. Ἐστία», ἔτ. Δ' (1955), σελ. 983-986, ἐφ. «Βῆμα Πρεβέξης», ἔτ. 1954, ἀριθ. φ. 590, 591, Κουλούρη Ἀντωνίου, Πρωτοπρεσβυτέρου, Ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου: Ἡ διαθήκη τοῦ Οἰκονόμου Παν. Τζουράκη, ἐν ἐφ. «Ἀγὼν Πρεβέξης», ἔτ. ΙΓ' (1968), ἀριθ. φ. 545-550.

καὶ ἀγρῆλια ἐβδομῆντα διὰ κένδρομα συνορεύοντα μὲ τὰ ἀμπέλια Περδίκη καὶ Μίχα, καὶ τὸ ἄλλο μέρος μὲ παλαιὸν δρόμον Ἀμελειμένων. Καθὼς καὶ ἓνα χωράφι εἰς βενετικῶν στρεμμάτων δέκα ἐννέα καὶ ταύλας 425. εἰς τοποθεσίαν στραβοβαλιανιδιὰ καλαμπτοῦ, συνορεύει κληρονομία σάμπου, χωράφι τοῦ ἀγίου Δημητρίου, τὴν Μερίλιαν μπαρβέρην καὶ τὴν θάλασσαν, αὐτὰ τὰ ὡς εἴρηται τέσσαρα ἐλαιοτόπια καὶ ἓν χωράφι ἅμα ἀποθάνω νὰ τὰ πωλήσουν μὲ ὑπομονὴν ὅπως ἐπιτύχουν τὴν τιμὴν τῆς ἀξίας των, καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν κεφάλαια μετρητὰ νὰ δανήσουν εἰς ἀξιώχρεα ὑποκείμενα μὲ ἀξιόχρεον ἐγγύησιν καὶ μὲ κάθε δυνατὴν ἀσφάλειαν ὅπως κάλλιον γνωρίζουν καὶ ἐγκρίνουν οἱ εἰρημένοι Κύριοι, τῶν ὁποίων κεφαλαίων τοὺς τόκους νὰ συνάζουν αὐτοὺς κατ' ἔτος καὶ δανεῖζουν αὐτοὺς μὲ τόκον τῆς περιστάσεως καὶ ἐγκρίσεώς των, ἕως ὅτου φθάσει καὶ ἀναβῆ τὸ κεφάλαιον ἀρκετὸν νὰ ἀνακαινοσθῆ ἐκ θεμελιῶν ἢ γειτονικῆ μου Ἐκκλησία τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τῆς ὁποίας τὸ ἅγιον Βῆμα νὰ γίνῃ ἐκεῖ ὀπισθεν τοῦ νῦν ἀγίου Βήματος ἐπὶ τοῦ κουλουρίου ἐφ' ὃ ὑπάρχει τῶρα ἓνα δένδρον παλαιᾶς μεγάλης μοσκιᾶς. τὸ μῆκος πλάτος καὶ ὕψος καὶ τὸ βάθος ὡς ἐκεῖνο τῆς ἐνταῦθα Ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, μᾶλλον κατὰ τι μικρότερον καὶ συμμαζωχτότερη καὶ μόλα ταῦτα δίδω τὸ ἐλεύθερον πρὸς τοὺς εἰρημένους Κυρίους νὰ πράξουν κατ' ἐγκρίσιν καὶ ἀρέσκειάν των τὸ σαθρὸν πεπαλαιομένον κουλούρη τὸ γειτονεῦον μὲ τὴν οἰκίαν μου, αὐτὸ νὰ κτισθῆ ὀλίγον τι μέσα πρὸς τὸν κῆπον τῆς Ἐκκλησίας πρὸς πλάτυνσιν τοῦ σοκακίου. Ἀφοῦ δι' ἐνός προϋπολογισμοῦ εἰδωσιν οἱ εἰρημένοι κύριοι τὴν ἐπάρκειαν αὐτῶν τῶν κεφαλαίων πρὸς ἀνέγερσιν καὶ τελειοποιήσιν τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδὴ νὰ ταβανοθῆ, λιθοστρωθῆ, χωρισθῆ τὸ γυναικίον καὶ ἂν δυνατὸν γίνῃ τὸ τέμπλιον, τὰ στασιδία πρέπει νὰ γίνουν ὅμως. Ἀφοῦ τοιουτοτρόπως τελειοποιηθῆ ἡ Ἐκκλησία παρὰ τῶν Ἐπιτρόπων μου, τότε οἱ ἀδελφοὶ καὶ ἐνορίται νὰ συναχθοῦν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ τῶν Ἐπιτρόπων μου καὶ ἐκλέξουν καὶ διορίσουν ἐπ' αὐτῆς Ἐπιτρόπους παρακαλῶ ὅμως τοὺς τε Ἀδελφούς, Ἐνορίτας καὶ Ἐπιτρόπους τῆς Ἐκκλησίας νὰ καταχωρήσουν εἰς τὸν καπητουλάρη τοῦ ἀδελφάτου τῆς Ἐκκλησίας ὅλον τὸ κείμενον τῆς διαθήκης μου τὸ ἀποβλέπον τὴν ἐκ θεμελιῶν ἀνακαινίσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ καταχωρήσουν συγχρόνως τὰ ὀνόματα τῶν εἰρημένων κ.κ. Ἐπιτρόπων μου τὰς φροντίδας, κόπους καὶ πράξεις καὶ λοιπά, καὶ θέσουν ἐπὶ τῆς ἐπιτροπῆς πάγκας τῆς Ἐκκλησίας τὸ καπητουλάρι τοῦ Ἀδελφάτου ἀνοικτὸν καὶ ἐλεύθερον εἰς ἕκαστον βουλόμενον νὰ ἐγγραφῆ προσφέρῃ, ἢ μὴ πρὸς τούτοις ἀπαιτῶ κατ' ἔτος τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς τῶν Ταξιαρχῶν νὰ γίνηται ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας μνημόσυνον μνημονεῦον ἐμὲ τὴν συμβίαν μου καὶ τοὺς γονεῖς ἡμῶν «Σπυρίδωνα, διαμάντον, Δημήτριον Γιαννοῦλαν, Χρῆστον καὶ Ἑλένην». Εἶθε ἡ θεία χάρις χαρίσει ζωὴν καὶ ὑγείαν πρὸς τοὺς Ἐπιτρόπους καὶ ἐνδυναμῶσιν αὐτοὺς πρὸς περάτωσιν τοῦ ἔργου».

4. Δυστυχῶς ὅμως ἠλιθερά τινα γεγονότα ἐπηκολούθησαν ἀπροόπτως καί, παρὰ τὰς πιέσεις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Δημογεροντίας — λαβούσης ἐν τέλει σκληρὰ μέτρα — τὸ ἔργον ἐπὶ πολὺ καθυστέρησε. Πάντως, ὀλίγον πρὸ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, τοῦτο ἤχθη εἰς αἴσιον πέρας, ἐκπληρωθείσης οὕτως τῆς ἱερᾶς ἐπιθυμίας τοῦ εὐσεβοῦς διαθέτου. Οὐχ ἦττον, τῇ 13 Ἰανουαρίου 1941¹⁰, ὑπὸ μιᾶς ἐχθρικῆς τορπίλλης, ὁ Ναὸς οὗτος μετεβλήθη εἰς ἐρείπια, ἐκ τῶν ὁποίων μόλις τελευταίως κατέστη δυνατόν, ὅπως οὗτος ἐξαχθῆ, καὶ ἤδη ἄρδην, ἐκ θεμελιῶν, ἀνεγειρεται πλέον μεγαλοπρεπῆς καὶ πάγκαλλος.

9. Κῶδιξ Α., ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 245 - 247, Βιβλίον διαθηκῶν, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 26 - 27.

10. Ἐπιθι: Βιτάλη Φιλαρέτου, Ἀρχιμανδρίτου, Ἡ κοινωνικὴ δράσις τῆς Ἑλληνορθόδοξης Ἐκκλησίας κατὰ τὴν ξενικὴν κατοχὴν (1941 - 1944), ἐν Ἀθήναις 1970, σελ. 10.

Ἀσφαλῶς, ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ, θ' ἀγάλλεται οὐρανόθεν ἡ εὐλαβῆς ψυχὴ τοῦ αἰοδίου Σπυρίδωνος Καραμάνη.

γ) Ἐθνικός ἀνὴρ

1. Ὡς καθίσταται νοητόν, ὁ Σπ. Καραμάνης, ζήσας κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα, ὑπὸ στυγνὴν τουρκικὴν κατοχὴν, μάλιστα ἐκείνην τοῦ ἀνημέρου θηρίου τῆς Ἡπείρου Ἀλῆ πασᾶ, ἔλαβε τὴν ἡρωϊκὴν ἀπόφασιν καὶ τὴν ὑψίστην τιμὴν νὰ ἐπιδείξῃ τὰ ὑπέροχα πατριωτικὰ αὐτοῦ συναισθήματα.

Ἐθνικοὶ ἄνδρες δὲν καλοῦνται μόνον οἱ ἀγωνιζόμενοι εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν. Τὴν λίαν τιμητικὴν ὀνομασίαν τοῦ ἔθνικοῦ τ.ἔ. ἀνδρὸς φέρουν, ἀναμφιβόλως, καὶ πάντες οἱ ἀθορύβως ἀγωνιζόμενοι διὰ τὴν διαφύλαξιν καὶ ἐξάπλωσιν τῶν ἀτιμῆτων ἔθνικῶν ιδεωδῶν.

Κατὰ τὴν μακροαίωνα περίοδον τῆς ζοφερᾶς τουρκοκρατίας οἱ Ἕλληνες ἱεράρχαι καὶ οἱ λοιποὶ — μάλιστα ἐκ τῆς τάξεως τῶν Μοναχῶν προερχόμενοι — Κληρικοί¹¹, συμπαριστάμενοι ἐκθύμως ὑπὸ ἐμπνευσμένων Ἑλλήνων πατριωτῶν, τῶν λεγομένων δημογερόντων, προσήνεγκον πολλὰς καὶ πλείστας ὑπηρεσίας εἰς τὸ δεινότατον χειμαζόμενον ἔθνος, ἐργασθέντες καὶ ἀγωνισθέντες διὰ τὴν, πάση θυσίᾳ, διαφύλαξιν τῶν τρισαγίων αὐτοῦ ἰδανικῶν, ἀπαρτιζομένων κυρίως ἐκ τῆς τριλογίας: Πίσις, Πατρίς, Οἰκογένεια.

2. Ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης ὁ Σπυρίδων Καραμάνης ὑπῆρξεν ὄντως ἔθνικός ἀνὴρ ἐξαίσιος καὶ πατριώτης ἄριστος. Διότι, πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως, εἰργάζετο καὶ συνειργάζετο εἰς τοὺς ὡραίους αὐτοὺς τομεῖς, στόχον ἔχων καὶ πόθον φλογερὸν τὴν, ἐν καιρῷ, ἀπελευθέρωσιν τῆς γλυκειᾶς καὶ δυστήνου Πατρίδος, ἔργον ὅπερ θ' ἀνελάμβανον πάντες οἱ σκλαβωμένοι ὁμοσθεῖς - ἀδελφοί, οἱ «ραγιάδες», καταλλήλως πρὸς τοῦτο προετοιμαζόμενοι, μάλιστα δὲ ψυχολογικῶς, διὰ τῆς ἀναρριπίσεως ἐντὸς τοῦ βάθους αὐτῶν τοῦ ιδεωδούς τῆς πατριδολατρίας, τῆς ζωηρᾶς καὶ ἀμεταθέτου ἀγάπης πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Καὶ εἰς τοῦτο βεβαίως συνειργήσαν σπουδαιότατα τὰ σχολεῖα — «κρυφὰ» καὶ φανερά —, τὰ ὁποῖα καὶ ἐντὸς τῆς περιφερείας ἡμῶν ταύτης ἰδρύθησαν καὶ ἐλειτούργησαν εἰς τὰς ἱεράς ἐν αὐτῇ Μονᾷ (Ζαλόγγου, κ.τ.λ.) εἰς τοὺς ἀπομακρυσμένους Ἰ. Ναοὺς, καὶ ὅπου ἀλλαγῶν¹², τῶν ὁποίων ἡ διατήρησις ἀπῆτει προφανῶς πάμπολλα χρήματα — μὴ ὑπάρχοντα — καὶ τὰ ὁποῖα ἐξεύρισκεν ἐκάστοτε ἡ Ἐκκλησία διὰ συνεισφορᾶς Μονῶν, Ναῶν, Κληρικῶν καὶ τῶν γνωστῶν — καὶ ἀφανῶν ἐν ταυτῷ — πατριωτῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρῶτος καὶ καλύτερος ἦτο ὁ πρόκριτος τῆς Ἡρεβέζης καὶ εὐκατάστατος ἐν πολλοῖς Σπυρίδων Καραμάνης. Οὗτος, διὰ τὸν ὡς εἴρηται ἱερὸν - ἔθνικὸν σκοπὸν ἰλαρῶς «ἔσκόρπισεν, ἔδωκεν» ἀφθόνως¹³, πλὴν ὅλως διόλου ἀφανῶς, διὰ λόγους προφανεῖς, καὶ συμφώνως τῇ εὐαγγελικῇ ἐντολῇ «μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου»¹⁴. Εἶχε πλήρη συνείδησιν τῆς μεγάλης σπουδαιότητος τῆς ἐν λόγῳ ἔθνικῆς ὑπηρεσίας, ἀποβάσης πράγματι ἐν τοῖς πράγμασιν ἐ-

11. Ὅρα: Βιτάλη Φιλαρέτου, Ἀρχιμ., Ὁ Ἑλληνορθόδοξος Μοναχισμὸς καὶ ἡ Παλιγγενεσία τοῦ ἔθνους, ἐν Ἀθήναις 1972.

12. Βιτάλη, Ὁ ἀγών... ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 20 ἐξ. προβλ. τοῦ αὐτοῦ, Τὸ ἱερὸν Τάμα τοῦ ἔθνους πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστόν, ἐπὶ τῇ 150ετηρίδι ἀπὸ τῆς ἔθνικῆς Παλιγγενεσίας 1821, ἐν Ἀθήναις 1971, σελ. 38 ἐξ.

13. Ψαλμ. ρια' 9, Β' Κορινθ. θ' 6-7, 9.

14. Ματθ. 5' 3.

θνοσωτηρίου, ἀφ' οὗ ἐπληροφορεῖτο ἐπισήμως εἰς τὰ τοιαῦτα σχολεῖα ἢ ἑλληνορθόδοξος νεότης τῆς Πρεβέζης παρὰ τῶν σεμνῶν λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς παιδείας «τί ἔχασε» ἢ δύσμοιρος Πατρίς, «τί ἔχει, τί τῆς πρέπει»¹⁵.

Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἂν τις εἰδήμων ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σπουδαιοτάτου θέματος ἰδιαιτέρως ἐνησχολεῖτο πρὸς ἐνδελεχῆ ἐξέτασιν καὶ παρουσίας τῆς μεγάλης καὶ πολυσημάντου ταύτης πρὸς τὸ Ἔθνος προσφορᾶς τῆς τοπικῆς ἡμῶν Ἐκκλησίας τῆς Νικοπόλεως. Θ' ἀπεδεικνύετο πασιφανῶς, ὅτι αὕτη, διὰ τοῦ γενομένου οὕτως ἔθνικοθηρησκευτικοῦ διαφωτισμοῦ τῶν ὑποδούλων αὐτῆς τέκνων, ἐχάρισεν αὐτοῖς τὴν δυνατότητα, ὅπως διαφυλαχθοῦν ἐθνικῶς, παρὰ τὰς ποικίλας περιπετείας καὶ τὸ λουτρόν τοῦ αἵματος, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ νὰ δράσουν ἡρωϊκῶς, εὐκαιριῶν διδομένων, χάριν ἀποτινάξεως τοῦ ἐπαχθεστάτου, ὡς κατ' ἐξοχὴν βαρβαρικοῦ ζυγοῦ, καὶ ἐπανακτήσεως τῆς παμποθήτου ἐλευθερίας¹⁶.

3. Ὁ Σπυρίδων Καραμάνης, εἰδικώτερον, ἀναφέρεται ὡς ἐθνωφελέστατα δράσας, κατὰ τὴν μεγάλην ἐθνεγεργασίαν τοῦ 1821.

Καίτοι δὲν ἀνεμίχθη ἐνεργῶς, ἀμέσως δηλαδή καὶ αὐτοπροσώπως, εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα — ἄλλως τε ἢ Πρεβέζα δὲν ἠδυνήθη πλήρως νὰ ἐπαναστατήσῃ, ἐπειδὴ ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ καὶ εἰς τὴν Ἡπειρὸν γενικῶς, λόγῳ τῆς συρράξεως σουλτάνου καὶ Ἀλῆ πασᾶ, μεγάλαι στρατιωτικαὶ δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ διότι, δυνάμει τῆς ρωσοτουρκικῆς συνθήκης τοῦ 1800, ἔθεωρεῖτο ὡς ἐλευθέρη πόλις, καὶ διὰ τοῦτο προσεδόκα ἀναίμακτον τὴν ἐθνικὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ ἀποκατάστασιν αὐτῆς — παρὰ ταῦτα εὗρε τὸν τρόπον καὶ προσέφερεν ἀθορύβως ὑψίστας ὑπηρεσίας εἰς τὸ Ἔθνος.

Μετὰ πάσης μυστικότητος προῆλθεν εἰς συνεννοήσεις μετὰ τῶν λοιπῶν φίλων πατριωτῶν καὶ συνδημογερόντων, ὡς λ.χ. Ἀλεξάνδρου Βαλεντίνη, Χρήστου Μαιμάτη, τῶν καπεταναίων Λώλου ἢ Κονεμένου καὶ Διγόνη, τοῦ ἱατροῦ Ἀναστασίου Γερογιάννη, ἀπάντων μεμνημένων διὰ τοῦ Ξάνθου εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ τοιοῦτοτρόπως ἰδρύθη ἐν Πρεβέζῃ ταμεῖον συνεισφορῶν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Δι' αὐτοῦ, ἐκτὸς τῶν χρηματικῶν ἐνισχύσεων, ἀπεστέλλοντο εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν πολεμοφόδια καὶ ἐθελονταὶ ἐκ Πρεβέζης ἀγωνισταί. Λόγῳ δὲ τῆς θέσεως τοῦ Σπ. Καραμάνη εἰς τὸ τουρκικὸν τελωνεῖον, εἶχεν οὗτος τὴν εὐχέρειαν κινήσεων καὶ διὰ τοῦτο εἶχεν ἐπωμισθῆ τὴν εὐθύνην τῶν σχετικῶν συνεννοήσεων μεταξὺ Πρεβέζης καὶ ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος¹⁷.

Βεβαίως οὕτως ἐνεργῶν ὁ ἐθνικὸς οὗτος ἀνὴρ τῆς Πρεβέζης προεκινδύνευε καθ' ἐκάστην, διότι οὐαὶ δι' αὐτόν, ἂν ἐσχημάτιζον οἱ Τοῦρκοι ἔστω καὶ ὑπόνοιαν τινα περὶ ἐθνικῆς - ἐπαναστατικῆς αὐτοῦ δράσεως. Ἀσφαλῶς ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ θὰ ἐπιπτεν εὐθύς, καὶ θὰ ἐρρίπτετο εἰς τὸν Ἀμβρακικόν!

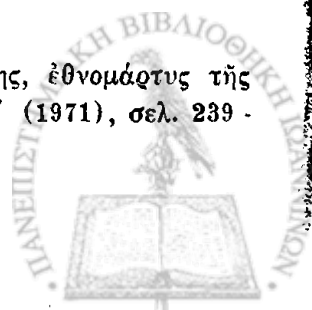
3. Ἀξία ἐξάρασεως πρᾶξις ἐθνικὴ εἶναι καὶ αὕτη τοῦ Σπυρίδωνος Καραμάνη καὶ τῶν συνεργῶν αὐτοῦ. Ἀμα τῇ πτώσει τοῦ Μεσολογγίου (10 Ἀπριλίου 1826)¹⁸, εἰσηγήσει αὐτοῦ ἔσπευσαν καὶ ἵδρυσαν ἐν Πρεβέζῃ, ὑπὸ τὰς εὐλογίας τῆς Ἐκκλησίας, ἕτερον ταμεῖον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπέτυχον τὴν ἐξαγορὰν πλείστων ἐκ τῶν ὡς ἀνδράποδα ἐκποιουμένων γυναικοπαίδων τῆς μαρτυρικῆς ἐκείνης πόλεως.

15. Βιτάλη, Ὁ ἀγῶν, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 22.

16. Αὐτόθι, σελ. 24.

17. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 27 - 29.

18. Ἐπιθι: Βιτάλη Φιλαρέτου, Ἀρχιμ., Ἰωσήφ ὁ Ρωγῶν καὶ Κοζύλης, ἔθνομάρτυς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἐν Ἀθήναις 1972, ὡς καὶ εἰς τόμον ΜΒ' (1971), σελ. 239 - 254, καὶ εἰς ἡμέτερον τόμον «Τὰ Ἐλευθέρια», 1972, σελ. 273 - 299.

Εἰδικῶς τώρα περὶ τῆς, εἰς ἀμφότερα τὰ ἔθνικὰ ταῦτα ταμεῖα ἀρωγῆς, συνεισφορᾶς, τοῦ Σπ. Καραμάνη δὲν εἶναι εὐχερὲς νὰ εἴπωμεν. Βασιζόμενοι ὁμῶς εἰς τὸν μεγάλον ἔθνισμὸν καὶ τὴν μεγαλοκαρδίαν αὐτοῦ, δὲν θὰ ἀστοχῆσωμεν ἂν διακηρύξωμεν, ὅτι ἔδωκε πολλά, συνέδραμε γενναίως τὸν ὑπὲρ πάντων ἱερὸν ἀγῶνα.

4. Δυστυχῶς ἡ Πρεβέζα, παρὰ τὰς κατηγορηματικὰς ὑποσχέσεις τῶν μεγάλων (Ἑγγλων καὶ Ρώσων), μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, παρέμεινεν ἔξω τοῦ νυμφῶνος, παραχωρηθεῖσα εἰς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος. Ἐπομένως ἡ τουρκικὴ δουλεία συνεχίζετο, καὶ τὸ δράμα τῶν ὑποδοῦλων Ἑλλήνων ὁσημέραι ἐκορυφοῦτο, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσῳ ἔβλεπον καθημερινῶς οἱ Ἕλληνες Πρεβεζαῖοι ἔναντι αὐτῶν, εἰς τὸ Ἄκτιον, κυμματίζουσαν τὴν κυανόλευκον, ἣτις πράγματι βαθύτατα συνεκίνει, προῦκάλει πηγὰς δακρύων, καὶ ἀνερρίπιζε διαρκῶς τὴν γλυκυτάτην προσδοκίαν περὶ τῆς ἀνατολῆς ὀψέποτε ἐκεῖθεν τοῦ ὀλολάμπρου ἡλίου τῆς δικαιοσύνης καὶ ἐπεκτάσεως τῆς παμποθήτου ἐλευθερίας καὶ τὸν ἡπειρωτικὸν τοῦτον χῶρον. Ἐντεῦθεν ὁ Σπ. Καραμάνης, ἐν ἀδελφικῇ καὶ ὁμοψύχῳ συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δημογερόντων Ἀνδρέου Κονεμένου, δρος τοῦ ἐν Πίζῃ Πανεπιστημίου, Ἰωάννου Γενοβέλη, Γ. Ματζώρου - Μπάλκου, Ἀπ. Βαρζέλη, Περ. Λουροπούλου καὶ μάλιστα τοῦ διακεκριμένου καὶ ἐνθουσιώδους Ἀθανασίου Μάνου - Ἀθανασιάδου, ἀπέβησαν ἡ παρηγορία τοῦ μαρτυρικοῦ λαοῦ τῆς Πρεβέζης. Ἐπραξαν πᾶν ὅ,τι ἦτο τότε δυνατόν, ὥστε ν' ἀποσκορακίσουν τὴν ἀπαισιοδοξίαν καὶ τὴν ἀπελπισίαν. Ἡ ἐλπίς περὶ τῆς ἔθνικῆς ἀναστάσεως ἔπρεπε διαρκῶς νὰ καλλιεργῆται, πλεόν ἐντέχνως τώρα, ὥστε ὁ δυνάστης νὰ παραμένῃ ἀμέριμνος. Τοιοῦτοτρόπως προητοιμάσθησαν καὶ ἔλαβον χῶραν τρία ἐπαναστατικὰ κατὰ τοῦ τυράννου κινήματα (1854, 1878 καὶ 1897) ἀτυχῆ ἀποβάντα, ἄχρις οὔ, τῷ 1912, εὐδοκήσαντος τοῦ ἁγίου Θεοῦ, μετεφυτεύθη καὶ εἰς τὴν καθ' ὅλου Ν. Ἠπειρον — ἀπομένει ἀτυχῶς ἔτι ἡ Βόρειος — τὸ εὐσκιόφυλλον καὶ καλλίκαρπον δένδρον τῆς ἔθνικῆς ἐλευθερίας.

δ) Εὐεργέτης τῆς Πρεβέζης

1. Ὁ Σπυρίδων Καραμάνης, μέχρι τοῦ Ἰουλίου 1868, ἦτο καὶ ἐγένετο «τοῖς πᾶσι τὰ πάντα», πλήρης ἀγαθότητος καὶ ἀγάπης, τὰ μάλιστα φιλογενῆς καὶ εὐπροσήγορος, μέγας φιλόανθρωπος καὶ ἀλτροῦιστής.

Περὶ τῶν εἰδικῶν γενομένων εὐεργεσιῶν καὶ τῆς λοιπῆς πολυποικίλου δραστηριότητος αὐτοῦ ἐπακριβῶς «ὁ Θεὸς οἶδεν», ὡς ἐρευνῶν καὶ τοὺς βαθυτέρους ἔτι διαλογισμοὺς ἡμῶν¹⁹.

2. Ἡμεῖς θ' ἀναφερθῶμεν ὧδε εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς Πρεβέζης ἐκδηλωθεῖσαν ἰδιόζουσαν ἀγάπην αὐτοῦ καὶ φιλόστοργον τῷ ὄντι μέριμναν, κατασφαλισθεῖσαν εἰς τὴν μνησθεῖσαν διαθήκην αὐτοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναγινώσκομεν

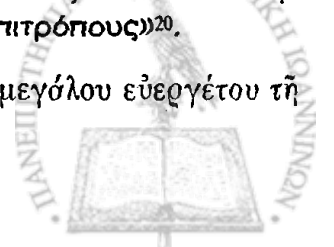
«Πρὸς τούτοις ἀπὸ σήμερον ἔδωσα ἀπὸ τὴν χρηματικὴν μου κατάστασιν τὴν σωζομένην εἰς τὸ ἐταιρικὸν μου κατάστημα, τῆς ἐπωνυμίας, Σπυρίδων Καραμάνη καὶ Παναγ. Χ. Μαρμάτη, συνισταμένης εἰς μεριδιοῦχα κεφάλαια καὶ δάνεια, ἐξ αὐτῶν δύο χιλιάδας τάλληρα Βενέτικα ἢ Βαρβαρικά (2000) πρὸς τοὺς ἄνω εἰρημένους συγγενεῖς μου καὶ ἐπιτρόπους μου κ.κ. Μαρμάτας, Γερογιάννην, Κάφερην καὶ Ραζῆν, τὰ ὁποῖα νὰ λάβουν τότε μετὰ ἓνα ἔτος τοῦ θανάτου μου τὰ ὁποῖα νὰ δώσουν δανεικὰ εἰς ἀξιώχρεα ὑποκείμενα μὲ ἀξιώχρεον ἐγγύησιν καὶ μὲ κάθε δυνατὴν ἀσφάλειαν μὲ τόκον τῆς περιστάσεως καὶ τῆς ἐγκρίσεώς των, συνάζοντες

19. Ρωμ. η' 27, Β' Κορινθ. ια' 11, Ἀποκ. β' 23.

κατ' ἔτος τοὺς τόκους αὐτῶν καὶ δανείζοντες αὐτοὺς σὺν τόκῳ, ἕως ὅτου κεφάλαια καὶ τόκοι σχηματίσουν ἓν κεφάλαιον ἐπαρκοῦν νὰ γίνῃ ἓν οἶκημα χαμηλοπατωμένον, ταβανομένον μὲ τὰ ἀναγκαῖα ὑαλοπαράθυρά του μονὸ καὶ ἀνοικτὸ, ἄνευ χωρισμάτων, μὲ ἓνα ὄμως ἐκτεταμένον καὶ εὐρύχωρον χαγιάτι μὲ τὸ προαυλίον του περικλείστον φυτεύοντες ἐπ' αὐτὸ δένδρα πρὸς ἰσκίασιν καὶ καλὸν πρὸς διευκόλυνσιν καὶ συμφέρον ἤθελεν εἶναι νὰ γίνῃ ἐκεῖ ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τῆς ὠρηθείσης πρὸς τὴν κοινότητα (ἐννοεῖ τὸ χριστιανικὸν στοιχεῖον τῆς πόλεως ἐκπροσωπούμενον ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως) Πρεβέζης παρὰ τοῦ ἀειμνήστου Οἰκονόμου (Ἱερέως) Τζιράκη (τὸ ὄρθον Τζουράκη) καὶ κτισθῆ ἐκεῖ μεταξὺ τῶν σπιτιῶν τῆς κληρονομίας δημητρίου Καλαντοῦ καὶ Νικολάου Περδικάρη, καὶ περὶ τούτου στρέφω πρὸς τοὺς φιλοκάλους ἀδελφούς μου Πατριώτας καὶ παρακαλῶ αὐτοὺς νὰ συνεργήσουν καὶ δώσουν τὴν χριστιανικὴν των συνδρομὴν. Τὸ οἶκημα τοῦτο νὰ γίνῃ ἀφοῦ πρῶτον λάβουν ὑπ' ὄψιν οἱ Ἐπίτροποί μου ἓνα πρωηγούμενον προϋπολογισμὸν ὥστε νὰ μνήσκουν (;) τόσα κεφάλαια τῶν ὁποίων οἱ ἐτήσιοι τόκοι αὐτῶν νὰ ἐπαρκοῦν διὰ τὸν ἐπόμενον φιλόνητον σκοπὸν τῆς Πατρίδος Πρεβέζης δηλαδὴ πρὸς πληρωμὴν μιᾶς διδασκαλίας, μιᾶς συμβοηθῆ καὶ μιᾶς ὑπηρετίας, καὶ ἐπειδὴ ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ συνέρχονται εἰς αὐτὸ τὸ παιδαγωγικὸν σχολεῖον τὰ ἀπὸ τριῶν ἐτῶν καὶ ἐπάνω παιδιὰ ἀρσενικὰ καὶ θηλυκὰ τῆς πατρίδος μου πόλεως Πρεβέζης διὰ τοῦτο ἀναγκαιοὶ διδασκάλα παιδαγωγὸς διδάσκουσα αὐτὰ ἀρχὰς ἀναγνώσεως τὴν προσευχὴν των καὶ ἀρχὰς γραφῆς, καὶ περὶ πλεον ὡς πρὸς τὰ θηλυκὰ τὴν ραπτικὴν, τὰ ἀρσενικὰ ἅμα συμπληρώσουν τὸ ἔβδομον ἔτος τῆς ἡλικίας των νὰ ἀποβάλλωνται, τὰ δὲ θηλυκὰ τὸ ἔννατον, ἢ δέκατον κατ' ἔγκρισιν τῶν ἐπιτρόπων μου. Τὸ σχολεῖον αὐτὸ πρέπει νὰ ἀνοίγῃ πρῶτὴ καὶ σφαλίζῃ ἀργά, μόνον τὰς Κυριακὰς καὶ Δεσποτικὰς ἀγίας Ἑορτὰς νὰ σχολάζῃ μάλιστα ἂν δυνατόν καὶ αὐτὰς τὰς Κυριακὰς καὶ Δεσποτικὰς Ἑορτὰς τοῦλάχιστον ἀπὸ τὸ πρῶτὸ ἕως τὸ μεσημέρι νὰ συνέρχωνται εἰς τὸ σχολεῖον καλὸν θεὸν νὰ ᾔτων. Διὰ τοῦτο ἀνάγκη πᾶσα νὰ εὐρεθῆ διδασκάλα παιδαγωγὸς ἐπιμελής καὶ συνηθισμένη καὶ ἐξασκιμένη περὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ ἔστω ἄς γνωρίζῃ καὶ ὀλίγα, διότι οἱ μικροὶ μας μαθηταὶ δὲν ἔχουν ἀνάγκην τῶν πολλῶν νὰ εὐρεθῆ παρὰ τῶν Ἐπιτρόπων μου τρόπος ὅπως αὐγὴ καὶ ἀπόγευμα ἐλαφρὰ μεθοδικὴ ἐργασία ἐργαζόμενοι οἱ μικροὶ μας μαθηταὶ ἔξω εἰς τὸ χαγιάτι, ἢ εἰς τὸν περίβολον τοῦ Σχολείου, καθὼς ἐντὸς τοῦ σχολείου τρόπον κινήσεως διότι καθήμενοι ἀποκοιμῶνται. Τὸ σχολεῖον αὐτὸ νὰ φέρῃ τίτλον «Καράμάν (ε) ἰος Παιδαγωγικὴ Σχολή». Εἶθε ἡ θεία χάρις νὰ εὐδοκήσῃ ὅπως λάβῃ ἀγαθὸν πέρας τὸ φιλόνητον τοῦτο ἔργον πρὸς μεγίστην ὠφέλειαν τῶν πτωχῶν καὶ πρὸς ἀρκετὴν ἀνεσιν τῶν εὐκαταστάτων οἰκογενειῶν. Οἱ διορισθέντες παρ' ἐμοῦ Ἐπίτροποί μου ἔχουν τὸ ἐλεύθερον ἐκ μέρους μου νὰ πράξουν ὅπως καλλίτερα ἐγκρίνουν, διότι πᾶς διατάττων δὲν δύναται νὰ προῖδῃ τὸ μέλ (λ) ον καὶ ὡς ἐκ τούτου δύναται νὰ μορφωθῆ κατὰ τὸν καιρὸν καὶ τῆς περιστάσεως. Παρακαλῶ τοὺς κυρίους αὐτοὺς Ἐπιτρόπους νὰ δεχθοῦν εὐχαρίστως αὐτὸ τόσον βαρὺ βάρος τῆς ἐπιτροπείας καὶ νὰ ἐνεργήσουν ἐπιμελῶς καὶ δραστηρίως αὐτοὶ τε καὶ οἱ κληρονόμοι αὐτῶν, ὅσοι ἐξ αὐτῶν μείνουσιν αὐτοὶ θεὸν νὰ ἐπιτροπεύουσιν, ὅταν ὄμως μείνῃ ἓνας τότε εἰς τοιαύτην περίπτωσιν ὑποχρεοῦται νὰ συμπαραλάβῃ καὶ δῶν συνεπιτρόπους ἐκ τῶν δῶν Ἐκκλησιῶν Χρυσοστόμου καὶ Ἁγίου Κωνσταντίνου ἀνὰ ἓνα ἐκ τῶν ἐπιτρόπων ἐκάστης Ἐκκλησίας, καὶ ἂν, ὃ μὴ γένοιτο! καὶ αὐτὸς ὁ τελευταῖος γόνος ὁ ἐκ τῶν πέντε κληρονομικῶν ἐπιτρόπων ἀποβιώσῃ ἄκληρος, τότε οἱ δῶν ὡς εἴρηται ἐπίτροποι τῶν δῶν Ἐκκλησιῶν μαζὶ μὲ ἓνα τρίτον ἐκλεγμένον παρὰ τε τοῦ Ἀρχιερέως καὶ τῶν δημογερόντων αὐτοὶ διαδοχικῶς νὰ ἐπιτροπεύουσιν, ὑπόχρεο νὰ ἀγρυπνοῦν καὶ καλῶς συντηροῦν δίδοντες τὸν τῆς ἐπιστασίας των διαιτητικὸν λογισμὸν, πρὸς τοὺς ἐπομένους τοιοῦτους διαδόχους των ἐπιτρόπους»²⁰.

3. Ἡ ἐκτέλεσις τῆς τοιαύτης ἀξιεπαίνου βουλήσεως τοῦ μεγάλου εὐεργέτου τῆ

Πρεβέζης Σπυρίδωνος Καραμάνη έσημείωσε άδικαιολόγητον καθυστέρησιν, διότι καθ' ἃ προείπομεν — θλιβερά τινα γεγονότα άπροσδοκήτως παρενεβλήθησαν, περι ὧν σαφῶς ὁμιλοῦν οἱ κώδικες τῆς 'Ι. Μητροπόλεως — ενεργούσης τότε ὡς ἔθναρχευούσης αρχῆς τῆς χριστιανικῆς κοινότητος Πρεβέζης — ἀλλὰ δὲν θὰ εἴπωμεν τι περὶ τοῦτων σήμερον. Ἔχομεν ἄλλως τε ἑτοιμὴν πρὸς δημοσίευσιν ἑτέραν ἔργασίαν, τίτλον ἔχουσαν «Τὰ κατὰ τὴν σύστασιν καὶ πρώτην λειτουργίαν τοῦ ἐν Πρεβέζῃ Καραμανεῖου Νηπιαγωγείου», εἰς τὴν ὁποίαν ποιούμεθα λόγον ἔκτενῆ. Σήμερον λέγομεν μόνον, ὅτι κατόπιν ἐντόνων ενεργειῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως καὶ τῆς παρ' αὐτῇ, τότε, ἐκκλησιαστικῆς Δημογεροντίας κατωρθώθη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1914 μέχρι τοῦ 1916²¹, ἡ ἀνεγερσις καὶ ἡ πρώτη λειτουργία τοῦ ὑπ' ὄψιν ιδρύματος Σπ. Καραμάνη, ὅπερ κατεστράφη κατὰ τοὺς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος γενομένους βομβαρδισμοὺς τῆς 22ας Φεβρουαρίου 1941²², ἐπανεγερθὲν, τῷ 1953, προνοίᾳ τοῦ τε Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Νικοπόλεως κ. Στυλιανοῦ, Προέδρου τοῦ Κληροδοτήματος καὶ τῶν μελῶν τοῦ Διοικητικοῦ αὐτοῦ Συμβουλίου.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἐκ τῶν ὄσων ἐξετέθησαν ὧδε, ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ, ἐπιστεύθη, πιστεύομεν, καὶ ἐδείχθη, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἡ ἐξενεχθεῖσα κρίσις, ὅτι μεταξὺ πάντων τῶν, κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, ἐργασθέντων ἐνζήλων καὶ ἀγωνισθέντων ποικιλοτρόπως διὰ τὸν τόπον αὐτόν, ὁ Σπυρίδων Καραμάνης, ἀπέβη πράγματι καὶ δικαίως ἐπωνομάσθη ὡς ὁ φιλόστοργος πατὴρ καὶ εὐεργέτης τῆς Πρεβέζης.

Καίτοι δὲν διεσώθη — ὡς ἔχομεν ὑπ' ὄψιν — ἡ σεμνὴ αὐτοῦ μορφή, ἵνα μερμηνήσῃ ἡ πόλις καὶ τιμήσῃ αὐτὸν δι' ἀνυψώσεως προτομῆς αὐτοῦ εἰς ἐπικαιρον θέσιν, ὅμως παραμένει τὸ ὠραῖον — χριστιανικόν, ἔθνικόν, φιλανθρωπικόν — αὐτοῦ ἔργον, καὶ τὸ τετιμημένον αὐτοῦ ὄνομα, ἄξια κατὰ πάντα «τοῦ ἐκδιηγῆσασθαι ἐπαίνους».

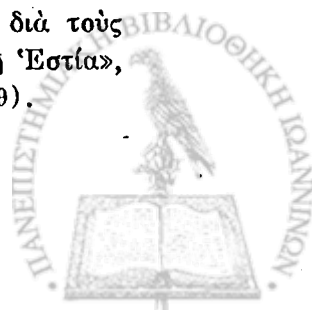
Οἱ σύγχρονοι καὶ οἱ μεταγενέστεροι ὀφείλου, ἐμπνεόμενοι καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἐκλεκτοῦ γόνου τῆς Πρεβέζης, νὰ συνεχίζου, στοργικῶς ἐπιδεικνύοντες τὴν ἰδίαν πρὸς αὐτὴν ἀγάπην, τὸν αὐτὸν ὑπὲρ αὐτῆς ἐνθουσιώδη ζῆλον, τὴν ἰδίαν φιλάνθρωπον διάθεσιν.

Ὁ Σπυρίδων Καραμάνης κατώρθωσε, διὰ τῆς ψυχικῆς αὐτοῦ δυνάμεως καὶ τῆς ἀκάμπτου θελήσεως, ν' ἀντιπαρέλθῃ τὴν διὰ τοὺς πλουσίους δυσκολίαν

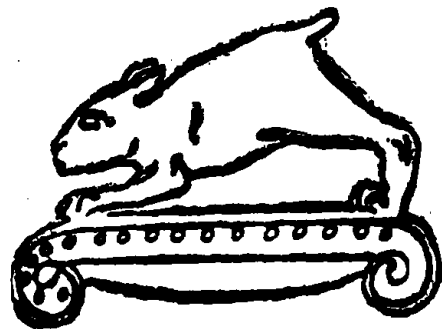
20. Κώδιξ Α', ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 248 - 251, Βιβλίον διαθηκῶν, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 27 - 28. Ὁ φίλτατος καὶ συνεργάτης αὐτοῦ Ἀθανάσιος Μάνος - Ἀθανασιάδης εἰς τὸν ἄνω Κώδ. Α', σελ. 192, τὰ ἐξῆς ἰδιοχείρως προσέθηκεν: «ὁ Κύριος Σπυρίδων Καραμάνης ἀποβίωσας τὴν 12 Ἰουλίου 1868 (ἡ ἐπιτύμβιος πλάξ ἀναγράφει: 10 Ἰουλίου) διέθεσε δισχίλια τάληρα δι' αὐτογράφου διαθήκης του χρονολογουμένην τὴν 15 Ἀπριλίου 1868, ἵνα ἀνεγερθῇ ἐν νηπιακὸν Σχολεῖον, ἅμα τὰ τάληρα ἀνατοκιζόμενα ἐπαρκέσωσιν εἰς συντήρησιν τοῦ Σχολείου τούτου. Αἰωνία αὐτοῦ ἡ μνήμη γαῖαν ἔχει ἑλαφρὰν ὡς εὐεργέτης τῆς Πατρίδος!». Ἐπὶ πλέον, εἰς «τὰ ὀνόματα τῶν Εὐεργετῶν τῆς Κοινότητος ταύτης ὧν ὀφείλει μνημονεύειν ὁ Ἀρχιερεὺς κ.τ.λ.» (σελ. 203), ἀνέγραψε συμπληρωματικῶς καὶ τὸ τοῦ Σπυρίδωνος Καραμάνη. (Ἐπιθ.: Βιτάλη Φιλαρέτου, Ἀρχιμανδρίτου, Τὰ διὰ τοὺς Εὐεργέτας τῆς Πρεβέζης τελούμενα κατ' ἔτος ἱερὰ Μνημόσυνα, ἐν «Ἡπειρωτικῇ Ἑστία», ἔτ. Κ' (1971), σελ. 47, 51, 53, τοῦ αὐτοῦ, Τὰ Ἐλευθέρια, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 39).

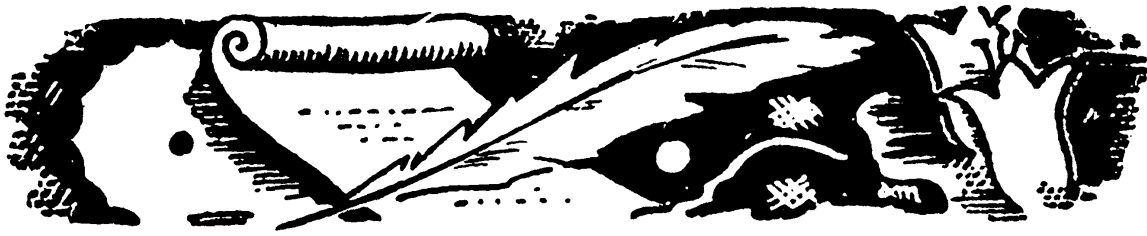
21. Κώδιξ Καραμανεῖου Νηπιαγωγείου Πρεβέζης (1900—1942), σελ. 67 ἐξ.

22. Βιτάλη, Ἡ κοινωνικὴ δράσις, ἐνθ' ἄνωτ.

πρὸς ἀγαθοποιΐαν, τὴν ὁποίαν σαφῶς ἐπεσήμανεν (Λουκ. ιη΄ 24 - 25) ὁ μέγας φιλόανθρωπος Κύριος καὶ Σωτὴρ εἰπὼν «πῶς δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες εἰσελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ! εὐκολώτερον γὰρ ἐστὶ κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς ραφίδος εἰσελθεῖν (δηλ. εὐκολώτερον εἶναι ἕνα καραβόσχοινον νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν μικρὰν τρύπαν, τὴν ὁποίαν ἀνοίγει ἡ βελόνα) ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν!» Ἐντεῦθεν ὁ ἀοίδιμος Καραμάνης ἤρθη εἰς τοιοῦτο ὕψος ἀρετῆς καὶ φιλανθρωπῶς διαθέσεως, ὥστε νὰ κληθῆ εἰς τὴν τοπικὴν ἱστορίαν, ὡς πατὴρ τῆς Πρεβέζης.

ΚΟΥΛΑΣ ΞΗΡΑΔΑΚΗ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ

ΔΥΟ ΕΓΓΡΑΦΑ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑ ΣΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ ΔΡΟΒΙΑΝΗΣ Ἐκ τῶν Ἀρχείων τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνοδίου

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ

Α' Διεύθυνσις πολιτικῶν ὑποθέσεων

Τμῆμα Βαλκανικῆς

Ἐν Ἀθήναις τῇ 11)9)1935

Ἄρ. Πρωτ. 82020)Α)4)8α.

Π ρ ὶ ς

Τὸ Ὑπουργεῖον Ὀρθοσκευμάτων καὶ Παιδείας

Ἀποκρινόμενοι εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 6645 ἀπὸ 5 Μαρτίου ἐ.ἐ. ὑμέτερον ἔγγραφον ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ φέρωμεν εἰς γνῶσιν ὑμῶν τὰ κάτωθι σχετικῶς πρὸς τὸ πολιτικὸν καὶ σχολικὸν καθεστῶς τοῦ χωρίου Δρόβιανη κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1914 ἐπὶ 1925 χρονικὴν περιόδον βάσει τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν ἃς συνεκεντρώσαμεν.

Τὸ χωρίον Δρόβιανη κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν τὴν τουρκοκρατίαν χρονικὴν περιόδον παρουσιάζει τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν ὅτι, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ἕτερα χωρία τῆς περιφέρειας τῶν Ἀγίων Σαράντα, ὑπήχθη εἰς τὴν «στρογγυλοποιίαν». Ὡς γνωστὸν δὲ οὕτω ἐπωνομάσθη τὸ τμῆμα τῆς Β. Ἠπείρου ὅπερ, μετὰ τὴν πρώτην ἀποχώρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐκ τῆς χώρας ταύτης (κατὰ Φεβρουάριον - Μάρτιον τοῦ ἔτους 1914) παρέμεινεν ὑπὸ ἑλληνικὴν κατοχὴν καὶ συνεπῶς δὲν περιελήφθη εἰς τὴν Ἀυτόνομον Β. Ἠπειρον. Τὸ «στρογγυλοποιηθὲν» τμῆμα περιελάμβανε κατ' ἀρχὰς μόνον τὰ ἀπὸ Γεωργουτσάτες μέχρι τῶν σημερινῶν Ἑλληνο - Ἀλβανικῶν συνόρων χωρία, τούτέστιν τὴν κοινῶς καλουμένην περιοχὴν «Ἄνω Δρυινοῦπόλεως» ἕνα δὲ περίπου ἀργότερον προσετέθη εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην καὶ ἡ Δρόβιανη, ἥτις ἀνεκατελήφθη παρὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ κατὰ τὰ τέλη Μαρτίου 1914, ἀποχωρισθεῖσα οὕτω τῆς Ἀυτονομίας Ἠπείρου καὶ διατελέσασα ὑπὸ ἑλληνικὴν κατοχὴν καθ' ὅλον τὸ ἀπὸ Μαρτίου μέχρι Ὀκτωβρίου 1914 χρονικὸν διάστημα. Συνέπεια τοῦ γεγονότος τούτου ὑπῆρξεν ὅτι κατὰ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς Β. Ἠπείρου παρὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἡ Δρόβιανη ὡς καὶ τὰ χωρία τῆς Ἄνω

Δρυινοπόλεως (ἦτοι ἅπασα ἡ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «στρογγυλοποιήσεις» κληθεῖσα ἔκτοτε χώρα) δὲν ὑπήχθησαν εἰς τὰς ἐγκαθιδρυθείσας τότε εἰς Ἀργυροκάστρον καὶ Δελθίνον Ἑλληνικὰς Ἀρχὰς ἀλλ' ἐξακολούθησαν ἐξαρτώμενα ἐκ τῶν ἐλληνικῶν πολιτικῶν Ἀρχῶν Δελθινακίου ἀποτελοῦντα τμήμα τῆς ἐπαρχίας Πωγωνίου. Τὸ καθεστῶς τοῦτο παρετάθη μέχρι Σεπτεμβρίου 1916, ὅτε ἡ χώρα κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν. Ἐκτοτε τὰ «στρογγυλοποιηθέντα» χωρία ἠκολούθησαν πολιτικῶς τὴν τύχην τῆς ὑπολοίπου Β. Ἡπείρου διατελέσαντα δηλαδὴ ὑπὸ Ἰταλικὴν κατοχὴν ἀπὸ τοῦ 1916 μέχρι τοῦ 1920 καὶ ὑπαχθέντα ὀριστικῶς εἰς τὴν ἀλβανικὴν ἐπικράτειαν μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Ἰταλῶν ἐξ Ἀλβανίας τῷ 1920.

ὑπὸ ἐποψίν σχολικὴν δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ σχολεῖον τῆς Δρόβιανης, ὅπερ ἀπετελεῖτο ἐκ πλήρους Δημοτικῆς καὶ Ἑλληνικῆς σχολεῖου (ἦτοι περιελάμβανεν 7 τάξεις) ὑπήχθη ἀπὸ τοῦ 1914 μετὰ τῶν σχολείων τῶν ἐτέρων «στρογγυλοποιηθέντων» χωρίων, εἰς τὰ σχολεῖα τοῦ ἐλευθέρου κράτους. Τὸ σχολικὸν τοῦτο καθεστῶς, παρὰ τὰς πολιτικὰς ἀλλαγὰς ἃς ὡς ἀνωτέρω ἀνεφέρθη ὑπέστη ἡ χώρα κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα ἔτη, διετηρήθη ἄνευ διακοπῆς μέχρι τοῦ 1923. Οἱ διδάσκαλοι συνεπῶς τῆς Δρόβιανης ἐπληρώνοντο ἀπὸ τοῦ 1914 μέχρι τοῦ 1923 παρὰ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως (συγκεκριμένως δὲ ἀπὸ τοῦ 1914 μέχρι τοῦ 1918 ἐλάμβανον τὸν μισθὸν τῶν παρὰ τοῦ Ταμείου Πωγωνίου, ἐνῶ ἀπὸ τοῦ 1918 μέχρι τοῦ 1923 ὁ μισθὸς αὐτῶν τοῖς κατεβάλλετο ἀπ' εὐθείας παρὰ τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Ἡπείρου). Κατόπιν ἐπὶ διετίαν (ἦτοι κατὰ τὰ σχολικὰ ἔτη 1923-24 καὶ 1924-25) ἐπαύσαν ἢ παρὰ τῆς οὐλονηκῆς κυβερνήσεως μισθοδοσία τῶν, ἐπαναρχίσασα ἐπὶ ἄλλων βάσεων τῷ 1925, ὅτε κατόπιν τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν Β. Ἡπείρου Ἐπιτροπῆς, ἤρχισαν μισθοδοτούμενοι ἅπαντες οἱ ἐν Βορείῳ Ἡπείρῳ ἡμέτεροι διδάσκαλοι.

Ἐντολῆ τοῦ Ὑπουργοῦ
Ὁ Διευθυντῆς
Γ. ΚΟΥΣΤΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

Ἄρ. Πρωτ. 15163

Ἐν Ἀθήναις τῇ 14)3)1935

Π ρ ὶ σ

Τὸ Ὑπουργεῖον Ἐρησκευμάτων καὶ Παιδείας

Εἰς ἀπάντησιν ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 6645 τῆς 5ης ἰσταμένου μηνὸς ὑμετέρου ἐγγράφου, ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσωμεν ὑμῖν ὅτι τὸ χωρίον Δρόβιανη εὑρίσκεται εἰς τὴν Βόρειον Ἡπειρον, τὴν ἐπιδικασθεῖσαν εἰς τὴν Ἀλβανίαν (περιφέρειαν Δελθίνου).

Ἡ Βόρειος Ἡπειρος οὐδέποτε προσηρτήθη εἰς τὴν Ἑλλάδα. Κατεῖχετο στρατιωτικῶς ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 1914, ἐγκρίσει τῶν Δυνάμεων τῆς Συνεννοήσεως καὶ τῆς Ἰταλίας καὶ διωκεῖτο κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Νόμου

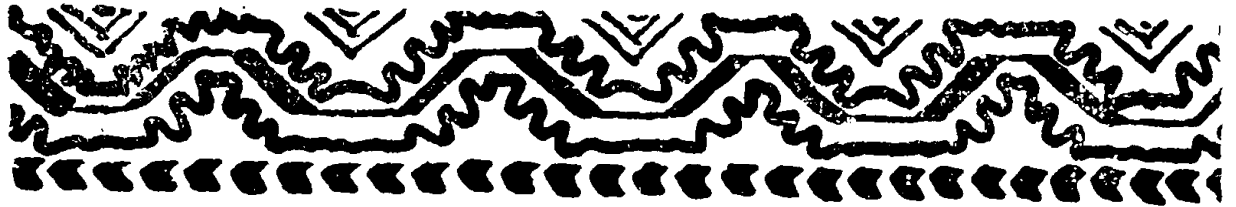
ΔΡΛΔ του 1913 διά Δ)τος τῆς 5ης Ἀπριλίου 1916 ἐπεξετάθη καὶ εἰς αὐτὴν ἡ ἰσχύς τοῦ Νόμου 524 καὶ δι' ὁμοίου τῆς 8ης Ἀπριλίου 1916 ἐγένετο ἡ διαίρεσις αὐτῆς εἰς δύο νομούς.

Ἡ Ἑλληνικὴ κατοχὴ τῆς Βορείου Ἡπείρου ἦρθη κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ Αὐγούστου μέχρις Ὀκτωβρίου 1916 καταληφθεῖσις ὑπὸ Ἰταλικῷ στρατοῦ, πλὴν τῆς Κορυθαῖας, ἣτις κατελήφθη ὑπὸ Γαλλικῷ στρατοῦ. Δι' ἀποφάσεως τῆς Πρεσβευτικῆς Διασκέψεως τῶν Παρισίων, ληφθεῖσις τῇ 7 Νοεμβρίου 1921, ἐπεδικάσθη ἡ Β. Ἡπειρος εἰς τὴν Ἀλβανίαν, ἀναγνωρισθέντων τῶν συνόρων τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας.

Ὁ Διευθυντὴς

(Τ.Σ.) Ν. Δ. ΛΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΩΣΤΑ· Π. ΒΛΑΧΟΥ

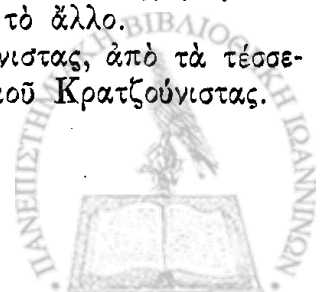
ΚΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΚΟΥΡΕΝΤΩΝ - ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ*

8. Τό Ἱερὸν Μοναστήριον τῆς κοιμήσεως τῆς Παναγίας Σιούτσητας

φ. 33

χωρ	στρεμ	αὐλ.	ὄνομασία τοποθεσιῶν
1 ξερ.	6		παλιάμπελα ἰσόχωρο· ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος βουνὸ ὀρμάνι, καὶ ἀπὸ τ' ἄλλα μέρη χωράφια τοῦ Ἱμπλιακιοῦ Σιούτσητας.
1 ξερ.	6	2	βασιοκούμι ἀπὸ ἓν μέρος λάκκος ρέμα, ἀπὸ τὸ ἄλλο δρόμος, ἀπὸ τὸ ἄλλο χωράφι τοῦ ἰδίου Μοναστηρίου καὶ ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος βουνὸ ὀρμάνι.
1 ξερ.	6		ἀλώνι. ἀπὸ δύο μέρη χωράφια τοῦ Ἱμπλιακιοῦ Σιούτσητας, καὶ ἀπὸ δύο μέρη χωράφια καὶ ἀλώνι τοῦ ἰδίου Μοναστηρίου.
1 ξερ.	20		λιούτω ἀπὸ ἐπάνω μέρος χωράφια καὶ ἀλώνια τοῦ Ἱμπλιακιοῦ Σιούτσητας, ἀπὸ τὸ κάτω μέρος λάκκος, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος εἶναι τὸ ἴδιον Μοναστήριον καὶ κατεβαίνει ἕως τὴν καργιά καὶ Γκορτζιά. καὶ ἀπὸ ἄλλο δρόμος ἕως τὴν θρύση.
1 ξερ.	6		σουρβιά. ἀπὸ δύο μέρη λάκκος καὶ ἀπὸ δύο μέρη τόπος τοῦ Ἱμπλιακιοῦ.
1 ξερ. χέρσα	20		βαλανιδιά, ἀπὸ ἐπάνω μέρος βουνὸ ὀρμάνι, ἀπὸ τὸ κάτω δρόμος, καὶ ἀπὸ τὰ δύο πλευρὰ χωράφια τοῦ Ἱμπλιακοῦ Σιούτσητας.
1 ξερ	1	2	τζέρω ἀπὸ ἐπάνω μέρος βουνὸ σέλημπος, ἀπὸ δύο μέρη λάκκος, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο χωράφι τοῦ Ἱμπλιακιοῦ Σιούτσητας.
1 ξερ χέρσα	16		σιάνηστα. ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος βουνὸ ὀρμάνι, ἀπὸ τὸ κάτω μέρος δρόμος, ἀπὸ τὸ ἄλλο ἢ θρύση, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἢ κουμπλιά τοῦ Μπαλαούρα.
1 χωρ: ποτ:	16		τζιαλή εἰς τὸν τόπον τὸν Μαζαρακιώτικον ἀπὸ ἓν μέρος χωράφι γύφτικο τῆς ἐκκλησίας ἀγίου Νικολάου
9	98		Μαζαρακιοῦ ἀπὸ τὸ ἄλλο χωράφι τῆς ἐκκλησίας ἀγίου ἀθανασίου μαζαρακιοῦ ἀπὸ τὸ ἄλλο χωράφι τοῦ Ἱμπλιακιοῦ μαζαράκι, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο.
1: χωρ: ποτ.	2		πορὴ εἰς τὸν τόπον τῆς κρατζούνιστας, ἀπὸ τὰ τέσσερα μέρη χωράφια τοῦ Ἱμπλιακιοῦ Κρατζούνιστας.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 369.

1: χωρ: ποτ:	1	2	φτηγαῖς εἰς τὸν ἴδιον τόπον ἀπὸ τὰ τέσσαρα μέρη δμοίως [χωράφια τοῦ Ἱμπλιακοῦ Κρατζούνιστας]
1: χωρ: ποτ:	3		στὸν μύλον, εἰς τὸν ἴδιον τόπον ἀπὸ τὰ δύο μέρη τὸ αὐλάκι τοῦ Μύλου, καὶ ἀπὸ δύο μέρη δρόμος.
1: χωρ. ποτιστικὸ καὶ ξερικὸ	3		βαλίτζα εἰς τὸν ἴδιον τόπον ἀπὸ τρία μέρη χωράφια τοῦ Ἱμπλιακοῦ Κρατζούνιστας καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο λάκκος.
1: χωρ: ποτ.		1	βαλίτζα. ἀπὸ τὸ ἐν μέρος χωράφι τοῦ Ἱμπλιακοῦ κρατζούνιστα, ἀπὸ τὸ ἄλλο τοῦ ἰδίου Μοναστηρίου, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο λάκκος.
1: χωρ: ξερ.	1		βαλανδιά. εἰς τὸ ἴδιον μέρος κρατζούνιστας. ἀπὸ τέσσαρα μέρη χωράφια τοῦ Ἱμπλιακοῦ κρατζούνιστας.
1: χ. ξέρ.	5		μετζιωθίκο. ἀπὸ τὸ ἐν μέρος τὸ βουνό, καὶ ἀπὸ τ' ἄλλα μέρη χωράφια τοῦ Ἱμπλιακοῦ κρατζούνιστας.
16	113	3	
2 ξερ.	6		βουνό λυβάδια. ἀπὸ δύο μέρη ράχαις καὶ ἀπὸ δύο μέρη τόπος μπατάλι.
18	119		

Τ' ἀνωτέρω δεκαοκτὼ κομάτια χωράφια ξερικὰ καὶ ποτιστικὰ εἰς στρέματα ἑκατὸν δέκα ἐννέα καὶ τρία αὐλάκια ὡς ἀνωθεν φαίνονται μὲ τὰ συνόρατα των, εἶναι κτήματα τοῦ ἀνωθεν Μοναστηρίου Σιούτηστας ἐξ ἀμιμονεύτων χρόνων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐδίδετο δέκατον εἰς τοὺς κατὰ καιρὸν σπαχίδες τοῦ τόπου μας Γιαουπ παζβάνιμπεη καὶ λοιποὺς κατὰ τὰ μπεράτια των, ἀφοῦ δὲ συστήθη τὸ βασιλικὸν ταντζημάτι δίδεται τὸ δέκατον εἰς τὸν βασιλικὸν χαζνέν. Τοιοῦ[το]τρόπως τὰ εὔρον ἀπὸ τοὺς προκατόχους μου, καὶ τοιαῦτα τὰ γνωρίζωμε ἕως τὴν σήμερον. καὶ ὁμολογοῦμεν καὶ μαρτυροῦμεν μὲ φόβον θεοῦ καὶ τῆς ψυχῆς μας καὶ ὑποκρινόμεθα - 1865 νοεβ.: 12: μοναστήριον Σιούτηστας.

Τ.Σ
(τουρκικῆς)

Τ.Σ
(τουρκικῆς)

Αγαπηὸς ἡγουμενωσ του μοναστηρηου σουτηστας
 βασιλη σταμάτης ἐπίτροπος τοῦ ἀνωθεν Μοναστηρίου
 καὶ Μουχμπήρης.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΣΤΑΣΙΝΟΥ
Καθηγητοῦ Φιλολόγου

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΓΚΥΜΟΣΥΝΗ ΩΣ ΤΟ ΣΑΡΑΝΤΙΣΜΑ

(Παλαιὰ ἔθιμα τῆς περιοχῆς Ξηροβουνίου καὶ Τζουμέρκων)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τόσον τὸ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον μου πρὸς τὴν πατροπαράδοτον λαϊκὴν ζωὴν, ὅσον καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ὄρεινὴ περιοχὴ Ξηροβουνίου καὶ Τζουμέρκων δὲν ἔχει ἀξιοποιηθῆ ἀπὸ λαογραφικῆς ἀπόψεως, συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἀφιερῶσω τὰς μικρὰς πνευματικὰς δυνάμεις μου εἰς τὴν συλλογὴν παλαιῶν ἐθίμων τῆς ἐγκυμοσύνης, τοῦ τοκετοῦ καὶ τῆς λοχείας εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν.

Τὰ ἔθιμα αὐτὰ σήμερον ἔχουν σχεδὸν σθῆσει, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι ἐξέλιπον οἱ λόγοι ὑπάρξεώς των, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ὅλους μᾶς διακρίνει συνήθως ἔλλειψις ἐνδιαφέροντος.

Πιστεύω ὅμως ἀκραδάντως, ὅτι ἐπιτελεῖ κανεὶς ἔργον σπουδαιότατον ἀσχολούμενος εἰς τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, δύναται δὲ οἷοσδήποτε νὰ ἀντιληφθῆ αὐτὸ ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῆ τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ Μιραμπώ: «Ἄν ὅλα τὰ ἀγαθὰ ἔρχωνται ἀπὸ τὴν γῆν, ὁ ἄνθρωπος ποὺ καταπιάνεται μὲ τὸ νὰ βγάλῃ στὴ μέση τὰ προϊόντα τῆς, εἶναι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος στὴν κοινωνία».

Ἄλλὰ καὶ ὁ θεμελιωτὴς τῆς Λαογραφικῆς Ἐπιστήμης εἰς τὴν Ἑλλάδα, Νικόλαος Πολίτης, εὐστοχώτατα λέγει τὸ ἐξῆς διὰ τὴν μεγίστην προσφορὰν καὶ ἀξίαν τῆς Λαογραφίας: «Ἄναντίρρητον εἶναι, ὅτι ἡ ἱστορία δὲν ἐπαρκεῖ μόνη, ἵνα καταδείξῃ τὸν βίον ἔθνους τινός· ἀνάγκη νὰ ἐπέλθῃ πρὸς πλήρη τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ κατανόησιν καὶ ἡ γνῶσις τοῦ καθέκαστα βίου, τῆς διανοητικῆς καταστάσεως καὶ τῆς γλώσσης, δι' ἧς τοῦτο τὰς ἐνδιαθέτους ἐννοίας ἐκφράζει».

Ἡ ἀνωτέρω συλλογὴ θὰ ᾔτο ἴσως εὐχερεστέρα, ἐὰν ἐπραγματοποιεῖτο ἀπὸ γυναῖκα — καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς φύσεως τοῦ θέματος. Παρὰ ταῦτα ὅμως ὁ γράφων προσεπάθησε νὰ εἶναι κατὰ τὸ δυνατόν ἀκριβῆς καὶ σαφῆς, γνωρίζων ὅτι «λαογραφικὴ συλλογὴ ἀμοιροῦσα τῶν ἀρετῶν τῆς ἀκριβείας καὶ σαφηνείας εἶναι ἀχρηστος εἰς τὴν ἐπιστήμην».

Μία τοιαύτη ἐργασία ἀπαιτεῖ ἰδιαίτεραν προσοχὴν, ὑπομονὴν, σχολαστικὴν ἐξέτασιν, ἔλεγχον καὶ περιγραφὴν ὄλων τῶν λαϊκῶν ἀντιλήψεων καὶ δοξασιῶν γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ πολὺ βασικὸν στάδιον εἰς τὴν γέννησιν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ μετὰ ἰδιαίτερας φροντίδος συλλογὴ καὶ μελέτη τοῦ λαογραφικοῦ αὐτοῦ ὕλικου φρονῶ ὅτι ἀποτελεῖ ἐλαχίστην συμβολὴν εἰς τὴν ἔρευναν ἐνὸς σπουδαίου τομέως τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς ἀπομεμακρυσμένης καὶ δυσπροσίτου αὐτῆς περιοχῆς τῆς Ἠπείρου, τὴν ὁποίαν ὁ λαϊκὸς τροβαδοῦρος ἐξύμνησε μὲ τὸ λεβέντικο τραγούδι του: «Ἐσεῖς Τζουμέρκα κι Ἄγραφα, παλληκαριῶν λημέρια».

Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ὁ ἐπισκέπτης ἀπολαμβάνει ἓνα σπάνιον ἐδαφικὸν πανόραμα, μίαν μοναδικὴν εἰς ἐπιβλητικότητά θέαν καὶ ἓνα ἄγριον μεγαλεῖον ἀπὸ βουνά, ἀποτόμους κρημνοὺς, βαθείας χαράδρας καὶ ἐλαχίστην βλάστησιν.

Τὰ ἄλλοτε φημισμένα «κεφαλοχώρια» τῶν Τζουμέρκων, Συρράκων καὶ Καλαρῦτες, εἶναι πατρίδες πολλῶν γνωστῶν προσωπικοτήτων, αἱ ὁποῖαι διέπρεψαν εἰς

διαφόρους τομείς τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς τοῦ τόπου, ὡς τῶν Ι. Κωλέττη, Σπυριδῶνος Λάμπρου, Κ. Κρυστάλλη, Γ. Ζαλοκώστα καὶ ἄλλων, τόσο δὲ εἶχε διαδοθῆ ἡ φήμη αὐτῶν τῶν χωρίων παλαιότερα, ὥστε ὁ Σπ. Λάμπρος γράφει σχετικῶς: «Εἰς τῆς Εὐάνδρου Ἠλείου τὴν καλλιτέκνον γῆν, ἐπὶ ὁρέων ἀποτομωτάτων, ὑπὸ τὰ ὁποῖα καίνει βαθεῖα ἄβυσσος, ἔκειντο πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως δύο, μόλις ἀπ' ἀλλήλων τρία μίλια ἀπέχουσαι, κωμοπόλεις, τῶν ὁποίων οἱ λιθόδημοι καὶ εὐκοσμοὶ οἴκοι παρέιχον Εὐρωπαϊκῆς πόλεως τὴν ἀποψιν καὶ ὁμοίαζον πρὸς δύο φιλέρωτας πελειὰς ἐπὶ τῶν βράχων ἐκείνων ἀναπαυομένας. Ἦσαν δὲ αἱ κωμοπόλεις αὗται οἱ Καλαρρῦται καὶ τὸ Συρράκον».

Δυστυχῶς ὅμως, ἡ περιοχὴ αὐτὴ, παρὰ τὴν πνευματικὴν καὶ πολιτιστικὴν τῆς παράδοσιν, δὲν ἔχει προσελκύσει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐρευνητῶν διὰ τὴν δημῶδη ἀγραφὴν φιλολογίαν καὶ τὰς παραδόσεις τῶν ἀνθρώπων ποὺ ζοῦν εἰς αὐτήν, ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι μακριὰ ἀπὸ τὰ σύγχρονα πολιτιστικὰ μέσα μοχθοῦν νυχθημερόν νὰ δαμάσουν τὴν φύσιν, διακρίνονται δὲ διὰ τὰ ἀγνὰ τῶν αἰσθήματα, τὸν εἰλικρινῆ χαρακτῆρα, τὴν σεμνότητα, τὴν καλωσύνην, τὴν φιλονομίαν, τὴν ἐργατικότητα, τὴν ἐντιμον πενίαν, τὴν γενναιοδωρίαν καὶ τὴν παραδοσιακὴν φιλοξενίαν τῶν.

Διὰ τὴν κατάταξιν τοῦ ὑλικοῦ τῆς παρούσης ἐργασίας, ἡ ὁποία μὲ ἀπσχόλησε ἐπὶ μακρόν, ἠκολούθησα βασικῶς τὸ σχεδιάγραμμα τοῦ λαογράφου καθηγητοῦ κ. Δημητρίου Λουκάτου εἰς τὸ βιβλίον του «Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Λαογραφίαν» (κεφάλαιον: τὰ ἔθιμα τοῦ τοκετοῦ).

Περαίνων αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τονίσω, ὅτι ἔχομεν ἔθνικόν χρέος νὰ στραφῶμεν οἱ ἄνθρωποι τοῦ πνεύματος μὲ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον εἰς τὴν ἐρευναν τῆς πατροπαραδότου λαϊκῆς ζωῆς τοῦ τόπου μας, διότι, καθὼς χαρακτηριστικὰ λέγει ὁ Μασαλιώτης Πέτρος Αὐγουστίνος Γκύς: «Ἀδύνατον νὰ μάθῃ κανεὶς τὴν καθομιλουμένην Ἑλληνικὴν, χωρὶς πρότερον νὰ γνωρίσῃ τὰ παραμῦθια καὶ τὰς στιχηρὰς παροιμίας. Οἱ Ἕλληνες λαλοῦσιν ἀείποτε ἀποφθεγματικῶς. Ἀγαπῶσι πολὺ τὰ διηγήματα καὶ τὰς παροιμίας, τὰς ὁποίας ἡ παράδοσις διετήρησε παρ' αὐτοῖς μετὰ τῶν ἐθίμων».

Θὰ ἦτο ὅμως ἀνεπίτρεπτος παράλειψις νὰ μὴν ἐκφράσω τὰς θερμότητας εὐχαριστίας μου πρὸς ὅλους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι — παρὰ τὴν προχωρημένην ἡλικίαν τῶν πολλοῦ — προσεφέρθησαν λίαν εὐγενῶς νὰ μὲ βοηθήσουν εἰς τὴν ἀρτιωτέραν ἐμφάνισιν τῆς ἀνωτέρω ἐργασίας μου. Ἰδιαιτέρως δὲ ὀφείλω νὰ εὐχαριστήσω τὴν πρακτικὴν ἀλλὰ λίαν ἔμπειρον μαμμὴν κ. Χαρίκλειαν Χρ. Ἐξάρχου, τὴν κ. Αἰκατερίνην Σ. Στεργίου καὶ τὴν ἀείμνηστον Αἰκατερίνην Δ. Στασινοῦ, αἱ ὁποῖαι, γνωσταὶ εἰς τὴν περιοχὴν διὰ τὴν πλουσίαν ἐμπειρίαν τῶν ἐπὶ θεμάτων, ἐγκυμοσύνης, τοκετοῦ, λοχείας καὶ ἄλλων συναφῶν, ὑπεβλήθησαν εἰς τὸν τεράστιον ὁμολογουμένως κόπον ἐπ' ἀρκετὸν χρονικὸν διάστημα νὰ μοῦ προσφέρουν μὲ συγκινητικὴν προθυμίαν τόσο πολὺτιμον λαογραφικὸν ὑλικόν, ὥστε ἡ παροῦσα ἐργασία νὰ βλέπῃ σήμερον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

Μονολίθιον Ἰωαννίνων

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΣΤΑΣΙΝΟΣ

ΛΑΪΚΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΚΑΙ ΔΟΞΑΣΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ

(Ἄτεκνοι, στεῖρες, ἄκληροι, πολύτεκνοι)

Ἡ γέννηση τέκνων ἦταν καὶ εἶναι πάντοτε προσδοκία κάθε οἰκογένειας, γιατί φέρει χαρὰ καὶ εὐτυχία μέσα στὸ σπίτι. Ἀντίθετα, εἶναι πολὺ δυστυχισμένο τὸ ἀνδρῶ-

γυνο πού δὲν μπόρεσε νὰ δημιουργήσει οἰκογένεια, νὰ ἀποκτήσει παιδιά (ἀγόρια ἢ κορίτσια).

Ὁ Γεώργιος Σπυριδάκης στὸ βιβλίο του «Σημειώσεις ἐκ παραδόσεων τοῦ μαθήματος τῆς «Ἑλληνικῆς Λαογραφίας» (Μέρος Β', σελ. 3) γράφει πολὺ εὐστοχα: «Διὰ τῆς παιδοποιίας ἐπιτυγχάνεται σύσφιγξις τοῦ γαμικοῦ δεσμοῦ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς καὶ κοινωνικὴ παρουσία αὐτῶν».

Γιὰ νὰ φανεῖ πόσο κακὸ πράγμα εἶναι νὰ μὴν ἔχει κανένας παιδιά, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρω ὅτι μιὰ κυρία μοῦ εἶπε τὰ ἔξῃς ἐπὶ λέξει: «Ἄχ, πάει χαμένου τοῦ πιδάκι μ'! Τί τὰ θέλ' κὶ πιδεύτι, δὲν τῶδουκι οἱ Θεὸς πιδιά!».

Οἱ ἄκληροι φεύγουν ἀπ' τὴ ζωὴ πικραμένοι, μὲ τὸν ἀνεκπλήρωτο πόθο νὰ ἰδοῦν καὶ νὰ χαροῦν τὰ παιδιά τους. Ὁ ἀρχαῖος ποιητὴς Μίμνερος ὁ Κολοφώνιος στὴν ἐλεγεία του «Ἡ Νεότης» γράφει σχετικῶς: «Ἄλλος δ' αὖ παίδων ἐπιδεύεται, ὧν τε μάλιστα ἰμείρων κατὰ γῆς ἔρχεται εἰς Ἀἴδην».

Ἀλλὰ καὶ ὁ νεοέλληνας ποιητὴς Γεράσιμος Μαρκοῤῥας, ἓνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους ἐκπροσώπους τῆς Ἑπτανησιακῆς Σχολῆς καὶ ἀπὸ τὰ πιὸ ἐπίλεκτα πρόσωπα τῆς Φιλολογικῆς συντροφιάς τοῦ Σολωμοῦ, σὲ μιὰ στροφή του γράφει:

«Ἄν οἱ μαῦροι νὰ ζοῦμε ἄτεκνοι, γέροι
ἐπρόσταξε αὐστηρὸ θέλημα θεῖο,
τὸ χέρι ἐνὸς τ' ἄλλου ἄς βαστᾷ τὸ χέρι,
ὡς νὰ τ' ἀκούσῃ ἀναίσθητο καὶ κρύο».

Ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ κορυφαῖος Πλάτων καταδικάζουν τὴν ἀγαμίαν καὶ θεωροῦν τοὺς ἀγάμους ὡς στοιχεῖα ἀρνητικὰ μέσα στὴν κοινωνία.

Ἡ ἄκλληρη γυναῖκα βρίσκεται καὶ σήμερα σὲ μειονεκτικὴ θέση καὶ νοιώθει περιφρονημένη ἀπὸ ἐκείνες πού ἐτεκνοποίησαν. Ἡ Ἀντιγόνη στὸ ὁμώνυμο δράμα τοῦ Σοφοκλῆ θρηνεῖ, διότι κατέρχεται στὸν ἄδη ἄτεκνη:

«ἄκλαυτος, ἄφιλος, ἀνυμέναιος ταλαίφρων
ἄγομαι τάνδ' ἑτοίμαν ὁδόν».

(Σοφ. Ἀντιγ. στίχος 876 κ. ἐξ.)

Δυστύχημα καὶ θεῖα τιμωρία θεωρεῖ τὴ στέρωση τῆς γυναίκας ὁ Γρηγόριος Θεολόγος, στὴν PATROLOGIA GRAECA τοῦ MIGNE, γι' αὐτὸ καὶ βλέπουμε ὅτι στοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα, οἱ στειρὲς γυναῖκες κατέφευγαν ἀκόμη καὶ σὲ μαγικὲς ἐνέργειες προκειμένου νὰ ἀποκτήσουν παιδιά!

Ἡ τραγικὴ Μήδεια δίνει κατὰρα στὸν Ἰάσονα νὰ μείνει χωρὶς παιδιά, διότι ἡ ἀτεκνία εἶναι βαρὺ παράπτωμα.

Οἱ ἄκληροι εἶναι συνήθως δύστροποι ἄνθρωποι, «στριμμένοι», ἄπονοι, μισοῦν τοὺς ἄλλους, ἐπειδὴ αὐτοὶ ἔμειναν χωρὶς παιδιά, γι' αὐτὸ μιὰ λαϊκὴ παροιμία λέγει: «Νὰ σὲ φυλάει ὁ Θεὸς ἀπὸ ἄκλληρον καὶ σημαδιακόν». Ὁ κόσμος βλέπει ὡς ματαιοπονία τὴν ἐργασία ἐκείνων πού δὲν ἀπέκτησαν παιδιά. Ὅταν δηλαδὴ ἐργάζονται περισσότερο ἀπ' ὅσον ἀρκεῖ γιὰ νὰ ζήσουν, οἱ ἄλλοι τοὺς θεωροῦν πλεονέκτες, «εἶναι ἀχόρταγοι», λέγουν.

Συχνὰ ἄλλωστε, λέγει γι' αὐτοὺς ὁ λαός:

«Τί τὰ θέλ' κὶ δουλεύ' σὰν τοῦ σκυλί,
σάμα ἔχ' τὰ πιδιά, ἄλλοι θὰ τοῦ τὰ φᾶν».

Είναι συνήθως φιλάργυροι, «σπάγγοι», κοινῶς, τόσον, ὥστε λέγεται γιὰ τὸν ἄκληρο ὅτι «δένει καὶ τὴ γάτα του γιὰ νὰ μὴ φάει». Ὅταν δηλαδὴ ἡ γάτα ζητάει νὰ φάει, ὁ ἄκληρος ἐνοχλεῖται, στενοχωρεῖται, διότι ἂν τῆς δώσει, θὰ στερηθεῖ ὁ ἴδιος, γι' αὐτὸ τὴν δένει μακρυνὰ ἀπὸ τὸ τραπέζι νὰ μὴ βλέπει τὸ φαγητό. Σημαδιακοὶ λέγονται ὅσοι ἔχουν κάποιο διακριτικὸ σημεῖο. Καὶ αὐτοὶ θεωροῦνται κλειστοὶ ἄνθρωποι, κακόψυχοι καὶ ἀδιάφοροι γιὰ τὰ προβλήματα τῶν ἄλλων.

Ὁ σοφὸς λαὸς λέγει γιὰ τὸν σημαδιακόν: «Τὸν εἶδε ὁ Θεὸς καὶ τὸν σημαδεψε». Ἀντιθέτως γιὰ τοὺς πολύτεκνους λέγουν ὅτι εἶναι εὐτυχεῖς ἄνθρωποι, διότι τὰ πολλὰ παιδιά εἶναι χαρὰ καὶ πλοῦτος. Ὑπάρχει σχετικῶς καὶ ἡ ἐξῆς λαϊκὴ παροιμία: «Ἐνας: κανένας. Ἐνας φριάνει ἕνα χωριό». Δηλαδὴ τὸ ἕνα παιδί πιθανόν τὸ εὖρει κάποιο ἀτύχημα καὶ χαθεῖ. Ἄν ὅμως τὸ ἕνα παιδί ζήσει, μεγαλώσει καὶ κατόπιν ἀποκτήσει πολλὰ παιδιά, τότε λέγουν, ὅτι ἕνας φριάνει ἕνα ὀλόκληρο χωριό.

Σήμερα ἀντιθέτως δὲν γεννοῦν πολλὰ παιδιά, ἕνα, τὸ πολὺ δύο, ἐνῶ παλαιότερα οἱ περισσότεροι — ἰδίως στὰ χωριά — ἦταν πολύτεκνοι, τὰ παιδιά τότε μεγάλωναν χωρὶς πολλὰς ἀπαιτήσεις, ἡ δὲ κύρια ἀσχολία τους ἦταν στὰ ζῶα ἢ στὶς διάφορες ἀγροτικὰς ἐργασίαις.

Η ΕΓΚΥΜΟΣΥΝΗ

(Προγνώστικά, προετοιμασίαις, δεισιδαιμονίαις, θεοὶ προστάταις τοῦ τοκετοῦ, προφυλάξεις, εὐχὰς κ.λ.π.)

Μετὰ τὸν πρῶτο ἢ τὸν δεύτερο μῆνα τῆς ἐγκυμοσύνης τῆς ἡ γυναίκα ἔκανε ἐμμετοῖς, ἐνοιωθε ζαλάδες, ἔβγαζε μπαλώματα στὸ πρόσωπό της, πολλὰς φορὰς πρήζονταν τὰ πόδια της καὶ τὸ πρήξιμο ἦταν μέγας κίνδυνος γιὰ τὴν ἐγκυο γυναίκα. Πρέπει ἐδῶ νὰ τονισθεῖ ὅτι ἡ ἐγκυμοσύνη τῆς γυναίκας ἔφερε μεγάλη χαρὰ στὸ σπίτι, ἀρκεῖ νὰ σημειωθεῖ, ὅτι δὲν ἦταν λίγες οἱ περιπτώσεις στείρων γυναικῶν — κακὸ σημάδι γιὰ ὅλους μέσα στὸ σπίτι — καὶ ὁ γάμος αὐτὸς ἦταν ἄτυχος, «γρουσοῦζικος». Παλαιότερᾶ (ἀλλὰ καὶ σήμερα ἀκόμη) ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γαστρομένης γυναίκας (γαστρομένη λεγόταν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στὰ χωριά) προσέβλεπαν ἂν θὰ γεννηθεῖ ἀγόρι ἢ κορίτσι. Δηλαδὴ ἂν μὲν ἡ γυναίκα ἔβγαζε στὸ πρόσωπό της ἐξανθήματα, «μπαλωμάτιαζε», ὅπως ἔλεγαν, ἢ ἂν εἶχε τὴν κοιλία της κατεβασμένη, θὰ ἔκανε κορίτσι, ἂν ὅμως δὲν μπαλωμάτιαζε, ἀλλὰ τὸ πρόσωπό της παρέμενε καθαρὸ, ἢ ἂν τὴν κοιλία της τὴν εἶχε ὀρθή καὶ ὄχι κατεβασμένη, θὰ ἔκανε ἀγόρι. Ἐπίσης ἀπὸ τὰ ὑγρά τῆς γυναίκας ἦταν δυνατόν ἡ μαμμὴ νὰ προβλέψει ἂν θὰ γεννηθεῖ ἀγόρι ἢ κορίτσι. Ἄν δηλαδὴ τὰ ὑγρά της ἦταν λευκά, θὰ ἔκανε ἀγόρι, ἂν ὅμως ἦταν κόκκινα, θὰ ἔκανε κορίτσι.

Ὅταν λοιπὸν ἡ γυναίκα «κινουῖσε» ἔγκυος, ὅλοι τὴν προσέχαν μέσα στὸ σπίτι καὶ δὲν τὴν ἄφηναν νὰ κάνει βαριὰς ἐργασίαις, δὲν τὴν ἄφηναν νὰ πηγαίνει σὲ κηδεῖαι, διότι λόγῳ τῆς ἰδιαίτερης εὐπάθειας εὐκόλα μποροῦσε νὰ ἀποβάλλει. Δὲν ἔπρεπε ἐπίσης νὰ νυχτώνει ἔξω καὶ νὰ περνᾷ μόνη της τὰ ρέματα καὶ ἄλλα μέρη, ὅπου συχνάζουν τὰ «δαιμονικά», τὰ ὅποια ἀρέσκονται νὰ πειράζουν τίς γαστρομένης γυναίκες, διότι φθονοῦν τὴ νέα ὑπαρξὴ καὶ προσπαθοῦν μὲ κάθε τρόπο νὰ ματαιώσουν τὸν ἐρχμὸ της στὴ ζωὴ. Ἰδιαιτέρως ἔπρεπε ἡ ἐγκυος νὰ προσέχει μὴ κοιμηθεῖ ἔξω οὔτε τὴν ἡμέρα, πολὺ περισσότερο σὲ μέρη πού, ὅπως ἔλεγαν, εἶχαν «διάβα» τὰ καλογερικά, διότι τὴν ἔπιανε «ντέσμα», τὴν περικύκλωναν δηλαδὴ τὰ δαιμονικά καὶ τὴ σήκωναν στὸν ἀέρα μὲ κίνδυνον νὰ ἀρρωστήσει ἡ γυναίκα — πολλὰς φορὰς μάλιστα πολὺ βαρεῖα, ἢ καὶ νὰ πεθάνει ἀκόμη — ἀφοῦ ἦταν «ἀεροπαρμένη». Τότε στὴν περίπτωση αὐτὴ θὰ ἔπρεπε νὰ καταφύγουν σὲ πολλὰ πρακτικὰ μέσα καὶ σὲ μαγικὰς ἐνεργεῖαις γιὰ νὰ γλυτώσει ἡ γυναίκα ἀπὸ τὸ θάνατο. Δὲν ἐπιτρεπόταν ἐπίσης ἡ γυναίκα

ή ἔγκυος νὰ σηκώνει πολὺ βάρος, νὰ κάνει ἀπότομες κινήσεις, νὰ κάθεται γιὰ πολλή ὥρα ὀρθία, διότι ἀπὸ τὴν ὀρθοστασία πρήζονταν τὰ πόδια της. Γιὰ νὰ ξεπροσθεῖ δὲ ἔπρεπε νὰ ξαπλώσει στὸ κρεβάτι ἔτσι, ὥστε τὰ πόδια της νὰ εἶναι τεντωμένα ἐπάνω σὲ δύο - τρία μαξιλάρια (προσκέφαλα) καὶ τὸ ὑπόλοιπο σῶμα της μαζί μὲ τὸ κεφάλι νὰ εἶναι χαμηλότερα ἀπὸ τὰ πόδια.

Καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς ἔγκυμοσύνης ἔπρεπε νὰ φοράει ὑποδήματα (παπούτσια) μὲ χαμηλὸ τακούνι γιὰ νὰ στηρίζεται καλύτερα καὶ πιὸ ἀναπαικτικά. Ἐπίσης ἀπαγορευόταν αὐστηρῶς νὰ πίνει ἢ ἔγκυος οἶνοπνευματώδη ποτὰ (ιδίως μετὰ τὸν βὸν μῆνα), γιὰτι ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ πάθει τὸ βρέφος ἀσφυξία.

«Καλὴ ξελευτεριά», ἔλεγαν στὴν ἔγκυο γυναῖκα, καὶ πολὺ σωστά, ἀφοῦ ἡ ἔγκυος δὲν εἶναι ἐλεύθερη, εἶναι σκλαβωμένη, αἰσθάνεται βάρος καὶ πρέπει νὰ προσέχει νὰ μὴ παραπατήσει καὶ χάσει τὸ μικρὸ, καὶ «ἀποβάλει».

Ἄλλη σπουδαία εὐχὴ ἦταν: «μ' ἓνα γυιὸ» δηλαδὴ νὰ γίνει ἀρσενικὸ παιδί, ἀγόρι, διότι τὰ ἀγόρια τὰ προτιμοῦσαν. «Στῦλοι οἴκων εἰσὶ παῖδες ἀρσενες», λέγει ὁ Εὐριπίδης. Καὶ σήμερα ἄλλωστε ὑπάρχει αὐτὴ ἡ ἀντίληψη ὅτι τὰ ἀγόρια εἶναι καλύτερα, φέρουν περισσότερὴ χαρὰ στὴν οἰκογένεια, διότι συνεχίζουν τὸ γένος, ἐνῶ τὰ κορίτσια εἶναι «ἀδύνατο μέρος», φέρουν φτώχεια, τακτοποιοῦνται δυσκολότερα γι' αὐτὸ καὶ συχνὰ λέγεται γιὰ ἐκεῖνον ποὺ ἔχει πολλὰς κοπέλλες: «Τὸν πῆρε ἡ φτώχεια σβάρα, ὅσα νὰ βγάλει, δὲν φτάνουν».

Εἰδικὰ ἡ πρώτη εὐχὴ εἶναι πολὺ δικαιολογημένη, διότι ἡ ἔγκυος «εἶναι σὰν πεθαμένη» καὶ πολλὰς γυναῖκες χάθηκαν πάνω στὴ λεχωνία ἀπὸ ἔλλειψη ἰατρικῆς παρακολουθήσεως, γιὰτι τὰ παλαιότερα χρόνια οἱ γυναῖκες γεννοῦσαν στὸ χωριό, ὅπου τύχαινε, στὸ χωράφι, στὸ σπίτι κλπ. Καὶ τοῦτο διότι ἡ δὲν ὑπῆρχαν τότε γιατροί, ἢ δὲν ὑπῆρχαν συγκοινωνιακὰ μέσα καὶ δρόμοι στὰ χωριά γιὰ τὴν μεταφορὰ τους στὶς πόλεις ἢ δὲν ὑπῆρχαν ἀκόμη καὶ χρήματα, ἄλλωστε μὴν ξεχνᾶμε ὅτι καὶ σήμερα σὲ πολλὰ ἀπομεμακρυσμένα χωριά «ζοῦν πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλο κόσμον», ὅπως λέγεται, ὑπάρχει «κακομοιριά».

Ὄταν ἡ γυναῖκα κινοῦσε ἔγκυος, ἔκανε τρία εὐχέλαια μὲ δυὸ μαζί παπάδες. Τὸ πρῶτο τὸ ἔκανε στὸν τρίτο μῆνα, τὸ δεύτερο στὸν πέμπτο καὶ τὸ τρίτο στὸν ἕνατο, ὅταν δηλαδὴ ἔμπαινε στὸν μῆνα της, ὅπως λέγουν. Τὸ Εὐχέλαιο προφύλαγε τὴν γαστρομένη γυναῖκα ἀπὸ τὰ ἀερίκα, ἀπὸ βάσκαμα καὶ ιδίως ἀπὸ «ντέσμα».

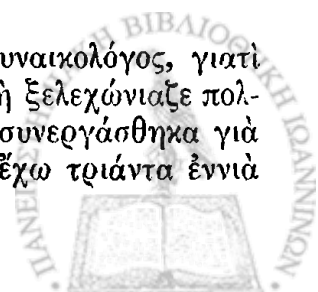
Η ΩΡΑ ΤΗΣ ΓΕΝΝΑΣ

(Εὐχές, δυστοκία, μέτρα εὐτοκίας, ἡ μαμὴ, πρῶτες φροντίδες στὸ βρέφος, τὸ πρῶτο λουτρό, τὸ σπαργάνωμα, τὰ ρουχαλάκια, ἐπισκέψεις συγγενῶν, δῶρα)

Ὄταν πλησίαζε ἡ ἡμέρα γιὰ νὰ γεννήσει ἡ γυναῖκα, καλοῦσαν ἀπὸ μιὰ - δυὸ ἡμέρες ἐνωρίτερα στὸ σπίτι της τὴν μαμὴ, δηλαδὴ μιὰ γυναῖκα συνήθως ἠλικιωμένη, ἔμπειρη, ἀποφασιστικὴ καὶ ψυχραίμη γιὰ νὰ ξεγεννήσει τὴν γυναῖκα, ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα. Ἡ μαμὴ ἔμενε σχεδὸν συνέχεια στὸ σπίτι τῆς ἐτοιμόγεννης γυναῖκας καὶ δὲν ἀπομακρυνόταν.

Ἄν τὸ σπίτι της ἦταν πλησίον, μποροῦσε νὰ φύγει γιὰ λίγο καὶ ξαναγύριζε σύντομα, γιὰτι ἦταν ἐνδεχόμενον κάποια στιγμή νὰ τὴν «πιάσουν» οἱ πόνοι, «τὰ σφαιὰ», τὴν γυναῖκα.

Πρέπει νὰ τονισθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ μαμὴ ἦταν ἓνας πρακτικὸς γυναικολόγος, γιὰτι σ' αὐτὴ στηρίζονταν ὅλοι ὅταν ἐρχόταν ἡ ὥρα τοῦ τοκετοῦ. Ἡ μαμὴ ξελεχώνιαζε πολλὰς γυναῖκες τότε, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρω ὅτι μιὰ μαμὴ μὲ τὴν ὁποία συνεργάσθηκα γιὰ τὴν συλλογὴ αὐτὴ, μοῦ εἶπε ἐπὶ λέξει τὰ ἐξῆς: «Ὡς τὰ σήμερα ἔχω τριάντα ἐννιά

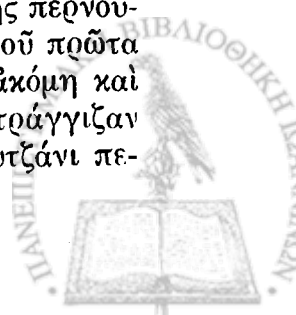

πιασμένα στα χέρια μου», δηλαδή ξελεχώνιασε τριάντα έννια γυναίκες. "Όταν πλησίαζε ή ώρα να γεννηθεϊ τὸ βρέφος, ή γυναίκα έννοιωθε δυνατούς και άβάστακτους πόνους, «τήν έπιαναν τὰ σφαϊά», «είχε τραβιάρα».

Άπό την ώρα που οί πόνοι όλο και δυνάμωναν, ήταν δυνατόν πολλές φορές να περάσουν μιά, δυό και περισσότερες ακόμη ώρες μέχρι να γεννηθεϊ τὸ βρέφος, ανάλογα βέβαια με τὸν οργανισμό τῆς γυναίκας. «'Αη Συμεών, δῶσε καλή ξελευτεριά», ήταν ή εύχή όλων στις ώρες εκείνες. Σε ώρισμένα άλλα χωριά τῆς περιοχῆς έλεγαν και την εύχή: «άγιε Στυλιανέ, στύλιωνε τῆ γέννα!». Δηλαδή τόσο τὸν άγιο Συμεών όσο και τὸν άγιο Στυλιανὸ τούς θεωροῦσαν προστάτες τοῦ τοκετοῦ. 'Αξίζει να αναφερθοῦν τὰ διάφορα μέτρα για τὸν καλὸ τοκετό, τὰ μέτρα εὐτοκίας στα όποια κατέφευγαν τὰ παλαιότερα χρόνια στην περιοχή αὐτή. Πρῶτον έπρεπε να ανάψουν στο ντζάκι (στη γωνιά, όπως λέγεται) φωτιά από ξύλα χοντρά, «κούτσουρα», συνήθως από πουρνάρι (διότι τὸ πουρνάρι κρατεϊ φωτιά επειδή είναι γερὸ ξύλο) ή και από οποιοδήποτε άλλο δένδρο, για να ζεσταθεϊ ή έτοιμόγεννη, ώστε να ιδρώσει. "Όταν πλησίαζε ή ώρα τοῦ τοκετοῦ (και σήμερα ακόμη), ή γυναίκα έννοιωθε ρίγος, κρύανε, αλλά και ή καινούρια ύπαρξη που θά έρχόταν στη ζωή, έπρεπε να βρεθεϊ μέσα σε ζεστή ατμόσφαιρα. 'Επίσης ή γυναίκα φουσοῦσε με όλη τῆ δύναμή της μέσα σε μιὰ άδειανή μπουκάλα για να άνοιξει έτσι ή μήτρα της. Για να διευκολύνουν τὸν τοκετό, ή μαμμη ή κάποια άλλη γυναίκα απ' τις παρευρισκόμενες την ώρα εκείνη, έδινε στη γυναίκα να πιεϊ ένα ποτήρι λάδι (όσο τὸ σημερινὸ κρασοπότηρο) για να κάνει έμμετό, να μαλακώσει ή κοιλιά της και να «γυρίσει» τὸ παιδί, ώστε να γλυστρήσει και να βγει από την κοιλιά τῆς μάνας. 'Η μαμμη ή συνήθως μιὰ άλλη γυναίκα πήγαινε στη βρύση (στα χωριά υπάρχουν έξωτερικὲς βρύσες, πηγὲς δηλαδή με τρεχούμενο νερό) και έπαιρνε «άκρεντο» νερό, άμίλητο, όπως αλλοιῶς λέγεται (κρένω = μιῶ. Στα χωριά τοῦ Ξηροβουνίου συνηθίζεται ή λέξη αὐτή. Π.χ. τίνος κρέν'ς; = τίνος μιῶς;). Τὸ έλεγαν άκρεντο νερό, διότι εκείνος που πήγαινε να τὸ πάρει, αν συναντοῦσε κάποιον στο δρόμο ή στη βρύση, δὲν έπιτρεπόταν να τοῦ μιλήσει. Γυρίζοντας με τὸ άκρεντὸ νερό για τὸ σπίτι, σταματοῦσε σ' ένα σταυροδρόμι και έπαιρνε τρία χαλίγια (μικρὰ πετραδάκια). 'Ο αριθμὸς 3, όπως γνωρίζουμε είναι συμβολικὸς, αλλά και συνηθισμένος στη Νέα 'Ελληνική Λογοτεχνία. Π.χ. «Τρία σύγνεφα σηκώνονταν, τὰ τρία άράδα - άράδα». «Τρεϊς άδερφοῦλες εϊμασαν κι οί τρεϊς κακογραμμένες». «Τρία πουλάκια κάθονταν στη ράχη στο λημέρι». «'Επήγε ὁ ένας για νερό κι ὁ άλλος ψωμι να φέρει, ὁ τρίτος ὁ καλύτερος στέκεται στο τουφέκι». «Τρεϊς μέρες κάνει πόλεμο, τρεϊς μέρες και τρεϊς νύχτες» κλπ.

Με τὸ άκρεντο αὐτὸ νερό ή έτοιμόγεννη γέμιζε τὸ στόμα της, την «μπουκιά», τὰ δὲ τρία χαλίγια τὰ κρατοῦσε στην παλάμη τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ της για να ῥθουν όλα «δέξια», κατ' έπιθυμίαν δηλαδή. Μετὰ άνοιγε τὸ στόμα για να χυθεϊ τὸ νερό κάτω στο δάπεδο τοῦ σπιτιοῦ και συγχρόνως άφηνε από την παλάμη της να πέσουν τὰ τρία χαλίγια κάτω στο ίδιο μέρος που έπεσε τὸ νερό και να βροντήσουν, δείγμα δηλαδή ὅτι, όπως πέφτουν τὰ χαλίγια και τὸ νερό πρὸς τὰ κάτω, με τὴση εύκολία θά πέσει, θά βγει και τὸ βρέφος απ' την κοιλιά τῆς μητέρας του.

Πολλὲς φορές έρριχναν στο ταβάνι τοῦ σπιτιοῦ ένα χονδρὸ σχοινί (τριχιά λέγεται). 'Από την τριχιά πιανόταν ή γυναίκα και τραβιόταν (αίωρεϊτο) για να βγει τὸ τέκνον από την κοιλιά. 'Ακόμη ανέβαινε επάνω σ' ένα άμπάρι (ήταν είχε δυνατούς πόνους, ανυπόφορους) και απ' εκεί πηδοῦσε στο δάπεδον για να τιναχθεϊ τὸ νεογνὸν και να τὸ πιάσει ή μαμμη. 'Επίσης όταν ή γυναίκα είχε δυνατούς πόνους, τῆς περνοῦσαν στη μέση της σάν ζώνη (τήν έξωναν) μιὰ βάτο (φυτὸ άγκαθωτό), αφού πρῶτα αφαιροῦσαν τὰ άγκάθια για να μὴν τὴν κεντρίσουν. Τῆς έδιναν να πιεϊ ακόμη και άλυσίβα (βραστὸ νερό ανακατωμένο με στάχτη) την όποια πρῶτα τὴν στραγγιζαν για να είναι καθαρή. 'Η ποσότητα βέβαια ήταν μικρή, όσο χωρεϊ ένα φλυτζάνι πε-

ρίπου. "Αν παρ' ὄλα αὐτὰ τὰ πρακτικὰ μέσα εὐτοκίας καθυστεροῦσε ὁ τοκετός, ἔρριχναν μέσα στοῦ ντζάκι μὲ τὴν ἀναμμένη φωτιά ἕνα αὐγὸ χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθεῖ ἡ ἐτοιμόγεννη γυναίκα. Τὸ αὐγὸ μόλις ζεσταινόταν, τινάζοταν ἔξω ἀπὸ τὸ ντζάκι κάμνοντας μεγάλο κρότο, ἡ δὲ γυναίκα ἀπὸ τὸν φόβο τῆς ἐξ αἰτίας τοῦ ξαφνικοῦ κρότου ἔρριχνε τὸ βρέφος. "Αν τὸ παιδί ἔβγαине πεθαμένο — καὶ πολλὰ τέτοια συνέβαιναν τότε — ἡ μαμμη καὶ οἱ ἄλλοι συγγενεῖς γιὰ νὰ παρηγορήσουν τὴ λεχώνα μητέρα, τῆς ἔλεγαν: «Γλύτωσες τὸ καλάθ' μὴν πᾶς γιὰ τ' αὐγὸ», δηλαδή ἀφοῦ γλύτωσες ἐσὺ καὶ δὲν πέθανες, ἄς χάθηκε τὸ μικρὸ, θὰ γίνουν κι ἄλλα.

Ἐπὶ τὰ μέτρα εὐτοκίας ποὺ ἀναφέρθηκαν, βλέπει κανένας σὲ τί παράξενα, φοβερὰ καὶ βάρβαρα μέσα κατέφευγαν στὰ χωριὰ παλαιότερα γιὰ νὰ γεννήσει μιὰ γυναίκα, μέτρα ποὺ δὲν ταιριάζουν οὔτε σὲ ζῶα. Καὶ ὅμως, παρ' ὄλα αὐτὰ τὰ ἀναχρονιστικὰ μέσα, ἐν τούτοις τὰ παλαιότερα χρόνια οἱ περισσότεροὶ στὰ χωριὰ ἦταν πολύτεκνοι. Φυσικὰ δὲν τοὺς ἀπασχολοῦσε ἡ σκέψη πῶς θὰ ἀποκαταστήσουν τὰ παιδιά τους τότε, ἀφοῦ κοιμόνταν ὅλοι μαζὶ κάτω στοῦ πάτωμα, ἔτρωγαν σ' ἕνα καπάκι, τὰ δὲ φαγητὰ τους ἦταν φτωχικά. Τὸ κρέας (κρεγιάς τὸ ἔλεγαν στὰ χωριὰ) τὸ ἔτρωγαν μόνον «Χ' στοῦ Λαμπρῆ», ὅπως ἔλεγαν. "Αν τὸ τέκνον δὲν γεννιόταν ἀποβραδὶς ἢ ἔστω μέχρι τὶς δέκα ἢ ὦρα τῆς νύχτας, οἱ σπιτίσιοι καὶ ἡ μαμμη ἔλεγαν: «"Αἰ στοῦ σκάρο», δηλαδή θὰ γεννηθεῖ τὰ βαθιὰ χαράματα, ὅταν ἀρχίζει ὁ σκάρος, τότε ποὺ βγαίνουν ἀπὸ τὸ σταῦλο τὰ πρόβατα γιὰ βοσκή. Μόλις γεννιόταν τὸ βρέφος, ἡ μαμμη μ' ἕνα ψαλλιδάκι ἔκοβε τὸν λῶρον ποὺ ἐνώνει τὸν ὀμφαλό του μὲ τὸ ὑστερον τῆς λεχώνας, τὸ «ἀφαλόκοβαν», ὅπως κοινῶς λέγεται (ἀφαλός = ὀμφαλός). Τὸν λῶρον δὲν τὸν ἔκοβαν στὴ βία τοῦ ὀμφαλοῦ, ἀλλὰ σὲ ἀπόσταση περίπου πέντε μὲ ὀκτὼ ἑκατοστομέτρων, δηλαδή ἔμενε στὸν ὀμφαλό ἕνα τμήμα ἀκόμη, τὸ ὁποῖο μετὰ ἀπὸ δέκα ἡμέρες περίπου κοβόταν μόνο του, ἀφοῦ πρῶτα ἡ μαμμη ἔδενε τὸν ὀμφαλό ἀκριβῶς στοῦ σημείου ἐπαφῆς του μὲ τὸν λῶρο. Τὸν λῶρο μετὰ τὸ κόψιμο τὸν ἔκρυβαν μέσα στοῦ χῶμα χωρὶς νὰ τὸ ξέρει κανένας.

Ἐπειδὴ μὲ τὸ «ἀφαλόκομμα» γινόταν προσωρινὰ πληγὴ στοῦ σημείου ἐκεῖνο, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴ μόλυνση — ἔλλείπει ἀλοιφῶν — ἔκαιγαν στὴ φωτιά ἕνα μικρὸ τεμάχιο ἀπὸ μάλλινο ροῦχο. Τὸ τεμάχιο αὐτὸ γινόταν στάχτη, σκόνη τὸ ἔλεγαν δὲ «σκοροῦμπο».

Αὐτὴ τὴ σκόνη τὴν ἔρριχναν πάνω στὴν πληγὴ γιὰ νὰ προστατευθεῖ ἀπὸ τὴ μόλυνση. Μετὰ τὸ ἀφαλόκομμα τοῦ βρέφους, κάποιος μέσα ἀπὸ τὸ σπίτι, ἄνδρας ἢ γυναίκα, μ' ἕνα μπουκάκι χωρητικότητος ἑνὸς κιλοῦ ἢ καὶ πιὸ πολὺ μετέβαινε στὸν παπᾶ νὰ πάρει νερό, τὸ λεγόμενο «φκολονέρι» (ἀπὸ τὸ εὐχή καὶ νερό). Ἐντὶ εὐχονέρι ὁ λαὸς τὸ ἐνοίωθε μὲ τὸ ὄπλο αἰσθητήριό του ὡς εὐκολονέρι = φκολονέρι. Τὸ νερὸ αὐτὸ τὸ ἔδινε ὁ παπᾶς ἀφοῦ πρῶτα διάβαζε σχετικὴ εὐχή, ἔπαιρνε δὲ ὁ παπᾶς γιὰ τὸν κόπο του τότε πέντε (5) φράγκα.

Μὲ τὸ νερὸ αὐτὸ ποὺ τὸ διατηροῦσε ἡ λεχώνα ὡς τὸ σαράντισμα, ράντιζε τὸ σπίτι τῆς, ἔπλενε τὰ ροῦχα τὰ δικά τῆς καὶ τοῦ βρέφους, μετὰ δὲ τὸ κάθε πλύσιμο ἔπλενε τὰ χέρια τῆς καὶ ἔτσι μποροῦσε νὰ κάνει τὶς διάφορες ἐργασίες τοῦ σπιτιοῦ. Ἦταν δηλαδή τὸ φκολονέρι κάτι σὰν ἀπολυμαντικό, ἐπειδὴ ἡ λεχώνα λόγω τῆς λεχωνιάς τῆς δὲν ἦταν καθαρὴ ἀλλὰ ἀκάθαρτη ὡς τὸ σαράντισμα. Τὸ νερὸ αὐτὸ τὸ ἐνίσχυε ἡ λεχώνα μὲ ἄλλο πηγαῖο, διότι ἔπρεπε νὰ διατηρηθεῖ μέχρι τὸ σαράντισμά τῆς, προορίζοταν δὲ ἀποκλειστικῶς γιὰ τὴ λεχώνα.

Τὶς πρῶτες φροντίδες στοῦ βρέφους τὶς προσέφερε ἡ μαμμη ἢ ἀκόμη καὶ ὁποιοδήποτε ἄλλη γυναίκα μέσα ἀπὸ τὸ σπίτι ἢ συγγενῆς. Παλαιότερα τὸ βρέφος τὸ «σπαργάνωναν», τὸ τύλιγαν δηλαδή μὲ τὰ σπάργανα, χονδρὰ καὶ ὑφαντὰ μάλλινα πανιά, γιὰ νὰ ἀπορροφοῦν τὰ οὔρα τοῦ βρέφους. Τὰ σπάργανα ἀλλὰ καὶ ὄλα τὰ ρουχαλάκια τοῦ βρέφους τὰ εἶχε ἐτοιμάσει ἡ μητέρα κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἐγκυμοσύνης. Μετὰ

τὸν τοκετὸ καὶ τὶς πρῶτες φροντίδες, ἡ μαμμὴ ἔφευγε γιὰ τὸ σπίτι τῆς. Δὲν ἔπαιρνε χρηματικὴ ἀμοιβή, ἀλλὰ προσέφερε τὶς ὑπηρεσίες τῆς γιὰ τὴν ψυχὴ τῆς. Μάλιστα σχετικῶς μιὰ γριὰ μου εἶπε: «Ξελεχώνιασα εἴκοσι ἔννια ὡς τώρα, γι' αὐτὸ ὅταν πεθάνω, δὲν θέλω νὰ μου ἀνάψουν κεφί». Ἐννοοῦσε ὅτι ἡ μαμμὴ ἐπιτελεῖ ἱερὸ ἔργο.

Λίγες ἡμέρες μετὰ τὸν τοκετὸ ἄρχιζαν οἱ ἐπισκέψεις τῶν συγγενῶν. Πήγαιναν νὰ ἰδοῦν τὴ λεχώνα καὶ τῆς ἔφερναν καὶ διάφορα δῶρα, ἰδίως τ η γ α ν ί τ ε ς, κ ρ α σ ῖ ν τ ὀ π ῖ ο, γ λ υ κ ὀ π ῖ ο τ ο (γι' αὐτὸ πολλὲς φορὲς ἀκούομε νὰ λέγεται γιὰ ἓνα κρασὶ ὅτι εἶναι γ λ υ κ ὀ γ ῖ ἄ λ ε χ ῶ ν ε ς) καὶ λ ε ἰ τ ο υ ρ γ ῖ ε ς ψημένες στὴ γάστρα. Ρουχαλάκια δὲν πήγαιναν τότε στὴ λεχώνα, γιατί δὲν εἶχαν, οὔτε παντεσπάνι (ψωμί τῆς Ἰσπανίας), ὅπως συνηθίζουν σήμερα νὰ πηγαίνουν στὶς λεχώνες.

Η ΛΟΧΕΙΑ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ

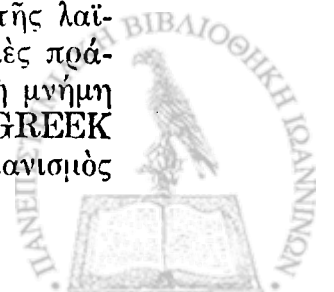
(Φροντίδες γιὰ τὴ λεχώνα, προφυλάξεις καὶ δοξασίες, θάσκαμα, ἀντιθάσκανια, τροφές, πρῶτο περπάτημα τῆς λεχώνας, σαράντισμα)

Τὶς πρῶτες ἡμέρες μετὰ τὸν τοκετὸ δὲν ἔπρεπε νὰ βγαίνει ἔξω ἡ λεχώνα, τοῦλάχιστον ὡς τὶς ἔννια ἡμέρες, ἀλλὰ καὶ ὡς τὸ σαράντισμα πάντοτε ὑπῆρχαν πολλοὶ κίνδυνοι γι' αὐτὸ δὲν ἔπρεπε νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς. Μετὰ τὶς ἔννια ἡμέρες μποροῦσε νὰ βγαίνει ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς, στὴν αὐλή, δὲν ἔπρεπε ὅμως «νὰ ρίξει» μακρὰ τὰ μάτια τῆς, διότι «παθαίνουν», χάνουν τὸ φῶς, ἔλεγαν. Ἄν ὅμως ἦταν ἀνάγκη νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸ σπίτι ἡ λεχώνα, θὰ τὴν συνόδευε ὅπωςδήποτε κάποιος ἄνδρας ἢ γυναίκα ἢ ἔστω καὶ μικρὸ παιδί (ἀγόρι ἢ κορίτσι), δὲν ἐπιτρέπουν ὅμως νὰ εὑρίσκειται ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς μετὰ τὸ ἡλιοβασίλευμα, οὔτε νὰ πηγαίνει σὲ διασκεδάσεις, κηδεῖες, καὶ ἄλλα θεάματα μέχρι νὰ σαραντίσει.

Ὡς τὶς σαράντα ἡμέρες ἡ λεχώνα δὲν φοροῦσε κόκκινα ἢ λευκὰ ροῦχα καὶ γενικῶς φανταχτερὰ (φιγουράτα) ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ φοράει σκοῦρα γιὰ νὰ μὴ βασκαίνεται. Ἐπίσης δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι χωρὶς κάλτσες στὰ πόδια τῆς, ξεκάλτωτη, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Ἄν ἐρχόταν κάποιος ἀπ' ἔξω μέσα στὴ λεχώνα, οἱ σπιτίσιοι ἔπαιρναν λίγα ἀναμμένα κάρβουνα μὲ μιὰ μασιὰ (μάσια, ὅπως ἀλλοιῶς λέγεται), ἔρριχναν πάνω στὰ κάρβουνα καὶ λίγο λιβάνι καὶ ἔβγαιναν στὴν πόρτα γιὰ νὰ λιβανισθεῖ, θυμιατισθεῖ ὁ εἰσερχόμενος. Ἔτσι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὰ δαιμονικὰ φοβόταν ἀπὸ τὴ μυρουδιά καὶ ἔφευγαν, χωρὶς νὰ μποῦν μέσα στὸ δωμάτιο τῆς λεχώνας. Αὐτὸ γινόταν τοῦλάχιστον ὡς τὶς ἔννια ἡμέρες, ἀκόμα καὶ στοὺς σπιτίσιους, ὅταν ἐπέστρεφαν ἀπ' ἔξω ἀπ' τὶς ἐργασίες τους. Πάντως μετὰ τὸ ἡλιοβασίλευμα δὲν ἐπιτρεπόταν σὲ κανέναν νὰ εἰσέλθει στὸ σπίτι ὡς τὶς ἔννια ἡμέρες, οὔτε καὶ στὸ σύζυγο ἀκόμη, ἂν πρῶτα δὲν δρασκελίζε πάνω ἀπὸ ἀναμμένα κάρβουνα. Γι' αὐτὸ οἱ σπιτίσιοι φρόντιζαν νὰ συμμαζευθοῦν γρήγορα, ἔνωρις, τὸ βράδυ, διότι τὴν νύχτα, καθὼς πίστευαν, ἔβγαιναν οἱ καλλικάντζαροι, τὰ δαιμονικὰ, οἱ διάβολοι, οἱ σιαϊταναραῖοι (ὅπως ἀλλοιῶς λέγονται ἀπὸ τὸ λαὸ) καὶ θὰ τοὺς κουβαλοῦσαν μέσα στὴ λεχώνα καὶ τὸ μωρὸ τῆς καὶ ἱπῆρχε μεγάλος κίνδυνος μητέρα καὶ νεογέννητο νὰ ἀρρωστήσουν.

Ὁ Γεώργιος Μέγας ἀναφέρει τὰ ἔθῃς στὸ βιβλίον του «Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας» (σελ. 37): «Οἱ καλλικάντζαροι μπαίνουν στὰ σπιτία ἀπὸ τὴν καπνοδόχο καὶ κατουροῦν τὴ φωτιά, καθαλικεῖουν στοὺς ὄμους τοὺς διαβάτες, τοὺς πιάνουν στὸ χορὸ».

Βλέπομε λοιπὸν ὅτι τὰ λαογραφικὰ ἔθιμα τῆς ἐγκυμοσύνης καὶ γενικὰ τῆς λαϊκῆς πίστεως καὶ λατρείας εἶναι ἀνάμεικτα ἀπὸ χριστιανικὲς καὶ εἰδωλολατρικὲς πράξεις καὶ ἐνέργειες, ἀφοῦ οἱ δαίμονες τῆς φύσεως ἐπέζησαν μέχρι σήμερα στὴ μνήμη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Σχετικῶς ὁ MARTIN NILSSON στὸ βιβλίον του «GREEK POPULAR RELIGION» (Ἑλληνικὴ λαϊκὴ θρησκεία) γράφει: «Ὁ Χριστιανισμὸς

εύκόλως ἐσάρωσε τοὺς μεγάλους θεούς, ἀλλὰ οἱ μικρότεροι δαίμονες τῆς λαϊκῆς πίστεως ἀντεστάθησαν μὲ πείσμα, διότι ἦσαν κάτι πιὸ ζωντανό».

Τὸ βρέφος ἐπὶ σαράντα ἡμέρες ἔχει «πονάκια», γι' αὐτὸ κλαίει συνεχῶς, δὲν μπορεῖ νὰ κλείσει μάτι. Κατὰ τὸν ὕπνο τῆς ἡ λεχώννα τὸ βρέφος τῆς τὸ ἔχει δίπλα τῆς στὴν κούνια (σαρμανίτσα) γιὰ νὰ τὸ βλέπει καὶ νὰ τὸ φροντίζει. Λέγεται ὅτι ἂν δὲν ἔχει πόνους ἡ λεχώννα, θὰ ἔχει τὸ τέκνον, γι' αὐτὸ καὶ πολλὰ νεογέννητα κλαῖνε μέρα - νύχτα ὡς τὶς σαράντα. Μετὰ τὶς σαράντα ἡμέρες σταματοῦν οἱ πόνοι.

Ἡ λεχώννα μέχρι νὰ σαραντίσει ἔτρωγε τ η γ α ν ί τ ε ς, ρ ι ζ ό γ α λ ο, κ ο τ τ ό π ο υ λ ο, λ ε ι τ ο υ ρ γ ι έ ς ζυμωτὲς — ψημένες στὴ γάστρα — ψ ω μ ἰ «κ α θ ά ρ ι ο», ὅπως τὸ ἔλεγαν, δηλαδὴ καθαρὸ καὶ ὄχι ἀνάμεικτο μὲ βροῖζα καὶ καλαμπόκι (σιμιγὸ), κ ο υ ρ κ ο ύ τ η μὲ γάλα καμωμένη (γαλοκούρκτα), ζ ω μ ὸ ἀπὸ βραζμένα κορόμηλα (κουμπλοζούμι) κ α ἰ κ ρ α σ ἰ ντόπιο ἢ ἀγοραστό, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε γλυκό, ὅπως καὶ πιὸ πάνω ἀνέφερα. Καὶ σήμερα λέγεται γιὰ ἓνα γλυκὸ κρασί, ὅτι «αὐτὸ εἶναι γιὰ λεχῶνες».

Ἡ κουρκούτη εἶναι ἓνα φαγητὸ ποὺ παρασκευαζόταν ὡς ἐξῆς: Ἐβραζαν σὲ ἓνα τηγάνι ἢ σὲ μιὰ κατσαρόλα (τέντζερης) γάλα ἀνακατωμένο μὲ λίγο νερό. Μετὰ ἔπαιρναν λίγο καλαμποκίσιο ἀλεύρι (50 μὲ 60 δράμια ἀνάλογα μὲ τὴν ποσότητα ποὺ ἠθελαν νὰ κάνουν), τὸ περνοῦσαν στὴ σίτα (κάτι σὰν τὸ κόσκινο ἀλλὰ πυκνότερη), τὸ «ξεσίτιζαν» γιὰ νὰ εἶναι καθαρὸ τὸ ἀλεύρι καὶ τὸ ξεσιτισμένο πλέον τὸ ἔρριχναν στὸ τηγάνι ἢ στὴν κατσαρόλα ποὺ ἔβραζε στὴ φωτιά - ντζάκι. Τὸ μείγμα ἀπὸ ἀλεύρι, γάλα καὶ λίγο νερὸ τὸ ἀνακάτωναν γιὰ νὰ μὴν «πιάσει», νὰ μὴν τοικνώσει. Ἐτσι ἀφοῦ ἔβραζε περὶ τὰ δέκα λεπτά, τὸ ἔβγαζαν ἀπὸ τὴ φωτιά καὶ γινόταν ἓνα πραγματικὰ νόστιμο φαγητό. Ἡ λεχώννα λόγῳ τῆς λεχωνιάς ἔχει ἰδιαίτερη εὐαισθησία καὶ δὲν μπορεῖ — τουλάχιστον ὡς τὶς ἑννιά μέρες — νὰ τρώγει ὅποιοδήποτε φαγητὸ καὶ σήμερα ἀκόμη.

Γιὰ νὰ μὴ βασκαίνεται ἡ λεχώννα «νὰ μὴ παίρνει ἀπὸ μάτι», ὅπως ἔλεγαν, ἔρριχναν μέσα στὸ ντζάκι στὰ ἀναμμένα κάρθουνα θ υ μ ἰ α μ α (παρμένο ἀπὸ τὴν ἐκκλησία), ἄ λ ά τ ι, μ π α ρ ο ύ τ ι καὶ σ κ ρ ο ὐ μ π ο (μικρὸ τεμάχιο ἀπὸ μάλλινο ἔνδυμα). Καθὼς αὐτὰ καίγονταν στὴ φωτιά, ἡ λεχώννα τὰ δρασκέλιζε, περνοῦσε ἀπὸ πάνω, «χάβδωνε», ὅπως λέγεται, γιὰ νὰ καπνισθεῖ στὸ σῶμα καὶ στὰ ἑνδύματά τῆς, ὥστε νὰ μὴ τὴν πλησιάζουν τὰ δαιμονικά. Ἐπίσης κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι (προσκέφαλο) τῆς λεχώννας τοποθετοῦσαν ἓνα σκόρδο γιὰ νὰ τὴν προφυλάσσει ἀπὸ τοὺς καλλικαντζάρους.

Ἡ ἀντιβασκάνια (τὸ ξεβάσκαμα) τῆς λεχώννας θὰ συμπεριληφθεῖ μαζὶ μὲ τοῦ βρέφους πιὸ κάτω, διότι εἶναι ὅμοια. Ἡ λεχώννα ἐπὶ τρεῖς ἡμέρες μετὰ τὸν τοκετὸ δὲν εἶχε γάλα, τὸ γάλα τῆς ἐρχόταν μετὰ τὶς τρεῖς. Γι' αὐτὸ στὸ διάστημα τῶν ἡμερῶν αὐτῶν πήγαινε στὸ σπίτι τῆς λεχώννας μιὰ ἄλλη ὁποιαδήποτε γυναίκα γαλάρια καὶ ἐθήλαζε τὸ βρέφος. Παλαιότερα ἡ μάννα ἐθήλαζε «βύζανε» τὸ βρέφος μέχρι νὰ ἀποκοπεῖ, δὲν ἀγόραζαν τότε γάλα τοῦ κουτιοῦ, ὅπως σήμερα. Οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν λεχώννα παράλληλα μὲ τὰ δῶρα ποὺ τῆς ἔφερναν, ἔλεγαν στὸ βρέφος: «φ τ ο ὕ, φ τ ο ὕ, δ έ σ έ θ έ λ ω». Δηλαδὴ τὸ ἔφτυναν γιὰ νὰ μὴ βασκαθεῖ, νὰ μὴ «πάρει ἀπὸ μάτι».

Συγχρόνως, μὲ ἓνα κέρμα ἀσήμωναν τὸ βρέφος στὸ κεφάλι σταυρωτὰ τρεῖς φορές, τὸ «σταύρωναν», λέγοντας τὶς ἀκόλουθες εὐχές: «κ α ἰ π α π π ο ὕ ς», «ν ἄ τ ἄ ἔ κ α τ ο σ τ ἦ σ ε ἰ ς», «τ υ χ ε ρ ὸ», ἂν ἦταν ἀγόρι. Ἐν ὅμως ἦταν κορίτσι τοῦ ἔλεγαν: «κ α ἰ γ ρ ι ο ὐ λ α», «ν ἄ ζ ἦ σ ε ἰ ς, ν ἄ γ ἰ ν ε ἰ ς γ ρ ι ο ὐ λ α κ α ἰ ἄ σ π ρ α μ α λ λ ἰ ἄ». Δηλαδὴ νὰ ζήσει, νὰ μεγαλώσει καὶ νὰ γερᾷσει.

Στὴν περιοχὴ Κονίτσης ὅπου ὁ γράφων ὑπηρετεῖ ὡς καθηγητῆς, ἂν μετὰ τὸ σαράντισμα ἡ λεχώννα μὲ τὸ μωρὸ τῆς ἐπισκεφθεῖ κάποιον συγγενικὸ ἢ φιλικὸ σπίτι,

ἐκεῖ οἱ συγγενεῖς ἢ φίλοι ζαχαρώνουν τὸ μωρό, δηλαδή τοῦ ρίχνουν στὸ κεφάλι λίγη ζάχαρη λέγοντας συγχρόνως τὴν εὐχὴ «ν ἄ ἄ σ π ρ ῖ σ ε ι», δηλαδή νὰ ζήσει, νὰ μεγαλώσει καὶ ὅταν γεράσει νὰ ἀσπρίσουν τὰ μαλλιά του, ὅπως ἄσπρη εἶναι ἡ ζάχαρη. Καθὼς καὶ πιὸ πάνω τονίσθηκε, ἡ λεχώνα μέχρι νὰ σαραντίσει, ἔπρεπε νὰ εἶναι πολὺ προσεκτική. Ὡς τὶς ἔννιά ἡμέρες δὲν ἔβγαινε καθόλου ἔξω, γιατί ὑπῆρχαν πολλοὶ κίνδυνοι. Χαρακτηριστικὰ καὶ πολὺ εἵστοχα γράφει σχετικῶς ὁ καθηγητὴς τῆς Λαογραφίας κ. Δ. Λουκάτος στὴν Εἰσαγωγή του στὴν Ἑλληνικὴ Λαογραφία γιὰ τὰ ἔθιμα τοῦ τοκετοῦ (σελ. 108, 109). «Ἡ μελέτη τῶν ἐθίμων αὐτῶν ἀπαιτεῖ λεπτομερῆ παρακολούθηση καὶ προσοχή, ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια τὰ γεγονότα (ἀπὸ τὴν ἐγκυμοσύνη ὡς τὸ σαράντισμα) ὀδηγοῦν τὸν λαογράφο ν' ἀκολουθήσει τὸν ἐρευνητικὸ δρόμο του.

Σὲ ὅλες τὶς φάσεις καὶ τὶς στιγμὲς τῆς περιόδου τοῦ τοκετοῦ, ὁ φόβος γιὰ τὴ μητέρα καὶ τὸ παιδί, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιδίωξη τῆς ὑγείας του κατευθύνει τὶς ἐθιμικὲς ἐνέργειες τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ποὺ εἶναι σχεδὸν ὁμοιόμορφες στὰ ἑλληνικὰ διαμερίσματα. Ἔχουν κι αὐτὲς (ὅπως ὅλα τὰ οἰκογενειακὰ ἔθιμα) κοινὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὶς παγκόσμιες δεισιδαιμονίες, πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ καὶ βυζαντινὴ παράδοση καὶ κοινὲς νέες προσαρμογὲς στὴ σύγχρονη ζωὴ.

Τὰ τρία βασικὰ στάδια στὴ γέννηση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐγκυμοσύνη, ὁ τοκετὸς καὶ ἡ λοχεία, παρακολουθοῦνται μὲ μεγάλο φόβο γιὰ τὰ «δαιμονικά», ποὺ φθονοῦν τὴ νέα ὑπαρξη καὶ ζητοῦν νὰ ματαιώσουν τὴν παρουσία της στὴ γῆ. Ὁ φόβος αὐτὸς ἐξηγεῖται λογικὰ ἀπὸ τὴν εὐπάθεια τῆς λεχώνας καὶ τοῦ νεογνοῦ στὶς ὥρες τοῦ τοκετοῦ, ἰδιαίτερα τὰ παλαιότερα χρόνια μὲ τὴν ἔλλειψη σοβαρῆς ὑγειονομικῆς φροντίδας στὶς κοινωνίες. Ὁ λαὸς δὲν ἦταν ἡσυχος γιὰ τὴ στερέωση τῆς νέας γέννας, ἀν δὲν ἔβλεπε τὴ μητέρα νὰ «σαραντίσει» καὶ τὸ βρέφος νὰ προχωρήσει καὶ νὰ «βαπτιστεῖ».

Ὅταν ἡ λεχώνα σαράντιζε, ἔκανε λουτρὸ μὲ χλιαρὸ νερὸ μέσα σὲ μιὰ σκάφη τσίγκινη συνήθως ἢ στὴ νιφτήρα. Ἐλουζε καὶ τὸ βρέφος ἢ τὴν μητέρα μὲ τὸ χλιαρὸ νερὸ καὶ ἐν συνεχείᾳ χωρὶς νὰ καθήσει κάτω (ἔλεγαν ὅτι μετὰ τὸ μπάνιο τῆς ἡ λεχώνα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ καθήσει κάτω) μὲ τὸ τέκνο στὴν ἀγκαλιά της μετέβαινε στὴν ἐκκλησία γιὰ νὰ πάρει εὐχὲς ἀπὸ τὸν παπᾶ. Αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο ἐκκλησίασμα τοῦ παιδιοῦ. Ἄν τὸ βρέφος ἦταν ἀγόρι, ὁ ἱερεὺς τὸ πήγαινε μπροστὰ στὸ Ἅγιο Βῆμα, ἀν ὅμως ἦταν κορίτσι, τὸ ἔφερνε μπροστὰ στὴν Ὁραία Πύλη καὶ τὸ διάβαζε. Τὴ λεχώνα τὴν συνόδευε στὴν ἐκκλησία ἓνα μικρὸ ἀγόρι γιὰ «γούρι», γιὰ νὰ κάνει δηλαδή σὲ ἄλλη γέννα ἢ μητέρα ἀρσενικὸ παιδί. Τὸ ἀγόρι προπορευόταν στὸ δρόμο καὶ ἀκολουθοῦσε ἡ λεχώνα μὲ τὸ μωρό της. Μὲ τὶς εὐχὲς ποὺ ὁ ἱερεὺς διάβαζε στὴ λεχώνα μητέρα καὶ στὸ βρέφος, ἡ γυναίκα «γινόταν χριστιανή», ὡς τότε ἦταν «σκύλλα», ὅπως χαρακτηριστικὰ ἔλεγαν, γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ κοιμηθεῖ μὲ τὸν ἄνδρα της προτοῦ σαραντίσει. Μετὰ τὶς εὐχὲς ἡ λεχώνα μπορούσε πλέον νὰ κοινωνεῖ τῶν Ἀχράντων μυστηρίων.

Ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὶς εὐχὲς ἡ λεχώνα δὲν ἐπιτρεπόταν μετὰ τὸ ἡλιοβασίλευμα τῆς ἡμέρας αὐτῆς νὰ βγεῖ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι της, γιατί θὰ ἀρρώσταινε ἐπικίνδυνα. Μιὰ μαμμὴ μοῦ ἀνέφερε χαρακτηριστικὰ τὸ ἔξης περιστατικὸ, δεῖγμα πόσο πρόσεχαν καὶ τηροῦσαν τὸ ἔθιμο αὐτό: «Παλαιότερα μιὰ γυναίκα μετὰ τὶς εὐχὲς γιὰ τὶς σαράντα ἡμέρες ἄκουσε τὴ νύχτα (τῆς ἡμέρας ποὺ πῆρε εὐχὲς) βέλασμα ἀπὸ κασιόκα καὶ ἐβγήκε ἔξω νὰ ἰδεῖ τί συμβαίνει, ἀλλὰ ἐνῶ ἄκουγε βέλασμα συνέχεια, τὴν κασιόκα δὲν τὴν ἔβλεπε. Τὸ βέλασμα ὅλο ἀπομακρυνόταν καὶ τὸ ἀκολουθοῦσε καὶ ἡ γυναίκα ἕως ὅτου ἔφθασε σ' ἓνα μεγάλο ρέμα. Τελικὰ ἡ γυναίκα ἀρρώστησε, ἔμεινε παράλυτη, «κλάθηκε», ὅπως ἀλλοιῶς λέγουν, καὶ αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι βγήκε ἔξω τὸ βράδυ μετὰ τὶς εὐχὲς». Πάντως ἀξίζει νὰ ἀναφέρω ὅτι καὶ σήμερα ἀκόμη στὸ χωριὸ Μονολίθι, ὅπου συνέβη τὸ περιστατικὸ, (ἀπ' ὅπου κατάγεται καὶ ὁ ὑποφαινόμενος) ὅταν μιὰ γυναίκα λεχώνα πάρει εὐχὲς, λέγουν οἱ ἄλλοι: «Πρόσεχε μὴν πάθεις σὰν ἡ Γιανν -

Ράφταινα». (Ἔτσι λεγόταν ἡ γυναίκα μὲ τὸ ἀνωτέρω περιστατικό). Ὅπως ὅμως καὶ νὰ ἔχει τὸ πράγμα, ἀπὸ τὸ συμβᾶν αὐτὸ ἀντιλαμβάνεται κανένας πόσο πίστευαν παλαιότερα — ἀλλὰ καὶ σήμερα ἀκόμη — στὰ χωριὰ σὲ προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΟΥ ΝΕΟΓΕΝΗΤΟΥ

(Σαρμανίτσα, φάσκιωμα, ντύσιμο, φυλαχτά, ἀντιβασκάνια, ἄλλες προφυλάξεις, δοξασίες γιὰ τὸν ὕπνο, τὸ κόψιμο τῶν νυχιῶν καὶ τῶν μαλλιῶν, τὸ πρῶτο δόντι, λαϊκὴ παιδιατρικὴ, διαίτα, ἀσθένειες, φάρμακα)

Ἡ κούνια τοῦ βρέφους (σαρμανίτσα) ἦταν ξύλινη ἐπιμήκης καὶ τρυπητὴ ἀπὸ τὸ κάτω μέρος γιὰ νὰ φεύγουν τὰ οὖρα (κάτουρα) τοῦ μωροῦ.

Στηριζόταν στὶς δύο μικρότερες πλευρές, δηλαδή στὴν πλευρὰ τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν ποδιῶν τοῦ παιδιοῦ. Ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τὸ παράλληλο πρὸς τὸ ἔδαφος, ἦταν καμπυλωτὴ γιὰ νὰ μπορεῖ ἡ μητέρα νὰ τὴν κουνάει ὅταν ὁ ὕπνος θὰ ἔπαιρνε τὸ παιδί. Στὸ ὕψος τῶν δύο χειρῶν τοῦ βρέφους, δηλαδή στὶς δύο ἐπιμήκεις πλευρές της, εἶχε δύο ὀπές στὶς ὁποῖες περνοῦσε μιὰ λεπτὴ καμπυλωτὴ, ἡμικύκλια δηλαδή στεφάνη, «στεφανίτσα» λεγομένη. Αὐτὴ ἡ στεφανίτσα χρησίμευε γιὰ νὰ στηρίζονται τὰ σκεπάσματα τοῦ μωροῦ καὶ ἔτσι δὲν ὑπῆρχε φόβος νὰ πέσουν ἐπάνω του καὶ νὰ πάθει ἀσφυξία. Ἐπίσης ἡ σαρμανίτσα στὸ ὕψος τῶν χειρῶν καὶ τῶν γονάτων τοῦ βρέφους εἶχε δύο λαβές. Ὅταν τὸ μωρὸ μεγάλωνε σιγά - σιγά, ἐπειδὴ ὑπῆρχε φόβος νὰ πέσει ἀπὸ τὴν κούνια καὶ νὰ χτυπήσει, γι' αὐτὸ ἡ μητέρα του ὅταν εἶχε ἐργασία στὸ σπίτι της ἢ ἔξω στὰ χωράφια, τὸ ἔβαζε μέσα στὴν κούνια καὶ τὸ ἔδενε μὲ μιὰ τριχιά (χονδρὸ σχοινὶ) ἀπὸ τὶς τέσσερις λαβές (ἀνὰ δύο δηλαδή).

Μετὰ τὸ σπαργάνωμα τοῦ βρέφους, γιὰ νὰ συγκρατοῦνται τὰ σπάργανα καὶ νὰ μὴ σκορπίζουν, τὰ ἔδενε ἡ μητέρα γύρω - γύρω στὸ μωρὸ μὲ μιὰ πλέξα, λωρίδα ἀπὸ μαλλὶ πλάτους τεσσάρων μὲ πέντε ἑκατοστομέτρων. Εἶναι ἡ λεγομένη «φασκιά» (ἀπὸ τὸ λατινικὸν (FASCIS — IS = δέσμη).

Αὐτὸ εἶναι τὸ φάσκιωμα. Ἡ πλέξα ἦταν καμωμένη ἀπὸ πλεγμένο μάλλινο μαλλί, ἀργότερα ὅμως ὡς πλέξα χρησιμοποιοῦσαν ἓνα τεμάχιο στενοῦ ὑφάσματος.

Μέσα στὴν κούνια ἔστρωναν ἓνα χονδρὸ πανὶ πού τὸ εἶχε ὑφάνει στὸν ἀργαλειὸ ἡ μητέρα ἀπὸ τραγόμελλο, δηλαδή ἀπὸ μαλλὶ τράγου ἢ γίδας. Ὅταν τὸ βρέφος κοιμόταν στὴ σαρμανίτσα καὶ ἔκανε πολὺ κρῖνο, ἡ μητέρα του τὸ σκέπαζε μὲ τὴν «σκούτα», κάτι σὰν τὴ σημερινὴ κουβέρτα, ἀλλὰ ὑφαντὴ καὶ πιὸ χονδρὴ. Ὅταν ἡ μητέρα φοροῦσε στὸ παιδί της τὰ ρουχαλάκια, τὰ περνοῦσε πρῶτα ἓνα - ἓνα ἐπάνω ἀπὸ τὴ φλόγα ἢ τὸν καπνὸ τῆς φωτιᾶς πού ἔκαιγε συνεχῶς στὸ ντζάκι, ἐπὶ ἐννέα ἡμέρες, τὰ «καπάλιζε», ὅπως λέγουν, γιὰ νὰ φύγουν τὰ δαιμονικά καὶ νὰ μὴν ἐνοχλοῦν τὴν λεχώνα καὶ τὸ μωρὸ της. Μέσα στὴ φωτιά ἔρριχνε καὶ λίγο ἀλάτι γιὰ νὰ κάμει τὸν χαρακτηριστικὸ κρότο «πράτς», ἢ ἔκαιγαν ἓνα παλαιὸ παπούτσι. Ἡ φωτιά, ἡ δυσωδία τοῦ καπνοῦ καὶ ὁ κρότος ἔχουν ἀποτρεπτικὴ δύναμη κατὰ τῶν δαιμόνων καὶ χρησιμοποιοῦνται πρὸς προφύλαξη τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῆς λεχώνας. Τὰ ρουχαλάκια τοῦ βρέφους δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ εἶναι ἀπλωμένα ἔξω μετὰ τὸ ἡλιοβασίλευμα, διότι κυκλοφοροῦσαν «ἀγερικά», δαιμονικά καὶ τὰ κατουροῦσαν.

Τὴν Παρασκευὴ οὔτε ἔλουζαν οὔτε ἄλλαζαν (φοροῦσαν ἄλλα ρούχα) τὸ μωρὸ. Ἐπρεπε ὅμως ὅπωςδήποτε νὰ τὸ λούσει καὶ νὰ τὸ ἀλλάξει ἡ μητέρα του τὸ βράδυ τῆς Παρασκευῆς γιὰ νὰ μὴ «Σαββατιαστεῖ», δηλαδή νὰ μὴ τὸ βρεῖ τὸ Σάββατο ἄλουστο καὶ ἀνάλλαγο.

Ἡ μητέρα εἶχε μέσα στὴ σαρμανίτσα τοῦ μωροῦ ὡς φυλαχτὰ μιὰ σ κ ο υ π α

μικρή (σάρωθρον), θυμίαμα, παρμένο από την εκκλησία, αλλά τι για να μη βασκαίνεται το μικρό της. Ἐπί πλέον τὰ μωρὰ εἶχαν ἐπάνω τους γιὰ φυλαχτὸ ἓνα γκόλφι τὸ ὁποῖον περιεῖχε θυμίαμα, ἀλάτι, ἐννια σπόρους κεχρί, ἓνα κλῶνο μπουζουριά, ἓνα κλῶνο ἀσφάκα μονόκλωνη καὶ ἓνα σκόρδο μονοσκλίδικο. Εἰδικὰ τὸ κεχρὶ τὸ θεωροῦσαν ὡς τὸ καλύτερο φυλαχτὸ τοῦ βρέφους.

Ἡ μπουζουριά καὶ ἡ ἀσφάκα εἶναι φυτὰ χαμηλὰ ποὺ φυτρώνουν στὰ βουνὰ ἢ στὶς πλαγιές.

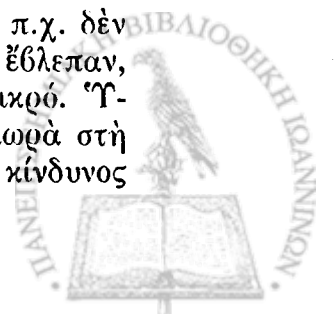
Γιὰ νὰ ξεβασκάνουν τὸ βρέφος (ἢ τὴν λεχώνα καὶ ὁποιοδήποτε ἄλλον), ὅταν ἦταν βασκαμένο, ματιασμένο, συνήθως μιὰ ἡλικιωμένη γυναίκα τοῦ ἔλεγε τὰ ἐξῆς λόγια: «Στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Παναγίας, Ἐξαιρέτως, τῆς Παναγίας ἀχράντου, δευτέρα, τρίτη, τετάρτη τὸ κόβω». Δηλαδή μετὰ ἀπὸ δύο, τρεῖς, τέσσερις φορές τὸ σταματῶ.

Ἄλλος τρόπος γιὰ ξεβάσκαμα ἦταν νὰ τοῦ σήσουν τὰ κάρβουνα. Τὸ σήσιμο γινόταν ὡς ἐξῆς: Γέμιζαν ἓνα ποτήρι μὲ νερὸ καὶ μέσα στὸ νερὸ ἔρριχναν ἀναμμένα κάρβουνα. Ρίχνοντας κάθε κάρβουνο μνημόνευαν καὶ ἓνα ὄνομα (ἄνδρὸς ἢ γυναικὸς) γιὰ τὸ ὁποῖο εἶχαν ὑποψίες ὅτι «μάτιασε», βάσκανε τὸ μωρὸ. Π.χ. ἔλεγαν Μαρία, Λαμπρινή, Χρῖστος κ.λ.π. Ἐὰν κάποιος κάρβουνο βυθιζόταν στὸν πυθμένα τοῦ ποτηριοῦ τὴν στιγμή ποὺ μνημονευόταν τὸ ὄνομα π.χ. Μαρία, αὐτὸ ἐσήμαινε ὅτι τὸ βρέφος ἦταν ματιασμένο, βασκαμένο ἀπὸ κάποια Μαρία, γνωστὴ βέβαια. Μὲ ἄλλα λόγια ἂν τὸ κάρβουνο βυθιζόταν, τὸ μικρὸ ἦταν βασκαμένο, ἂν ὅμως τὰ κάρβουνα σταματοῦσαν στὴν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ, τὸ παιδί δὲν ἦταν βασκαμένο, ἀλλὰ κάτι ἄλλο τοῦ συνέβαινε. Κατόπιν μὲ τὸ νερὸ αὐτὸ ράντιζαν τὸ πρόσωπο, τὸ κεφάλι καὶ τὰ χέρια τοῦ βρέφους, τοῦ ἔδιναν μάλιστα καὶ νὰ πιεῖ λίγο. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ περνοῦσε τὸ βάσκαμα, τὸ σκέλισμα, «ξεματιαζόταν» τὸ μικρὸ. Βλέπομε λοιπὸν σὲ τί δεισιδαίμονες συνήθειες κατέφευγαν στὰ χωριὰ τὰ παλαιότερα χρόνια γιὰ νὰ ἀποτρέψουν ἓνα κακό.

Εὐκαιριακῶς πρέπει ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὰ χωριὰ τότε — ἀλλὰ καὶ σήμερα ἀκόμη — πίστευαν ὅτι μερικοὶ (ἄνδρες ἢ γυναῖκες) «εἶχαν μάτι», μπορούσαν δηλαδή νὰ ματιάσουν, νὰ βασκάνουν ὄχι μόνον τὰ μικρὰ παιδιά, ἀλλὰ καὶ ζῶα ἀκόμη, ὅταν τὰ συναντοῦσαν μπροστὰ τους στὸ δρόμο.

Τὴν πρόληψη αὐτὴ στὰ χωριὰ τοῦ Ξηροβουνίου καὶ σήμερα τὴν ἔχουν — ἰδίως οἱ παλαιότεροι —, γι' αὐτὸ ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς (τοὺς ἡξερὰν βέβαια ποῖοι εἶναι) φυλάγονταν νὰ μὴν τοὺς συναντήσουν στὸ δρόμο. Αὐτοὶ ποὺ εἶχαν μάτι, ὅσκις συναντοῦσαν στὸ δρόμο μικρὰ παιδιά ἢ ζῶα, ἔπρεπε νὰ τὰ φτύσουν, δηλαδή νὰ εἰποῦν: «φτοῦ, φτοῦ, νὰ μὴν ἀβασκαίνεστε», διαφορετικὰ τὸ μὲν παιδί θὰ ἀρρώσταινε, τὸ δὲ ζῶο μπορούσε καὶ νὰ φοφήσει ἀκόμη. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, ὅταν οἱ ζευγολάτες ξεκινοῦσαν καὶ πηγαιναν νὰ ὀργώσουν ἢ νὰ σπείρουν τὰ χωράφια τους, πρὶν φύγουν ἀπὸ τὸ σπίτι κατουροῦσαν τὰ βόδια γιὰ νὰ μὴν πάρουν ἀπὸ μάτι, νὰ μὴ βασκαθοῦν, ἂν τυχὸν συναντήσουν κάποιον στὸ δρόμο, δηλαδή ἡ πράξη αὐτὴ ἦταν προφυλακτικὸ ἀπὸ τὴν βασκανία. Παρενθετικῶς ἀναφέρω ὅτι στὸ χωριὸ τοῦ ὑποφαινομένου — Μονολίθι Ἰωαννίνων — ζεῖ σήμερα γυναίκα ἡλικίας 85 ἐτῶν γιὰ τὴν ὁποία λέγουν ὅτι «ἔχει μάτι» σὲ τέτοιο βαθμὸ, ποὺ ἂν συναντήσῃ στὸ δρόμο ζῶο καὶ δὲν τὸ φτύσει, μπορεῖ νὰ φοφήσει, νὰ σκάσει. Τὸ πράγμα αὐτὸ τὸ γνωρίζει καὶ ἡ ἴδια, γι' αὐτὸ μὲν συναντήσῃ μικρὰ παιδιά ἢ ζῶα τὰ φτύνει, γιὰ νὰ μὴ πάθουν τίποτε.

Ὡς πρὸς τὸν ὕπνο τοῦ βρέφους εἶχαν ἐπίσης μερικὲς συνήθειες, ὅπως π.χ. δὲν ἔπρεπε νὰ κοιμηθεῖ ἀνάσκελα, γιὰτὶ ἂν τύχαινε νὰ κάνει ἐμμετὸ καὶ δὲν τὸ ἔβλεπαν, ὑπῆρχε κίνδυνος — καὶ πολλὰ τέτοια περιστατικὰ ἔχομε — νὰ πνιγεῖ τὸ μικρὸ. Ὑπῆρχε καὶ ἓνας ἄλλος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἀπέφευγαν νὰ ἀποκοιμίζονται τὰ μωρὰ στὴ στάση αὐτή: Καθὼς τὸ κεφαλάκι τοῦ βρέφους ἦταν μαλακὸ ἀκόμη, ὑπῆρχε κίνδυνος

νά μή γίνει στρογγυλό, ἀλλὰ στενόμακρο, γι' αὐτὸ καὶ προτιμοῦσαν νὰ κοιμᾶται τὸ μικρὸ στὰ πλάγια, πότε στὸ δεξιὸ καὶ πότε στὸ ἀριστερὸ πλευρὸ. Αὐτὴ ἦταν ἡ πιὸ κατάλληλη στάση τοῦ μωροῦ στὸν ὕπνο.

Γιὰ νὰ ἀποκοιμηθεῖ τὸ μικρὸ, ἡ μητέρα του τὸ κουνούσε στὴν κούνια — στὴ σαρμανίτσα — καὶ τοῦ ἔλεγε διάφορα τραγούδια τοῦ ὕπνου, τὰ λεγόμενα νανουρίσματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἔδειχνε ὅλη τὴ στοργὴ καὶ τὴν τρυφερότητά της γιὰ τὸ νήπιο πὺν ἐρχόταν στὴ ζωὴ ἀγνό, ἄκακο καὶ ἄγευστο ἀπὸ χαρὲς καὶ πίκρες, ἢ ἔκανε ἄλλες ἐπικλήσεις πρὸς τὴν Παναγία, τὸ Χριστὸ ἢ τὸν Ὑπνο νὰ πάρουν τὸ παιδί καὶ νὰ ἀποκοιμίσουν, νὰ τὸ ξαναφέρουν δὲ μεγαλωμένο. Τὰ νανουρίσματα αὐτὰ πὺν ἔλεγε ἡ μητέρα στὸ μωρὸ της ἦταν:

«Ὁ ὕπνος θρέφει τὸ παιδί
κι ἡ γειὰ τὸ μεγαλώνει,
καὶ ἡ κυρὰ ἡ Παναγιά
τὸ καλοξημερώνει».

Ἄλλο νανούρισμα ἦταν:

«Ἐλα, ὕπνε, ὕπνωσέ το
καὶ γλυκὰ ἀποκοίμισέ το».

Ἦ:

«Νάνι, νάνι τὸ μωρὸ μου Ἄσα!».

Ὅταν ἡ μητέρα ἔπαιζε, χόρευε τὸ παιδί στὰ χέρια της, τοῦ ἔλεγε τὸ ἐξῆς τραγούδι:

Ἄν ἦταν ἀγόρι:

«Ἐχω γυιὸ κι ἔχω χαρὰ
πὺν θὰ γίνω πεθερὰ
καὶ θὰ πάρω τὰ φλωριά».

Ἄν ὁμως ἦταν κορίτσι:

«Ἐχω κόρη κι ἔχω πίκρα
πῶς θὰ φκιάξουμε τὴν προίκα».

Ἐπίσης ἄλλο τραγούδι πὺν ἡ μητέρα ἔλεγε στὸ κορίτσι, ὅταν τὸ χόρευε στὰ χέρια της ἦταν:

«Τὰχ τριτί, τὰχ τριτί, ἔχου ἴγὼ ἕνα
τchoupi (κοριτσάκι)
ἔχ' κι' οὐ βασιλιάς πιδί.
Μοῦ μηνάει, μοῦ ξεμηνάει νὰ
συμπεθερέψουμι,
μὰ ἐγὼ δὲ δέχουμι, δὲν τὸ καταδέχουμι,
τ' ἔχ' ἡ τσέπη μου φλωριά νὰ δανείσου
τὰ χωριά,
τὰ μισὰ Γιάννενα κι ὅλα τὰ
Ζαγοριανά».

Τὸ παιδί ἔπρεπε νὰ κοιμᾶται πολλές ὥρες γιὰ νὰ παχύνει, ἀφοῦ ἄλλωστε ὁ σοφὸς λαὸς λέγει σχετικῶς:

«Ὁ ὕπνος θρέφει τὸ παιδί
κι ὁ ἥλιος τὸ μοσχάρι
καὶ τὸ κρασί τὸ γέροντα
τὸν κάνει παλληκάρι».

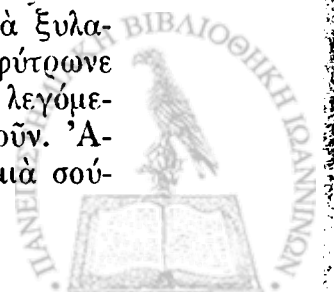
Τὰ νύχια καὶ τὰ μαλλιά τοῦ βρέφους δὲν ἐπιτρεπόταν — κατὰ πρόληψη — νὰ τὰ κόβουν Τρίτη καὶ Παρασκευή, γιὰτί θὰ ἀρρώσταινε τὸ παιδί, ὅπως ἔλεγαν. Ὅταν τὰ ἔκοβαν, δὲν ἔπρεπε νὰ τὰ ἀφήσουν νὰ πέσουν ὅπουδήποτε, ἀλλὰ ἡ μητέρα τὰ ἔκαίγε στὴ φωτιά νὰ μὴ τὰ παρασύρει κανένας κακὸς ἀέρας, «ἀγερικό», καὶ ἀρρωστήσει τὸ παιδί.

Τὸ παιδί ἄρχιζε νὰ βγάζει τὰ πρῶτα δύο δόντια στὸ μπροστινὸ μέρος τῆς ἄνω γνάθου κατὰ τὸν ὄγδοο περίπου μῆνα ἢ καὶ ἐνωρίτερα πολλές φορές, ἀνάλογα μὲ τὴ σάοχα του. Μετὰ ἀπὸ ἓνα περίπου μῆνα ἔβγαιναν ἐπίσης τὰ δύο πρῶτα δόντια τῆς κάτω γνάθου στὸ μπροστινὸ μέρος.

Ὅταν κάποιον τότε τὸν πονοῦσε κάποιο δόντι του, γιὰ νὰ τὸ βγάλουν — ἐλλείψει ὀδοντιάτρου — τὸ ἔδεναν μὲ μιὰ γερὴ κλωστή καὶ τὸ τραβοῦσαν. Μετὰ τὴν ἔξαγωγή δὲν τὸ πετοῦσαν ὅπουδήποτε, ἀλλὰ τὸ ἔρριχναν νὰ σταματήσει πάνω στὴ σκεπὴ τοῦ σπιτιοῦ λέγοντας συγχρόνως τρεῖς φορές τὰ ἑξῆς λόγια: «Νά κρούνα (κουρούνα) κόκκαλο καὶ δῶμ' (δῶσε μου) σιδερένιο νὰ ροκανάω τὰ κουκιά, νὰ τρώω τὰ ρεβύθια». Παρακαλοῦσαν δηλαδή τὴν κουρούνα νὰ πάρει τὸ κοκκαλένιο δόντι καὶ νὰ δώσει τὸ δικό της πού εἶναι στερεό, ἀντοχῆς σὰν τὸ σίδηρο γιὰ νὰ μὴ ξαναπονέσει.

Τὸ βρέφος ἔπινε μητρικὸ γάλα, βύζανε μέχρι νὰ ἀποκοπεῖ, δηλαδή ὡς τις ἔξι μῆνες ἢ καὶ ὡς τὸ χρόνο ἀκόμη. Μετὰ τὸν ἕκτο μῆνα τὸ μικρὸ ἔτρωγε κουρκούτη, ἐπειδὴ εἶναι μαλακὸ φαγητό. Τὸν τρόπο μαγειρεύματος τῆς κουρκούτης τὸν ἀναφέραμε πιὸ πάνω στὰ φαγητὰ τῆς λεχώνας, μὲ τὴ διαφορά ὅτι γιὰ τὸ μωρὸ τὴν κουρκούτη τὴν ἔβραζαν μὲ γάλα, κατὰ προτίμηση ἀγελάδας καὶ ὄχι γίδινο ἢ πρόβειο, διότι τὸ μὲν γίδινο εἶναι ἀραιὸ καὶ ὄχι τόσο θρεπτικόν, τὸ δὲ πρόβειο εἶναι χονδρὸ γάλα καὶ κατὰ συνέπεια δύσπεπτο. Ἐπίσης ἐκτὸς ἀπὸ κουρκούτη τὸ μικρὸ ἔτρωγε ριζάλευρο, τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ θρεπτικὴ τροφή, κάτι σὰν τὴν σημερινὴ κρέμα. Ἄλεθαν στὸ μύλο, χειροκίνητο μύλο, λίγο ρύζι, τὸ ὁποῖο γινόταν ἔτσι ἀλεύρι. Τὸ ἀλεύρι αὐτὸ τὸ ἔβραζαν κατόπιν μὲ γάλα προσθέτοντας πολλές φορές καὶ λίγη ζάχαρη γιὰ νὰ γίνῃ γλυκόν. Τονίζουμε καὶ πάλι ὅτι θρεπτικώτερη καὶ βασικότερη τροφή ἦταν τὸ μητρικὸ γάλα, ἄλλωστε γνωρίζουμε ὅτι καὶ σήμερα ὁ παιδίατρος συνιστᾷ στὶς μητέρες νὰ δίνουν στὸ βρέφος μητρικὸ γάλα, τοῦλάχιστον ἐπὶ ἓνα πεντάμηνο ἢ ἑξάμηνο. Λέγεται μάλιστα ὅτι τὸ μητρικὸ γάλα ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι πολὺ θρεπτικόν, ἐπὶ πλέον προστατεύει τὸ παιδί ἀπὸ πολλές ἀσθένειες. Ἄς προστεθεῖ ἐδῶ εὐκαιρικῶς ὅτι στὴν περίοδο πού τὸ παιδί πίνει μητρικὸ γάλα, καθυστεροῦν συνήθως τὰ ἔμμηνα τῆς μητέρας.

Παλαιότερα τὰ μικρὰ παιδιὰ προσβάλλονταν ἀπὸ μιὰ πολὺ ἐπικίνδυνη ἀσθένεια, τὴ λεγομένη «σοῦφρα». Λόγω τῆς ἀσθένειας αὐτῆς, τὸ μωρὸ δὲν εἶχε ὄρεξη γιὰ φαγητό, ἔκλαιγε συνεχῶς, τρυποῦσε ἢ φτέρνα τῶν ποδιῶν του καὶ ἀδυνατίζε πάρα πολὺ. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς γιὰ νὰ θεραπευθεῖ τὸ παιδί, ἔπαιρναν ἐννιά ξυλαράκια (τσάκνα λεγόμενα) ἀπὸ ἰσάριθμες φράχτες, μάζευαν σουφρόχοιτο (φύτρωνε στοὺς ἀγρούς, στὸ δάσος κλπ.) καὶ ἀφοῦ ἀφαιροῦσαν τὶς κορυφές του (τὶς λεγόμενες κατσιούλες), τὶς ζέσταιναν στὴ φωτιά γιὰ νὰ στεγνώσουν καὶ νὰ ξηραθοῦν. Ἀκολούθως τὶς κατσιούλες, τὰ ἐννιά τσάκνα, ἓνα κουτσιάνι ἀπὸ κολοκύθι καὶ μιὰ σοῦ-

φρο (ένα τεμάχιο δηλαδή από ανδρικό σώβρακο κομμένο στο μέρος που περνάει το λάστιχο για να κρατιέται), τὰ ἔκαιγαν στο ντζάκι, ἀφοῦ πρῶτα σκούπιζαν καλά τὸ ντζάκι γιὰ νὰ μὴ μείνουν στάχτες. Αὐτὰ καθὼς καίγονταν γίνονταν στάχτη, τὴν ὁποία συγκέντρωναν κατόπιν καὶ τὴ διατηροῦσαν μέσα σ' ἕνα ποτήρι προσθέτοντας καὶ λίγο μέλι. Ἀπὸ τὸ μείγμα αὐτὸ ἔδιναν νὰ φάει τὸ μωρὸ ἐπὶ ἑννιά ἡμέρες (μία φορὰ ἡμερησίως).

Τοιοτοτρόπως μὲ τὸ πρακτικὸ αὐτὸ φάρμακο τὸ παιδί θεραπευόταν. Γιὰ τὴν ἴδια παιδικὴ ἀσθένεια, τὴ σούφρα δηλαδή, ὑπῆρχε καὶ ἕνα ἄλλο φάρμακο, τὸ λεγόμενον ἀπὸ τὸ λαὸ «*σ h κ λ ὁ χ ο ρ τ ο*», δηλαδή σκυλόχορτο. Αὐτὸ ἦταν ἕνα χορτάρι πικρὸ, δηλητηριῶδες, ποὺ φύτρωνε στὴν ἐξοχή. Τὸ χορτάρι αὐτὸ τὸ στούμπιζαν, τὸ ἔτριβαν καὶ τὸ ἔβαζαν κατόπιν σ' ἕνα μπρίκι (ὅπως βράζει τὸ τσαΐ) προσθέτοντας καὶ λίγη ζάχαρη. Τὸν βρασμένο πλέον ζωμὸ τὸν ἔπινε τὸ μωρὸ λίγο - λίγο, διότι, ὅπως καὶ πιὸ πάνω ἀνέφερα, τὸ σκυλόχορτο εἶναι πικρὸ καὶ δηλητηριῶδες καὶ ἀπὸ τὴ μεγάλη ποσότητα μποροῦσε τὸ μικρὸ νὰ πεθάνει, γι' αὐτὸ στο φάρμακο αὐτὸ χρειαζόταν μεγάλη προσοχή.

Ὅταν τὸ βρέφος φτερνιζόταν, τοῦ ἔλεγαν «γεῖτσες» ἢ «Χριστός», διότι πίστευαν ὅτι μὲ τὸ φτέρνισμα ἐξέρχονται δαιμόνια, τὰ ὁποῖα ἀκούγοντας τὴ λέξη *Χ ρ ι σ τ ὸ ς* ἔφευγαν ἀπὸ τὸ φόβο τους.

ΤΟ ΒΑΠΤΙΣΜΑ

(Ποῦ γινόταν, πότε, κανονικὸ βάπτισμα ἢ ἀναγκαστικὸ λόγω ἀσθενείας, δοξασίες γιὰ τὸ βάπτισμα, ὁ νουνὸς - κομπάρος - βαπτιστικὰ ὀνόματα, δῶρα, ἐκκλησίασμα καὶ μετάληψη τοῦ παιδιοῦ)

Κανονικῶς τὸ μωρὸ τὸ βάπτιζαν μετὰ τὸ σαράντισμα τῆς λεχῶνας, πολλές φορές μάλιστα πολὺ ἀργότερα. Συνήθως τὰ βαπτίσια τὰ ἔκαναν στὴν ἐκκλησία σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση καὶ τοὺς κανόνες τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Σὲ ἐξαιρετικὲς καὶ σπάνιες περιπτώσεις (ὅπως ἀσθένεια κ.λ.π.), ἦταν δυνατὸν νὰ γίνουν καὶ στο σπίτι τῶν γονέων.

Ὅταν ὅμως γινόταν στο σπίτι, τὰ λάδια μὲ τὸ νερὸ τῆς κολυμβήθρας τὰ μετέφερναν καὶ τὰ ἔχυναν στὴν ἐκκλησία σὲ εἰδικὸ πρὸς τὸν σκοπὸ αὐτὸ μέρος, σὲ ὑπόγεια «τρύπα», διότι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ χυθοῦν τὰ λάδια ἀπὸ τὰ βαπτίσια ὅπουδήποτε, εἶναι ἁμαρτία.

Στὰ βαπτίσια — ὅπως καὶ σήμερα — συγκεντρώνονταν ὅλοι οἱ συγγενεῖς τοῦ βρέφους, πλὴν τῆς μητέρας τοῦ βρέφους, ἢ ὁποῖα παρέμενε στο σπίτι της, καὶ μὲ ἰδιαιτέρη ἀγωνία περίμεναν νὰ ἀκούσουν ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ νουνοῦ τὸ καινούργιο ὄνομα, τὸ ὁποῖο ἔφερεν πράγματι μεγάλη χαρὰ στοὺς γονεῖς, τὴ γιαγιά καὶ τὸν παπποῦ, ἰδίως ὅταν ἦταν ἀγόρι. Ἄν τὸ βρέφος ἦταν ἄρρωστο, τοῦ ἔκαναν ἀναγκαστικὸ βάπτισμα, διότι πίστευαν ὅτι μὲ τὴν βάπτισμα θὰ γίνεῖ καλά, θὰ τὸ «πιάσουν» τὰ λάδια, ἐπὶ πλέον ἦταν μεγάλη ἁμαρτία νὰ πεθάνει τὸ παιδί ἀβάπτιστο, χωρὶς νὰ γίνεῖ Χριστιανός. Ὅταν τὸ παιδί πέθαινε ἀβάπτιστο, τὸ ἔπαιρνε κάποιος μέσα ἀπὸ τὸ σπίτι — συνήθως ὁ πατέρας — καὶ τὸ ἐνταφίαζε ἔξω ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο, διότι μέσα δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ ἐνταφιασθεῖ, ἐπειδὴ ἦταν ἀβάπτιστο, φυσικὰ ἢ ταφὴ γινόταν χωρὶς παπᾶ καὶ τὸ χτύπημα τῆς καμπάνας. Σὲ περίπτωσι ποὺ τὸ μικρὸ ἦταν ἄρρωστο, τὸ βάπτιζε ὁποιοσδήποτε, ἀκόμη καὶ ἕνας μέσα ἀπὸ τὸ σπίτι τὸ ἴδιο — ἀδελφός, ἀδελφὴ κλπ. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀναγκαστικὸ βάπτισμα. Συνήθως μετὰ τὸ βάπτισμα τὸ παιδί γινόταν καλά. Μετὰ τὸ βάπτισμα ἢ μητέρα μποροῦσε πλέον νὰ ἐμφανίζεται μαζί μὲ τὸ μωρὸ της σὲ δημόσιους χώρους χωρὶς τὸν φόβο νὰ ματιασθεῖ τὸ μικρὸ.

Πολλὲς φορές συνέβαινε, εἴτε βαπτισμένο εἴτε ἀβάπτιστο ἦταν τὸ παιδί, νὰ κλαίει ἀσταμάτητα καὶ συγχρόνως νὰ κάνει ἐμμετό. Στὴν περίπτωσι αὐτὴ ἔλεγαν

ὅτι «τοῦ λύθηκε ὁ ἀφαλός». Γιὰ νὰ ἡσυχάσει τὸ παιδί καὶ νὰ σταματήσει ὁ ἔμμετός, τοῦ ἔκαναν τὸ ἐξίης: «Ξάπλωναν τὸ μικρὸ στὴν κοίνια καὶ ἔθεταν στὸν ἀφαλὸ του (ὀμφάλιος λῶρος) μιὰ κουλούρα κηρί, τὸ ὁποῖον ἦταν παρμένο ἀπὸ κηρήθρα καὶ τὸ ἔπλαθαν οἱ ἴδιοι. Καθὼς τὸ κηρὶ στηριζόταν κουλουριασμένο, τὸ ἀνάβαν καὶ κατόπιν κουλοῦσαν ἐπάνω στὸν ἀφαλὸ ἓνα ποτήρι, μιὰ βεντούζα, ἡ ὁποία καθὼς ζεσταινόταν ἀπὸ τὸ ἀναμμένο κηρὶ, γέμιζε, φούσκωνε (ὅπως ὅταν ρίχνουμε βεντούζες σ' ἓναν ἄρρωστο). Ἀκολούθως τὴν ξεκολλοῦσαν καὶ τὴν ξανακολλοῦσαν τρεῖς, τέσσερις φορές. Τὸ γέμισμα τῆς βεντούζας ἐσήμαινε ὅτι εἶχε λυθεῖ ὁ ἀφαλός τοῦ παιδιοῦ.

Κατὰ τὴν ὥρα τῆς βαπτίσεως ἀλλὰ καὶ ὅλη ἀκόμη τὴν ἡμέρα αὐτὴ δὲν ἐπιτρεπόταν — καθὼς πίστευαν — νὰ κρατήσει τὸ μωρὸ στὰ χέρια τῆς γυναῖκα ποὺ δὲν ἦταν «καθαρή», ποὺ εἶχε δηλαδὴ τὰ ἔμμηνα.

Αὐτὸ τὸ πρόσεχαν καὶ τὸ τηροῦσαν πάρα πολύ, διότι ἂν συνέβαινε κάτι τέτοιο, ἔλεγαν ὅτι τὸ παιδί θὰ ἀρρώστιασε βαριά, θὰ ἔκλαιγε συνεχῶς μέρα καὶ νύχτα καὶ γιαιρεία δὲν θὰ εὔρισκε, θὰ τοῦ ἔμενε δὲ σ' ὅλη τὴ ζωὴ κάποιο σφάλμα. Μοῦ ἀναφέρθηκε συγκεκριμένη περίπτωση ποὺ κοριτσάκι ἔκλαιγε καὶ δὲν μποροῦσε νὰ ἡσυχάσει ἐπὶ τέσσερα χρόνια.

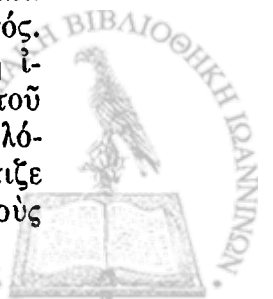
Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς γιὰ νὰ γίνει καλὰ τὸ παιδί, τὸ πηγαιναν καὶ τὸ διάβαζε ὁ παπᾶς, τοῦ ἔκαναν εὐχέλαια, πολλές φορές δὲ ἀπελπισμένοι πηγαιναν καὶ στὸ «ριχτολόγιο» γιὰ νὰ ζητήσουν τὴ γνώμη του. Ὁ ριχτολόγος ἦταν κάτι παρόμοιο μὲ τὰ σημερινὰ μέντιουμ, ἢ τὰ ἀρχαῖα μαντεῖα. Ὁ ριχτολόγος ἀφοῦ ἄκουγε τὴν περίπτωση τῆς παθήσεως, τοὺς ἔδινε ἓνα μπουκάλι μὲ νερὸ γεμάτο, τὸ ὁποῖο ἐτοίμαζε ὁ ἴδιος κατὰ τρόπο βέβαια ποὺ δὲν τὸ ἀποκάλυπτε σὲ κανέναν — γιὰ νὰ μὴν τοῦ πάρουν τὴν τέχνη.

Μὲ τὸ νερὸ αὐτὸ ἔπλεναν τὸ παιδί στὸ πρόσωπο κάθε πρωὶ ἐπὶ ἔννια ἡμέρες. Ἔτσι μόνο μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ θὰ εὔρισκε γιαιρεία τὸ μικρὸ, ἐνῶ οὔτε γιαιτροὶ οὔτε φάρμακα μποροῦσαν νὰ φέρουν κανένα καλὸ ἀποτέλεσμα.

Ὁ νουνὸς ἢ σύντεκνος ἢ κουμπάρος, ὅπως ἀλλοιῶς λέγεται, ἀγόραζε τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴ βάπτισμα (λάδι, σαποῦνι γιὰ τὸ πλύσιμο τῶν χεριῶν τοῦ παπᾶ μετὰ τὴ βάπτισμα, λαμπάδες, ἐνδύματα γιὰ τὸ νεοφώτιστο κλπ.). Ὁ ἴδιος πλήρωνε καὶ τὸν παπᾶ καθὼς καὶ τὰ ὀφειλόμενα στὴν ἐκκλησία. Ὁ ἱερέας βύθιζε τρεῖς φορές στὴν κολυμβήθρα τὸ βρέφος λέγοντας: «Βαπτίζεται ὁ δούλος (ἢ ἡ δούλη ἂν ἦταν κορίτσι) τοῦ Θεοῦ . . . . . εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν». Τὸ πρῶτο ἀγόρι — ἦταν συνήθεια — ἔπαιρνε τὸ ὄνομα τοῦ πρὸς πατρός παπποῦ του, τὸ δὲ πρῶτο κορίτσι τῆς πρὸς μητρὸς γιαιγιάς. Ἡ κατάδυση στὴν κολυμβήθρα γινόταν τρεῖς φορές, ὅπως προανέφερα, σύμβολον τῆς τριήμερης ταφῆς καὶ Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Μετὰ τὴν κατάδυση τοῦ βρέφους ὁ ἱερεὺς τὸ μύρωνε καὶ στὴ συνέχεια τοῦ φοροῦσαν τὰ καινούργια ἐνδύματα ἀπὸ τὸ νουνό, τὰ ὁποῖα ἦταν λευκά, γιαιτὶ τὸ λευκὸ εἶναι χρῶμα ἀγνότητος καὶ καθαρότητος. Ἔτσι ἀγνή καὶ καθαρὴ εἶναι καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ νεοφώτιστου. Ἀφοῦ λοιπὸν τοῦ φοροῦσαν τὰ καινούργια ροῦχα, ὁ ἱερέας μὲ τὸν νουνὸ καὶ τὸ νεοφώτιστο στὰ χέρια ἔφερναν γύρω ἀπὸ τὴν κολυμβήθρα τρεῖς φορές, ἐνῶ συγχρόνως ὁ ἱερέας ἔψαλλε τό: «Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδώσαθε, ἀλληλούϊα».

Ἀκολούθως ὁ ἱερέας μὲ τὸ νεοφώτιστο στὰ χέρια πηγαινε μπροστὰ στὴν Ὁραία Πύλη καὶ διάβοζε σχετικὴ εὐχή, διότι τὴν ἡμέρα αὐτὴ τὸ βρέφος γινόταν Χριστιανός.

Ἐπῆρχε τότε ἡ συνήθεια — σὲ μερικὰ μέρη, ὅπως καὶ στὴν περιοχὴ αὐτὴ ἰσχύει καὶ σήμερα ἀκόμη — τὸ πρῶτο ἀγόρι ἢ κορίτσι νὰ τὸ βαπτίζει ὁ νουνὸς τοῦ πατέρα τοῦ βρέφους, ἂν ὅμως ὁ νουνὸς εἶχε πεθάνει ἢ κωλυόταν γιὰ διαφόρους λόγους, θὰ τὸ βάπτιζε κάποιο παιδί του. Ἐπίσης τὸ δεύτερο ἀγόρι ἢ κορίτσι τὸ βάπτιζε ὁ νουνὸς τῆς μητέρας. Τὸ ἔθιμο αὐτὸ τῆς βαπτίσεως τῶν δύο πρώτων τέκνων ἀπὸ τοὺς

νουνούς τῶν γονέων σήμερα σβήνει σιγά - σιγά, ποῦ καὶ ποῦ διατηρεῖται ἀκόμη. Ἐπίσης ἐγκαταλείπεται καὶ τὸ Ἑλληνικὸ ἔθιμο νὰ μεταδίδεται τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸν παπποῦ στὸ ἐγγόνι. Μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς βαπτίσεως γινόταν καὶ ἡ πρώτη κουρὰ τοῦ τέκνο, δηλαδή ὁ ἱερέας μ' ἓνα ψαλλιδάκι ἔκοβε σταυρωτὰ στὸ κεφάλι τοῦ βρέφους λίγες τρίχες λέγοντας συγχρόνως: «Κεῖρεται ὁ δούλος (ἢ ἡ δούλη) τοῦ Θεοῦ . . . . . (τάδε) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν».

Τὶς τρίχες αὐτὲς καθὼς τὶς κρατοῦσε μὲ τὸ ψαλλίδι, τὶς ἔκαιγε, τὰ δὲ ἀποκαΐδια ἔπεφταν μέσα στὴν κολυμβήθρα, ἡ ὁποία βρισκόταν στὸ μέσον τοῦ κυρίως Ναοῦ.

Ἄλλοι προσπαθοῦσαν νὰ κάνουν καλὸν κουμπάρο, καὶ δικαιολογημένα βέβαια, ἀφοῦ ὁ σοφὸς λαὸς λέγει σχετικῶς: «Ταῖρι σου συμπέθερο καὶ κάλλιο σου κουμπάρο», δηλαδή νὰ ταιριάζεις μὲ τὸ συμπέθερό σου, ἀλλὰ ὁ κουμπάρος σου νὰ εἶναι καλύτερός σου».

Στὸ τέλος τῆς βαπτίσεως μοίραζαν τὰ βαπτιστικὰ δῶρα, συνήθως κοφέτα ἢ σταυρουδάκια, ὅλοι δὲ οἱ παρευρισκόμενοι χαιρέτιζαν τὸν νουνὸ μὲ τὴν εὐχὴ «νὰ σοῦ ζήσει». Οἱ γονεῖς τοῦ βρέφους ἔδιναν στὸν νουνὸ συνήθως κάλτσες μάλλινες πλεγμένες μὲ τὶς βέργες καὶ χειρομάνδηλο, στὴ δὲ νουνὰ - κουμπάρα ἐπίσης κάλτσες μάλλινες (τσουράπια) καὶ μαντήλι γιὰ τὸ κεφάλι.

Τότε οἱ ἡλικιωμένες γυναῖκες φοροῦσαν στὸ κεφάλι μαντήλι (ἦταν ντροπὴ νὰ γυρίζουν χωρὶς μαντήλι στὸ κεφάλι). Καὶ σήμερα ἀκόμη στὰ χωριὰ τόσο τῆς περιοχῆς Ξηροβουνίου καὶ Τζουμέρκων ὅσον καὶ ἄλλοῦ φοροῦν μαντήλι στὸ κεφάλι καὶ ζώνουν ποδιὰ στὴ μέση τους.

Ἄν τὸ βρέφος ἦταν ἀγόρι, ὅταν μεγάλωνε καὶ νυμφευόταν, ἦταν συνήθεια νὰ τὸ στεφανώνει ὅπωςδὴποτε ὁ νουνὸς του, αὐτὸ καὶ σήμερα ἰσχύει, ἂν καὶ σιγά - σιγά ἐγκαταλείπεται.

Μετὰ τὴν βάπτιση οἱ συγγενεῖς καὶ ὁ νουνὸς γύριζαν στὸ σπίτι τοῦ ἀναδεχτοῦ, τοῦ βαπτιστικοῦ. Μὲ τὴν ἐπιστροφή ὁ νουνὸς παραδίνοντας τὸ νεοφώτιστο στὴ μητέρα τῆς ἔλεγε: «Μοῦ τῶδωκες Ὁθριὸ (Ἑβραῖο) καὶ σοῦ τὸ παραδίνω Χριστιανό. Νὰ σοῦ ζήσει».

Ἀκολουθοῦσε φαγητό. Πρὶν ὅμως ἀρχίσουν τὸ φαγητό, προτοῦ «στρώσουν τραπέζι», ἔφερναν διαφόρους μεζέδες, συνήθως τηγανίτες καὶ τυρί.

Ποτὸ γιὰ τοὺς μεζέδες εἶχαν οὔζο. Ἀρχίζοντας νὰ πίνουν τὸ πρῶτο οὔζοπότηρο ὅλοι εὐχόνταν στὸ νουνὸ καὶ στοὺς γονεῖς τοῦ μωροῦ: «Νὰ σὰς ζήσει τὸ καινούργιο ὄνομα». Ἄν τὸ νεοφώτιστο ἦταν κορίτσι, πρόσθεταν καὶ τὴν εὐχὴ «καὶ μ' ἓνα γυιό».

Εἰδικὰ ὁ νουνὸς ποῦ ἦταν καὶ τὸ τιμώμενο πρόσωπο, θὰ τσουγκρίζε ὅπωςδὴποτε τὸ ποτήρι του μὲ τὸ ποτήρι τῶν γονέων τοῦ βαπτιστικοῦ. Τὰ φαγητὰ ποῦ ἔστρωναν στὴν τάβλα ἦταν κρέας μαγειρευμένο στὴν κατσαρόλα μὲ μακαρόνια ἢ ρύζι, μία πολὺ νόστιμη τυρόπιττα (καμωμένη μὲ αὐγά, τυρί, βούτυρο καὶ πέτουρα) καὶ μιὰ πρόβεια γιανούρη. Τὸ κρέας τὸ ὁποῖον τὸ ἀγόραζαν περίπου μιὰ - δυὸ ὀκάδες, ἦταν γίδινο. Ἄν ὅμως δὲν εὑρισκαν γίδινο κρέας, ἔσφαζαν μιὰ κόττα.

Ἀνάμεσα στὸ φαγητὸ ἔπιναν κρασὶ ντόπιο γλυκόπιτο, ἐπαναλαμβάνοντας συχνὰ τὶς εὐχές.

Μετὰ τὸ φαγητὸ ἔλεγαν τὰ ἑξῆς τραγούδια:

«Σὲ τούτην τάβλα ποῦειμαστε,
οὐ τοῦτο τὸ τραπέζι,
τρεῖς μαυρομάτες μᾶς κερνᾶν
καὶ τρεῖς καλὲς κυράδες.
Ἡ μιὰ κερνάει μὲ τὸ γυαλί
κι ἄλλη μὲ τὴν κούπα

κι ἢ τρίτη ἢ καλύτερη
 μὲ τ' ἀσημένιο τάσι.
 Κέρνα μας ρούσα μ' κέρνα μας,
 κέρνα ὡς πὺν νὰ φέξει,
 ὡς πὺν νὰ σκάσ' ὁ Αὐγερινός,
 νὰ πάει ἢ πούλια γιόμα».

Ἄλλο τραγούδι πὺν ἔλεγαν ἦταν τὸ ἐξῆς:

«Καλῶς τον πὺν τὸν βρήκαμαν
 τοῦτον τν νοικοκύρη
 μὲ τὰ γλυκά του τὰ κρασιά,
 μὲ τοὺς καλοὺς μεζέδες,
 πῶχει παιδιὰ μαλάματα,
 παιδιὰ μαλαματένια,
 πῶχει τὰ σπίτια τὰ ψηλὰ
 τὰ μαρμαροχτισιμένα.
 Ἄπ' ὄξω ἔχει μάρμαρο
 καὶ μέσα ἔχ' ἀσήμι».

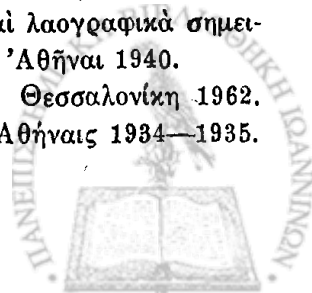
Τὸ δεύτερο αὐτὸ τραγούδι, δείχνει ὅτι πρόκειται γιὰ καλὸν νοικοκύρη. Μετὰ τὴ βάπτισις ἢ μητέρα ἐκκλησιάζε τὸ παιδί της ἐπὶ τρία συνεχόμενα Σάββατα, γιὰ νὰ τὸ μεταλάβει, νὰ τὸ κοινωνήσει. Ἐδῶ, μὲ τὴ Θεία Κοινωνία τοῦ βρέφους, τελειώνει ἡ παρούσα λαογραφικὴ ἐργασία σχετικὰ μὲ τὰ παλαιὰ ἔθιμα τῆς ἐγκυμοσύνης, τοῦ τοκετοῦ καὶ τῆς λοχείας στὴν περιοχὴ Ξηροβουνίου καὶ Τζουμέρκων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

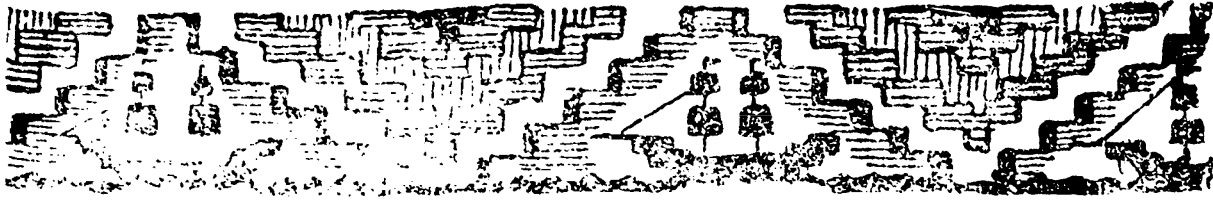
1. Φαίδωνος Κουκουλέ: Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Δ' ἐν Ἀθήναις 1951 (κεφ.: Ἡ γέννησις - ἡ βάπτισις).
2. Ν. Γ. Πολίτου: Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν (Λαογρ. Σύμμεικτα, τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1931 σελ. 206—221).
3. Δημ. Σ. Λουκάτου: Εἰσαγωγὴ στὴν Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Ἰωάννινα / Θεσσαλονίκη 1966 (κεφ. ἔθιμα τοκετοῦ).
4. Martin Nilsson: Greek Popular Religion, New York 1940 (Ἑλληνικὴ λα-κὴ θρησκεία, μετάφρασις Ἰ. Θ. Κακριδῆ, Ἀθήναι 1953).
5. Κ. Χουμουζιάδου: Τὸ παιδίον εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Μετρώων Ἀν. Θράκης (Ἀρχ. Θρακ. Θησ. Ζ' 1940—41).
6. Γ. Α. Μέγα: Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τεῦχος 1ον.
7. Γ. Α. Μέγα: Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθήναι 1957.
8. Γ. Α. Μέγα: Ἡ μέρα τῆς μαμμῆς ἐν Ἐπετηρίδι ΛΑ τ. Ζ' (1952) σελ. 3—27.
9. Φαίδωνος Κουκουλέ: Θεσνίκης Εὐσταθίου τὰ Λαογραφικά, ἐν Ἀθήναις 1950.
10. Γ. Σπυριδάκη: Ὅδηγίαι πρὸς συλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης — Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, τόμοι ΙΓ' — ΙΔ' (1960—61).
11. Γ. Σπυριδάκη: Ἑλληνικὴ Λαογραφία.
12. Λελέκου Μιχαήλ: Ἐπιδόρπιον Α' ἐν Ἀθήναις 1888.
13. Σπανδωνίδη Εἰρήνης: Τραγούδια τῆς Ἀγοριανῆς (Παργανασσοῦ) Ἀθήναι 1939.
14. Σερεγιάννη Φανῆς: Νανουρίσματα, ταχταρίσματα, παιχνιδάκια. Ἀνθολόγημα μὲ σημειώσεις, Ἀθήνα 1953.
15. Στίλπωνος Π. Κυριακίδου: Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Μέρος Α', Μνημεῖα τοῦ λόγου, ἔκδοσις Β', ἐν Ἀθήναις 1965.

16. Στίλπωνος Π. Κυριακίδου: 'Οδηγίαί διά τήν συλλογήν τοῦ δημόδου λαογραφικοῦ καί γλωσσικοῦ ὕλικου, Θεσσαλονίκη 1927.
17. Δ. Α. Πετροπούλου: Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: 'Οδηγίες διά τήν συλλογήν λαογραφικοῦ ὕλικου, Θεσσαλονίκη 1963.
18. Ν. Γ. Πολίτη: Λαογραφικά Σύμμεικτα, τόμ. Α', Γ', ἐν 'Αθήναις 1920—1931.
19. Ε. Δ. Μαζαράκη: Συμβολή στή μελέτη τῆς Λαογραφίας, 'Αθήναι 1959.
20. Λέοντος 'Αλλατίου: De Graecorum Hodie Quorundam orinationibus Epistola. 'Επιστολή περί δοξασιῶν σήμερον τινῶν 'Ελλήνων, Κολωνία 1645.
21. Λαογραφία: Δελτίον τῆς 'Ελληνικῆς Λαογραφικῆς 'Εταιρείας.
22. Legrand E.: Collection de monuments pour servir a l' etude de la langue neo hellenique Athenes 1875.
23. Κ. Ρωμαίου: Θρακικῆς λατρεῖς ἐν 'Αρχεῖῳ Θρακικοῦ Θησαυροῦ τ. ΙΑ, (1944—45) σ. 81 κ.έ.
24. Π. Παπαζαφειροπούλου: Περισυναγωγή γλωσσικῆς ὕλης καί ἐθίμων τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ, Πάτραι 1887.
25. Ξενοφῶντα Κ. 'Ακογλου: Λαογραφικά Κοτυῶρων (τόμ. Α'), 'Αθήνα 1939.
26. Φαίδωνος Κουκουλέ: Βυζαντινῶν βίος καί πολιτισμός. Collection de l' institut Français d' Athènes, τόμ. ΣΤ'. 'Εν 'Αθήναις 1955.
27. Κ. Σ. Κώνστα: Λαογραφικά τῆς σκλαβιάς καί τοῦ ξεσηκωμοῦ. Περιοδ. Λαογραφία, τόμ. ΚΑ' (1963—64) σελ. 3—88.
28. Δημ. Σ. Λουκάτου: Νεοελληνικά λαογραφικά κείμενα, Βασική Βιβλιοθήκη «'Αετοῦ», ἀρ. 48, 'Αθήναι 1957.
29. Εὐαγγελίας Κ. Φραγκάκη: Συμβολή στή Λαογραφία τῆς Κρήτης, 'Αθήναι 1949.
30. Gullelmus Wagner: Carmina Graeca Medii Aevi, Lipsiae 1874.
31. Δημητρίου Σ. Λουκάτου: Κεφαλονίτικη λατρεία, 1946.
32. Hans Neumann: Στοιχεῖα Γερμανικῆς Λαογραφίας, 1922.
33. Δημητρίου Λουκάτου: Νεοελληνικῆς παροιμίης - μύθοι, 'Αθήναι 1972.
34. Κ. Ρωμαίου: Κοντά στίς ρίζες (ἔρευνα στόν ψυχικό κόσμο τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ), 'Αθήναι 1959.
35. Γ. Κ. Σπυριδάκη: Τά κατά τήν γέννησιν, τήν βάπτισιν καί τόν γάμον ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν 'Αγιολογικῶν πηγῶν ('Επετηρίς τοῦ Λαογραφικοῦ 'Αρχείου, τόμ. Ζ', 1952), ἐν 'Αθήναις 1953, σελ. 102—147.
36. Παν. Ν. Τρεμπέλα: 'Ακολουθία τοῦ βαπτίσματος, 'Αθήναι 1949.
37. Δημητρίου Πετροπούλου: 'Η ἀκλήρη εἰς τά ἔθιμα τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ. 'Επετηρίς τοῦ Λαογρ. 'Αρχείου, τόμ. Ζ' (1952), ἐν 'Αθήναις 1953, σελ. 8.
38. Γεωργίου Κ. Σπυριδάκη: Σημειώσεις ἐκ παραδόσεων τοῦ μαθήματος τῆς 'Ελληνικῆς Λαογραφίας, τόμ. Γ' 'Αθήναι 1967.
39. 'Αθανασίου Παπαδοπούλου - Κεραμέως: Varia Graeca Sacra. Πετροῦπολις 1909, σελ. 74.
40. Γεωργίου Κ. Σπυριδάκη: Δημῶδεις Βιβλικαί παραδόσεις ἐκ Κρήτης, Κρητική Πρωτοχρονιά, ἔτος 1962.
41. Π. Ν. Δημοπούλου: 'Ο δημόσιος καί ιδιωτικός βίος τῶν ἀρχαίων 'Ελλήνων, 'Αθήναι 1933.
42. Φαίδωνος Κουκουλέ: Συμβολή εἰς τήν Κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας. 'Επετηρίς 'Ετ. Κρητ. Σπουδῶν, τόμ. Γ' (1940).
43. Γεωργίου Α. Μέγα: 'Η σπουδὴ τῆς Λαογραφίας. Σκοπὸς καί ἔργον αὐτῆς. 'Αθήναι 1951.
44. 'Ελένης Δ. Βουραζέλη: 'Ο βίος τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ κατά τήν τουρκοκρατίαν ἐπὶ τῇ βίσει τῶν ξένων περιηγητῶν. Τεύχος Α', εἰσαγωγή, ἐν 'Αθήναις 1939.
45. Νίκης Πέριδικα. Σκῦρος: 'Εντυπώσεις καί περιγραφαί. 'Ιστορικά καί λαογραφικά σημεῖώματα. 'Ηθη καί ἔθιμα. Μνημεῖα τοῦ λόγου καί τοῦ λαοῦ. Τόμ. Α' 'Αθήναι 1940.
46. Φώτη Παπανικολάου: Λαογραφικά Δυτικῆς Μακεδονίας. Τόμος Α' Θεσσαλονίκη 1962.
47. 'Αρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καί Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ. 'Εν 'Αθήναις 1934—1935.

ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΚΑΝΔΑΛΗ

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΚΡΥΦΟΒΟΥ ΚΑΙ ΠΕΣΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ*

(Λαογραφική συλλογή)

Γ' ΞΕΝΙΤΕΙΑΣ

Τῆς Βαγγελιωῶς

Τῆς Βαγγελιωῶς τὸ φόρεμα τῆς ἄσπρης τὸ καφάσι,
πέντε ραφτάδες τὸ ῥαβαν πέντ' ἔξι τὸ γαζῶναν
κι ἓνα μικρὸ ραφτόπουλο ράβοντας τραγουδάει:
— Φουστάνι μου πυκνόραφτο καὶ πυκνογαζωμένο,
νὰ σ' εἶχα βράδου πάπλωμα καὶ τὴν κυρά σου στρῶμα.
Νάπταν οἱ μέρες τοῦ Μαγιοῦ κι οἱ νύχτες τοῦ Γενάρη,
νὰ σὲ χορτάσω φίλημα νὰ σὲ χορτάσω λόγια.
Τὸ γιόμα τοῦ ῥθε μήνυμα στὴν ξενιτεῖα νὰ πάει.
Τὴ μάνα του ὀρμήνευε τὴ μάνα του ὀρμηνεύει.
— Μάνα τὴ νύφη σου καλὰ κι ἐμένα τὴν καλή μου.
— Ἄιντε παιδί μ' στὴ στράτα σου καὶ σύρε στὸ καλὸ σου.
Τὸ γιόμα θὰ ῥχει πέρδικα τὸ δειλινὸ λαγάκι.
Φόντας δειπνάει ὁ βασιλιάς θὰ στρώνει νὰ κοιμάται.
Κι αὐτὴ δὲ χασομέρησε καὶ δὲ χασομεράει.
Τῆς δίνει πέντε πρόβατα κι ἄλλα πεντέξι γίδια,
τῆς δίνει μιὰ παλιόσκυλα μὲ δυὸ μαῦρα κουτάβια.
Τῆς δίν' ἓνα δεκάρι ἀλεύρι κι ἓνα δεκάρι ἀλάτι
νὰ πάει νὰ ξεχειμάσει... (;)
Δίχως μὴ γένουν ἑκατὸ δίχως μὴ γέν' διακόσια
στοὺς κάμπους νὰ μὴ κατεβεῖς στὴ βρύση μὴ κατέβεις.
Κι αὐτὰ ὁ Θεὸς τὰ βλόγησε καὶ τὰ ῥχει βλογημένα.
Ἄρνι τ' ἄρνι ἐγέννησε κασιόκι τὸ κασιόκι
καὶ χίλιασαν καὶ μίλιασαν καὶ γίναν τρεῖς χιλιάδες.
Τότε κι αὐτὴ κατέθηκε στοὺς κάμπους στὰ τοσαῖρια.
Γιὰ καὶ ὁ Γιάννος π' ἄραξε στοὺς κάμπους καβαλάρης.
— Καλήμερά σου πιστικέ. — Καλῶς τον τὸ διαβάτη.
— Τὸ τίνος εἶν' τὰ πρόβατα τ' ἀσημοκουδονάτα.
— Τῆς ἐρμηιάς τῆς ἀποριάς τοῦ Γιάννου τοῦ χαμένου.
— Τὸ τίνος εἶναι τὰ σκυλιὰ τ' ἀσημογκιουλτανάτα.
— Τῆς ἐρμηιάς τῆς ἀποριάς τοῦ Γιάννου τοῦ χαμένου.
Βιτσιὰ δίνει τ' ἀλόγου του στὸ σπίτι του πηγαίνει.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 383.

– Καλήμερά σου μάνα μου κι έμένα τῆς καλῆς μου
 – Αὐτὴ στὴ μάνα τ' ἔχει πάει κι ἀκόμα ἔχει νὰ ῥθει.
 Βιτσιὰ δίνει τ' ἀλόγου του στὴ μάνα τῆς πηγαίνει.
 – Καλήμερά σου πεθερά κι ἐσένα τῆς καλῆς μου.
 – Τί λὲς αὐτοῦ βρὲ γιόκα μου τί λὲς αὐτοῦ παιδί μου.
 Τρεῖς χρόνους ἔχω νὰ τὴ δῶ τὴν κόρη μου παιδί μου.
 Βιτσιὰ δίνει τ' ἀλόγου του στὴ μάνα του πηγαίνει.
 – Μάνα πό 'χεις τὴ νύφη σου κι ἐμένα τὴν καλή μου.
 – Παιδί μ' ἐγὼ τὴν ἔστειλα νὰ πάει νὰ ξεχειμάσει.
 Τῆς δίνω πέντε πρόβατα κι ἄλλα πεντέξι γίδια.
 Ἄπ' τὰ μαλλιά τὴν ἄρπαξε, τῆς κόβει τὸ κεφάλι.
 Λιανὰ κομμάτια τὸκανε καὶ στὸ σακὶ τὸ βάνει.
 Στὸ μύλο τὴν πηγαίνει... (;)
 – Ἄλεσε μύλο μ' ἄλεσε κακιᾶς γνωμῆς κεφάλι
 Φκιάσε τ' ἀλεύρι κόκκινο καὶ τὴν πασάλη μαύρη
 νὰ πάρουν οἱ γραμματικοὶ νὰ φκιάσουν τὸ μελάνι,
 νὰ πάρν' κορίτσια ἀνύπαντρα νὰ βάφτουν κοκκινάδια.

Πεστών. Παραλ. μόνο τῆς ἀρχῆς τοῦ τραγουδιοῦ στά: Ἠπ. Δημ. τραγ. σελ. 294,
 τὸ 418. Τὸ ὑπόλοιπο ἀδημοσίευτο.

Τριῶν μερῶν ἡμουν γαμπρὸς

Τριῶν μερῶν ἡμουν γαμπρὸς δώδεκα χρόνους σκλάβος
 Ποτέ μου δὲν ἐξάδειασα λίγον ὕπνο νὰ πάρω.
 Μιὰ Πασχαλιά καὶ μιὰ Λαμπρὴ μιὰ χρυσαφένια μέρα,
 στὸ χέρι μου ἀκούμπησα λίγον ὕπνο νὰ πάρω.
 Εἶδα ἄνα ὄνειρο κακό, κακὸ ἦταν γιὰ τ' ἐμένα.
 Εἶδα φωτιά στὸ σπίτι μου παντρεύεται ἡ καλή μου
 Καβάλα κι ἀναστέναξα καὶ σείσκει τὸ σαράϊ.
 Βῆκε ἡ κυρὰ στὰ κάγκελα κι ὄξω στὸ παραθύρι.
 – Ποιὸς εἶναι π' ἀναστέναξε καὶ σείσκει τὸ σαράϊ.
 – Ἐγὼ εἶμαι π' ἀναστέναξα καὶ σείσκει τὸ σαράϊ
 Εἶδα φωτιά στὸ σπίτι μου παντρεύεται ἡ καλή μου
 – Κατέβα κάτω στ' ἄλογα καὶ στοὺς παλιογριβιάδες,
 ποιὸς εἶν' ἄξιος κι ἀγλήγορος στὴν ὥρα νὰ σὲ πάει,
 νὰ τ' ἀβγαθήσεις τὴν ταῆ σαράντα πέντε χουφτες,
 νὰ τ' ἀβγαθήσεις τὸ νερὸ σαράντα πέντε τάσια,
 νὰ τ' ἀβγαθήσεις τὸ κρασί σαράντα πέντε σίχλις.
 Κατήφκα κάτω στ' ἄλογα καὶ στοὺς παλιογριβιάδες.
 – Ποιὸς εἶν' ἄξιος κι ἀγλήγορος στὴν ὥρα νὰ μὲ πάει,
 νὰ τ' ἀβγαθήσω τὴν ταῆ σαράντα πέντε χουφτες,
 νὰ τ' ἀβγαθήσω τὸ νερὸ σαράντα πέντε τάσια,
 νὰ τ' ἀβγαθήσω τὸ κρασί σαράντα πέντε σίχλις.
 Κανεὶς δὲν ἀποκρίθηκε ἀπ' ὅλους τοὺς γριβιάδες
 Κι ἓνας γριβιάς παλιογριβιάς σαρανταπληγιασμένος
 – Ἐγὼ παίνω κι ἔρχομαι στὴν ὥρα νὰ σὲ πάω,
 ἂν μὲ ταῖσεις μὲ ταῆ σαράντα πέντε χουφτες,

κι ἂν μὲ ποτίσεις μὲ νερὸ σαράντα πέντε τὰσια,
 κι ἂν θὰ μοῦ δώσεις καὶ κρασί σαράντα πέντε σίχλις.
 Ὅσο ν' ἀφήκει τὸ ἔχε γειὰ πάει σαράντα μίλια,
 ὅσο ν' ἀφήνει τ' ὥρα καλὴ πάει σαράντα πέντε.
 Στὸ δρόμο ὅπου πάαινε στὸ δρόμο ποὺ πηγαίνει,
 Θεὸν ἐπαρακάλαε τῆ γῆς ἐπικαλιοῦνταν.
 — Κύριε νὰ βρῶ τὴ μάνα μου στὴ βρύση νὰ γιομίζει.
 Καθὼς ἐπαρακάλαε καθὼς ἐπικαλιοῦνταν
 Ἔτσι πάαισε τὴν νύρηκα στὴ βρύση νὰ γιομίζει.
 — Καλήμερά σου κυρα - θειά. — Καλῶς τον τὸ διαβάτη.
 — Θὰ σὲ ρωτήσω κυρα - θειά κάτι θὰ σὲ ρωτήσω.
 Τὸ τίνος γάμος γένεται τὸ τίνος νύφη παίρνουν.
 — Τῆς ἐρημιᾶς τῆς ἀποριᾶς τοῦ Γιάννου τοῦ χαμένου.
 — Θὰ σὲ ρωτήσω κυρα - θειά τὰ ποὺ θελὰ τοὺς εὔρω.
 — Ἄν ἔχεις μάρκο γλήγορο στὴν τάβλα ποὺ νὰ τρῶνε
 κι ἂν ἔχεις μάρκο ἄναργο ὄξω ποὺ νὰ χορεύουν.
 Ἐπάσσε καὶ τοὺς εὔρηκε στὴν πόρτα ποὺ χορεύαν.
 — Ἐμεῖς στὸν τόπο τὸ ἔχουμε, τὸ ἔχουμε στὸ χωριὸ μας,
 οἱ ξένοι βάνουν τὰ φλουριά κι οἱ ἰδικοὶ τὰ γρόσια
 κι ἂν εἶν' ἄκνας πεντάξενος βάνει τὴν ἀρρεθῶνα.
 Βάνει τὴν ἀρρεθῶνα του γιὰ νὰ κεράσ' τὴ νύφη.
 Κι ἡ νύφη ἦταν ἐξυπνη ἦταν γραμματισμένη.
 Τὴν πέτρα ἀνασήκωσε καὶ γλέπει τ' ὄνομά της.
 — Ἄιντε ξένοι στὰ σπίτια σας δικοί μου στὰ δικά σας
 καὶ μένα μοῦ ἔρθε ὁ ἄντρας μου τὸ πρῶτο μου στεφάνι.
 — Ἀλλοίμονο στοὺς κόπους μας κρίμα στὰ ἔξοδά μας.

Σίχλα = σίχλα, μέτρο κρασιῶ.

Κοίτ. παρ. 1. Ἡπειρ. Δημ. Τραγ. σελ. 425 τὸ 667 καὶ Φωριέλ Δημ. Τραγ. σελ. 243.

Βουλιούμαι νὰ ξενιτευτῶ

Βουλιούμαι νὰ ξενιτευτῶ στὴν ξενιτεῖα νὰ πάω
 ὅσα βουνὰ κι ἂν ἐδιαβῶ ραχοῦλες κι ἂν περάσω.
 Βουνὰ νὰ μὴ χιονίσετε κάμποι μὴν παχνιαστήτε,
 ὅσο νὰ πάω καὶ νὰ ρθῶ καὶ πίσω νὰ γυρίσω.
 Ἡ ξενιτεῖα τὸν πλάνεψε, κάνει τριάντα χρόνια
 κι ἔπιασε ξένες ἐδικές καὶ ξένες παραμάνες.
 Καὶ πιάνει μιὰ ἀδελφοποιτὴ γιὰ νὰ τοῦ πλένει τὰ ροῦχα.
 Τὰ ἔπλυε μιὰ τὰ ἔπλυε δυὸ τὰ ἔπλυε τρεῖς καὶ πέντε
 κι ἀπὸ τίς πέντε κι ἀμπροστὰ τὰ ρίχνει στὸ σοκάκι.
 Ἦρθ' ὁ καιρὸς κι ἀρρώστησα βαριά γιὰ νὰ πεθάνω.
 — Πάρε ξένη μ' τὰ ροῦχα σου πάρε καὶ τὰ σκουτιά σου
 Σοῦ μῆνυσε ἡ μανούλα σου νὰ πᾶς νὰ σὲ παντρέψει
 — Χήρα ἦταν ἡ μάνα μου χήρα κι ἐγὼ θὰ πάρω.
 Παράπονο τὸν ἔπιασε κι ἀρχίνησε νὰ κλαίει.
 Στὸ χέρι του ἀκούμπησε τὸ λέει σὰ μοιρολόι:

— Θέ μου τοῦ ξένου δώστου γειά κι ἀρρώστια μὴν τοῦ δίνεις.
 Ἦ ἀρρώστια θέλει στρώματα θέλει καὶ μαξιλάρια.
 Θέλει μάνα στὸ πλάι του γυναίκα ἀπὸ κεφάλι.
 Θέλει τὴν ἀδελφοῦλα του γιὰ νὰ τὸν νανουρίζει.
 Στὸ χέρι του ἀκούμπησε τὸ λέει σὰ μοιρολόι.
 Νεράκι ἀπὸ τὸν τόπο σου καὶ μῆλο ὄχ' τὴ μπλιά σου.
 Νὰ 'χα καὶ μοσχοστάφυλα καὶ φύλλα ἀπὸ τὸ κλῆμα.
 Τρεῖς λυγερὲς τὸν ἄκουσαν ἀπὸ τὸ παραθύρι.
 Ἦ μιά τοῦ πάψε τὸ νερό κι ἄλλη τὸ σταφύλι
 κι ἡ τρίτη ἡ καλύτερη τοῦ πάει τὸ μῆλο κόκ'νο.
 — Ὅριστε ξένε τὸ νερό, ὀρίστε τὸ σταφύλι
 κι ὀρίστε μῆλο κόκκινο, μῆλο ν' ἀπ' τὴ μπλιά σου.

Κοίτ. παραλ. Ἦπειρ. Δημ. τραγ., σελ. 418 καὶ Τραγ. Φοριέλ σελ. 259.

Βουλιούμαι μιὰ βουλιούμαι δυὸ

Βουλιούμαι μιὰ βουλιούμαι δυὸ βουλιούμαι τρεῖς καὶ πέντε
 Βουλιούμαι νὰ ξενιτευτῶ πολὺ μακριὰ στὰ ξένα.
 Ὅσα βουνὰ κι ἂν πέρασα ὅλα τὰ παραγγέλνω.
 Βουνὰ νὰ μὴ χιονίσετε καὶ μὴ πολυπαχνιέστε.
 ὅσο νὰ πάω καὶ νὰ 'ρθῶ καὶ πάλι νὰ γυρίσω
 Κι ἡ μάνα του σὰν τ' ἄκουσε βαριά τὸν καταράσθη
 — Μὴ μὲ μαλώνεις μάνα μου καὶ μὴ μὲ καταριέσαι
 θὰ 'ρθεῖ μιὰ μέρα τῆς Λαμπρῆς στὴν Ἐκκλησιὰ θὰ πάνεις
 θὰ δεῖς τοὺς νιοὺς θὰ δεῖς τὶς νιές θὰ δεῖς τὰ παλικάρια.
 θὰ δεῖς καὶ τὸ στασίδι μου νὰ στέκει μαραμένο.
 θὰ σκάζει τὸ χειλάκι σου ρωτώντας τοὺς διαβάτες.
 — Διαβάτες ποὺ διαβαίνετε στρατιῶτες ποὺ περνᾶτε,
 μὴν εἶδατε τὸν γιόκα μου τὸν πολιαγαπημένο
 — Ἐφές προφές τὸν εἶδαμαν σ' ἓνα σταυροδρομάκι
 Μαῦρα πουλιὰ τὸν ἔτρωγαν κι ἄσπρα τὸν τριγυρνοῦσαν
 Κι ἓνα πουλί χρυσὸ πουλί καθόταν στὸ κεφάλι
 Ἄφῃστε τον μωρὲ πουλιά, ὅσο νὰ βγεῖ ἡ ψυχὴ του
 Καὶ φάτε στήθια μάρμαρο, πλάτες ἀντρειωμένες.

Κοίτ. Παραλ. στὰ Ἦπειρ. Δημ. Τραγ. σελ. 395—398.

Κωνσταντινιά τραγούδαγε

Κωνσταντινιά τραγούδαγε σὲ κρουσταλλένιον πύργο
 Σιγαλινὰ τραγούδαγε κι ἀκούστικε μεγάλο.
 Κι ὅσα καράβια τ' ἄκουσαν ὅλα ἐσταματήσαν.
 Καραβοκύρης φώναξε καραβοκύρης λέει:
 — Σταθῆτε παλικάρια μου ὅλα μὲ τὴν ἀράδα
 σταθῆτε γιὰ ν' ἀκούσωμε μιὰ κόρη τραγουδάει

- και λέει τὸ τραγούδι της σὰν νὰ ἴναι μοιριολοί.
— Ἄνάθεμά σε ξενιτειὰ καὶ μυριανάθεμά σε,
ποῦ ξενιτεύεις τὰ παιδιὰ κι ὅλα τὰ παλικάρια.
Ξενίτεψες τὸν ἄντρα μου τὸν μικροπαντρεμένο.
Ξήντα καρὰθια βούλιαζαν κι ἐξήντα καρὰθιάδες.
Κι αὐτὴν ἡ Καραγιάνναινα κι αὐτὴ ἡ κοτσιαμπασίνα
βάνει λιθάρια στὴν ποδιὰ λιθάρια στὸ φουστάνι
λιθοβολάει τὴ θάλασσα λιθοβολάει τὸ κύμα
— Μωρὴ πουτάνα θάλασσα πουτανοκυματοῦσα
μωρὴ ποῦ μόεις τὸν ἄντρα μου ποῦ μόχεις τὸν καλὸ μου.

Κοίτ. παρ. ὅπου παραπάνω σελ. 411 καὶ 928.

Τώρα ἴναι Μάης κι ἄνοιξη

Τώρα εἶναι Μάης κι ἄνοιξη τώρα εἶναι καλοκαίρι
Τώρα κι ὁ νιὸς στολίζεται στ' ἄνθι καὶ στὸ λουλούδι.
Τώρα φουντώνουν τὰ κλαριά κι ἡσκιώνουν τὰ λαγκάδια.
Τώρα κι ὁ ξένος βούλεται στὸν τόπο του νὰ πάει.
Κι ἡ κόρη π' τὸν ἀγάπαγε βαριά τὸν καταριέται.
— Αὐτοῦ ποῦ πᾶς βρέ ξένε μου πολὺ ἀκριβειὰ νὰ γένει
Νὰ πάει τὸ στᾶρι χίλια δυὸ κι ἡ ρόκα χίλια πέντε.
Νὰ πάει ἡ ταῆ τ' ἀλόγου σου χίλια τρακόσια γρόσια.
— Ἐδῶ ποῦ πάω βρέ κόρη μου πολὺ φτήνια θὰ γένει
θὰ πάει τὸ στᾶρι δώδεκα κι ἡ ρόκα δεκαπέντε.
θὰ πάει ἡ ταῆ τ' ἀλόγου μου πέντε ἕξι ἑφτά παράδες.

Κοίτ. παρ. ὅπου παραπ. σελ. 400.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ Β. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
Θεολόγου Καθηγητοῦ

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΑΝΤΙΛΗΨΙΝ*

Ἡ ἐποχὴ ὅμως, ὅπου εὐρίσκετο εἰς ἔξαρσιν ἢ δουλεία εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἦτο ἢ τῶν Ἰουδαϊκῶν πολέμων ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων καὶ ἄλλων λαῶν. Τοῦτο ἄλλωστε ἦτο ἐπόμενο, μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν Ἰουδαίων εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ὅλοι οἱ ἄρχοντες καὶ βασιλεῖς τῶν Ἰουδαίων, οἱ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὀρισθέντες, ὡς ὁ Ἡρώδης, ὁ Ἀρχέλαος καὶ ἄλλοι, ὑπῆρξαν τόσον τυρρανικοί, ὥστε ὑπέμενον πικρὰν δουλείαν⁴³⁵. Γενικῶς ἀφόρητος ἐθεωρεῖτο «ἢ παρὰ Ῥωμαίους δουλεία»⁴³⁶, τὴν ὁποίαν ἠκολούθει, δυστυχῶς, καὶ ὁ λιμός. Εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ καθεστῶτος τῆς δουλείας τῶν Ἰουδαίων συνετέλουν πολλάκις καὶ ἄνθρωποι ἐξ αὐτῶν τῶν κόλπων των, ὡς π.χ. οἱ σικάριοι, οἱ ὁποῖοι ἐπροτίμων τὴν δουλείαν τῶν Ῥωμαίων⁴³⁷, παρὰ τὴν ἐλευθερίαν. Πάντως οἱ Ἰουδαῖοι προετίμων (μετὰ δουλείας... τιμωρίας ἀνηκέστους)⁴³⁸, παρὰ νὰ ζοῦν ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῶν Ῥωμαίων, ἐνῶ ἀλλαχοῦ φέρεται ὁ Ἐλεάζαρος λέγων «θάνατον ἐλόβμενοι πρὸ δουλείας»⁴³⁹. Διὰ τοῦτο τὸ σύνθημά των ἐγένετο τότε «ἀδούλωτοι ὑπὸ τῶν πολεμίων»⁴⁴⁰ νὰ ἀποθάνουν.

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω μαθηάνομεν ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰωσήπου εἶχεν ἐδραιωθῆ ἢ πεποιθήσῃ εἰς τὸν Ἰουδαϊκὸν κόσμον ὅτι ἡ ἐργασία ἔχει θεῖαν τὴν καταγωγὴν, δὲν πρέπει νὰ ἀποβλέπη εἰς τὴν ὕλικὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἀτόμων, ἀλλ' ὡς βασικὸν καὶ μοναδικὸν σκοπὸν ὀφείλει νὰ ἔχη τὴν εὐσέβειαν. Ἦτο ἀκόμη ἀπαίτησις τοῦ Νόμου, ὁ ὁποῖος, ὄχι μόνον δὲν ἐδίδασκε τὴν ἀποχὴν ἐξ αὐτῆς καὶ τὴν ἀργίαν, ἀλλ' ἐθεώρει τὴν ἐργασίαν πηγὴν πολλῶν ἀρετῶν, ὡς τῆς καρτερίας καὶ τῆς ἀγάπης. Τέλος ἐκ τοῦ Ἰωσήπου μαθηάνομεν τὴν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων καταδίκην πάσης μορφῆς δουλείας καὶ καταπιέσεως, ἐνεκα τῆς ὁποίας προτιμοῦν ἀκόμη καὶ τὸν θάνατον.

β) Φίλων

Ἰδιαιτέρας σπουδαιότητος καὶ σημασίας θεωροῦνται καὶ αἱ περὶ ἐργασίας ἀντιλήψεις τοῦ Φίλωνος τοῦ Ἀλεξανδρέως. Διὰ τὸν βίον του ἐλαχίστας μαρτυρίας ἔχομεν ἐκ τῆς ἱστορίας. Οὗτος ἐγεννήθη περὶ τὸ 20 - 15 π.Χ. ἐκ πλουσίας καὶ ἐπιφανοῦς Ἰουδαϊκῆς ἱερατικῆς οἰκογενείας τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἔζησε μέχρι τὸ 50 μ.Χ. Ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ⁴⁴¹ καὶ ἔτυχε λαμπρᾶς Ἰουδαϊκῆς καὶ ἐλληνικῆς μορφώσεως. Ἀπέθανεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν χωρὶς νὰ γνωρίσῃ τὸν Χριστιανισμόν.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 433.

435. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πολ. Β, 87.

436. Αὐτόθι ΣΤ', 206.

437. Αὐτόθι Ζ', 256.

438. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πολ. Ζ., 324.

439. Αὐτόθι Ζ', 336.

440. Αὐτόθι Ζ', 386.

441. Πάπυρος - Λαρούς - Ἐνθ' ἀνωτέρω, Τόμος ΙΒ', σελ. 754.

νισμόν, πιστός μέχρι τελευταίας πνοῆς εἰς τὴν ἰουδαϊκὴν θρησκείαν τῶν πατέρων του⁴⁴². Ἡ ζωὴ του ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συμπίπτει μὲ τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἰουδαϊκὴ θεολογικὴ σκέψις συνηντᾶτο μετὰ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ὑπὸ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἶχεν ἐμποτισθῆ καὶ ὁ Φίλων, ὥστε μελετηταί τινες αὐτοῦ γὰ τὸν ἐκλάβουν ὡς ἐκπρόσωπον ἰδιάζοντός τινος συγκρητισμοῦ, «ὁ ὁποῖος ἐκκινεῖ ἐκ τῆς μελέτης τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ἐπιχειρεῖ τὴν σύζευξιν αὐτῆς μετὰ τῆς ἰουδαϊκῆς σκέψεως»⁴⁴³. Δεσπόζουσα μέθοδος εἰς τὰ ἔργα του, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιχειρεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν φιλοσοφικῶν του ἰδεῶν, εἶναι ἡ ἀλληγορικὴ. Κυρίως ἡ μέθοδος αὐτὴ χρησιμοποιεῖται εἰς τὰ διάφορα ὑπομνήματά του εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Ἀκριβῶς λοιπὸν πάντα τὰ ἀνωτέρω καθιστοῦν ἀξίας ἰδιαιτέρας προσοχῆς καὶ τὰς ἐν τοῖς ἔργοις του διαλαμβανομένας περὶ ἐργασίας ἀντιλήψεις του.

Κύριον καὶ πρωταρχικὸν παράγοντα μιᾶς δημιουργικῆς καὶ καρποφόρου ἐργασίας θεωρεῖ ἡ φιλοσοφικὴ διάνοια τοῦ Φίλωνος τὸν ἄνθρωπον. Οὗτος ἐπλάσθη, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, «κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν». Ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον, κατὰ τὸν Φίλωνα, συμφωνεῖ «ὁ κατὰ τὸν τῆς ψυχῆς ἡγεμόνα νοῦ», ὅπως «ὁ μέγας ἡγεμὼν ἐν ἅπαντι τῷ κόσμῳ»⁴⁴⁴ ἔχει τὸν λόγον. Ἐπομένως ὅ,τι εἶναι διὰ τὸν Θεὸν ὁ λόγος, εἶναι διὰ τὸν ἄνθρωπον ὁ νοῦς. Βεβαίως ἡ ἀποδιδομένη ὑπὸ τοῦ Φίλωνος ἔννοια τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἶναι μονομερῆς, ἐνῶ ἡ σημασία της εἶναι εὐρύτερα. Πάντως ὁ νοῦς εἶναι συντελεστικός, κατ' αὐτόν, τῆς ὅλης δημιουργικότητος καὶ προόδου τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπομένως ἡ ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ. Οὕτω διὰ τοῦ νοῦς ἤνοιξεν εἰς τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας λεωφόρους, αἱ ὁποῖαι τοῦ ἐπέτρεψαν γὰ ἐρευνῆσθαι τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν καὶ ὄλας τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως⁴⁴⁵, ὥστε γὰ καταστῆ σοφός. Εἰς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, λόγῳ τῆς μικτῆς φύσεώς του, διέκρινέ τις «φρόνησιν καὶ ἀφροσύνην, σωφροσύνην καὶ ἀκολασίαν, ἀνδρείαν καὶ δειλίαν, δικαιοσύνην καὶ ἀδικίαν, καὶ συνελόντι φράσαι ἀγαθὰ καὶ κακὰ, καλὰ καὶ αἰσχρά, ἀρετὴν καὶ κακίαν»⁴⁴⁶. Τέλος ποῖος ἄλλος δύναται, κατὰ τὸν Φίλωνα, γὰ θεωρηθῆ αἷτιος τῆς εὐφορίας τῆς γῆς ἀπὸ τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου, «ὃς τὰς ἀπὸ τῶν σπαρέντων καὶ φυτευθέντων ὠφελείας εἴωθε καρποῦσαι;»⁴⁴⁷ Τοῦτο βεβαίως προϋποθέτει τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ ὅπωςδὴποτε, διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠδύνατο γὰ δώσῃ ὑπαρξιν εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν. Ἐπομένως πρωταρχικὸς αἷτιος δημιουργίας τῆς φύσεως εἶναι ὁ Θεός· «τὰ σπέρματα καὶ τὰς ρίζας ἀπάντων καθεὶς ὁ Θεὸς αἷτιός ἐστι τοῦτο μέγιστον ἀναπλαστῆσαι φυτὸν»⁴⁴⁸.

Ὁ Δημιουργός, κατὰ τὸν Φίλωνα, δὲν μετέδωκεν εἰς τὸν ἄνθρωπον μόνον τὴν λογικὴν, «ἥτις ἀρίστη δωρεῶν ἦν», ἀλλ' ὡς οἰκειότατον καὶ φίλτατον δημιούργημα τοῦ Θεοῦ ποῦ ἦτο, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὄλα τὰ ἀγαθὰ, ὥστε «μηδενὸς ἀπορῆσαι τῶν πρὸς τε ζῆν καὶ τὸ εὖ ζῆν»⁴⁴⁹. Θέλων δὲ γὰ τονίσῃ τὴν πληρότητα τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χορηγηθέντων ἀγαθῶν εἰς τὸν ἄνθρωπον, παραβάλλει τὸ ἔργον Του μὲ τὸ ἔργον τοῦ ἐστιάτορος καὶ μὲ τὸ ἔργον ἐκείνων ποῦ προετοιμάζουν τοὺς διαφόρους ἀγῶνας εἰς τὰ στάδια καὶ τὰ θέατρα. Καὶ ὅπως οἱ ἐστιάτορες δὲν καλοῦν εἰς τὸ

442. Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια - Ἐνθ' ἀνωτέρω, Τόμος 11ος, σελ. 1157.

443. Αὐτόθι, σελ. 1158.

444. Φίλωνος - Περὶ τῆς κατὰ Μωϋσέα Κοσμοποιίας 23, 69.

445. Αὐτόθι 23, 70.

446. Αὐτόθι 24, 74.

447. Φίλωνος, περὶ Γεωργίας, 2, 25.

448. Φίλωνος, περὶ Φυτουργίας Νῶε, 12, 48.

449. Φίλωνος - Περὶ τῆς κατὰ Μωϋσέα Κοσμοποιίας, 25, 77.

δειπνον, πρὶν ἐτοιμάσουν πάντα τὰ ἀναγκαῖα δι' αὐτό, οἱ δὲ ὠρισμένοι διὰ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ θεάματα δὲν καλοῦν τοὺς θεατάς, πρὶν εὐπρεπίσουν τοὺς ἀγωνιστὰς καὶ τὰ θεάματα, οὕτω καὶ ὁ Δημιουργός, ὡς ἄλλος ἀθλοθέτης καὶ ἐστιάτωρ «ἄνθρωπον καλεῖ μέλλων ἐπὶ τε εὐωχίαν καὶ θεωρίαν», προητοίμασε τὰ πάντα, ὥστε ὄλα, ὅσα ἢ γῆ καὶ οἱ ποταμοὶ καὶ ἢ θάλασσα καὶ ὁ ἀήρ φέρουν, τὰ προσέφερον εἰς τὸν ἄνθρωπον «εἰς χρῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν»⁴⁵⁰.

Καὶ ἡ φύσις δὲν ἤλθεν εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ προσέφερον εἰς αὐτὸν πλούσια τὰ ἀγαθὰ, ὥστε οὗτος «ἀπόνως καὶ ἀταλαιπύρως» εἶχεν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ὄλα τὰ ἀναγκαῖα. Τοῦτο ὁμως ὑπὸ τὴν πρέυπόθεσιν ὅτι οὗτος δὲν θὰ ἐκυριεύετο, οὔτε ἀπὸ τὰς ἀλόγους ἡδονὰς τῆς ψυχῆς, οὔτε ἀπὸ τὰς ἐπιθυμίας τῆς δόξης, τῶν χρημάτων ἢ τῆς ἀρχῆς, οὔτε αἱ λῦπαι θὰ κάμψουν τὴν διάνοιάν του, οὔτε ὁ φόβος θὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς δημιουργίαν σπουδαίων ἔργων, οὔτε ἡ ἀδικία θὰ κυριεύσῃ τὴν ψυχὴν του⁴⁵¹. Οὕτω καθίσταται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὄχι μόνον κυρίαρχος τῆς κτίσεως, ἀλλὰ καὶ βασιλεὺς ὄλων τῶν δημιουργημάτων «ὅσα γὰρ θνητὰ ἐν τοῖς τρισὶ στοιχείοις γῆ, ὕδατι, ἀέρι πάντα ὑπέταττεν αὐτῷ»⁴⁵². Οὕτε τέλος διέτρεχε κίνδυνον, διὰ τοῦτο καὶ δὲν εἶχεν ἀνάγκην ἀμυντικῶν ὄπλων, ἢ δὲ ἐνδυμασία του ἦτο ἢ διφθέρα καὶ τὸ στήριγμά του εἰς τὰς ὁδοιπορίας ἢ βακτηρία⁴⁵³.

Βασικὴν ἀπόδειξιν τῆς μετὰ τὴν πλάσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εὐδαιμονίας τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ καὶ ὁ φυτευθεὶς ὑπ' Αὐτοῦ Παράδεισος «ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολάς», ὅπου ἔθεσεν ἐκεῖ «τὸν ἄνθρωπον ὃν ἐπλασεν». Ἐκεῖ ὑπῆρχε πλῆθος δένδρων «τὸ μὲν οὖν ἀμπέλους καὶ ἐλαιῶν ἢ μηλεῶν ἢ ροιῶν ἢ τῶν παραπλησίων δένδρα οἰεσθαι»⁴⁵⁴. Ἀλλὰ ἔνεκα τίνος ἐδόθησαν ὄλα αὐτά; ἐρωτᾷ ὁ Φίλων. Διὰ ποῖον τὰ δένδρα ἔφερον τοὺς ἐτησίους καρπούς; «πρὸς τὴν τίνος οὖν ἀπόλευσιν τε καὶ χρῆσιν καρποφορήσει ὁ παράδεισος;»⁴⁵⁵. Καὶ ἀπαντᾷ ὁ ἴδιος ὅτι ἔνεκα οὐδενὸς ἄλλου, εἰ μὴ μόνον τοῦ ἀνθρώπου ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ. Εἶναι δὲ ὁ Παράδεισος «σύμβολον ψυχῆς τῆς ἄριστα βλεπούσης»⁴⁵⁶. Ἐπομένως ὁ Δημιουργός εἰς τὴν ὄλην Του δημιουργίαν ἀπέβλεψεν εἰς τὴν πλάσιν ἀνθρώπου ἀρτίου, ἀγωνιζομένου καὶ τείνοντας νὰ ὁμοιάσῃ Αὐτόν. Συνέπεια τούτου θὰ ἦτο καὶ ἡ κυριαρχία τῆς ἀρετῆς εἰς τὴν ὄλην ἐργασίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἐν γένει προσπάθειάν του πρὸς δημιουργίαν. Ὁ Παράδεισος λοιπὸν δὲν εἶχε σκοπὸν νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπόλαυσιν τροφῆς καὶ ἄλλων ὕλικῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ νὰ προσφέρῃ καρπὸν (τὰς ἀρετὰς καὶ προσέτι τὴν ἀδιάφθορον σύνεσιν καὶ ἀγχίνουαν, ἢ γνωρίζεται τὰ καλὰ καὶ τὰ αἰσχατά»⁴⁵⁷, στοιχεῖα ἀπαραίτητα διὰ τὴν εὐδοκίμησιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἐργασίαν του.

Ὁ ἄνθρωπος ὁμως δὲν ἐξετίμησεν ὄλην αὐτὴν τὴν εὐημερίαν καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προσφερθέντα εἰς αὐτὸν ἀγαθὰ καὶ ὠδηγήθη εἰς τὴν ἁμαρτίαν, συνέπεια τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἢ τιμωρία ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Οὕτως, ἐνῶ πρότερον ὁ ἄνθρωπος (ἀπόνως καὶ ἀταλαιπύρως) προσεπορίζετο ἐκ τῆς γῆς τὰ ἀγαθὰ του διὰ τῆς ἐργασίας του, τῶρα πλέον ἀντιμετωπίζει δυσχερείας καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἀκόμη, ἢ ὁποία διάκειται ἐχθρικῶς πρὸς αὐτόν. Ἡ ἐργασία γίνεται κοπιώδης ἔνεκα τῆς ὑπὸ

450. Αὐτόθι 25, 78.

451. Αὐτόθι 26, 79.

452. Φίλωνος, περὶ τῆς κατὰ Μωϋσέα Κοσμοποιίας 28, 84.

453. Αὐτόθι 28, 84.

454. Φίλωνος, περὶ Φυτουργίας Νῶε, 8, 32.

455. Αὐτόθι 8, 34.

456. Αὐτόθι 9, 38.

457. Φίλωνος, περὶ τῆς κατὰ Μωϋσέα Κοσμοποιίας 54, 153.

τοῦ Θεοῦ τιμωρίας τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος τοῦ λοιποῦ καταβάλλει κόπους, ἔχει ταλαιπωρίας καὶ συνεχεῖς ἰδρώτας, πρὸς ἀπόκτησιν τῶν ἀναγκαίων διὰ τὴν συντήρησίν του. Τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὅποια παρήγγεν ἡ γῆ αὐτομάτως «δίχα γεωργικῆς ἐπιστήμης»⁴⁵⁸ θὰ λαμβάνωνται τοῦ λοιποῦ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον μὲ κόπον καὶ σκληρὰν ἐργασίαν, διὰ νὰ μὴ ἀποθάνῃ ἐκ λιμοῦ. Ἐνῶ λοιπὸν πρότερον οὗτος «ἄνευ τέχνης καὶ συμπράξεως γεωπόνων ἀνδρῶν»⁴⁵⁹ ἐλάμβανεν ἀπὸ τὴν γῆν ἀφθονίαν καρπῶν, τῶρα πλέον αἱ ἀστεῖρευτοὶ πηγαὶ τῶν χαρίτων τοῦ Θεοῦ ἔπαυσαν νὰ τὸν τροφοδοτοῦν, διότι τὴν ἀρετὴν ἀντικαθιστᾷ ἡ κακία. Τὸ ἀνθρώπινον γένος ἔπρεπε τῶρα νὰ ὑπομείνῃ τὴν ἀρμόζουσαν τιμωρίαν «διὰ τὴν πρὸς τὸν εὐεργέτην σωτῆρα καὶ Θεὸν ἀχαριστίαν»⁴⁶⁰. Ὁ ἄνθρωπος ἦτο πλέον ὑποχρεωμένος νὰ ἐργάζεται μὲ κόπον πρὸς ἀπόκτησιν τῆς τροφῆς του. Τὸ ἀξίον παρατηρήσεως ἐνταῦθα εἶναι ὅτι, ἐνῶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἡ ἐργασία μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ ἀνθρώπου δὲν θεωρεῖται εἰς τὴν κυριολεξίαν ποινή, ἀλλὰ χάρις καὶ εὐλογία, ἀνακουφίζουσα τοῦτον ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ θίου, ὁ Φίλων θεωρεῖ αὐτὴν μετὰ τὴν πτώσιν ὡς τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Τοῦτο σαφέστατα προκύπτει ἐξ ὄλων τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων. Δὲν ἀρνεῖται ὅμως τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ μετὰ τὴν πτώσιν, ἀφοῦ «ἀεὶ προνοεῖν»⁴⁶¹ τῶν δημιουργημάτων Του καὶ φροντίζει νὰ διάγῃ οὗτος ζωὴν μακαρίαν καὶ εὐδαίμονα.

Διὰ τὴν εἰδίκευσιν τῆς ἐργασίας καὶ τὴν διάκρισιν αὐτῆς εἰς διάφορα ἐπαγγέλματα ὁμιλεῖ καὶ ὁ Φίλων, ὁ ὁποῖος μνημονεῖ τὰ ἐπαγγέλματα τῶν ὀφθαλμῶν, τῶν σιτοπόνων, ὡς καὶ τεχνιτῶν τῆς μυρεφικῆς καὶ βαφικῆς⁴⁶². Ἐκτενῆ ὅμως λόγον κάμνει περὶ τῆς γεωργίας, περὶ τῆς ὁποίας ἴδιον ἔργον ἔγραψεν. Ὁ Φίλων, ἐπιθυμῶν νὰ τιμήσῃ τὴν γεωργίαν, ἀνήγαγεν αὐτὴν εἰς ἐπιστήμην. Λαμβάνων ὡς πρότυπον τὸν Νῶε, τὸν ὁποῖον μνημονεῖ ὡς ἄνθρωπον γεωργὸν καὶ μάλιστα γεωργὸν δίκαιον, προσπαθεῖ, μὲ θάσιν τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀσκησιν τῆς γεωργίας, νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ γεωργία εἶναι διάφορος τῆς ἐργασίας τῆς γῆς. Τὴν θέσιν τοῦ αὐτῆν στηρίζει εἰς τὸ γεγονός, ὅτι «δύναται τις καὶ ἄνευ ἐπιστήμης περὶ τὴν γῆς ἐπιμέλειαν πονεῖσαι»⁴⁶³, ἐνῶ τὴν ἀσκησιν τῆς γεωργίας δὲν δύναται νὰ ἀναλάβῃ οἰοσδήποτε ἰδιώτης, ἀλλ' ἔμπειρος, ἔμπιστος καὶ ὀνομαστός διὰ τὰς ἰκανότητάς του περὶ τὴν γεωργικὴν τέχνην. Ἄλλωστε τοῦτο κρίνεται ἀναγκαῖον καὶ διὰ τὸν πρόσθετον λόγον ὅτι μόνος σκοπὸς τοῦ ἐργάτου εἶναι ὁ μισθὸς καὶ ἐπομένως οὐδεμίαν φροντίδα ἔχει διὰ προσφορὰν καλῆς ἐργασίας, ἐνῶ ὁ γεωργός, ὁ ὁποῖος φέρεται ὑπὸ τοῦ Φίλωνος ὡς ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἀγροῦ, ἡμπορεῖ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ σημεῖον νὰ προσφέρῃ ἀκόμη καὶ τὸν ἑαυτὸν του, προκειμένου νὰ ὠφελήσῃ τὸ κτῆμα, χωρὶς νὰ κατηγορηθῇ ὑπὸ οὐδενός. Τὸ σπουδαιότερον ἐνταῦθα εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Φίλωνος ἰδιαίτερος τονιζόμενον, ὅτι ὁ Ἰουδαῖος γεωργὸς δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ λάβῃ ἀπὸ οὐδένα ἄλλον τρόπον τοὺς καρπούς, ἀλλ' ἐξ ἐκείνων τοὺς ὁποῖους μὲ μόχθον ἐκαλλιέργει ἤθελεν «ἀνὰ πᾶν ἔτος τοὺς καρπούς ἀναλαμβάνειν»⁴⁶⁴. Ὁ πραγματικὸς γεωργὸς ἠδύνατο ἀκόμη νὰ ἐξημερώσῃ τὰ ἄγρια δένδρα, τὰ ἡμέρα μὲ τὰς φροντίδας του τὰ κάμνει νὰ αὐξάνουν μαζί καὶ ὅσα ἔχουν μαλακώσῃ ἀπὸ ὑπερβολικὴν τροφήν νὰ τὰ περιποιῆται μὲ τομάς⁴⁶⁵.

458. Αὐτόθι, 60, 167.

459. Αὐτόθι 60, 168.

460. Φίλωνος - Περὶ τῆς κατὰ Μωϋσέα Κοσμοποιίας 60, 169.

461. Αὐτόθι 61, 171.

462. Φίλωνος - Περὶ φυτουργίας Νῶε 38, 159.

463. Φίλωνος - Περὶ Γεωργίας - 1, 3 - 4.

464. Αὐτόθι 1, 5.

465. Αὐτόθι 1, 6.

Μετά τὸν καθορισμὸν τῆς διαφορᾶς τοῦ γεωργοῦ ἀπὸ τοῦ ἐργάτου τῆς γῆς, ὁ Φίλων ἐκθέτει τὸν τρόπον καλλιέργειας τῆς γῆς. Καὶ «πρῶτον μὲν ἐστὶ σπορά καὶ φυτεία»⁴⁶⁶, μετὰ δὲ τοῦτο ἀκολουθεῖ ἡ αὔξησις. Δὲν ἀγνοεῖ θεβαίως ὅτι προϋποθέσις καλῆς καλλιέργειας τῆς γῆς εἶναι καὶ ἡ ἄροσις, ὅπου «ταῦροι καταζεύγνυνται πρὸς ἄροτρον γῆς καὶ βαθείας αὐλακας ἀνατέμνοντες δι' ἡμέρας»⁴⁶⁷. Παραστατικώτατα ἐκθέτει τὸν τρόπον ἀναπτύξεως τῶν φυτευομένων, ὅπου τὰς ρίζας παρομοιάζει μὲ τὸν θεμέλιον. Ἐν συνεχείᾳ μνημονεῦει τοὺς θλαστοὺς, τὰς ἐκφύσεις τῶν πετάλων, τὴν ἐμφάνισιν τοῦ καρποῦ, ὡς καὶ τὸν τρόπον καρποφορίας τῶν δένδρων. Ἡ καρποφορία, κατὰ τὸν Φίλωνα, ἐξαρτᾶται βασικῶς ἐκ τῶν εὐνοϊκῶν ἢ μὴ φυσικῶν συνθηκῶν.

Ἄριστα ἐκτίθεται ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὀρισθεὶς σκοπὸς τοῦ φυτικῆς κόσμου. Οὕτως ὁ Δημιουργὸς ἐκ τῶν φυτῶν τῆς γῆς προσέφερε καρποὺς (οὐκ ἀτελεῖς, ἀλλ' ἀκμάζοντας εἰς ἐτοιμοτάτην καὶ ἀνυπέρθετον χρῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν ζῶων τῶν αὐτίκα γενησομένων)⁴⁶⁸. Οἱ καρποὶ ὅμως δὲν ἦσαν μόνον τροφαὶ τῶν ζῶων, ἀλλὰ «καὶ παρασκευαί πρὸς τὴν τῶν ὁμοίων αἰεὶ γένεσιν, τὰς ἐσπερινὰς οὐσίας περιέχοντες»⁴⁶⁹. Ἐπομένως ὁ σκοπὸς τῆς δημιουργίας τοῦ φυτικῆς κόσμου ἦτο ὑψηλὸς καὶ σοβαρῶς ὑπελόγισεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὥστε ἔδωκεν αἰδιότητα εἰς τὰ γένη τῶν φυτῶν καὶ ἀπεθανάτισεν οὕτω τὴν φύσιν. Δηλοῖ καὶ τοῦτο τὴν συμπαραστάσιν τοῦ Δημιουργοῦ πρὸς τὸν μόχθον τοῦ ἄνθρώπου. Ἰδιαιτέρως δὲ συντελεστικὸν τῆς εὐφορίας τῆς γῆς ἦτο τὸ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον «πρὸς εὐφορίαν ἀφθονωτάτην καρπῶν»⁴⁷⁰ ἐπεξέτεινε. Μετὰ ταῦτα ὁ Θεὸς ἄρχισε νὰ διακοσμῇ τὴν γῆν, διότι «κελεῦει αὐτὴν χλοηφορεῖν καὶ σταχυοφορεῖν»⁴⁷¹. Ὅλα δὲ αὐτὰ ἐπρόκειτο νὰ χρησιμεύσουν ὡς τροφή τῶν ἀνθρώπων. Δι' ὧν αὐτῶν ὁ Φίλων παρέχει μίαν ζωντανὴν εἰκόνα καὶ μαρτυρίαν τῆς ἀπείρου ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, εἰς τὸν ὁποῖον προσέφεραν ἐξ ἀρχῆς τῆς δημιουργίας τὰς πλέον εὐνοϊκὰς συνθήκας εἰς τὴν ἐργασίαν του καὶ τὴν ἐν γένει διαβίωσίν του. Οὕτως ἡ γεωργία καθίσταται ἡ «πρεσβυτάτη καὶ ἱερωτάτη»⁴⁷² τέχνη καὶ ἡ αἰτία τῆς εὐφορίας τῶν διαφόρων φυτῶν, ὁ δὲ γεωπόνος λαμβάνει ὡς μισθὸν τρόπον τινὰ τῶν μόχθων του τοὺς καρποὺς τῶν δένδρων⁴⁷³.

Ἡ γεωργία ἀργότερον μετεβλήθη εἰς πηγήν μόχθου, ἕνεκα τῆς ἀμαρτίας. Ἐνῶ δηλαδή ὁ Δημιουργὸς προσέφεραν ἀφθονίαν ἀγαθῶν καὶ ἀληθῆ εὐδαιμονίαν εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὗτος, ἕνεκα τῆς μεγάλης εὐημερίας κυριεύεται ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὰς ὀρέξεις, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ τιμωρία. Καὶ ἡ τιμωρία συνίστατο εἰς «τὸ τῶν ἀναγκαίων δυσπόριστον»⁴⁷⁴. Οὕτως, ἐνῶ ἄροτριοῦν τὴν πεδιάδα καὶ σπείρουν καὶ ποτίζουν τὰ σπαρέντα καὶ φυτευθέντα, ὁ δὲ κάματος τῶν γεωργῶν νύκτα καὶ ἡμέραν εἶναι μέγας καὶ τέλος κάμνουν τὴν συγχομιδὴν, ὅλα αὐτὰ τὰ προϊόντα τῆς συγχομιδῆς ἐνίοτε εἶναι ἀδύνατα καὶ χωρὶς θρεπτικὰς οὐσίας, διότι, ἕνεκα διαφόρων αἰτίων, ἐβλάβησαν. Αἱ αἰτίαι ἦσαν ἢ διάφοροι θεομηγνῆται ἢ χιῶν ἢ ἰσχυροὶ ἄνεμοι ἢ ἀκόμη ἔλλειψις ὕδατος καὶ εὐνοϊκῶν συνθηκῶν καρποφορίας. Πάντα ταῦτα

466. Φίλωνος - Περὶ τῆς κατὰ Μωϋσέα Κοσμοποιίας 12, 41.

467. Φίλωνος - Περὶ τῆς κατὰ Μωϋσέα Κοσμοποιίας 28, 85.

468. Αὐτόθι 13, 42.

469. Αὐτόθι 13, 43.

470. Αὐτόθι 11, 39.

471. Αὐτόθι 12, 40.

472. Φίλωνος - Περὶ Φυτοργίας Νῶε 34, 139.

473. Αὐτόθι 33, 136.

474. Αὐτόθι 26, 80.

οφείλονται εἰς τὴν ἁμαρτίαν, ἐνῶ ὁ Θεὸς ἀπεδείχθη καὶ φιλόκαλος καὶ φιλάρετος καὶ φιλόανθρωπος, ἀφοῦ αὐτομάτως παρέσχε διὰ μόνου τοῦ λόγου τοῦ τὰ ἀγαθὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον⁴⁷⁵. Θεωρεῖ ἀναμφισβητήτως ὁ Φίλων αἴτιον ὄλων τῶν ἀγαθῶν τὸν Θεόν⁴⁷⁶. Αὐτὸς δίδει τὴν δύναμιν εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ἀπόκτησίν των. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως, ἔνεκα τῆς ἁμαρτίας, πολλάκις δὲν θέλει νὰ δεχθῆ τὸν «φιλόδωρον καὶ τελεσφόρον Θεὸν αἴτιον ἀποφῆναι τῶν ἀγαθῶν»⁴⁷⁷.

Ἄρκετὰ προϊόντα τῆς γῆς μνημονεύει ὁ Φίλων εἰς τὰ ἔργα του, ὡς τὸ κυριώτερον τοῦτον τὸν σίτον⁴⁷⁸, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται τὴν ἀνοιξιν, τὰ σῦκα, τὴν σταφυλὴν, τὰ ὅποια «ὑδείς τῶν γεωργῶν περικαθαίρει»⁴⁷⁹ καὶ ἄλλα. Εἰς τὴν γεωργίαν κατατάσσει καὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀμπέλου. Οὕτως εἰς τὸ ἔργον του «περὶ Γεωργίας» ἀναφέρει ὅτι ὁ Νῶε, «ἄνθρωπος γεωργὸς γῆς», «ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα καὶ ἔπιε τοῦ οἴνου καὶ ἐμεθύσθη ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ»⁴⁸⁰. Ὁ καρπὸς τῆς ἀμπέλου ἦτο φθινοπωρινός⁴⁸¹ καὶ τότε συνελέγετο. Μετὰ τὴν συλλογὴν τῶν σταφυλῶν ὁ ἀμπελουργὸς συνθλίβει αὐτὰ καὶ ἐξάγει οὕτω τὸν οἶνον, ὅποτε «ἐμπιῶν μεθύσματος ἀκράτου»⁴⁸² θὰ χαροποιηθῆ. Ἐπειδὴ ὅμως «τὸ μέθης φυτὸν ἐξεργάζεται τεχνικῶς καὶ ἐπιστημόνως ὁ δίκαιος»⁴⁸³, ἐνῶ οἱ ἄφρονες ἔκαμνον πλημιμελῆ αὐτοῦ χρήσιν, δι' αὐτὸ ὁ Φίλων ἀναγκάζεται νὰ εἴπῃ ἄρκετὰ καὶ ἀναγκαῖα πράγματα περὶ μέθης. Ταύτην θεωρεῖ βαρυτάτην ἁμαρτίαν, διότι ὁ μεθύων, χρησιμοποιοῦν οἶνον περισσότερον τοῦ μετρίου, περιπίπτει εἰς μίαν κατάστασιν ἐσχάτης ταπεινώσεως. «Χεῖρον οὐδὲν ἐκ τῆς μέθης»⁴⁸⁴, τονίζει εἰς ἄλλο σημεῖον τοῦ ἔργου του.

Ἄξιολόγους σχέψεις διατυπώνει ὁ Φίλων καὶ διὰ τὸν ποιμενικὸν βίον καὶ διὰ τὴν κτηνοτροφίαν. Οὕτω μᾶς πληροφορεῖ ὅτι «τὰς πολυζώους ἀγέλας προβάτων, αἰγῶν, βοῶν»⁴⁸⁵ ὁδηγεῖ εἰς τὴν βοσκὴν ὁ ποιμὴν, γνωστὸς μὲ τὰς ὀνομασίας βουκόλος καὶ αἰπόλος, δηλαδὴ ποιμὴν βοῶν καὶ αἰγῶν, ἐνῶ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ ἔαρος «κριοὶ θρίθοντες θαθέσι μαλλοῖς»⁴⁸⁶ καλοῦνται ὑπὸ τοῦ ποιμένου καὶ ὑφίστανται τὴν κουράν, διὰ νὰ προσφέρουν τὸ ἔριον. Τοῦτο, κατὰ τὴν παράδοσιν, αἱ διάφοροι πόλεις προσέφερον εἰς τὸν βασιλέα ὡς δασιμόν, τὸν ὁποῖον ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν. Τοῦτο συνέβαινε καὶ μὲ τὴν γεωργίαν, ὅπου οἱ γεωργοὶ ἀπὸ τὰ ἡμέρα καὶ καρποτόκα μέρη τοῦ ἀγροῦ «φόρους ἐτησίους»⁴⁸⁷ εἰς τὸν ἡγεμόνα ἔφερον, ἐνῶ ἀλλαχοῦ ὁμιλεῖ περὶ βασιλικῶν κτημάτων καὶ θησαυρῶν, προερχομένων ἐκ τῶν ταχθέντων φόρων⁴⁸⁸. Αὐτοὺς τοὺς θησαυροὺς ἃς μὴ θαυμάζῃ κανεῖς, λέγει ὁ Φίλων. Ἐξ αὐτοῦ ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ φορολογία ἐκ τῶν ποιμνίων, τῶν γεωργικῶν κτημάτων καὶ ἐξ ἄλλων προσόδων ἦτο ἐπαχθής, εἰσεπράττετο διὰ διαίων μέσων καὶ προεκάλει τὴν ἀγανάκτησιν τῶν πολιτῶν. Δι' αὐτὸ δὲν

475. Αὐτόθι 26, 81.

476. Φίλωνος - Περὶ Φυτουργίας Νῶε 28, 119 - 120.

477. Φίλωνος - Περὶ Γεωργίας 39, 173.

478. Φίλωνος - Περὶ τῆς κατὰ Μωϋσέα Κοσμοποιίας 38, 116.

479. Φίλωνος - Περὶ Φυτουργίας Νῶε 27, 113.

480. Φίλωνος - Περὶ Γεωργίας 1, 1.

481. Φίλωνος - Περὶ τῆς κατὰ Μωϋσέα Κοσμοποιίας 39, 116.

482. Φίλωνος - Περὶ Γεωργίας 36, 157.

483. Φίλωνος - Περὶ Φυτουργίας Νῶε 34, 141.

484. Αὐτόθι 35, 145.

485. Φίλωνος - Περὶ τῆς κατὰ Μωϋσέα Κοσμοποιίας 28, 85.

486. Αὐτόθι 28, 85 - 86.

487. Φίλωνος - Περὶ Γεωργίας 2, 8.

488. Φίλωνος - Περὶ Φυτουργίας Νῶε 13, 57.

πρέπει να προκαλούν τον θαυμασμόν οί βασιλικοί θησαυροί, ἀφοῦ προήρχοντο ἐκ τοῦ πόνου καί τῆς σκληρᾶς ἐργασίας τῶν ὑπηκόων.

Ὁ Φίλων, ὅπως εἰς τὴν γεωργίαν διέκρινε τὸν γεωργὸν ἀπὸ τὸν ἐργάτην τῆς γῆς, οὕτω καί εἰς τὸν ποιμενικὸν βίον κάμνει σαφῆ διάκρισιν μεταξὺ ποιμένος καὶ κτηνοτρόφου. Τὴν διαφορὰν δὲ μεταξὺ τῶν δύο τούτων τὴν βλέπει ἀλληγορικῶς εἰς τὴν φύσιν ἐκάστου ἀνθρώπου, ἡ ὁποία «κτῆνη συγγεγέννηκε»⁴⁸⁹. Ἀπὸ τὴν ψυυχὴν αὐτοῦ ἀναβλαστάνουν ὁ νοῦς, ὁ ὁποῖος εἶναι ἄτμητος, αἱ αἰσθήσεις καὶ ἄλλα ἀνθρώπινα ὄργανα. Αὐτὸ τὸ πλῆθος τῶν αἰσθήσεων, τὸ ὁποῖον εἶναι ἄλογον, διαρκῶς ἀμαρτάνει τόσον, ὥστε «κτῆνεσιν ἀπεικάζεται»⁴⁹⁰. Ὁμοιάζει λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος τότε μὲ ἀγέλην κτηνῶν. Ἐπομένως καὶ μεταξὺ ποιμένος καὶ κτηνοτρόφου, παρ' ὄλον ὅτι οἱ ἐπικεφαλεῖς τῶν βοσκημάτων ἔχουν τὴν συνήθειαν νὰ ἀποδίδουν εἰς τοὺς ἑαυτοὺς των ἀμφοτέρα τὰ ὀνόματα, τοῦ κτηνοτρόφου καὶ τοῦ ποιμένος, ὑπάρχει διαφρά, καθ' ἣν, ὁ μὲν ἀγελάρχης εἶναι φαῦλος καὶ καλεῖται κτηνοτρόφος, ὁ δὲ ὀνομαζόμενος ποιμὴν εἶναι ἀγαθὸς καὶ σπουδαῖος⁴⁹¹. Ὁ κτηνοτρόφος χαρακτηρίζεται διὰ τὸ ζωηρὸν τοῦ χαρακτήρος καὶ διὰ τὴν ἔλλειψιν συνέσεως καὶ σεμνότητος, ἀφοῦ εἰς τὰ βοσκήματά του ἐπιτρέπει νὰ ἀποκτοῦν ὅλα ὅσα ὀρέγονται, ἐνῶ τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ ποιμένος εἶναι ἡ σεμνότης καὶ ἡ σύνεσις. Ὁ ποιμὴν δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἀλόγιστον χρῆσιν ὑπὸ τῶν ποιμνίων τῶν πάντων, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων διὰ τὴν ζωὴν καὶ συντήρησίν των, ἐνῶ «τὴν περιττὴν καὶ ἀλυσιτελῆ πᾶσαν ἀφθονίαν»⁴⁹² ἀποκόπτουν. Οὕτω καὶ τὰ πρόβατα ἢ ποίμνια διακρίνονται, κατ' ἐπέκτασιν πρὸς τὴν σεμνότητα καὶ σύνεσιν τοῦ κυρίου των, διὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦ χαρακτήρος των καὶ τὸ πνεῦμα ὑπακοῆς πρὸς τοὺς κυρίους των. Ἐπειδὴ λοιπὸν «σεμνὸν καὶ λυσιτελὲς νενόμισται τὸ ποιμαίνειν» ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, διὰ τοῦτο τὴν σύνεσιν τῶν ποιμένων ὁ πολὺς λαὸς τὴν μετέφερεν εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς, τοὺς ὁποῖους (ποιμένας λαῶν εἴωθε καλεῖν)⁴⁹³, καὶ τοὺς σοφοὺς, τοὺς ὁποῖους ὁ νομοθέτης οὕτως ἐκάλει, διότι ἦσαν κήρυκες τῆς ἀληθείας. Εἶναι ἀληθὲς πάντως ὅτι οἱ πλείστοι τῶν ἀρχόντων ἢ ποιμένων τοῦ λαοῦ εἶχον ἀσκηθῆ προηγουμένως εἰς τὴν διαποίμανσιν προβάτων. Τοῦτο διακρίνει καὶ ὁ Φίλων εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ὅπου ἀναφέρει τὸν Ἰακώβ, βόσκοντα τὰ πρόβατα τοῦ θεοῦ του Λάβαν⁴⁹⁴ καὶ τὸν Μωϋσῆν, ποιμαίνοντα τὰ πρόβατα τοῦ Ἰσθὼρ, τοῦ ἱερέως Μαδιάμ⁴⁹⁵.

Ἄλλ' ὁ Φίλων, ἐκτὸς τῶν ποιμένων καὶ κτηνοτρόφων καὶ τῆς ποιμενικῆς ζωῆς, μνημονεύει καὶ τὰ διάφορα ζῶα καὶ πτηνά, ὡς «γῆ μὲν τὰ χερσαῖα, πλωτὰ δὲ ὕδατι, τὰ δὲ πτηνὰ ἀέρι»⁴⁹⁶. Τροφή δὲ ὅλων αὐτῶν ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ τὰ διάφορα φυτὰ τῆς γῆς⁴⁹⁷. Πάντα ταῦτα δὲ συντελοῦν εἰς τὸ δημιουργικὸν ἔργον τοῦ ἀνθρώπου, ὡς π.χ. ὁ ἵππος ἐχρησίμευεν ὡς μεταφορικὸν μέσον ἐν Αἰγύπτῳ⁴⁹⁸. Εἶδος ἐργασίας τέλος θεωρεῖται καὶ τὸ κυνήγιον τῶν πτηνῶν⁴⁹⁹.

Γνωστὰ ἦσαν καὶ τὰ ἐπαγγέλματα τοῦ ἐμπόρου, τοῦ ναυκλήρου, τοῦ ἀλιέως

489. Φίλωνος - Περὶ Γεωργίας 7, 30.

490. Αὐτόθι 7, 31.

491. Αὐτόθι 6, 29.

492. Αὐτόθι 9, 39.

493. Αὐτόθι 10, 41.

494. Αὐτόθι 10, 42.

495. Αὐτόθι 11, 43.

496. Φίλωνος - Περὶ Φυτουργίας Νῶε 3, 12.

497. Αὐτόθι 4, 15.

498. Φίλωνος - Περὶ Γεωργίας 19, 89.

499. Φίλωνος - Περὶ Φυτουργίας Νῶε 35, 145.

πορφυροφόρων κογχυλίων, δστρέων και ιχθύων⁵⁰⁰, του κυβερνήτου πλοίου⁵⁰¹. κ.ά. Τα πλοία φαίνεται ότι συνετέλουν τα μέγιστα εις την ανάπτυξιν του εμπορίου. Ταυτα ἐκινούντο διά των ιστίων, διά τουτο ή διακίνησις των κατά τας νηγεμίας ή κατά την πνοήν αντιθέτου ανέμου⁵⁰² ήτο δύσκολος.

Ίδιαιτέρως σημαντικαί δύνανται να θεωρηθούν αι περί τής σπουδαιότητος τής ἀργίας του Σαββάτου διατυπούμεναι σκέψεις του Φίλωνος, ως και περί τής ανάγκης να απευθύνωμεν εις τον Θεόν ευχαριστηρίους θυσίας διά τα όσα προσέφερεν Αυτός εις ήμιας τους ανθρώπους. Ο Φίλων (πάνδημον... και του κόσμου γενέθλιον» ονομάζει την έβδομήν ήμέραν του Σαββάτου (ἐπει... ό σύμπας κόσμος έτελειώθη)⁵⁰³ κατ' αυτήν. Ημέραν αγίαν ονόμασεν αυτήν ό Πατήρ και πάνδημον, διότι δέν ήτο έορτή μιὰς πόλεως ή χώρας, άλλ' όλου του κόσμου. Έκεινο όμως, τό όποιον έχει σπουδαιότητα ένταυθα είναι τό υπό του Φίλωνος λεγόμενον, ότι ή ήμέρα αυτή πρέπει να θεωρηται ιερά, όχι μόνον διότι καταπαύει ό άνθρωπος κατ' αυτήν την έργασίαν, ή όποία αποβλέπει να αποκτήση ούτος «όσα κατά ζήτησιν βίου και πορισμόν»⁵⁰⁴ έχει ανάγκη, αλλά να φιλοσοφήση και να σκεφθῆ πώς θα βελτιώση τα ήθη του και να κάμη ένα αυτοέλεγχον των πράξεών του και τής συνειδήσεως γενικώτερον, ή όποία, ως αμερόλπτος και άδυσώπητος κριτής και δικαστής, θα τον έλέγξη διά τας τυχόν μεγάλας παραβάσεις, θα τον νουθετήση όμως και διά τα τυχόν ακούσια άμαρτήματά του. Διατυπούται ένταυθα άποψις, ή όποία ουδόλως απέχει των υπό τής χριστιανικής ήθικης διδασκομένην, περί του τρόπου με τον όποιον πρέπει να αγιάζεται ή αφιερωμένη εις τον Κύριον αγία ήμέρα, ή Κυριακή. Δείγμα και τουτο τής σχέσεως τής Παλαιάς Διαθήκης προς την διδασκαλίαν του Χριστιανισμού. Τουτο έρχεται να ενισχύση και τό εις άλλον έργον του Φίλωνος αναφερόμενον περί τής σπουδαιότητος των προς τον Θεόν θυσιών. Ύπενθυμίζων ό Φίλων τας προσφερομένας θυσίας υπό των ειδωλολάτρων, ως και τας ζωοθυσίας των Ίουδαίων, λέγει ότι μερικοί έθεώρησαν την ζωοθυσίαν ως εκδήλωσιν ευσεβείας: «αν κλέψωσιν ή αρνήσωνται ή χρεωκοπήσωσιν ή αρπάσωσιν ή λεηλατήσωσιν»⁵⁰⁵, έφ' όσον έξ αυτών προσφέρουν τό μερίδιον εις τον θωμόν, είναι τακτοποιημένοι ήθικώς έναντι του Θεού. Τουτο όμως είναι άπάτη. Ο Θεός ζητεί θωμούς άπόρους, εις τους όποιους θα χορεύουν αι άρεται. Δέχεται και ζητεί θυσίαν ό Θεός, αλλά «θυσίαν αναμιμνήσκουσαν άμαρτίαν»⁵⁰⁶. Τοιαύτην προσφοράν ζητεί και ό Χριστιανισμός: θυσίαν του νοϋ και τής καρδιάς, μετάνοιαν και επιστροφήν εις τον Θεόν.

Την ύπαρξιν του λεγομένου «κοινωνικού προβλήματος» φαίνεται ότι δέχεται και ό Φίλων. Τουτο προκύπτει εκ του ότι ούτος εις τα έργα του διακρίνει τας διαφορους κοινωνικας τάξεις των αρχόντων, των δεσποτών κτημάτων, των ύπηρετών και δούλων, των ιδιοκτητών και των άκτημόνων. «Ολαι αυται αι τάξεις όπωςδήποτε συνθέτουν τό κοινωνικόν πρόβλημα. Την αναγκαιότητά του βλέπει ό Φίλων εις την ύπάρχουσαν τότε κοινωνικήν άδικίαν, ή όποία έχει τή νρίζαν της εις τους άρχοντας. Και τί ισχύει εκει; Ισχύει ό νόμος του ισχυροτέρου. Ένισχυμένοι ούτοι με δύναμιν χαλυβδίνην, με την δύναμιν του άθλητου, κατορθώνουν διά του σιδήρου να αποκόψουν «κεφαλάς και πρόσωπα των αντιπάλων»⁵⁰⁷. Μετά την επικράτησιν των άργό-

500. Φίλωνος - Περί τής κατά Μωϋσεία Κοσμοποιίας 51, 147.

501. Αυτόθι 29, 88.

502. Φίλωνος - Περί Φυτουργίας Νώε 37, 152.

503. Φίλωνος - Περί τής κατά Μωϋσεία Κοσμοποιίας 30, 89.

504. Φίλωνος - Αυτόθι 43, 128.

505. Φίλωνος - Περί Φυτουργίας Νώε 25, 107.

506. Αυτόθι 25, 108.

507. Φίλωνος - Περί Γεωργίας 26, 114 - 115.

τερον αὐτοὶ ὀρίζουν νόμους καὶ δικαστὰς σύμφωνα μὲ τὸ δίκαιόν των. Ἄλλ' ὅμως «τούτων τῶν ἀγῶνων πρὸς ἀλήθειαν ἱερὸς οὐδεὶς»⁵⁰⁸, συνεχίζει ὁ Φίλων. Ἐπομένως πρὸ τῆς τοιαύτης ἀδικίας, ἐρωτᾷ ὁ ἴδιος, «οὐ τὸ τοὺς χειρῶν ἄρχοντας ἀδικῶν κολλάζεσθαι;»⁵⁰⁹. Ἀνάγκη λοιπὸν ἐπικρατήσεως τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἰσότητος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Προϋπόθεσις ὅμως τῆς δικαιοσύνης εἶναι ἡ ἰσότης, διότι «δικαιοσύνην, ἰσότης τὴν ἑξαρχον καὶ ἡγεμονίδα τῶν ἀρετῶν ἔτεκεν»⁵¹⁰. Εἶχε καταστήσει συνειδήσεις εἰς τὸν Φίλωνα, ὅτι αἱ διακρίσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων δὲν ἔχουν θέσιν ἐντὸς τοῦ κόσμου. Ἄλλωστε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, μὲ τὴν κατάρρευσιν τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν οἱ στωϊκοὶ καὶ κυνικοὶ φιλόσοφοι εὔρον τὴν εὐκαιρίαν δι' ἄλλην μίαν φορὰν νὰ τονίσουν τὴν ἰσότητα μεταξὺ ὄλων τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν κατάργησιν παντὸς φυλετικοῦ ἢ κοινωνικοῦ φραγμοῦ⁵¹¹.

Λίαν ἀξιόλογοι εἶναι καὶ αἱ περὶ τῆς ἀξίας τοῦ χρήματος, τοῦ πλούτου καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐν γένει ἀπόψεις τοῦ Φίλωνος. Πολλὰ ἐλέχθησαν καὶ ἠκούσθησαν περὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν χρημάτων. Ἄλλοι ἐθεώρησαν ταῦτα ὡς αἰτίαν κακῶν, ἄλλοι τὰ ἐδέχθησαν ὡς πηγὴν ἀγαθῶν. Ὁ Φίλων ὁμως διατυπώνει ἀντίληψιν σύμφωνα καὶ μὲ τὴν διδασκαλίαν τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς, ὅπου τὰ χρήματα «αἷτια μὲν ἀγαθῶν (ἀγαθῶ), κακῶ δέ, ὡς ἔφη τις, κακῶν»⁵¹², ἡ δὲ ἀπόκτησις τῶν ἀγαθῶν γίνεται μετὰ κόπου⁵¹³.

Μετὰ τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος συνδέει ὁ Φίλων καὶ τὸν θεσμόν τῆς ἰδιοκτησίας. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, διότι τὴν ἰδιοκτησίαν βλέπει ἀρχικῶς οὗτος εἰς τοὺς βασιλεῖς, ἀφοῦ μᾶς ὀμιλεῖ περὶ βασιλικῶν κτημάτων. Ταῦτα ἀπέκτων οὗτοι πολλάκις ἔνεκα τῶν διαφόρων κατακτήσεών των. Ἄλλ' ἐπεκράτει εἰς τὸν Φίλωνα ἀκόμη ἡ Ἀλεξανδρινὴ ἀντίληψις τῶν Πτολεμαίων, καθ' ἣν οἱ βασιλεῖς ἦσαν «τῶν κατὰ τὴν χώραν ἀπάντων... κτημάτων δεσπόται»⁵¹⁴ καὶ ὅσων ἀκόμη οἱ ἰδιῶται ἐνόμιζον ὅτι ἦσαν ἰδιοκτῆται. Τὰ κτήματα αὐτὰ ἀνελάμβανον νὰ διαχειρίζωνται οἱ ἐπιμεληταὶ καὶ οἱ ἐπίτροποι, οἱ ὁποῖοι συνεκέντρωνον τὰς ἐτησίους προσόδους τοῦ βασιλέως. Ὁ Φίλων σαφῶς ἐκθέτει ἐνταῦθα τὴν περὶ ἰδιοκτησίας ἀρχὴν τῶν Πτολεμαίων. Τὸ ἀξιόλογον ἐπίσης ἐνταῦθα εἶναι ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶχον εἰς τὰ κτήματα «φρουρούς... καὶ φύλακας ἀγριωτάτους»⁵¹⁵ διάφορα ζῶα, τὰ ὁποῖα ἠμύνοντο ἐναντίον πάσης ἐπιβουλῆς αὐτῶν. Τοῦτο ἰσχύει ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς τοὺς ἀγροὺς τῶν χωρίων, ὅπου οἱ κύνες προστατεύουν τὰ κτήματα τῶν χωρικῶν ἀπὸ τυχόν λεηλασίας καὶ ἀρπαγᾶς.

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον εἶναι ἀξίον ἰδιαίτερας προσοχῆς εἶναι τὸ γεγονός ὅτι αἷτιος πάσης ἰδιοκτησίας εἶναι ὁ Θεός· καὶ αἱ ἄμπελοι καὶ αἱ ἐλαταὶ καὶ ὅλα τὰ κτήματα «τὸν Θεὸν κλῆρον λέγεσθαι»⁵¹⁶. Ὅπως ὁ ζωγράφος ὡς κλῆρον ἔχει τὴν ζωγραφίαν, ὁ τεχνίτης τὴν τέχνην, οὕτω καὶ ὁ ὑλικὸς κόσμος εἶναι κτῆμα τοῦ Θεοῦ. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ Λευῖται ἐπροτίμων τὴν ἀκτημοσύνην, ἐπειδὴ ἐδέχοντο τὴν ἀρχὴν ὅτι «οὐ ἔσται τῇ φυλῇ Λευὶ μέρος, οὐδὲ κλῆρος ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριος αὐτὸς κλῆρος αὐτῶν»⁵¹⁷. Ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν Φίλωνα, δὲν ἔχει εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν

508. Αὐτόθι 26, 116.

509. Αὐτόθι 26, 118.

510. Φίλωνος - Περὶ Φυτουργίας Νῶε 28, 122 - 123.

511. Σάββα Ἀγουρίδου - Φίλων ὁ Ἰουδαῖος - Θεσσαλονίκη 1967, σελ. 11.

512. Φίλωνος - Περὶ Φυτουργίας Νῶε 41, 171.

513. Φίλωνος - Περὶ Γεωργίας 36, 157.

514. Φίλωνος - Περὶ Φυτουργίας Νῶε 13, 56.

515. Αὐτόθι 10, 41.

516. Φίλωνος - Περὶ Φυτουργίας Νῶε 17, 71.

517. Αὐτόθι 15, 63.

τίποτε τὸ ἰδικόν του, ἀλλ' ὅλα ἀνήκουν εἰς τὸν Θεόν, τὸν πραγματικὸν πολίτην τοῦ κόσμου τούτου, ἐνῶ ἡμεῖς εἴμεθα πάροικσι καὶ παρεπίδημοι.⁵¹⁸

Δὲν ἦτο ἄγνωστος παρὰ τῷ Φίλωνι καὶ ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας. Οὗτος διακρίνει τοὺς ὑπηκόους τῶν διαφόρων βασιλείων ἀπὸ τοὺς οἰκέτας (δούλους), τοὺς ὁποίους οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ ἄλλοι ἐλεύθεροι ὑπῆκοοι τοῦ κράτους συνήθιζον νὰ χρησιμοποιοῦν ὡς ὑπηρέτας «πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἐπιμέλειαν καὶ τὴν ἄλλην δίαιταν»⁵¹⁹.

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω ἐλάβομεν σύντομον, ἀλλὰ σαφῆ εἰκόνα περὶ τῆς σπουδαιότητος, τὴν ὁποίαν ἀπέδιδεν ὁ Φίλων εἰς τὸν σημαντικώτατον κοινωνικὸν θεσμόν, τὴν ἐργασίαν. Οὗτος, μολονότι δίδει τὴν ἐντύπωσιν «ὅτι τὸ τέλος τῆς πορείας τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων εἶναι ἡ πλήρης ἄρνησις τοῦ φθαρτοῦ καὶ ὑλικοῦ κόσμου καὶ ἡ εἴσοδος εἰς τὴν ἀφθαρτον πολιτείαν τῆς ψυχῆς, εἰς τοὺς οὐρανοὺς»⁵²⁰, ἐν τούτοις μᾶς παρέσχε πολυτίμους σκέψεις περὶ τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τῆς ἐργασίας καὶ τῆς σημασίας αὐτῆς διὰ τὸν πολιτισμόν. Πάντως προσπαθεῖ ὁ Φίλων εἰς ὅλας αὐτάς τὰς σκέψεις του νὰ ἀνασύρη τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον τῆς ἱστορίας, τὸν κόσμον τῶν ἀπολαύσεων, εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ναὸν τῆς ψυχῆς⁵²¹. Τοῦτο ἐπιτυγχάνει εἰς ἱκανοποιητικὸν βαθμόν.

γ) Χειρόγραφα Νεκρᾶς Θαλάσσης

Ἀρκετὰ ἀξιολόγους πληροφορίας περὶ τῆς ἐργασίας μᾶς δίδουν καὶ διάφορα κείμενα ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης. Τὰ χειρόγραφα αὐτά, λόγῳ τῶν κενῶν τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν εἰς τὰς διαφόρους στήλας, δημιουργοῦν δυσχερείας ἕσον ἀφορᾶ εἰς τὴν διαπίστωσιν τοῦ πλήρους νοήματός των. Ἐν τούτοις αἱ πληροφορίες, τὰς ὁποίας μᾶς παρέχουν περὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος ἡμᾶς θέματος τῆς ἐργασίας εἶναι σημαντικαὶ καὶ ἀρκετὰ διαφωτιστικαί.

Ἡ προσωυμία «Χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης» δὲν ἀνταποκρίνεται ἀπολύτως εἰς τὰ πράγματα, διότι αὐτὰ ἀνευρέθησαν πολὺ πέραν τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης καὶ δὴ «ἐντὸς φυσικῶν σπηλαίων τῆς πέρα τῶν Δ ἀκτῶν τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης ἐκτεινομένης ἐρήμου τῆς Ἰουδαίας»⁵²². Πάντως, θεωρηθεῖσα ἡ περιοχὴ ὡς εὐρισκομένη ἐγγὺς τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης, ἔλαβον καὶ τὰ χειρόγραφα τὴν ὀνομασίαν ἐξ αὐτῆς. Αὐτὰ ἤρχισαν ἀνευρισκόμενα ἀπὸ τοῦ 1947 μέχρι καὶ τοῦ 1956. Ἀπὸ τοῦ 1949 ὁμως ἤρχισαν συλλεγόμενα συστηματικῶς εἰς τὰς ἐγγὺς τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης σπηλαία εἰς Κίρμπιτ Κουμράν. Τὰ χειρόγραφα «περιέχουν ἀντίγραφα τῶν περισσοτέρων βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τῶν ἀποκρύφων, ὡς καὶ πραγματείας, αἱ ὁποῖαι ἀποκαλύπτουν τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς αἵρέσεως τῆς Κουμράν ἢ αἵρέσεως τῶν Ἑσσηνῶν ἢ Ἑσσαίων»⁵²³. Μαρτυρίας περὶ τῆς ἐργασίας ἀντλοῦμεν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην ἐκ τῶν μεταφρασθέντων εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν χειρογράφων.

Κατὰ τὰς διατάξεις τῆς Κοινότητος τῆς Δαμασκοῦ, ἀποτελουμένης ἐξ Ἰουδαίων, ἀπογόνων τοῦ Ἀρχιερέως τοῦ Σαδώκ, τὰ μέλη τῆς εἰργάζοντο διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῶν ἀπαραιτήτων πρὸς συντήρησίν των. Τοῦτο σαφῶς προκύπτει ἐκ τινος διατάξεως

518. Σάββα Ἀγουρίδου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 12.

519. Φίλωνος - Περὶ Φιτουργίας Νῶε 13, 56.

520. Σάββα Ἀγουρίδου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 11.

521. Αὐτόθι, σελ. 13.

522. Μάρκου Α. Σιώτου - Τὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης - Ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ - Τόμος Γ' (συμπλήρωμα) - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 804.

523. Πάπυρος Λαρούς - Ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμος ΙΑ', σελ. 454.

περί τῆς ἀργίας τοῦ Σαββάτου, κατὰ τὴν ὁποῖαν «οὐδεμίαν ἐργασίαν θὰ πράττῃ ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἡμέραν τὴν ἕκτην (=Παρασκευὴν) ἀπὸ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ κύκλος τοῦ ἡλίου θὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τῆς πύλης ἐν τῇ πληρότητι του»⁵²⁴. Ἐπομένως ἡ τήρησις τῆς ἀργίας αὐτῆς εὐνόητον εἶναι ὅτι προϋποθέτει τὴν ἐργασίαν κατὰ τὰς προηγουμένας ἡμέρας. Ἡ ἀργία τοῦ Σαββάτου ἀποδεικνύει καὶ ἐνταῦθα ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι δὲν ἔπαυον νὰ ἀποδίδουν τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸ "Ἅγιον ὄνομα τοῦ Θεοῦ, νὰ ἀναγνωρίζουν Αὐτὸν ὡς Δοτῆρα παντὸς ἀγαθοῦ, ἐνισχύοντα καὶ εὐλογοῦντα τοὺς ἄνθρωπος εἰς τὴν τιμίαν ἐργασίαν των. Διὰ τοῦτο καὶ θεωροῦν καθήκον ὑπέριστα τὴν ἀφιέρωσιν τῆς ἡμέρας τοῦ Σαββάτου εἰς Αὐτόν· «τήρει τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου εἰς τὸ ἀγιάζειν αὐτήν»⁵²⁵. Τόση δὲ ἦτο ἡ εὐλάβεια πρὸς τὴν ἡμέραν αὐτήν καὶ μὲ τόσην αὐστηρότητα ἐτήρουν τὴν ἀργίαν αὐτῆς, ὥστε οὐδεμίαν συζήτησιν περὶ δανεισμοῦ μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος ἢ περὶ περιουσιακῶν καὶ κερδοσκοπικῶν ὑποθέσεων ἐπιτρέπεται. Θεωροῦν ἀπαράδεκτον τὰ μέλη τῆς Κοινότητος τῆς Δαμασκοῦ τὴν διαπραγματεύσιν πάσης ὑποθέσεως σχέσιν ἐχούσης μὲ τὴν ἐργασίαν κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου καὶ ἡ ὁποία δύναται νὰ ἐκτελεσθῇ ἄλλην ἡμέραν. Πάντα τὰ ἀνωτέρω δὲν ἀπέχουν ἀπὸ τὴν ἰσχύουσαν ἀντίληψιν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ, περὶ τῆς ἀργίας τῆς Κυριακῆς. Ἐξ αὐτοῦ συμπεραίνομεν ὅτι τὰ μέλη τῆς Κοινότητος ἔζησαν καὶ εἰς ἐποχὴν χριστιανικὴν. Πάντως ἐξ ὅλων αὐτῶν ἀβιάστως προκύπτει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐργασία ἦτο ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς περιουσίας των, τὸ μέσον τῆς προόδου καὶ ἀναπτύξεώς των καὶ πραγματικὴ εὐλογία Θεοῦ. Δι' αὐτὸ καὶ εἶναι καθήκον παντὸς μέλους τῆς Κοινότητος, ἐπιθυμοῦντος τὴν ἄνωθεν ἐνίσχυσιν καὶ λύτρωσιν τοῦ ἐκ τῆς πνευματικῆς δουλείας «νὰ πράττῃ τὸ θέλημα (τοῦ Θεοῦ) ἐν πάσῃ ἀπασχολήσῃ τῶν χειρῶν του»⁵²⁶. Ἡ ἐργασία λοιπὸν πρέπει νὰ συνδέεται στενῶς μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Τὰ μέλη τῆς Κοινότητος εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰργάζοντο καὶ ἐπὶ ἡμερομισθίῳ. Τέλος ἴσχυε μεταξὺ των ὁ νόμος τοῦ δανεισμοῦ.

Ἐκ διατάξεως τῆς Κοινότητος τῆς Δαμασκοῦ πληροφοροῦμεθα τὴν ἀσκήσιν ὑπ' αὐτῶν τῆς γεωργίας, ἐνθα μετέβαινον εἰς τὸν ἀγρὸν καὶ εἰργάζοντο καλλιεργοῦντες τὴν γῆν⁵²⁷. Πᾶσα ἐργασία εἰς τὸν ἀγρὸν εἶχε καὶ τὴν ἀνάλογον ἐποχὴν· οὕτω γνωστὴ ἦτο ἡ ἐποχὴ τῆς σπορᾶς, τοῦ θερισμοῦ, τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν καὶ τῆς βλαστήσεως⁵²⁸. Ὁ ἐπιθυμῶν δὲ νὰ καταλεγῇ μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἔπρεπε νὰ προσκομίσῃ καὶ τὰ ἐργαλεῖα τοῦ ἐπαγγέλματός του «τὴν περιουσίαν του καὶ τὰ ἀγαθὰ του»⁵²⁹, δεῖγμα καὶ τοῦτο τοῦ πνεύματος τῆς φιλεργίας, τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει εἰς αὐτήν, ὡς καὶ ἀπόδειξις ὅτι ἡ ἐργασία των ἦτο ἐξειδικευμένη διακρινομένη εἰς ἐπαγγέλματα. Ἰνωστὰ τέλος ἦσαν ἐκ τῆς ἀσκήσεως τῆς γεωργίας καὶ τὰ προϊόντα τοῦ θερισμοῦ καὶ τοῦ ληνοῦ (οἴνου), τὰ ὁποῖα «δὲν ἐπιτρέπεται ἐν οὐδεμίᾳ περιπτώσει νὰ πωλήσῃ τις»⁵³⁰ εἰς τοὺς Ἑθνικοὺς (εἰδωλολάττρας). Στενὰ συνδέεται μὲ τὴν γεωργίαν καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς προϊόντα καὶ τὸ Σαββατιαῖον ἔτος ἢ ἔτος ἀφέσεως, διότι, ὕστερον ἀπὸ ἑπτὰ ἔτη ἐργασίας καὶ καλλιεργείας τῆς γῆς, ἡκολούθει τοῦτο τὸ ἔτος, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο ἔτος ἀναπαύσεως διὰ τὸν Ἰσ-

524. Βασ. Μ. Βέλλα - Τὰ Ἑβραϊκὰ Χειρόγραφα τῆς Κοινότητος τῆς Δαμασκοῦ - Ἀθήναι 1961, χειρ. Α', XIII, 14 - 19.

525. Αὐτόθι Α, XIII, 14 - 19.

526. Ἀθαν. Π. Χαστούπη - Τὸ ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης Ἐγχειρίδιον Πειθαρχίας - Ἐν Ἀθήναις 1957, κεφ. 9, 23.

527. Βασ. Μ. Βέλλα - Ἐνθ' ἀνωτέρω, χειρ. Α, XIII, 20.

528. Ἀθαν. Π. Χαστούπη - Ἐνθ' ἀνωτέρω, κεφ. 10, 7 - 8.

529. Αὐτόθι, κεφ. 6, 17 - 20.

530. Βασ. Μ. Βέλλα - Ἐνθ' ἀνωτέρω, χειρ. Α, XII, 10.

ραήλ⁵³¹. Κατ' αὐτό, ἐκτὸς τῆς ἀργίας τῆς γῆς, οἱ Ἰσραηλίται, διὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὸν Θεὸν διὰ τὰ προσφερθέντα εἰς αὐτοὺς ἀγαθὰ, ἐτέλουν ὀλοκαυτώματα καὶ θυσίας, «ὥστε νὰ διαθέτουν εὐμενῶς τὸν Θεόν, διὰ νὰ συγχωρήσῃ τὰς ἀμαρτίας ὀλοκλήρου τῆς Κοινότητος καὶ διὰ νὰ προσφέρουν εὐαρέστους θυσίας ἐνώπιόν Του»⁵³².

Ἡ διάκρισις τῆς ἐργασίας εἰς ἐπαγγέλματα πιστοῦται καὶ ἐκ μαρτυριῶν ἄλλων χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης, ὅπου πληροφοροῦμεθα τὴν ὑπαρξίν τεχνιτῶν κατασκευῆς πολεμικῶν ὄπλων. Οὕτω μανθάνομεν τὴν ὑπαρξίν τεχνιτῶν ἀσπίδων, οἱ ὅποιοι ἐπεξεργάζοντο αὐτὰς ἀπὸ χρυσόν, ἄργυρον καὶ χαλκόν, χαρακτῶν, οἱ ὅποιοι ἐκόσμιον αὐτὰς «ἀπὸ πολυτίμους λίθους διαφόρων χρωμάτων»⁵³³, τεχνιτῶν ξιφῶν καὶ μεταλλουργῶν⁵³⁴, ὡς καὶ τεχνιτῶν κατασκευῆς ζωνῶν τῶν ἱερέων «ἀπὸ βύσσον κυανῆν, πορφυρᾶν καὶ ἐρυθρὰν μὲ ποικιλόχρωμον διακόσμησιν»⁵³⁵.

Γνωστὸν ἦτο εἰς τὰ μέλη τῶν Κοινοτήτων καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ αἱ ἐμπορικαὶ συναλλαγαί. Τοῦτο ὅμως διεξήγετο ὑπὸ περιορισμοῦς, τοὺς ὁποίους ὠρίζον διατάξεις αὐτῶν. Οὕτως εἰς ἐκάστην Κοινότητα ὑπῆρχον οἱ Ἐπόπται καὶ οἱ Κριταί, οἱ ὅποιοι κατηύθυνον τὴν ζωὴν τῶν μελῶν τῆς. Ἔπρεπε οὗτοι νὰ ἐλέγχουν τὰς ἐκδηλώσεις, τὰς ἐνεργείας καὶ τὴν δραστηριότητα τῶν ἀνθρώπων τῆς. Τοῦτο ἀκριβῶς συνέβαινε καὶ μὲ ἐμπόριον, ὅπου «οὐδεὶς ἐπιτρέπεται νὰ συνάψῃ σχέσεις ἀγοραπωλησίας, ἐὰν δὲ τὸ γνωστοποιήσῃ εἰς τὸν Ἐπόπτην τῆς παρεμβολῆς καὶ τὸ διασφαλίσῃ»⁵³⁶ διὰ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ἀπαραιτήτου συμβολαίου.

Ἰδιάζουσα ἦτο ἡ θέσις τῆς ἰδιοκτησίας εἰς τὰς Κοινότητας. Οὕτως εἰς τὴν Κοινότητα τῶν Ἑσσαίων αὕτη ἦτο ἀσυμιβίβαστος διὰ τὰ μέλη τῆς, εἰς τὰ ὁποῖα ἴσχυεν ἐξ ὀλοκλήρου ἡ κοινοκτημοσύνη τῶν ἀγαθῶν καὶ προκειμένου νὰ γίνῃ τις μέλος αὐτῆς, μετὰ διαφόρους δοκιμασίας καὶ ἐφ' ὅσον ὁ κλῆρος ἠνύθει αὐτὸν «νὰ γίνῃ δεκτὸς εἰς τὴν συνέλευσιν τῆς Κοινότητος κατὰ τὴν κρίσιν τῶν ἱερέων καὶ τῆς πλειονότητος τῶν ἀνδρῶν τῆς διαθήκης των, θὰ προσκομίσουν ὡσαύτως τὴν περιουσίαν του. . .»⁵³⁷ καὶ θὰ τὴν θέσουν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐντεταλμένου νὰ ἐπιβλέπῃ διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἀγαθῶν τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος. Ἀντιθέτως ὅμως μὲ τὰ ἰσχύοντα εἰς τὴν Κοινότητα τῶν Ἑσσαίων, τὰ μέλη τῆς Κοινότητος τῆς Δαμασκοῦ ἠδύνατο νὰ ἔχουν περιουσίαν καὶ νὰ προβαίνουν εἰς ἀγοραπωλησίας. Τοῦτο σαφῶς προκύπτει ἐκ τῆς ἀπαγορεύσεως κατὰ τὴν ἀργίαν τοῦ Σαββάτου πάσης συζητήσεως «διὰ περιουσιακὰς καὶ κερδοσκοπικὰς ὑποθέσεις»⁵³⁸. Χαρακτηριστικὴ ἀκόμη εἶναι καὶ ἡ διάταξις τοῦ «Ἐγχειριδίου Πειθαρχίας», ἡ προστατεύουσα τὴν περιουσίαν τῆς Κοινότητος καὶ ἐπιβάλλουσα αὐστηρὰς ποινὰς εἰς ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος ἤθελε δολιευθῆ καὶ καταστρέφει αὐτήν. Τότε «θὰ ἀποδώσῃ αὐτὴν εἰς τὸ ἀκέραιον. Ἄλλ' ἐὰν δὲν δυνηθῇ νὰ ἀποδώσῃ αὐτήν, θὰ τιμωρηθῇ ἐξήκοντα ἡμέρας»⁵⁴⁰. Ἐπομένως, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ἐν ἀντιθέσει μὲ τὸ καθεστὼς τῆς κοινοκτημοσύνης τῶν ἀγαθῶν, τὸ ἰσχύον

531. Βασ. Μ. Βέλλα - Τὸ βιβλίον τοῦ πολέμου τῶν υἱῶν τοῦ φωτός κατὰ τῶν υἱῶν τοῦ σκότους - Ἀθήναι 1965, στήλη II, 9.

532. Αὐτόθι, στήλ. II, 5 - 6.

533. Αὐτόθι, στήλη V, 5.

534. Αὐτόθι, στήλη V, 10.

535. Αὐτόθι, στήλη VII, 9 - 10.

536. Βασ. Μ. Βέλλα - Τὰ Ἑβρ. Χειρόγρ. τῆς Κοινότητος τῆς Δαμασκοῦ - Ἐνθ' ἀνωτέρω, χεῖρ. Α' XVI, 5.

537. Ἀθαν. Π. Χαστούπη - Ἐνθ' ἀνωτέρω 6, 17 - 20.

538. Βασ. Μ. Βέλλα - Ἐνθ' ἀνωτέρω, XIII, 19.

539. Ἀθαν. Π. Χαστούπη - Ἐνθ' ἀνωτέρω 7, 6.

παρ' Ἐσσαίοις, εἰς τὴν Κοινότητα τῆς Δαμασκοῦ ὑπῆρχον διατάξεις ἐπιτρέπουσαι τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν. Τὴν διαφορὰν αὐτὴν ἰδιαιτέρως ὑπογραμμίζει ὁ Rabin⁵⁴¹.

Ἐκεῖνο ὁμῶς ποῦ ἔχει σημασίαν καὶ σπουδαιότητα ἐνταῦθα εἶναι ὅτι εἰς τὴν Κοινότητα τῆς Δαμασκοῦ ὑπῆρχον διατάξεις κοινωνικοῦ χαρακτῆρος καὶ εὐεργετικαὶ διὰ τὸ κοινωνικὸν σύνολον. Οὕτως, ἐνῶ ἐκ τοῦ κανονισμοῦ τῆς Κοινότητος ἐπετρέπετο ἡ ἀπόκτησις περιουσίας, ἡ ἰδιοκτησία καὶ ἡ ἐργασία εἶχον πρωτίστως κοινωνικὸν σκοπὸν. Τοῦτο συμφωνεῖ ἀπολύτως καὶ μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπου ὁ Κύριος τοὺς ἀνθρώπους θεωρεῖ διαχειριστὰς τῶν ἀγαθῶν. Ἐπομένως οἱ ἐργαζόμενοι ἐπὶ ἡμερομισθίῳ ὄφειλον νὰ καταβάλλουν εἰς τὸν Ἐπόπτην τῆς Κοινότητος καὶ τοὺς Κριτὰς δύο ἡμερομισθία μηνιαίως διὰ τὰ ὄρφανὰ, τοὺς πτωχοὺς, τοὺς γέροντας, τοὺς ἀστέγους, τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὰς νέας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν συγγενεῖς νὰ φροντίσουν διὰ τὴν προικοδοτήσιν των⁵⁴². Ἐκ τοῦ μόχθου λοιπὸν τῆς ἐργασίας προσέφερον καὶ δι' ἔργα εὐποιίας.

Ἄλλ' ἐνῶ ταῦτα ἴσχυον ἀνωτέρω ὡς πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ τὴν ἀπόκτησιν ἀγαθῶν, εἰς ἄλλα κείμενα τῶν χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης καταδικάζεται ὁ πλοῦτος καὶ ἰδίως ὁ δι' ἀνόμων μέσων κτώμενος. Οὕτως «ὁ πλοῦτος καθιστᾷ προδότην τὸν ὑπερήφανον ἄνθρωπον»⁵⁴³ καὶ «ἀλλοίμονον εἰς ἐκεῖνον ποῦ συναθροίζει ὅ,τι δὲν εἶναι ἰδικόν του»⁵⁴⁴. Κατακριτέος τέλος εἶναι καὶ ἐκεῖνος «ποῦ κερδίζει ἀθέμιτα κέρδη»⁵⁴⁵. Πάντα ταῦτα θεβαιώνουν τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς τὴν ἐντιμὸν ἐργασίαν καὶ εἰς τὴν δι' ἐντίμων μέσων ἀπόκτησιν τῶν ἀγαθῶν. Τοῦτο ἐνισχύεται ἀκόμη καὶ ἐκ τοῦ «Ἐγχειριδίου Πειθαρχίας», ὅπου μετὰ τῶν προσευχῶν τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος ὑπάρχει καὶ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ὑπόσχεσις ὅτι δὲν θὰ ἐπιθυμήσῃ ἡ ψυχὴ τὸν πλοῦτον, συναχθέντα διὰ τῆς βίας⁵⁴⁶.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἀπέδιδον αἱ Κοινότητες εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης τῶν μελῶν των. Ἐντεταλμένοι «διὰ νὰ ἀσκοῦν ἀλήθειαν καὶ δικαιοσύνην καὶ κρίσιν καὶ φιλανθρωπίαν καὶ ταπεινοφροσύνην»⁵⁴⁷ ἦσαν οἱ ἀποτελοῦντες τὸ δεκαπενταμελὲς συμβούλιον, εἰς τὸ ὁποῖον μετεῖχον καὶ τρεῖς ἱερεῖς. Οὗτοι εἶχον ἐξουσίαν ἐπὶ δικαστικῶν καὶ οἰκονομικῶν θεμάτων καὶ ἐλάμβανον διαφόρους ἀποφάσεις ἐπὶ τῶν προκυπτουσῶν διαφορῶν «μόνον οἱ υἱοὶ τοῦ Ἁαρῶν θὰ ἐξουσιάζουν τῆς κρίσεως καὶ τῆς περιουσίας καὶ κατὰ τὴν γνώμην των θὰ ἐξέρχεται ὁ κλῆρος διὰ πᾶσαν διάταξιν τῶν ἀνδρῶν τῆς κοινότητος»⁵⁴⁸.

Γνωστὸς τότε ἦτο καὶ ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας, οἱ δὲ δοῦλοι ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς παντὸς εἴδους ἐργασίας. Ἰδιαιτέρως ἐπροστάτευον αὐτοὺς αἱ θρησκευτικαὶ διατάξεις τῶν Κοινοτήτων. Οὕτως εἰς τὴν Κοινότητα τῆς Δαμασκοῦ ἀπηγορεύετο ἡ ἀποστολὴ τοῦ δούλου (υἱοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ) «νὰ ἐκτελέσῃ ἐργασίαν τὴν ὁποῖαν ἐπιθυμεῖ, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου»⁵⁴⁹, οὔτε ἐπίσης ἐπετρέπετο «νὰ προσκαλῆ τις τὸν δοῦλον του ἢ τὴν δούλην του ἢ τὸν μισθωτὸν (ἐργάτην) κατὰ τὸ Σάββατον»⁵⁵⁰.

540. Θεοδ. Γ. Κιρκασίου - Τὸ Δαμασκητὸν ἢ Σαδωκικὸν ἔγγραφο - Θεολογία, Τόμος Λ (1960), σελ. 156.

541. Βασ. Μ. Βέλλα - Ἐνθ' ἀνωτέρω XVII, 13 - 17.

542. Βασ. Μ. Βέλλα - Ἐπιτόμημα εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἀββακούμ - Ἀθήναι 1958, στήλη VIII, 3.

543. Αὐτόθι VIII, 7.

544. Αὐτόθι IX, 12.

545. Ἀθαν. Π. Χαστούπη - Ἐνθ' ἀνωτέρω 10, 19.

546. Αὐτόθι, 8, 1 - 4.

547. Αὐτόθι 9, 7 - 9 καὶ 5, 3.

548. Βασ. Μ. Βέλλα - Τὰ Ἐβρ. Χειρ. τῆς Κοινότη. τῆς Δαμασκοῦ - Ἐνθ' ἀνωτέρω XI, 2.

549. Αὐτόθι XI, 12.

Φαίνεται δὲ ὅτι οἱ δούλοι προήρχοντο ἐκ τῶν Ἐθνικῶν, οἱ ὅποιοι προσήρχοντο εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν καὶ διὰ τῆς περιτομῆς ἐγίνοντο Ἰσραηλίται. Γνωστὴ ἀκόμη ἦτο καὶ ἡ ἀγοραπωλησία τῶν δούλων. Ταῦτα προκύπτουν ἐκ μαρτυρίας τῆς Κοινότητος τῆς Δαμασκού, ἡ ὁποία λέγει: «καὶ τὸν δούλον του καὶ τὴν δούλην του δὲν ἐπιτρέται νὰ πωλήσῃ εἰς αὐτοὺς (τοὺς Ἐθνικοὺς), καθ' ὅσον εἰσήλθον παρ' αὐτῷ εἰς τὴν διαθήκην τοῦ Ἀβραάμ»⁵⁵¹. Ἐπομένως, παρὰ τὴν ὑπαρξίν τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας, ἡ συμπεριφορὰ τῶν Κοινοτήτων πρὸς τοὺς δούλους, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ὡς ἄνω μαρτυριῶν, ἦτο ἀνθρωπιστικὴ.

Συνοφίζοντες τὰ ἄνωτέρω, δυνάμεθα ἐν συμπεράσματι νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς: Ἡ ἐργασία ἦτο καθήκον τῶν μελῶν τῶν Κοινοτήτων καὶ συνεδέετο στενῶς μετὰ τοῦ Θεοῦ Θελήματος. Ὡς ἔχουσα δὲ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ, ἔπρεπε νὰ ἔχη πρωτίστως χαρακτῆρα κοινωνικόν. Τοῦτο ἀκριβῶς πιστοῦται, τόσον ἐκ τῆς ἰσχυροῦς κοινοκτημοσύνης ἀγαθῶν, ὅσον καὶ ἐκ τῆς προσφορᾶς μέρους τοῦ προϊόντος αὐτῆς ὑπὲρ τῶν ἐχόντων ἀνάγκην βοήθειας.

Ἦδη, μετὰ τὴν δοθεῖσαν ἐκτενῆ εἰκόνα περὶ τῆς θέσεως τῆς ἐργασίας εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ τὸν Ἰουδαϊκὸν κόσμον, χωροῦμεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς καθαρῶς χριστιανικῆς ἀντιλήψεως ὡς διατυποῦται αὕτη εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην καὶ τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας.

Συνεχίζεται

551. Αὐτόθι XII, 10.

ΠΑΥΛΟΥ Α. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ

Διδάκτορος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Tübingen
Έπιμελητού του Πανεπιστημίου Ίωαννίνων

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ*

(ΕΡΕΥΝΑ)

Β. Ο Θεολόκος Καθηγητής.

1. Γενικά. «Η επιτυχία ενός παιδαγωγού γράφει ο Debesse αποδεικνύεται από εκείνην ακριβώς την στιγμήν, κατά την οποίαν ο παιδαγωγός παύει του έργου του»²⁰⁴. Περαιτέρω παρουσιάζεται το έργο του θεολόγου καθηγητού και ο βαθμός επιτυχίας του, εις το έργον το όποιον έτάχθη ούτος να υπηρετήσει αφ' ενός μόν ως στέλεχος της Έκκλησίας αφ' έτέρου δέ εις τον κρατικόν οργανισμόν. Η απόστασις από το Γυμνάσιον, αί νέαι έμπειρίαί — ανεξαρτήτως αν αύται είναι πολλαί ή λίγαί — και ή σύγκρισις των εις το σχολειον διδαχθέντων με τάς συνθήκας της ζωής δίδουν την άνεσιν εις τους σημερινούς φοιτητάς να κρίνουν αντικειμενικώς τον καθηγητήν θεολόγον του Γυμνασίου των παρά το γεγονός ότι ή κρίσις περι του καθηγητού δέν δύναται να ληφθῆ ως έντλως ακριβής και ως απολύτως άνταποκρινομένη εις την πραγματικότητα, διότι αί προσωπικαί προκαταλήψεις ύπάρχουν μέχρις ενός βαθμού εις όλους τους φοιτητάς, έν τούτοις βλέπει κανείς μίαν αρκετήν αντικειμενικότητα εις την κρίσιν. Τούτο αποδεικνύεται από την περιγραφήν εκείνων των φοιτητών, οί όποιοι είχον δύο ή τρεις θεολόγους καθηγητάς και τους όποιους κρίνουν διαφορετικά. Έν επί πλέον κριτήριον διά την αντικειμενικότητα των φοιτητών είναι ότι ούτοι διαφορετικώς εκφράζονται διά τους ρόλους του θεολόγου καθηγητού των — ως ανθρώπου, ως διδασκάλου και ως επιστήμονος. Έπαινούν π.χ. την μέθοδον διδασκαλίας του, φέγουν όμως συγχρόνως την συμπεριφοράν του ως ανθρώπου. Το γεγονός ότι το μάθημα των θρησκευτικών διδάσκεται όπως και τά άλλα μαθήματα και εξετάζεται κατά τον ίδιον τρόπον έχει ώρισμένα μειονεκτήματα· τούτο όμως είναι ή μοναδική δυνατότης, να διδάσκωνται οί νέοι Έλληνες την Θρησκείαν των συστηματικώς²⁰⁵. Μόνον 2,8% τῶ νφοιτητῶν είναι της γνώμης ότι τούτο το μάθημα είναι έντελως άχρηστον και άνωφελές· διά τους 28,4% δέν έχει το μάθημα τούτο μεγάλην σημασίαν. Μία παρεμφερής μελέτη εις την Δυτικὴν Γερμανίαν αποδεικνύει ότι το 9% των Γερμανῶν φοιτητῶν δέν δεικνύουν ένδιαφέρον πρὸς το μάθημα αὐτό²⁰⁶.

Εἰς τον πίνακα 27 δίδομεν τους χαρακτηρισμούς διά τον καθηγητήν όπως ούτος παρουσιάζεται ένώπιον των φοιτητῶν.

* Συνέχεια εκ του προηγουμένου, σελ. 426.

Πίναξ 27. Ὁ Θεολόγος Καθηγητής.

Ὡς ἄνθρωπος ἐπὶ τοῖς %	Ὡς διδάσκαλος ἐπὶ τοῖς %	Ἡ μόρφωσις του ἐπὶ τοῖς %
Κακός 4,2	Κακός 5,7	Μικρά 8,6
Ἀδιάφορος 3,5	Καλός 3,5	Καλή 4,9
Καλός 12,1	Μερικῶς καλός 2,1	
Πολύ καλός 3,5	Πολύ καλός 12,1	Πολύ καλή 9,9
Ἐξαιρετικός 6,4	Ἐξαιρετικός 7,1	Ἐξαιρετική 7,1
α+β καλός 26,3	α+β καλός 19,9	α+β καλή 32,1
α+β κακός 2,1	α+β κακός 4,2	α+β χαμηλή 2,8
α κακός, β καλός 41,2	α κακός, β καλός 44,7	α ἀδύνατος, β καλή 33,2
Οὐδεμία κρίσις 0,7	Οὐδεμία κρίσις 0,7	Οὐδεμία κρίσις 1,4
Σύνολον 100,0	Σύνολον 100,0	Σύνολον 100,0

Οἱ φοιτηταὶ εἶναι ἀπὸ τοὺς θεολόγους καθηγητὰς των:

1. Εὐχαριστημένοι	48,2%
2. Δυσारेστημένοι	7,1%
3. Μὲ τὸν ἓνα ναὶ καὶ μὲ τὸν ἄλλον ὄχι	41,9%
4. Οὐδεμία κρίσις	2,8%
Σύνολον:	100,0%

Πῶς συμβαίνει νὰ εἶναι οἱ φοιτηταὶ αὐτοὶ δυσारेστημένοι ἀπὸ τὸν καθηγητὴν θεολόγον των; Ποιοὶ εἶναι οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους οὗτοι δὲν εἶναι εὐχαριστημένοι; Ποῖαι εἶναι αἱ σπουδαιότεραι κατηγορίαι ἐναντίον τοῦ θεολόγου καθηγητοῦ; Ἐνταῦθα κατατάσσομεν τὰς ἀπόψεις τῶν φοιτητῶν διὰ νὰ δώσωμεν μίαν εἰκόνα τοῦ θεολόγου καθηγητοῦ.

2. Ὁ κακός θεολόγος καθηγητής

α. Ὡς ἄνθρωπος. Ὅταν μία φοιτήτρια τῆς ἱατρικῆς ἠρωτήθη ἔαν εἶναι εὐχαριστημένη ἢ ὄχι ἀπὸ τὸν θεολόγον καθηγητὴν τοῦ Γυμνασίου της ἀπήντησεν: «Ὅχι, μὲ κανέναν δὲν εἶμαι εὐχαριστημένη» (συν. 78).

Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφιβάλῃ, ὅτι ἐνταῦθα ὑπάρχει μία προκατάληψις. Ὅμως αἱ συνηθέστεραι κατηγορίαι ἐναντίον τῶν θεολόγων καθηγητῶν ἀναφορικῶς μὲ τὴν συμπεριφορὰν των εἰς τὸ σχολεῖον, εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ εἰς τὴν οἰκογένειάν των εἶναι αἱ ἑξῆς: οὗτοι εἶναι ἐγωῖσταί, ἀγενεῖς, ἄγριοι, νευρικοὶ, θάρβαροι, εἴρωνες καὶ μισότρελλοι.

Ἄλλαι κατηγορίαι εἶναι: ἡ φιλαργυρία, οἰνοποσία, χονδρότης καὶ κακοβουλία. Χαρακτηριστικαὶ εἶναι αἱ ἐκφράσεις τῶν φοιτητῶν αἱ ὁποῖαι περιέχουν τὰς κατηγορίας ταύτας τὰς ὁποίας ἡμεῖς δίδομεν αὐτολεξεί: «ἦταν ἓνας ἀνάξιος, ἀμόρφωτος, ἐντελῶς ἀνίκανος γιὰ τὴν ἐργασίαν τὴν ὁποίαν ἔκανε· ἡ οἰκογένειά του ἦταν διαλελυμένη» (συν. 10). «Ἦταν πείσιμων, ἄδικος, μεροληπτικός, ὄλο προκατήληψι καὶ ἡ οἰκογενειακὴ του ζωὴ ἦταν ἀνώμαλη, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι αὐτὸς εἶχε μίαν ἱεράστιαν μόρφωσι» (συν. 47)· ὁ ἴδιος φοιτητὴς κρίνει τὸν δεύτερον καθηγητὴν θεολόγον: «ἦταν ἠθικός, πρότυπο». «Τὰ σχολεῖα, γράφει Ἕλληγ διδάσκαλος, εἶναι ἀπὸ τὴν μικροτέραν ἕως τὴν μεγαλυτέραν βαθμίδα ἐργαστήρια τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. . . καὶ γενικῶς ἐργαστήρια διὰ τὴν μετάδοσιν καὶ ἐξέλιξιν τοῦ πολιτι-

σμού»²⁰⁷. Αναμφιβόλως αὐτὸς εἶναι ὁ ἀπώτερος σκοπὸς τῶν σχολείων, ἐὰν ὅμως μὲ τοιούτους διδασκάλους δύνανται νὰ ἐπιτύχουν τὸν σκοπὸν των, τοτοῦ εἶναι ἄλλο θέμα.

β) Ὡς διδάσκαλος. Οἱ φοιτηταὶ ἐκλήθησαν νὰ ἐκφέρουν τὴν γνώμην των ἀναφορικῶς μὲ τὴν μὀρφωσιν τοῦ καθηγητοῦ θεολόγου των. Καὶ εἰς τὸν τομέα αὐτὸν αἱ ἀπόψεις των παρουσιάζουν μεγάλην ποικιλίαν. Ἀρχικῶς θὰ περιγράψωμεν τὸν κακὸν καθηγητὴν θεολόγον.

Ἡ ἀποψὶς ἐνὸς φοιτητοῦ «... ἦταν σκάρτος ἀπὸ ὄλες τὶς ἀπόψεις» (συν. 128) οὐδὲν σχόλιον χρειάζεται. Ἡ πρώτη καὶ συνήθης κατηγορία ἐναντίον τοῦ καθηγητοῦ θεολόγου εἶναι ἡ ἀδικία· ὡς δευτέρα ἀκολουθεῖ ἡ ἔλλειψις κατανοήσεως τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας καὶ ἡ ὑπερβολικὴ αὐστηρότης. Ἄλλαι κατηγορίαι τοῦ θεολόγου καθηγητοῦ αἱ ὁποῖαι μειώνουν τὸν ρόλον του ὡς διδασκάλου καὶ ὡς μεσολαβητοῦ μιᾶς ὑψηλῆς ιδέας εἶναι ἡ ὑποκρισία, ἡ ἀνάμειξις εἰς τὴν πολιτικὴν, ἡ ἀνία μὲ τὴν ὁποῖαν οὗτος διδάσκει κ.ἄ. Διὰ μίαν καθηγήτριαν θεολόγον ὡς ἐξῆς ἐξεφράσθη μία φοιτήτρια: «Δὲν εἶχε κανένα κῦρος, δὲν ἦταν σοβαρὴ, δὲν εἶχε καμμιὰ ὄρεξι, καμμιὰ κατανόησι, ἐπιπόλαια, χωρὶς καμμιὰ ἀξιοπρέπεια» (συν. 84). Τὸ ὅτι τέτοιοι καθηγηταὶ ὑπάρχουν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους κλάδους τοῦ Γυμνασίου²⁰⁸, τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ δικαιολογίαν τῆς συμπεριφορᾶς αὐτῆς. Ὁ Α. Flitner χαρακτηρίζει τὴν διδακτικὴν καὶ τὴν ψυχολογίαν τοῦ μαθήματος τῶν Ὁρησκευτικῶν καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν ὡς ἀνεπαρκῆ²⁰⁹. Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου καὶ τὰς κοινωνικὰς ἀλλαγὰς δεικνύουν μερικοὶ φοιτηταὶ μίαν ἀλλαγὴν εἰς τὴν κρίσιν των περὶ τοῦ καθηγητοῦ Θεολόγου των. Οὕτω εἶπεν ἓνας φοιτητὴς: «Ὁ καθηγητὴς μου ἦταν ἀγενῆς, ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἀδικος, προσκολλημένος στὸ ἐγχειρίδιο, χωρὶς καμμιὰ καλὴ πλευρά. Σήμερα ὅμως τὸν δικαιολογῶ» (συν. 20). Ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον εἶπεν ἄλλος φοιτητὴς: «τότε ἤμουν εὐχαριστημένος, τώρα ὅμως ὄχι, διότι δὲν ἔμαθα τόσα πράγματα ὥστε νὰ μπορῶ νὰ λύνω τὰ προβλήματά μου» (συν. 124). Μίαν θέσιν μεταξὺ τῶν ἀπόψεων δεικνύει ἡ συμπεριφορὰ δύο φοιτητῶν: «Δὲν εἶμαι οὔτε εὐχαριστημένος οὔτε δυσανεστημένος διότι δὲν ἔμαθα ἀρκετὰ πράγματα» (συν. 134, 141).

Πρὶν εἰσελθῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ιδεώδους καθηγητοῦ θεολόγου, εἶναι ὀρθὸν γὰ ἀναφέρωμεν ἀπόψεις φοιτητῶν, αἱ ὁποῖαι δεικνύουν μίαν ἀντίθεσιν ἀναφορικῶς μὲ τὴν μὀρφωσιν τῶν καθηγητῶν καὶ τὴν συμπεριφορὰν των: «Ἦταν πάρα πολὺ μορφωμένος ἀλλὰ καὶ πολὺ ἐγωῖστος» (συν. 83). «Ἔίχε μία τεραστία μὀρφωσι, ἐν τούτοις δὲν αἰσθανόμουν γι' αὐτὸν κανένα σεβασμὸ, οὔτε σὰν διδάσκαλο οὔτε σὰν ἄνθρωπο» (συν. 10). «Ἦταν μὲν γνώστης τῆς ἐπιστήμης του, συγχρόνως ὅμως δυσνόητος, κακὸς» (συν. 14).

3. Ὁ καλὸς καθηγητὴς θεολόγος.

α) Ὡς ἄνθρωπος. Ὑπάρχουν πολλοὶ θεολόγοι καθηγηταὶ διὰ τοὺς ὁποίους θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ χρησιμοποίησιν τοὺς λόγους τοῦ λόρδου Brooughams: Προσοχή, κύριοι, ὁ διδάσκαλος δὲν εἶναι εἰς τὸ σπῆτι του»²¹⁰. Λαμβάνει κανεὶς αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν ἐὰν ἀκούσῃ τὰς ἐκφράσεις πολλῶν φοιτητῶν περὶ τοῦ καθηγητοῦ του. Ἐπτά φοιτηταὶ συμφωνοῦν κατὰ λέξιν εἰς τὴν κρίσιν των: «ὁ θεολόγος καθηγητὴς μου ἦταν τέλειος»· ἄλλοι χρησιμοποιοῦν διὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ καθηγητοῦ των ἐκφράσεις ὅπως: «ἄψογος», «πολὺ εὐγενῆς», «ἐξαιρετικὸς», «ὅπως ἓνας πατέρας», «παράδειγμα, χαρακτήρας» κ.ἄ., ὅμοια.

Ὅπως εἰς τὸν κακὸν θεολόγον οὕτω καὶ ἐνταῦθα παρατηροῦν οἱ φοιτηταὶ τὸν ρόλον τοῦ καθηγητοῦ των ὡς οἰκογενειάρχου καὶ τὸν βρίσκουν ἀξιέπαινον. Ἄλλοι πάλιν θεωροῦν σπουδαίαν τὴν ἠθικὴν του προσωπικότητα καὶ τὴν ὄλην του συμπεριφορὰν. Ὑπάρχει τὸ παιδαγωγικὸν ἀξίωμα ὅτι ἡ καλύτερα μέθοδος εἶναι ὁ καλὸς

διδάσκαλος. Τὴν ἐπαλήθευσιν τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ διίδη ἀπὸ τὰς ἐκφράσεις τῶν φοιτητῶν: «Μᾶς ἔπειθε μὲ τὸν καλὸ του χαρακτήρα» (συν. 86) ἢ «ἡ καθηγήτριά μας γνώριζε μόνον τὰ στοιχειώδη τῆς Θρησκείας, ἡ συμπεριφορὰ τῆς ὅμως εἶχε μίαν πειστικὴν δύναμι. . .» (συν. 43). Ἀκόμη μίαν παραπομπὴν εἰς τὰς ἐκφράσεις τῶν φοιτητῶν ἢ ὁποῖα δεικνύει ὅτι μεταξὺ τῶν θεολόγων καθηγητῶν — ὅπως καὶ μεταξὺ ἄλλων καθηγητῶν καὶ ὑπαλλήλων — ὑπάρχουν ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι παίζουσι τὸν ρόλον των κατὰ τρόπον ὑποδειγματικόν: «Ὁ καθηγητὴς μου ἦταν σοβαρὸς ἄνθρωπος, μὲ κύρος, μὲ χαρακτήρα, μὲ πολλαπλὰ ἐνδιαφέροντα, μὲ γνώσεις. Ἦταν σὲ θέσση νὰ ἀπαντήσῃ σὲ ὅλες τὶς ἐρωτήσεις μας μὲ εὐστροφία» (συν. 84).

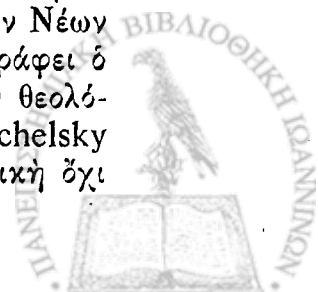
β) Ὡς διδάσκαλος. Μερικαὶ ἐκφράσεις τῶν φοιτητῶν ὅπως αἱ ἀκόλουθοι εἶναι ἐκτάκτως τιμητικαὶ διὰ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ καθηγητοῦ θεολόγου: «Ἀνήκει στοὺς καλυτέρους διδασκάλους τοὺς ὁποίους ἔχω ποτὲ συναντήσει» (συν. 51), «ἦταν μίαν προσωπικότης, ἕνας ἐξαιρετικὸς ἄνθρωπος» (συν. 27). «Ἦταν ἕνας πάρα πολὺ καλὸς ἄνθρωπος, γεμάτος ἀνθρωπιὰ καὶ καλωσύνη, ἕνας πραγματικὸς δάσκαλος ποὺ ἐργαζόταν μὲ ἀνθρωπιὰ καὶ παιδαγωγικὸ σύστημα» (συν. 7). Οἱ φοιτηταὶ τονίζουν τὴν δύναμιν πειστικότητος, τὸ πνεῦμα καλωσύνης, τὴν ρεαλιστικότητα καὶ τὴν ψυχολογικὴν ἱκανότητα τοῦ διδασκάλου των. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ κυρίως τονίζουν οἱ φοιτηταὶ εἶναι ἡ διδακτικὴ ἱκανότης πολλῶν θεολόγων καθηγητῶν των: «Πολὺ μορφωμένος», «ἀπέραντες γνώσεις», «πλούσιος ἀπὸ μὀρφωσι» εἶναι μερικαὶ ἀπὸ τὰς ἐκφράσεις τὰς ὁποίας οἱ νέοι ἄνθρωποι χρησιμοποιοῦν διὰ τὸν θεολόγον καθηγητὴν των. «Οἱ δρόμοι τῆς ζωῆς δὲν εἶναι γνωστοὶ εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, οὔτε ἡ ἀρχή, οὔτε ἡ πορεία οὔτε τὸ τέλος. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν χρειάζεται κανεὶς πραγματικοὺς ἀρχηγούς οἱ ὁποῖοι νὰ γνωρίζουσι»²¹¹. Ἡ δύναμις τῆς γνώσεως ἐνθουσιάζει κυρίως τοὺς φοιτητάς. Ἡ πλειονότης τῶν φοιτητῶν περιμένει ἀπὸ τὸν θεολόγον καθηγητὴν μίαν δύναμιν γνώσεως ἀνευ τῆς ὁποίας δὲν δύναται οὗτος νὰ φθάσῃ τὴν ιδεώδη μορφήν τοῦ καθηγητοῦ περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται ἀμέσως λόγος.

4. Ὁ ιδεώδης θεολόγος καθηγητής.

α) Ὡς ἄνθρωπος. Εἰς τὰς βασικὰς ιδιότητας ἑνὸς ιδεώδους διδασκάλου ἀνήκει ὁ ἀνθρωπισμὸς. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἰδικῆς μας ἐρεῦνης μόνον, εἶναι ἐπίσης συμπέρασμα καὶ ἄλλων παρομοίων ἐρευνῶν²¹². «Πρέπει νὰ εἶναι ἄνθρωπος, ὀφείλει νὰ ἀγαπᾷ τοὺς μαθητάς» αὕτη εἶναι ἡ πρώτη προϋπόθεσις τὴν ὁποίαν ζητοῦν οἱ φοιτηταὶ πρὸ πάσης ἄλλης ιδιότητος τοῦ διδασκάλου. Ὡς ἐκφρασις τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἔρχεται ἡ ἀγάπη καὶ ἡ εὐγένεια.

Ὡς ἄνθρωπος, ὡς χριστιανὸς καὶ ἀντιπρόσωπος μιᾶς ἰδεολογίας πρέπει οὗτος νὰ εἶναι πιστός. «Ὄφειλει νὰ ζῆ ὁ ἴδιος πρῶτα τὴν πίστιν» (συν. 27), «ὅ,τι λέει ὀφείλει νὰ τὸ πιστεύῃ» (συν. 48, 68). Ὡς παράδειγμα τῆς πίστεως αὕτης ὀφείλει νὰ διάγῃ μίαν ἠθικὴν ζωὴν. Πρέπει νὰ ἔχῃ ἕνα ἄψογον χαρακτήρα (πολλὰ συν.) ἐπὶ πλέον ἀνήκει εἰς τὰς βασικὰς ιδιότητας ἔναντι τῶν μαθητῶν καὶ ἡ εὐλιχρῖνεια.

Ὅπως ὁ ἱερεὺς, οὕτω καὶ ὁ θεολόγος καθηγητὴς ὀφείλει νὰ εἶναι ἕνας κοινωνικὸς ἄνθρωπος. Ἐξ ἐκ τῶν ἐρωτηθέντων τὸ ἐζήτησαν μὲ ἔμφασιν. Ἐὰν κάθε ἄνθρωπος ὀφείλῃ νὰ εἶναι ἐνήμερος τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τοῦτο πολὺ περισσότερο εἶναι καθήκον τοῦ θεολόγου καθηγητοῦ. «Ἡ πλειονότης τῶν σημερινῶν Νέων μας καὶ πιθανῶς ἕνα μέγα ποσοστὸν τῶν ἠλικιωμένων τῆς Δυτ. Γερμανίας γράφει ὁ T. Wilhelm εἶναι κοινωνικῶς ὑποσιτιζόμενοι»²¹³. Οἱ μαθητὰι ζητοῦν ἀπὸ τὸν θεολόγον καθηγητὴν των νὰ ἔχῃ γνώσεις κοινωνιολογικάς. Ὁ κοινωνιολόγος Schelsky προχωρεῖ ἀκόμη περισσότερο· προτείνει ἢ Κοινωνιολογία νὰ γίνῃ ὑποχρεωτικὴ ὄχι

μόνον δι' όλους τους καθηγητικούς κλάδους των Πανεπιστημιακών Σχολών και των Παιδαγωγικών Ἀκαδημιῶν ἀλλὰ ἀκόμη και διὰ τους μαθητάς²¹⁴, διότι, ὅπως ὑποστηρίζει, «ἡ Κοινωνιολογία γίνεται ἡ βάση τῆς Παιδαγωγικῆς»²¹⁵.

Και αἱ οἰκογενειακαὶ σχέσεις τοῦ θεολόγου καθηγητοῦ θεωροῦνται ὡς κάτι τὸ σημιαντικόν, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐταὶ δὲν ἔχουν ἄμεσον σχέση μετὰ τὴν ἀσκήσιν τοῦ ἐπαγγέλματός του. Πολλοὶ τονίζουν ὅτι ὁ θεολόγος δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄγαμος καὶ ἡ οἰκογένειά του πρέπει νὰ χαίρη καλῆς φήμης. Φαίνεται πῶς οἱ φοιτηταὶ προσέχουν πῶς ὁ θεολόγος καθηγητῆς θέτει εἰς ἐφαρμογὴν τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν εἰς τὴν οἰκογενειακὴν του ζωὴν. Τὸ ὅτι ἡ ἀταξία εἰς τὴν οἰκογένειάν του γεννᾷ τὴν ἀποστροφὴν πρὸς αὐτά, τὰ ὁποῖα οὗτος διδάσκει, εἶναι εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἐμφανέστατη.

β) Ὡς διδάσκαλος. Ἐὰν προσπαθῶμεν νὰ παρουσιάσωμεν μίαν εἰκόνα τοῦ τελείου κατὰ τὸ δυνατόν θεολόγου καθηγητοῦ, ὡς οἱ φοιτητὴ τὸν φαντάζονται, ἡ μόρφωσίς του καὶ αἱ ἐν γένει γνώσεις, τὰς ὁποίας οὗτος ὀφείλει νὰ κατέχη, ἔρχονται εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν. Μόνον μία φοιτήτρια τῆς Νομικῆς ἐζήτησεν βασικῶς τὴν ἐσωτερικὴν καλλιέργειαν τοῦ θεολόγου καθηγητοῦ καὶ ὄχι τὰς γνώσεις: «Πρέπει πρῶτα νὰ εἶναι ἕνας καλὸς διδάσκαλος μετὰ ἐκλεπτυσμένον ἐσωτερικὸν κόσμον. Ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἀποκτήσῃ τὶς γνώσεις καὶ ἀργότερα, αὐτὸ εἶναι κάτι πού τὸ ἀποκτᾷ κανεὶς μετὰ τὸν καιρὸ· στὴν ἡλικία αὐτὴ πρέπει νὰ ἀναπτυχθῇ ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος τοῦ μαθητοῦ» (συν. 10). Χωρὶς νὰ παραβλέπουσιν τὸν χαρακτῆρα τοῦ καθηγητοῦ θεολόγου ὡς προτύπου, ζητοῦν οἱ φοιτηταὶ ἀπὸ αὐτὸν μίαν μεγάλην μόρφωσιν καὶ ἐκπαίδευσιν. Ἡ ἀναγκαιότης τῆς διαδόσεως τῶν γνώσεων εἰς τὰς εὐρυτέρας μάζας, τὰ πνευματικὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς μας, αἱ θαυμασταὶ πρόοδοι τῶν τεχνικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνικῆς ἀπαιτοῦν ἀνάλογον πνευματικὸν ἐξοπλισμὸν τοῦ θεολόγου καθηγητοῦ. «Πρέπει νὰ εἶναι ἕνας βαθὺς γνώστης τῆς ἐπιστήμης του, καλὸς χειριστῆς τοῦ λόγου μετὰ δύναμιν πειθοῦς καὶ γενικῶς πρέπει νὰ εἶναι τόσο ἐξοπλισμένος ὥστε νὰ μπορῇ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς ἀπειροὺς ἐχθροὺς τῆς Θρησκείας» (συν. 14). «Ὄφειλε νὰ κατέχη ὄχι μόνον γνώσεις τῆς εἰδικότητός του, ἀλλὰ καὶ γνώσεις γιὰ διάφορα θέματα καὶ γεγονότα τῆς συγχρόνου κοινωνίας ἐπακριβῶς. Ὁλόκληρη ἡ συμπεριφορὰ του πρέπει νὰ διακρίνεται γιὰ τὴν ἀπλότητά της καὶ νὰ εἶναι ἕνας κοινωνικὸς ἄνθρωπος μετὰ γνώσεις ἀπέραντες γιὰ τὴν θρησκεία, τὶς ὁποῖες αὐτὸς ὀφείλει νὰ θέτῃ σὲ ἐφαρμογὴ» (συν. 124). Ἐκτὸς τῶν γνώσεων περὶ τῆς Θρησκείας τὰς ὁποίας ὀφείλει νὰ ἔχη ἕνας καθηγητῆς θεολόγος, ὀφείλει οὗτος ἐπίσης νὰ ἔχη γνώσεις τῆς Ψυχολογίας τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας. «Πρέπει νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ μπαίνει στὴν ψυχὴ τοῦ μαθητοῦ, ὀφείλει νὰ εἶναι φίλος τοῦ μαθητοῦ καὶ νὰ κατέχη γνώσεις ψυχολογικὰς ἰδιαιτέρως γιὰ τὴν ἡλικία τῶν μαθητῶν του» (συν. 25). «Ὄφειλε νὰ εἶναι πολὺ μορφωμένος· στὶς ἀνώτερες τάξεις τοῦ Γυμνασίου νὰ μὴ συμπεριφέρεται ὡς πρὸς τὰ παιδιά» (συν. 30), «οἱ γνώσεις του περὶ τῆς Ψυχολογίας πρέπει νὰ ἐξυπηρετοῦν μαζί μετὰ τὴν ἀγάπην του πρὸς τοὺς μαθητάς τὸν παιδαγωγικὸν σκοπὸν. Ἡ ἀπρόσεκτη συμπεριφορὰ τοῦ καθηγητοῦ θεολόγου δεικνύει ὅτι ἡ ἱκανότης, ἡ κοινωνικὴ θέσις, ἡ ἡλικία, αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις μέσα εἰς τὰς ὁποίας ζῇ ὁ μαθητῆς, ὀφείλει νὰ τὰ κατανοῇ διότι ἄλλως δὲν δύναται νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὸ ἔργον του. Διὰ τῆς ἱκανότητός του νὰ εἰσέρχεται εἰς τὰ προβλήματα τοῦ μαθητοῦ, νὰ δημιουργῇ γεφυρώματα διὰ τῶν ὁποίων θὰ καλύπτεται τὸ χάος μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ μαθητοῦ» (συν. 45, 73).

Τὸ ὅτι εἰς τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν καθὼς καὶ εἰς τὰ ἄλλα μαθήματα ὁ μαθητῆς βαθμολογεῖται, ἔχει συχνὰ δυσαρέστους συνεπειάς. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὀφείλει ὁ θεολόγος καθηγητῆς νὰ εἶναι ἰδιαιτέρως προσεκτικὸς καὶ δίκαιος (συν. 20, 65, 68). Οὗτος ὀφείλει νὰ μὴ ἐπηρεάζεται ἀπὸ διάφορα δεδομένα κατὰ τὴν βαθμολογίαν (οἰκονομικά, πολιτικά, προσωπικά κ.ἄ.) (συν. 6, 17, 55). Βασι-

κόν δια τόν θεολόγον καθηγητήν είναι νά δημιουργή κλίμα κύρους, διότι ἄλλως ὑποφέρει ὄχι μόνον ἡ θέσις του ἔναντι τῶν μαθητῶν καί τῶν συναδέλφων του ἀλλά ὑποτιμῶνται καί υποβιάζονται εἰς τὰς συνειδήσεις αἱ ἀξίαι τὰς ὁποίας οὗτος διδάσκει (συνς 49, 66, 122). Συχνά ἡ ἔλλειψις γοήτρου καί προσωπικοῦ κύρους καθιστοῦν τόν καθηγητήν παιγνίδι εἰς χεῖρας τῶν μαθητῶν· τοῦτο φαίνεται καί ἐκ τῆς κριτικῆς τῆν ὁποίαν ἀσχεῖ μία φοιτήτρια τῆς Νομικῆς περὶ τοῦ καθηγητοῦ τῆς: «Ὡς ἄνθρωπος ἦταν καλός. Δέν ἤξερε ὅμως νά ἀξιολογήσῃ τίς γνώσεις του. Ἦταν ἄβουλες τόσο πολὺ ὥστε ἦταν ἓνα παιγνίδι στὰ χέρια μας, ἰδιαιτέρως στὴν τελευταία τάξι» (συν. 41). Ἀναμφιβόλως τὸ κύρος εἶναι μία τῶν σπουδαιοτέρων ἱκανότητων τοῦ διδασκαλικοῦ ἀξιώματος. Μερικοὶ καθηγηταί, οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦν νά κατορθώσουν τοῦτο μὲ διάφρα ἄλλα μέσα, ἐπιτυγχάνουν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον. Διὰ τὴν ἐπίτευξιν αὐτοῦ πρέπει νά ὑπάρχῃ σοβαρότης. Τέλος οὗτος ὀφείλει νά εἶναι ἠπιος, γλυκός, πρᾶος (συν. 91), ἐν τούτοις τοῦτο δέν ἀποκλείει ἓνα βαθμὸν αὐστηρότητας. «Πρέπει νά εἶναι λιγάκι αὐστηρὸς» (συν. 54, 65, 133), διότι ἄνευ αὐστηρότητας δέν δύναται νά ἐπιτελέσῃ τὸ ἔργον του· ὅμως ἡ αὐστηρότης του αὐτῆ πρέπει νά ἔχῃ ὠρισμένα ὅρια. Οὗτος καθίσταται ἓνα ἀστεῖον πρόσωπον τόσο ἄνευ αὐστηρότητας ὅσον καί μὲ ὑπερβολικὴν αὐστηρότητα. Τοῦτο εἶναι σαφές εἰς τοὺς φοιτητὰς δι' αὐτὸ ἐξηγοῦν: «Ὄφειλε νά μὴν εἶναι ὑπερβολικὰ αὐστηρὸς» (συν. 34).

Τρεῖς φοιτηταί εἶναι τῆς γνώμης ὅτι ὁ θεολόγος καθηγητὴς πρέπει νά εἶναι ἐκσυγχρονισμένος. Τοῦτο δέν σημαίνει ὅτι οὗτος ὀφείλει νά παραμελῇ τὰς βασικὰς ἀξίας, ἀλλὰ ὅτι οὗτος τὰς ἀξίας ταύτας ὀφείλει νά ἐρμηνεύῃ ὀρθῶς εἰς τὴν σύγχρονον πραγματικότητα. Ἀκριβῶς ἡ ἀπαιτουμένη τεραστία μὀρφωσις περιλαμβάνει τὴν γνώσιν τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος. Πέντε φοιτηταί ἀπαιτοῦν ἀπὸ τόν καθηγητήν νά εὑρίσκειται «πάνω στὸ στερεὸ ἔδαφος τῆς πραγματικότητος». Πολλὰς φορὰς δημιουργοῦνται προβλήματα μεταξύ τῶν μαθητῶν καί τῶν καθηγητῶν ὄχι ἐξ αἰτίας τῆς προσωπικότητος τοῦ καθηγητοῦ ἀλλὰ ἀπὸ τὸ εἶδος διδασκομένου ἀντικειμένου τὸ ὁποῖον ὀφείλει ὁ καθηγητὴς νά ἐρμηνεύσῃ. Ὑποστηρίζεται ὅτι: «ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δέν ἀντιμετωπίζει τὴν σύγχρονον κοινωνίαν»²¹⁶, ὁ θεολόγος καθηγητὴς ὅμως ὁ ὁποῖος εἶναι καλῶς πληροφορημένος διὰ τὴν σύγχρονον πραγματικότητα ἢμπορεῖ διὰ τῆς προσωπικότητος του νά συμβάλῃ εἰς τὴν ἐπίλυσιν διαφορῶν ἀποριῶν τῶν μαθητῶν.

Εἰς τὴν ιδεώδη εἰκόνα τοῦ θεολόγου καθηγητοῦ ἀνήκει ἐπίσης μία φυσικὴ ιδιότης ἧτοι ἡ δύναμις τοῦ πείθειν καί ἡ ἱκανότης τοῦ μεταδίδειν. Καλὸς διδάσκαλος σημαίνει ὅτι δύναται τις νά μεταδώσῃ εἰς τοὺς ἄλλους ὅ,τι ὁ ἴδιος γνωρίζει. Διὰ τόν λόγον αὐτὸν εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἱκανότης τοῦ ὁμιλεῖν καί πείθειν (8 συνς). «Ὅπως ἐλέχθη, ὅταν κανεῖς εἶναι πεπεισμένος περὶ μιᾶς ιδέας, τοῦτο εἶναι μία προϋπόθεσις διὰ νά ἢμπορῇ νά πείθῃ τοὺς ἄλλους· καί τοῦτο τὸ ἔχουν κατορθώσει ἄρκετοὶ θεολόγοι καθηγηταί. Συχνὰ αἱ λέξεις μὀρφωσις, ἠθος, ἱκανότης νά πείθῃ, εὑρίσκονται τόσο συνδεδεμένα εἰς τὰς ἐκφράσεις τῶν φοιτητῶν, ὡς ἔαν αὐτὰ κεχωρισμένως νά μὴ ἔχουν καμμίαν ἀξίαν (συνς 12,22, 42, 70 κ.ἄ.).

Εἶναι γνωστὸν ἐν παιδαγωγικὸν ἀξίωμα ὅτι ὁ καθηγητὴς καί γενικῶς ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νά εἶναι φίλος τῶν μαθητῶν. Ἐπτα φοιτηταί ζητοῦν τοῦτο. «Αὐτὸς πρέπει νά εἶναι φίλος τοῦ μαθητοῦ» (συνς 37, 65), «ὀφείλει νά δημιουργῇ μίαν ψυχολογικὴν ἀτμόσφαιραν καί σύνδεσμον μεταξύ μαθητοῦ καί καθηγητοῦ» (συν. 67), «ὀφείλει νά ἔχῃ ἐπαφή μὲ τοὺς μαθητὰς του χρησιμοποιώντας ὡς ὄργανο τὴν ἀγάπην» (συν 127). «Κατ' οὐδένα λόγον πρέπει αὐτὸς νά ἀπογοητεύῃ τοὺς μαθητὰς φίλους του διὰ τῆς ἀναρμόστου συμπεριφορᾶς καί τῆς ἀσυνεποῦς ζωῆς του» (συνς 34, 135). Διὰ τὴν ἐπαφήν αὐτὴν μεταξύ τοῦ καθηγητοῦ καί μαθητοῦ γράφει ὁ T. Scherbach κατόπιν ἐρεῦνης: «εἶναι πολὺ διδασκτικὸν ὅτι εἰς τὴν ἐρευναν 62% ὄλων ὠ μαθητῶν θέλουν μίαν προσωπικὴν ἐπαφήν μὲ τόν καθηγητήν των ἐκτὸς τοῦ

σχολικοῦ χώρου. Μόνον 2% ἀπορρίπτουν τὴν ἐπαφὴν αὐτὴν, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι 36% δὲν ἔλαβον θέσιν εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν»²¹⁷.

Ἐν κατακλείδι ἀναφέρονται μερικὰ χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα ὀφείλει ὁ καθηγητὴς νὰ μὴ ἔχη διὰ νὰ εἶναι ἄξιος τῆς ἀποστολῆς του. Δὲν πρέπει νὰ εἶναι δογματικός, οὔτε μονολθικός, οὔτε μονόπλευρος (συν. 9, 44, 15). Δὲν πρέπει νὰ εἶναι φανατικός (συν. 89). Ἰδιαιτέρως οὗτος δὲν πρέπει νὰ ἐκτελῇ τὸ ἔργον ὡς μίαν χειρωνακτικὴν ἐργασίαν καὶ ὡς ἓνα ἐπάγγελμα πρὸς τὸ ζῆν (συν. 51), τοῦτο θὰ εἶχε πολὺ κακὰς συνεπείας. Ἐνας φοιτητὴς ἀναφέρει τὴν εἰκόνα τοῦ ιδεώδους καθηγητοῦ ὡς ἐξῆς: «ὀφείλει νὰ ἔχη πολλὰς γνώσεις γιὰ ὅλα τὰ θέματα, νὰ εἶναι ἠθικῶς τέλειος, νὰ παρουσιάζῃ μιὰ ἄψογη συμπεριφορὰ ἔναντι τῶν μαθητῶν του καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ νὰ δείχνῃ σὲ ὅλους πραγματικὴ ἀγάπη» (συν. 135).

11. Ὁ Ἐκκλησιασμός καὶ οἱ φοιτηταὶ

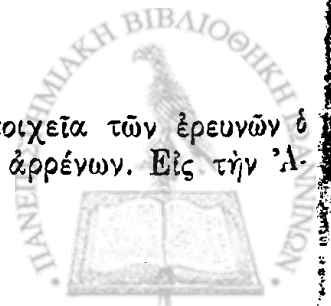
1. Γενικά. Ἡ συχνότης τοῦ ἐκκλησιασμοῦ τῶν φοιτητῶν εἶναι ἐν γνώρισμα τοῦ συνδέσμου των μὲ τὸν θεσμόν τῆς Ἐκκλησίας. «Ὁ συνηθέστερος δείκτης διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς συμπεριφορᾶς, φρονεῖ ὁ Kehrer, εἶναι ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν»²¹⁸. Ἀντιθέτως, λέγει ὁ Luckmann «οὐδόλως ἐπιτρέπεται νὰ συμπεραίνῃ κανεὶς ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτησίων ἐπισκέψεων τῆς θείας λειτουργίας ἀφελεῖς τύπους διὰ τὴν ποσοτικὴν κατανομήν τῆς θρησκευτικότητος»²¹⁹.

Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος βλέπει τὴν Ἐκκλησίαν ὡς ἓνα θεσμόν, ὁ ὁποῖος δὲν τὸν ὑποχρεώνει εἰς οὐδέν. Ὡς ἐκ τούτου βλέπουν οἱ φοιτηταὶ τὴν συμμετοχὴν των εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν ὡς κάτι τὸ ἐντελῶς ὑποκειμενικόν, κάτι τὸ προσωπικόν καὶ οὐδόλως ὡς μίαν ὑποχρέωσιν καὶ θέμα τάξεως²²⁰. Ἡ ἔλλειπής ἐκπλήρωσις τῶν θεσμῶν τῆς Ἐκκλησίας παραμένει ἐντελῶς ἀπαρατήρητος. Ὁ Köster εἰς τὴν ἐργασίαν του περὶ τῶν πιστῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας καλεῖ πιστοὺς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι συμμετέχουν εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν τοῦλάχιστον ἅπαξ τοῦ μηνός²²¹. Εἰς τὴν ἐρώτησιν του: Πρέπει ἓνας ἄνθρωπος νὰ πηγαίῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, διὰ νὰ εἶναι πραγματικὸς χριστιανός, ἀπήντησαν 53,2% τῶν πιστῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας Ὁχι καὶ 22,9% τῶν ὑπολοίπων, Ναι²²². Διὰ τὸν Luckmann ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν ἅπαξ τοῦ μηνός καὶ ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν θεῖαν κοινωνίαν τοῦλάχιστον δύο φορὰς τὸ ἔτος δεικνύει ὑψηλὸν βαθμὸν συμμετοχῆς εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας²²³. Θεωρητικῶς ὑπάρχει εἰς τοὺς κανόνας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τιμωρία ἢτοι κυρώσεις δι' ἐκείνους τοὺς χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι δὲν πηγαίνουν εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν τρεῖς συνεχόμενας Κυριακάς χωρὶς σοβαρὸν ἐμπόδιον²²⁴. Εἰς τὴν πράξιν ὅμως δὲν γίνεται διάκρισις μεταξὺ συμμετχόντων καὶ μὴ εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν.

Εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι πηγαίνουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἕνεκα κοινωνικῶν ὑποχρεώσεων ὡς εἶναι π.χ. τὰ μνημόσυνα, ἡ θάπτισις, ἡ στέψις καὶ ἡ κηδεῖα. Εὐρίσκει κανεὶς φοιτητὰς οἱ ὁποῖοι δὲν πηγαίνουν τακτικὰ εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν, ἀλλὰ ὅμως εὐκαιριακῶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν διὰ νὰ προσευχηθοῦν μόνοι κατὰ τὰς καθημερινὰς ἡμέρας ἢ καὶ κατὰ τὰς ὥρας ὅπου δὲν ὑπάρχει ἱεροτελεστία. Οἱ φοιτηταὶ αὐτοὶ συμφώνως πρὸς τὸ σχῆμα Köster δὲν δύναται νὰ τοποθετηθοῦν πουθενά.

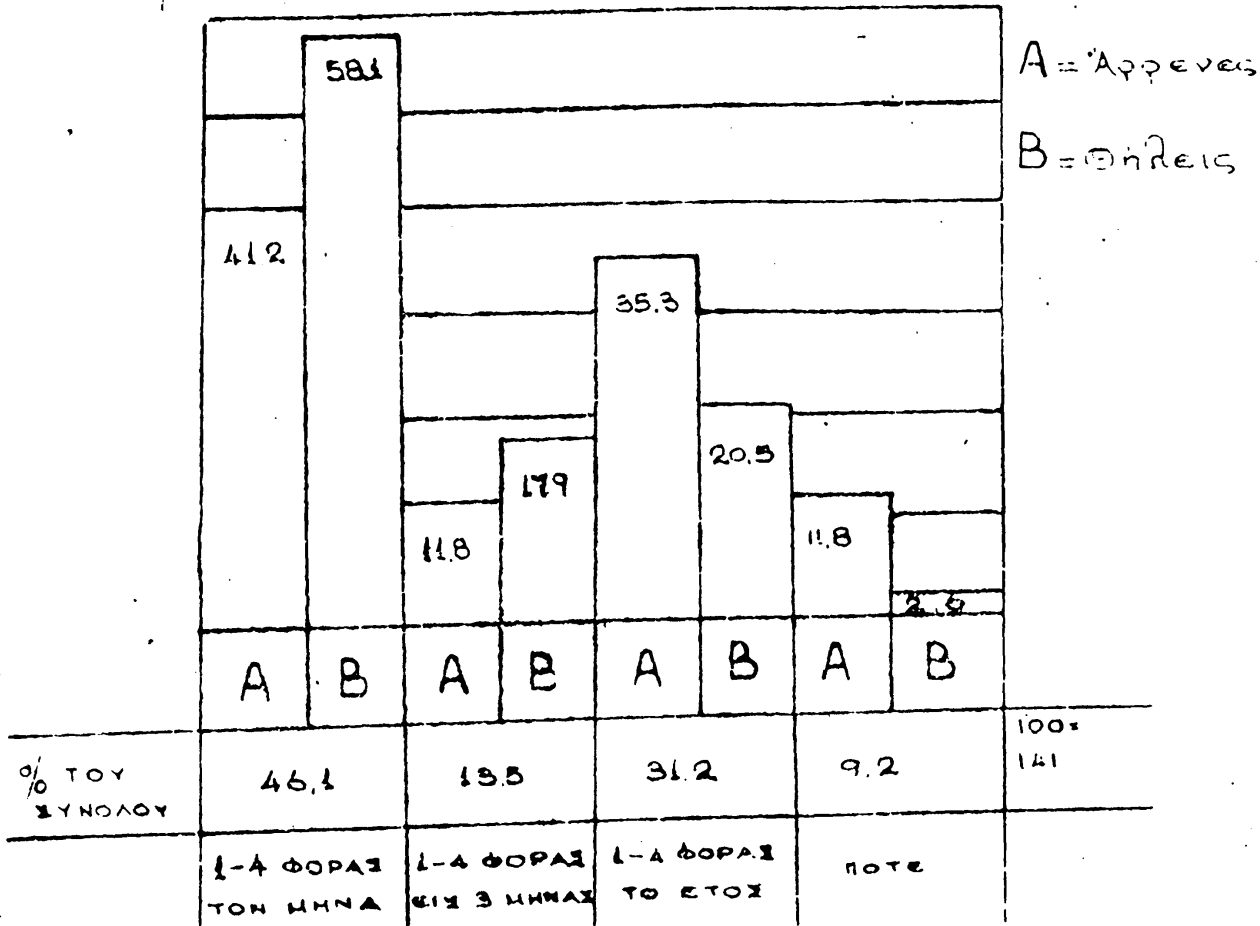
2. Κοινωνιολογικοὶ συντελεσταὶ τοῦ ἐκκλησιασμοῦ.

α. Φῦλον. Συμφώνως πρὸς ὅλα τὰ εἰς ἡμᾶς γνωστὰ στοιχεῖα τῶν ἐρευνῶν ὁ ἐκκλησιασμός τῶν θηλέων εἶναι συχνότερος ἀπὸ ἐκεῖνον τῶν ἀρρένων. Εἰς τὴν Ἁ-

μερικτήν ή αναλογία εύρίσκειται 1,25, εις την Άγγλίαν²²⁵ 1,5 και εις την έρευνά μας 1,4. «Πάσαι αι κοινωνιολογικαι έρευναι από τας χώρας της Κεντρικης Ευρώπης, γράφει ο Halbfeas, μάς πληροφορούν περι της μικροτέρας θρησκευτικης δραστηριότητος του άνδρος και γενικώς των νεαρών εναντι των θηλέων²²⁶. Εις τὸ σχήμα 12 παρουσιάζεται ή συμμετοχή των φοιτητών εις την θείαν λειτουργίαν.

Σχ. 12. Η συμμετοχή των φοιτητών εις την θείαν λειτουργίαν κατά φύλον.

Βλέπομεν ότι 41,2% των άρρένων και 58,1% των θηλέων φοιτητών πηγαίνουν εις την Έκκλησίαν 1 έως 4 φορές τόν μήνα. Η έρμηνεία του Köster ότι αι γυναίκες δεικνύουν μίαν μεγαλυτέραν ανάγκην διά κοινωνικότητα²²⁷, δύναται να επαληθεύεται μεταξύ των φοιτητριών μόνον ώρισμένως, διότι την ανάγκην της κοινωνικης επικοινωνίας τω νφοιτηριών την έκπληροι κατά μέγα μέρος ή συμμετοχή των εις την πανεπιστημιακήν ζωήν.

β) Ηλικία. Συγκρίνοντες την ηλικίαν των φοιτητών με όλας τας υπολοίπους ηλικίας βλέπομεν ότι ή ηλικία αυτή παρουσιάζει την μικροτέραν συχνότητα έκκλησιασμοῦ. Ο Β. Häring παρατηρεί: «Η παραμέλησις της συμμετοχής εις την θείαν λειτουργίαν αρχίζει να γίνεται αισθητή ήδη μεταξύ των 14 και 17 ετών και ή μεγαλυτέρα καμπή παρουσιάζεται μεταξύ των ετών 18 και 24»²²⁸. Συμφώνως προς τας απόψεις του Weyand ή ηλικία από 21 έως 27 ετών δεικνύει την ελαχιστοτέραν αναλογία συμμετοχής εις την θείαν λειτουργίαν και μάλιστα 17,9% εις τας βιομηχανικάς περιοχάς και 12,7% εις τας αγροτικάς περιοχάς²²⁹.

Βεβαίως οι αριθμοι αυτοι δεν δύναται να ισχύουν δι' όλας τας χώρας, διότι υπάρχει διαφορά συμμετοχής εις την θείαν λειτουργίαν μεταξύ καθολικῶν, προτε-

σταντών και ὀρθοδόξων²³⁰. Εἰς τὴν ἔρευνάν μας ὁ ἀριθμὸς συμμετοχῆς τῶν φοιτητῶν εἰς τὴν θεϊαν λειτουργίαν μειοῦται μὲ τὴν αὐξήσιν τῶν σπουδῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον.

γ) Προέλευσις φοιτητῶν - Ἐλεύθερος χρόνος.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκκλησιαζομένων φοιτητῶν οἱ ὅποιοι προέρχονται ἀπὸ μεγαλοπόλεις μὲ πληθυσμὸν πλεόν 80.000 κατοίκων εἶναι χαμηλότερος τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φοιτητῶν οἱ ὅποιοι προέρχονται ἀπὸ μικροτέρας πόλεις καὶ χωρία²³¹. Ἐπίσης χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι οἱ φοιτηταὶ οἱ ὅποιοι προέρχονται ἀπὸ χωρία κάτω τῶν 2.000 κατοίκων πηγαίνουν ὀλιγώτερον συχνὰ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τοὺς φοιτητὰς οἱ ὅποιοι κατάγονται ἀπὸ μεσαίας πόλεις μεταξύ 50 - 80 χιλ. κατοίκων. Οἱ φοιτηταὶ τῆς Ἰατρικῆς, Ὀδοντιατρικῆς καθὼς καὶ τῆς Φιλοσοφικῆς ἀνήκουν εἰς τὴν ὁμάδα ἐκείνην τῶν φοιτητῶν, οἱ ὅποιοι παρουσιάζουν μεγαλυτέρα συχνότητα συμμετοχῆς εἰς τὴν θεϊαν λειτουργίαν· τὸναντίον οἱ φοιτηταὶ τῆς Γεωπονολογικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Πολυτεχνείου εἶναι ἐκείνοι οἱ ὅποιοι ὀλιγώτερον πηγαίνουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

Ἡ ἀπασχόλησις κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐλευθέρου χρόνου δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας. Ὅσοι ἐπισκέπτονται τὸν κινηματογράφον, οἱ ἀναγνώσται ἐξωσχολικῶν βιβλίων, ὅσοι πηγαίνουν τακτικὰ περίπατον πηγαίνουν τακτικώτερον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν· φοιτηταὶ οἱ ὅποιοι καταναλίσκουν τὸν ἐλεύθερον χρόνον των χορεύοντες μοντέρνους χορούς, ἀνήκουν μεταξύ ἀκείνων οἱ ὅποιοι πηγαίνουν σπανιώτερον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Δέκα ἐκ τῶν ἑνδεκα φοιτητῶν οἱ ὅποιοι ἀνήκουν εἰς χριστιανικὰς ὀργανώσεις πηγαίνουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν κάθε Κυριακὴν καὶ τὰς μεγάλας ἑορτάς.

δ) Ἡ οἰκογένεια Ὅπως εἶδομεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ οἰκογενειακὴ προέλευσις τοῦ ἐρωτημένου εἶναι ἐν τῶν ἀποφασιστικωτέρων κοινωνιολογικῶν στοιχείων διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἰσχύει ἐπίσης καὶ διὰ τὸν ἐκκλησιασμὸν τῶν φοιτητῶν. Ἡ κτυπητὴ διαφορὰ ἐν σχέσει μὲ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατρὸς εἰς τὸν ἐκκλησιασμὸν τοῦ φοιτητοῦ, φαίνεται ἀπὸ τὴν σύγκρισιν παιδιῶν τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς ἔχουν ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα μὲ πτυχίον Πανεπιστημίου ἀλλ' ὄχι ἐλεύθερα²³² καὶ ἀφ' ἑτέρου μεταξύ μεσαίων καὶ κατωτέρων Δημοσίων ὑπαλλήλων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν παιδιῶν τῶν μικρῶν βιοτεχνῶν ἢ τῶν μεσαίων βιοτεχνῶν, ἐπαγγελματιῶν καὶ μικροεμπόρων δὲν ἀποκλίνει βασικῶς τοῦ συνόλου τῶν ἐκκλησιαζομένων. Ὁ Γάλλος Pinn²³³ εὔρεν ὅτι εἰς τὴν Γαλλίαν οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι ἀριθμητικῶς εἶναι περισσότεροι ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἐκκλησιάζονται τακτικώτερον μεταξύ ὄλων τῶν ἐπαγγελημάτων.

Ἐὰν σκεφθῶμεν ὅτι ὁ ἐκκλησιασμὸς τῶν ἐρωτηθέντων ἐξαρτᾶται πάρα πολὺ ἀπὸ τὸν ἐκκλησιασμὸν τῶν γονέων των, εἶναι σαφές διατὶ οὗτοι οἱ φοιτηταὶ εἶναι περισσότερον ἐκκλησιαζόμενοι.

Εἰς τὴν ἐρώτησιν διατὶ τὰ τέκνα τῶν ὑπαλλήλων ἐκκλησιάζονται σχετικῶς τακτικώτερον καὶ γενικῶς παρουσιάζουν μίαν περισσοτέραν δραστηριότητα εἰς τὴν θρησκευτικὴν των ζωὴν ἔχομεν ἤδη ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κεφαλαίου τούτου. Ἐὰν ἀμφότεροι οἱ γονεῖς εἶναι τακτικοὶ εἰς τὸν ἐκκλησιασμὸν, βλέπομεν ὅτι 56,1% τῶν τέκνων των εἶναι τακτικοὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἐὰν τὸναντίον ἀμφότεροι οἱ γονεῖς δὲν ἐκκλησιάζονται, βλέπομεν μόνον 19,3% τῶν τέκνων των μεταξύ τῶν ἐκκλησιαζομένων.

ε) Ἡ Ἐκκλησία. Μερικὰ στοιχεῖα ἀπὸ πλευρᾶς τῆς ἐκκλησίας δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας. Περίπου 20% τῶν ἐρωτηθέντων εἶπον ὅτι ὁ ἐκκλησιασμὸς των ἐπηρεάζεται ἀρνητικῶς ἢ θετικῶς ἀπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ ἱερέως τῆς ἐνορίας. Οὗτοι ἠρωτήθησαν ἐὰν καὶ εἰς ποίαν κατεύθυνσιν ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὸν ἱερέα τῆς ἐνορίας των ἀρνητικῶς ἢ θετικῶς. Εἰς τὸν πίνακα 28 παρουσιάζονται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς αἱ ἀπαντήσεις ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ.

Πίναξ 28. Θετική και αρνητική επίδρασις τοῦ ἱερέως τῆς ἐνορίας ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιασμοῦ τῶν μελῶν τῆς ἐνορίας.

Θετικῶς:	Εἰς ποσοστὰ ἐπὶ τοῖς %
Διὰ τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς του	46,8
Διὰ τῆς φιλανθρωπικῆς δραστηριότητός του	8,5
Διὰ τοῦ καλοῦ κηρύγματος	4,2
Διὰ τῆς καλῆς του φωνῆς	2,9
Ἀρνητικῶς:	
Ἔνεκα τῆς κακῆς του συμπεριφορᾶς γενικῶς	12,1
Ἔνεκα τῆς ἀναμειξέως του εἰς τὴν πολιτικὴν	2,9
Οὔτε ἀρνητικῶς οὔτε θετικῶς	11,3
Οὐδεμία ἀπάντησις	11,3
Σύνολον:	100

Εἶναι σαφές ὅτι ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ἱερέως διὰ τὸν ἐκκλησιασμὸν τῶν φοιτητῶν δὲν εἶναι ἕν ἀσήμαντον θέμα. Οὗτοι θεθαίως σπανίως ἀνέφερον ὅτι ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τῆς κακῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἱερέως, ἢ ἐπίμονος ὅμως ἀπαίτησις των διὰ καλυτέραν ἐκπαίδευσιν καὶ ἤθος τοῦ ἱερέως δεικνύει ἐμμέσως, ὅτι δὲν εἶναι εὐχαριστημένοι μετὰ τὴν παροῦσαν κατάστασιν. Εἰς τὰς περισσοτέρας ἐνορίας τὸ κήρυγμα εἶναι πολυτέλεια. Ὁ ἱερεὺς δὲν δύναται νὰ κηρύξῃ ἀναμφιβόλως τοῦτο εἶναι πολὺ προτιμώτερον ἀπὸ ἕν ἀνεπιτυχὲς κήρυγμα. Ἐὰν συνέβαινε τοιοῦτον τι θὰ εἶχομεν παρομοίαν κρίσιν ὡς αὐτὴν τὴν ὁποίαν ἀναφέρουν μερικοὶ νεαροὶ διὰ τοὺς ἱερεῖς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ὅταν λέγουν: «Ἐγὼ ἤμπορῶ μόνον νὰ εἰπῶ, ὅτι εἶμαι πολὺ χαρούμενος ὅταν δὲν ὑπάρχει κήρυγμα. . . διότι συνήθως ὁμιλεῖ κάποιος ἄνευ οὐδεμιᾶς σχέσεως διὰ τὸ ἕνα καὶ τὸ ἄλλο ζήτημα, ἐκτὸς ἐκείνου τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐὰν συμβαίη νὰ κηρύττουν τότε ἠθικο-λογοῦν ἀπλῶς καὶ ὑβρίζουν συνεχῶς. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ἔνεκα τοῦ ὁποίου ἐγὼ σπανίως πηγαίνω εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς ἐνορίας μου, πηγαίνω ὅμως συνήθως εἰς ἄλλην Ἐκκλησίαν τῆς πόλεως»²³⁴.

73% τῶν ἐρωτηθέντων εἶναι εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν μουσικὴν τῆς Ἐκκλησίας, οὗτοι διαμαρτύρονται ὅμως διὰ τὸν τρόπον ἐκτελέσεώς της. «Αἱ μεγάλαι Ἐκκλησίαι, γράφει ὁ H. Meschkowsky ἀπώλεσαν πλείστα τῶν μελῶν των, διότι ἐθεώρησαν σπουδαιότερας τὰς θεολογικὰς συζητήσεις ἢ τὸ βιβλίον τῶν ὕμνων διὰ τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς ὁμιλεῖ εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην»²³⁵.

Ἡ διάρκεια τῆς ἱερᾶς ἀκολουθίας, τοῦ Ὁρθρου καὶ τῆς θείας λειτουργίας εἶναι σχετικῶς μακρὰ· διαρκεῖ συνήθως περισσότερον τῶν δύο ὡρῶν²³⁶. Ὅπως παρατηρήσαμεν εἰς τὸν πίνακα 12,9,25% τῶν ἐρωτηθέντων οὐδέποτε ἐκκλησιάζονται, ἄλλοι 31,2% πηγαίνουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν 1 ἕως 4 φορὰς τὸ ἔτος. Διατί συμπεριφέρονται οἱ φοιτηταὶ οὗτοι κατὰ τοιοῦτον τρόπον; τί λέγουν; Ἀρχικῶς εἶναι ἐκεῖνοι οἱ φοιτηταὶ οἱ ὁποῖοι δὲν πιστεύουν καὶ ὡς ἐκ τούτου ὁ ἐκκλησιασμὸς δὲν ἔχει δι' αὐτοὺς σημασίαν καὶ δὲν χρειάζεται νὰ ἀναζητήσωμεν ἄλλους λόγους. Ὅταν οὗτοι ἠρωτήθησαν ὅπως ὅλοι οἱ φοιτηταὶ: «τί γνώμη ἔχετε περὶ τοῦ ἐκκλησιασμοῦ ἐνὸς χριστιανοῦ, εἶναι 1) ἀναγκαῖος β) χρήσιμος γ) ἀδιάφορος καὶ διατί;» (ἐρωτ. 29), ἔδωσαν θεθαίως μίαν ἀπάντησιν, ἢ ὁποία ὅμως δὲν ἔχει σχέσιν μετὰ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους, ἀλλὰ ἀφορᾷ τοὺς πιστεύοντας. Ἄλλοι ἔδωσαν διαφόρους ἀπαντήσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι δύσκολον νὰ ταξινομηθοῦν. Οὗτοι εὗρισκουν τὸν ἐκκλησιασμὸν ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου ὡς μὴ ἱκανοποιούντα²³⁷. Οὕτω ἀπήντησεν ἕνας φοιτητῆς: «οὐδέποτε πηγαίνω

εις την θείαν λειτουργίαν' πηγαίνω μόνον κάποτε - κάποτε μοναχός μου εις την 'Εκκλησίαν' δέν μπορῶ ἐκεῖ οὔτε νὰ συγκεντρωθῶ, οὔτε νὰ ὠφελθῶ κάτι ἀπὸ τὰ ψαλλόμενα, ἔχουν γίνει ὅλα τόσο τυπικά» (συν. 67). Ἕνας ἄλλος φοιτητής: «οὐδέποτε πηγαίνω εις τὴν 'Εκκλησίαν' δέν μὲ ἱκανοποιεῖ... Γιά τοὺς πνευματικῶς ἀκαλλιέργητους ὁ ἐκκλησιασμός εἶναι χρήσιμος, γιά τοὺς μορφωμένους ὅμως εἶναι κάτι τὸ ἀδιάφορον. Θὰ ἦτο ἴσως καλύτερον ἐάν ἐγίνετο κατὰ διαφορετικὸν τρόπον» (συν. 89). Ἕνα φοιτητής ὁ ὁποῖος ἐκκλησιάζεται τὸ Πάσχα καὶ τὰ Χριστούγεννα καὶ οὐδέποτε ἄλλοτε, εἶπε: «δέν μπορῶ νὰ καταλάβω σὲ τί θὰ μπορούσε νὰ μοῦ χρησιμεύσῃ ὁ ἐκκλησιασμός. Μπορεῖ κάλλιστα νὰ ἀγανακτήσῃ κανεὶς εις τὴν 'Εκκλησίαν. Ἐπαναλαμβάνονται ὅλο τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια πράγματα» (συν. 57). Μία φοιτήτρια: «Ἐγὼ πηγαίνω κυρίως στοὺς Χαιρετισμούς, νομίζω πῶς σὲ ἄλλες περιπτώσεις δέν θὰ ὠφελθῶ καθόλου. Οἱ περισσότεροι πηγαίνουν γιά ἐπίδειξη ἢ γιά νὰ κριτικάρουν τοὺς ἄλλου» (συν. 104).

Ἄλλοι τρεῖς δέν ἔχουν καθόλου χρόνον ἢ τοὺς ἀρέσει περισσότερο ἐκάστην Κυριακὴν πρῶτ' νὰ κοιμῶνται περισσότερο. Ἕνας φοιτητής ἀπεχθάνεται τὴν 'Εκκλησίαν καὶ τοὺς ἱερεῖς, διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δέν πηγαίνει εις τὴν θείαν λειτουργίαν: «Ἀηδιάζω τοὺς ἱερεῖς' ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι καὶ χωρὶς τὴν 'Εκκλησία μπορῶ νὰ βρῶ, τὸν ὀρθό, τὸν ἀληθινὸ δρόμο. Στὴν σημερινὴ κατάστασι τῆς 'Εκκλησίας, ὁ ἐκκλησιασμός εἶναι κάτι ποῦ δέν ἔχει σημασία, διότι δέν ὀδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους στὴν γνήσια ἀλήθεια» (συν. 50). Μία φοιτήτρια ἡ ὁποία σπανίως πηγαίνει εις τὴν 'Εκκλησίαν, ἔδωκε τὴν χαρακτηριστικὴν ἀπάντησιν: «ἐγὼ σπανίως πηγαίνω στὴν 'Εκκλησία, αὐτὸ τὸ θέμα τὸ εὐρίσκω ἐντελῶς ἐπιφανειακὸ καὶ ἡ ἀπήχησις στοὺς ἐκκλησιαζομένους δέν εἶναι γνήσια, εἶναι ἐντελῶς ἐπιφανειακὴ καὶ ἀλαζονικὴ. Ἄν τῶρα ὁ ἐκκλησιασμός εἶναι κάτι τὸ χρήσιμο, τὸ ἀναγκαῖο ἢ τὸ ἀσήμαντο, ἐγὼ θὰ ἔλεγα ὅτι γιά μένα εἶναι ἀσήμαντο καὶ ταυτόχρονα ἀπαραίτητο, διότι ἐάν κανεὶς τὸ ἔχη σὰν πρόγραμμα τότε πηγαίνει εις τὴν 'Εκκλησίαν χωρὶς πραγματικὴ ἐσωτερικὴ συμμετοχὴ. Ἐγὼ προτιμῶ τὸν σύνδεσμο μὲ τὸν Θεὸ ἔξω ἀπὸ τὴν 'Εκκλησία ὅπου δὴποτε ἄλλου, στὸ δωμάτιό μου, στὸν περίπατο ἀκόμη καὶ στὸ ὑποβρύχιον φάρμακον. Γιά τὴν πλατεία μᾶζα ὅμως βλέπω τὸν ἐκκλησιασμό σὰν κάτι ἀπαραίτητο» (συν. 47). Εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς φοιτητρίας αὐτῆς εἶναι σαφὴς ὁ ἀτομισμὸς καὶ ἡ χειραφέτησις ἀπὸ τοὺς θεσμοὺς τῆς 'Εκκλησίας.

Μία ἄλλη φοιτήτρια, ἡ ὁποία ἐπίσης σπανίως πηγαίνει εις τὴν 'Εκκλησίαν, θεωρεῖ ὅμως τὸν ἐκκλησιασμόν ἀπαραίτητον, ἀπήνησεν: «Νομίζω ὅτι τὸ γεαρδὸν τῆς ἡλικίας εἶναι ἡ αἰτία τοῦ μὴ ἐκκλησιασμοῦ· ὑπάρχουν ἐπίσης μερικοὶ ἄλλοι λόγοι τοὺς ὁποίους θὰ μπορούσε νὰ παραθέσῃ κανεὶς σὰν δικαιολογία» (συν. 110). Εἰς τὰς τελευταίας δύο ἀπόψεις τῶν φοιτητριῶν δύναται νὰ διίδη κανεὶς τὰ πραγματικὰ αἰτία τοῦ μὴ ἐκκλησιασμοῦ· ὑπάρχουν ὅμως καὶ περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας αἰτία τοῦ μὴ ἐκκλησιασμοῦ εἶναι ἡ ἴδια ἡ 'Εκκλησία. Οἱ βαθύτεροι ὅμως λόγοι εὐρίσκονται εις τὴν χειραφέτησιν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου καὶ τῆς νεολαίας ἐκ τῶν θεσμῶν τῆς ἐκκλησίας.

90,8% ὅλων τῶν φοιτητῶν πηγαίνουν εις τὴν 'Εκκλησίαν 1-4 φορές τὸ ἔτος τοῦλάχιστον. Εἰς τὴν ἔρευνάν μας κρίνουν ἀρχικῶς οἱ φοιτηταὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ θεσμοῦ τούτου διὰ τὸν χριστιανὸν γενικῶς ἀνεξαρτήτως τοῦ κατὰ πόσον συμμετέχουν οἱ ἴδιοι εις τὸν ἐκκλησιασμόν, διότι εις τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ θεσμοῦ τούτου ὑπάρχει ἓνα κρᾶμα θρησκευτικῶν καὶ κοινωνικῶν κινήτρων. Ἡ σπανιωτέρα συμμετοχὴ των εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς ἀξιολογήσεως τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ καθ' ἑαυτοῦ. Λέγει κανεὶς ὅτι αἱ ἀκολουθίαι εἶναι ἀπαραίτητοι ἢ χρήσιμοι, ἐν τούτοις ἴσως σπανίως ἢ οὐδέποτε λαμβάνει ὁ ἴδιος μέρος. Ἐνταῦθα χωρίζομεν τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν διαφόρων ἀπόψεων εις δύο κυρίως μεγάλας ομάδας: α) εις ἐκείνους διὰ τοὺς ὁποίους ἢ παρακολούθησις τῆς θείας λειτουργίας εἶναι κάτι τὸ ἀσή-

μαντον ἢ ἐξαρτᾶται ἀπὸ διαφόρους παράγοντας καὶ β) εἰς ἐκείνους τοὺς ὁποίους ὁ ἐκκλησιασμός εἶναι ἀναγκαῖος ἢ ἀπαραίτητος.

Εἰς τὸν πίνακα 29 φαίνεται ἡ ἀξιολόγησις ἀναφορικῶς μετὰ τὸν ἐκκλησιασμόν τῶν φοιτητῶν εἰς μίαν πολὺ γενικὴν ταξινομήσιν συμφώνως πρὸς στατιστικὴν ἐπεξεργασίαν.

Πίναξ 29. Πῶς κρίνουν οἱ φοιτηταὶ τὸν ἐκκλησιασμόν.

Ὁ ἐκκλησιασμός εἶναι:	Ἐπὶ τοῖς %
Ἀπαραίτητος	31,2
Χρήσιμος διὰ τὴν ἡρεμίαν τοῦ ἀνθρώπου	11,3
Χρήσιμος διὰ τὴν πίστιν	36,9
Χρήσιμος διὰ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν	3,5
Ἀσήμαντος, ἀδιάφορος	17,1
Σύνολον:	100,0

Διατί ὁ ἐκκλησιασμός διὰ 17,1% τῶν φοιτητῶν εἶναι κάτι τὸ ἀδιάφορον; Πῶς δικαιολογοῦν οἱ φοιτηταὶ οὗτοι τὴν θέσιν των; Ἡ ἀπλουστέρα ἀπάντησις εἶναι ὅτι «μπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι χριστιανὸς χωρὶς νὰ πηγαίῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν» (συν. 29) ἢ «μπορεῖ κανεὶς νὰ πιστεύῃ στὸ Θεό, χωρὶς νὰ αἰσθάνεται τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πηγαίῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν» (συν. 87). Ἄλλοι τέσσαρες νομίζουσιν πῶς ὁ ἐκκλησιασμός δύναται νὰ ἀντικατασταθῇ «μπορεῖ κανεὶς πολλὰ πράγματα νὰ τὰ διαβάσῃ μόνος του ἢ νὰ τὰ συζητήσῃ μετὰ ἄλλους, ἀντὶ νὰ πηγαίῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν» (συν. 128), ἐκτὸς τούτου: «ἡ δυνατότης τῆς προσευχῆς ὑπάρχει ἐπίσης καὶ στὸ σπίτι» (συν. 129). Αἱ ἀπαντήσεις τῆς ομάδος αὐτῆς δεικνύουσιν κατὰ πόσον τὸ ἄτομον ζητεῖ τὴν ἀτομικὴν του ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀποδέσμευσιν ἀπὸ κάθε εἶδους ὑποχρεώσεως.

Οἱ ἄνθρωποι αὗτοι δὲν εἶναι ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας οὔτε ἐναντίον τῶν θεσμῶν της, ἀπλῶς ἀρνοῦνται νὰ ὑποχρεωθοῦν νὰ ἐκπληρώσουσιν τοὺς κανόνας καὶ τοὺς θεσμοὺς τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ μίαν μικροτέραν ομάδα ἡ ἀξία τοῦ ἐκκλησιασμοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἄλλους παράγοντας. Ἕνας βλέπει τὸν ἐκκλησιασμόν ὡς κάτι τὸ ἀσήμαντον διὰ τὴν νεολαίαν πολὺ χρήσιμον ὅμως διὰ τοὺς ἡλικιωμένους (συν. 16) ἕνας ἄλλος θεωρεῖ τὸν ἐκκλησιασμόν χρήσιμον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι θὰ δύναται κανεὶς νὰ καταλαβαίῃ τὴν σημασίαν τῆς θείας λειτουργίας (συν. 88) ἢ μόνον ἐὰν εἶναι εἰλικρινὴς καὶ ὄχι ὑποκριτὴς (συν. 69).

Τὸ ὅτι αἱ ἀπόψεις αὗται δὲν εἶναι καθαρῶς ἐκκλησιαστικαὶ δὲν χρειάζεται καθόλου νὰ ἀναφερθῇ ἐνταῦθα.

Μίαν ἀρκετὰ μεγάλην ομάδα σχηματίζουν ἐκεῖνοι οἱ φοιτηταὶ οἱ ἴποιοι θεωροῦν τὸν ἐκκλησιασμόν ἀπαραίτητον, χρήσιμον. Οὔτοι τονίζουν τὸν κοινωνικὸν ρόλον ἢ τὴν καθαρῶς θρησκευτικὴν ἀποψιν. Οἱ πλεῖστοι γνωρίζουσιν καὶ τὰς δύο πλευρὰς τοῦ θέματος ἤτοι καὶ τὴν λειτουργίαν ἐκάστου καὶ ἀναφέρουσιν ταύτας μετὰ ἔμφασιν.

3. Κοινωνικοψυχολογικοὶ συντελεσταί.

Ὁ πρωταρχικὸς σκοπὸς τοῦ θεσμοῦ τοῦ ἐκκλησιασμοῦ εἶναι ἀναμφιβόλως θρησκευτικὸς ἐν τούτοις αἱ ἐκφράσεις τῶν ἐρωτηθέντων δεικνύουσιν μίαν κοινωνιολογικὴν σπουδαιότητα. Ὅπως εἰς τὴν Δυτικὴν Γερμανίαν²³⁸ οὕτω καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, πολλοὶ ἄνθρωποι ἀγανακτοῦν ἐναντίον τῶν μὴ γνησίων θρησκευτικῶν κινήτρων τοῦ ἐκκλησιασμοῦ παραμένει ἀναμφισβήτητος πραγματικότης ὅτι ἡ κοινωνιολογικὴ λει-

τουργία του εκκλησιασμού δια πολλούς ανθρώπους είναι σπουδαιότερα από την τῆς θρησκευτικῆς²³⁹.

Οἱ φοιτηταὶ εἰς τὸν εκκλησιασμὸν οὐδένα κοινωνικὸν περιορισμὸν βλέπουν, ὅπως τοῦτο συμβαίνει εἰς στρώματα διαφορετικῆς μορφώσεως²⁴⁰, ἀλλὰ θεωροῦν αὐτὸν περισσότερον ὡς ἱκανοποίησιν ἐσωτερικῆς ἀνάγκης. Τὸ άτομον εἰς τὴν ἐκδήλωσιν αὐτὴν εὐρίσκει μίαν ψυχικὴν ἡρεμίαν καὶ ἐνίσχυσιν (συν. 5), μίαν γαλήνην (συν. 67), μίαν ἐσωτερικὴν καλλιέργειαν (συν. 5, 63), μίαν ἐσωτερικὴν ἡρεμίαν (συν. 3, 85, 101), ἓνα ξαλάφρωμα ἐσωτερικὸν (συν. 93).

Αἱ ψυχολογικαὶ αὐταὶ ἐκφράσεις κατὰ θάσιν δὲν δύνανται σαφῶς νὰ διαχωρισθοῦν ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα τοῦ ἀνθρώπου. «Ἐκκλησιασμός; δὲν εἶναι καθόλου ἄσχημο πρᾶγμα, εἶναι μία κοινωνικὴ ἐκδήλωσις, ἀλλάζει κανεὶς περιβάλλον» (συν. 106). Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν παρατηροῦμεν ἔχνος ἐσωτερικοῦ κινήτρου. "Ἄλλα δύο σημεῖα τῶν ἐκφράσεων τῶν φοιτητῶν δεικνύουν τὸν κοινωνικὸν χαρακτήρα τοῦ εκκλησιασμοῦ ὡς ἀποτέλεσμα θρησκευτικῆς ἐπιδράσεως: «ὁ θεσμὸς αὐτὸς εἶναι χρήσιμος, διότι συνδέει τοὺς ἀνθρώπους μεταξύ τους» (συν. 90) 'νομίζω πῶς ὁ εκκλησιασμός εἶναι ἀπαραίτητος γιὰ τοὺς νέους καὶ χρήσιμος γιὰ τοὺς ἡλικιωμένους, διότι ἐκεῖ δίδονται κοινωνικαὶ κατευθύνσεις καὶ διὰ τοῦ κηρύγματος γίνονται σαφεῖς οἱ κίνδυνοι» (συν. 20). 'Ο εκκλησιασμός δὲν εἶναι μόνον μία κοινωνικὴ ὑπόθεσις, ἀλλὰ οἱ εκκλησιαζόμενοι διαφέρουν ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ εἰς τὸ ὅτι ἐκτιμοῦν διαφορετικὰς κοινωνικὰς ἀξίας καὶ ἔχουν διαφορετικὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς τῶν ν (ἴδε πίνακα 30).

Μία συσχέτησις τοῦ εκκλησιασμοῦ καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς δεικνύει ὅτι ὅσον συχνότερον κανεὶς συμμετέχει εἰς τὴν θεϊαν λειτουργίαν τόσο περισσότερον καλλιεργεῖ καὶ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν. Ἐὰν δεχθῶμεν τὴν θέσιν τοῦ L. v. Wiese, ὁ ὁποῖος παραδέχεται ὅτι ἡ τάσις τοῦ ἀτόμου διὰ μίαν θετικὴν συμπεριφορὰν πρὸς τὴν κοινωνίαν εἶναι κάτι καλόν, τότε βλέπομεν ὅτι ὁ εκκλησιασμός καὶ ἡ στάσις αὐτῆ τῶν φοιτητῶν εὐρίσκονται εἰς θετικὴν συνάφειαν. Εἰς τὸν ἐπόμενον πίνακα (30) δεικνύεται ἡ σχέσις τοῦ εκκλησιασμοῦ μὲ τὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς τοῦ ἐρωτημένου. Ἡ ταξινομήσις τοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς γίνεται ὡς αὕτη ἐδόθη ὑπὸ τῶν φοιτητῶν εἰς 4 ομάδας συμφώνως πρὸς διαφόρους ἀξίας. "Ἐνας φοιτητῆς ὁ ὁποῖος σπανίως εκκλησιάζεται, διότι ὅπως εἶπε δὲν ἔχει χρόνον, θεωρεῖ ἐν τούτοις τὸν εκκλησιασμὸν ὡς χρήσιμον, διότι ἐκεῖ πλην τῆς ἐκπληρώσεως μιᾶς θρησκευτικῆς ἀνάγκης ἐξευγενίζεται ὁ ἄνθρωπος καὶ ἔρχεται εἰς ἐπαφήν μὲ τοὺς συναθρώπους του (συν. 58).

4. Θρησκευτικοὶ συντελεσταί .

'Ο κύριος σκοπὸς τοῦ εκκλησιασμοῦ εἶναι ἡ κοινὴ ἐκπλήρωσις θρησκευτικῶν ἀναγκῶν. Τοῦτο ὄχι μόνον εἶναι γνωστὸν εἰς τοὺς φοιτητάς, ἀλλὰ τὸ τονίζουσιν μὲ ἰδιαιτέραν ἔμφασιν.

Πίναξ 30. Σχέσις τοῦ εκκλησιασμοῦ τῶν φοιτητῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς.

Σκοπὸς τῆς ζωῆς:

	Ἐκκλησιασμός εἰς ποσοστὰ			Οὐδέποτε
	1-4 φορές μηνιαίως	1-4 ἀνά 3 μῆνας	1-4 φορές τὸ ἔτος	
1. Κοινωνικαὶ ἀξίαι:				
νὰ ὑπηρετήσω τὴν ἐπιστήμην . . .	70,7	78,9	63,6	23,1
νὰ ὑπηρετήσω τὴν ἐπιστήμην . . .	21,5	31,6	18,2	7,7
νὰ βοηθήσω τὴν πατρίδα	12,3	10,5	13,6	15,4

μία εϋτυχησμένη οικογένεια	21,6	26,3	15,9	—
να βοηθήσω τούς συνανθρώπους μου	15,3	10,5	15,9	—
2. Ἀτομικαὶ ἀξίαι:	18,4	21,1	18,2	38,4
Κοινωνικὴ ἀνοδος	1,5	—	6,9	15,4
Ἠθικὴ τελειότης	6,1	5,3	—	—
Μία ἡσυχὴ ζωὴ	6,2	10,5	9,0	23,0
Ἡ ἠθικὴ τελειότης καὶ κοινωνικὴ ἀνοδος	4,6	5,3	2,3	—
3. Μικταὶ ἀξίαι:				
Νὰ βοηθήσω τούς συνανθρώπους μου	7,7	—	4,6	7,7
καὶ νὰ ἀνέλθω κοινωνικῶς	7,7	—	4,6	7,7
4. Οὐδείς σκοπὸς εἰς τὴν ζωὴν:	1,6	—	11,3	30,8
5. Διάφορα:	1,6	—	21,3	—
Σύνολον:	100,100	100,100	100,100	100,100

Ἡ θρησκευτικὴ πίστις ἀναμφιβόλως εἶναι μία προσωπικὴ ὑπόθεσις, ἢ συμμετοχὴ ὅμως εἰς κοινὰς ἐκδηλώσεις εἶναι ὑπόθεσις ἡ ὁποία εὐνοεῖ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῆς ἐνορίας. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀποψιν ἐκείνων οἱ ὁποῖοι θεωροῦν τὸν ἐκκλησιασμὸν ὡς ἐντελῶς ἀδιάφορον, ἀσχετον, πολλοὶ φοιτηταὶ βλέπουν εἰς τὸν ἐκκλησιασμὸν τὴν ἐνίσχυσιν τῆς πίσεως. «Ὁ ἄνθρωπος ἔρχεται ἐκεῖ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν πίστιν του» (συν. 47), «οἰκοδομεῖται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖ» (συν. 72) καὶ «ὁ ἐκκλησιασμός τοῦ καλλιεργεῖ τὴν πίστιν» (συν. 1). Ὁ ἐκκλησιασμός εἶναι χρήσιμος, διότι «ἐκεῖ ἀνανεώνει κανεὶς τὴν πίστιν του τὴν ὁποίαν φθείρει ἡ καθημερινὴ ζωὴ» (συν. 132). «Ἡ ἐπαφὴ τοῦ ἀτόμου μὲ τὸ ἐκκλησιαστικὸν περιβάλλον, τοὺς πνευματικοὺς ἡγέτας καὶ τὸν Θεὸν ἀνανεώνει καὶ ἐνισχύει τὴν θρησκευτικὴν πίστιν» (συν. 14).

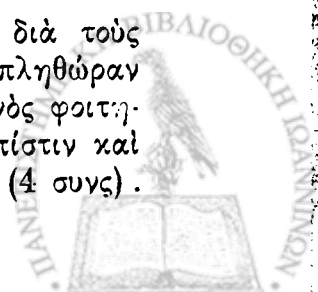
Ἡ πλειονότης τῶν φοιτητῶν αὐτῆς τῆς ομάδος σημειώνει ὅτι ὁ ἐκκλησιασμός ἐνισχύει τὴν ἤδη ὑπάρχουσα πίστιν (8 συνς), ὁ ἐκκλησιασμός στερεώνει τὴν πίστιν²⁴². «Διότι βλέπει κανεὶς ὅτι καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι ἀγωνίζονται τὸν ἴδιον ἀγῶνα τῆς πίστεως, γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν παίρνει καὶ ὁ ἴδιος δύναμιν» (συν. 27).

Ὁ ἐκκλησιασμός εἶναι προσευχὴ.

Εἰς τὴν ἀποψιν αὐτὴν συγκεντροῦνται αἱ γνώμαι 23,4% ὄλων τῶν φοιτητῶν. Διὰ νὰ τὸ διατυπώσουν αὐτὸ οἱ φοιτηταὶ χρησιμοποιοῦν ποικιλίαν ἐκφράσεων: «Ὁ ἄνθρωπος ἔρχεται πλησιέστερα πρὸς τὸν Θεόν» (6 συνς), «ὁ ἄνθρωπος συνδέεται μὲ τὸν Θεόν» (6 συνς), «ὁ ἄνθρωπος βγαίνει ἀπὸ τὴν σάρκα του» (συν. 36), «βρίσκεται κανεὶς στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ» (συν. 37), καὶ «ἀφοσιώνεται κανεὶς εἰς τὸν Θεόν» (συν. 5).

Τὸ ὅτι κανεὶς μπορεῖ νὰ προσεύχεται παντοῦ τὸ γνωρίζουν οἱ ἴδιοι, ἢ κοινὴ ὁμῶς παρουσία ὄλων εἰς τὸν Ναὸν εἶναι τὸ πλέον κατάλληλον περιβάλλον διὰ προσευχῆν, διότι ἐκεῖ εἶναι τὸ «σχολεῖον τῆς προσευχῆς»²⁴³. Μερικοὶ φοιτηταὶ τονίζουν τὸν μυστικὸν χαρακτήρα τῆς θείας λειτουργίας καὶ τὴν συμμετοχὴν των εἰς αὐτὴν τὴν βλέπουν ὡς ἐπανάληψιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ θεσπισθέντος Μυστικοῦ Δείπνου· θὰ ἠδύνατό τις νὰ χαρακτηρίσῃ τοὺς φοιτητὰς αὐτοὺς ὡς εὐσεβεῖς καὶ ἀντιπροσώπους τῶν πιστῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ διδακτικὴ σημασία τοῦ ἐκκλησιασμοῦ εἶναι σπουδαίας σημασίας διὰ τοὺς φοιτητὰς. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς θείας λειτουργίας βλέπει κανεὶς μίαν πληθώραν στοιχείων τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὁ ἐκκλησιασμός κατὰ τὴν γνώμην ἐνός φοιτητοῦ εἶναι «σταθμὸς ἀνεφοδιασμοῦ» (συν. 43). Ἐκεῖ μαθαίνει κανεὶς τὴν πίστιν καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν (6 συνς)· διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν ὑπάρχει καὶ τὸ κήρυγμα (4 συνς).

Εἰς τὴν ἔκφρασιν τριῶν φοιτητῶν βλέπομεν τὴν ἀποψιν τῆς πλειονότητος ὄλων τῶν ἐρωτηθέντων ἐν περιλήψει: «Ὁ ἐκκλησιασμός εἶναι διὰ τὸν χριστιανὸν ἀπαραίτητος. Τοῦ δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφήν μὲ τοὺς συνανθρώπους του εἰς ἓνα περιβάλλον, τὸ ὁποῖο εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο τῆς καθημερινῆς ζωῆς μὲ τὶς δόσοληψίες του καὶ τὶς ὠφελιμιστικὰς σκέψεις. Ἀκόμη καὶ ὁ ἄπιστος σκέπτεται ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας γιὰ ἐκείνην τὴν μεγάλην δύναμιν (Θεὸς) ἢ ὁποῖα κυβερνᾷ τὰ πάντα» (συν. 110). «Στὸ ρυθμὸ τῆς συγχρόνου ζωῆς σπάνια βρῖσκει κανεὶς ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὥρα τῆς θείας λειτουργίας χρόνον γιὰ νὰ σκεφθῇ γιὰ τὴν ψυχὴν του καὶ τὸν Θεόν, διότι μόνον κατὰ τὴν ὥρα τῆς θείας λειτουργίας βρῖσκει ἡ ψυχὴ τὴν κατάλληλην στιγμὴν τῆς ἐνώσεως μὲ τὸν Θεόν. Στὴν λειτουργία αἰσθάνεται ὁ Χριστιανὸς τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ νόημα τῆς θουσίας του» (συν. 134) Τέλος ἀναφέρομεν καὶ τὴν γνώμην ἑνὸς τελειοφοίτου τῆς Νομικῆς: «Ὁ ἐκκλησιασμός εἶναι καὶ χρήσιμος καὶ ἀπαραίτητος· ὁ ἄνθρωπος ξεφεύγει ἀπὸ τὴν τύρβην τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ ἔρχεται στὸν ἑαυτὸν του, αἰσθάνεται ἓνα ψυχικὸν ξαλάφρωμα. Ἐκτελώνοντας μίαν ἐντολήν τῆς Θρησκείας του, αἰσθάνεται μίαν ἐσωτερικὴν γαλήνην. Ὁ ἄνθρωπος προσεύχεται ἐκεῖ. Ὁλόκληρη ἡ θεία λειτουργία ἀναπαύει ἐσωτερικὰ καὶ διδάσκει. Ἀνανεώνει κανεὶς τὶς ἠθικὰς του δυνάμεις διὰ νὰ ἀγωνισθῇ ἐναντίον τῆς ἀμαρτίας. Τὰ κείμενα τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἶναι διδακτικώτατα καὶ κοινωνικώτατα» (συν. 25).

Ὅπως συνάγεται ἐκ τῶν ἐκφράσεων τῶν φοιτητῶν καὶ τῆς συμπεριφορᾶς των, δίδεται μεγάλη σημασία εἰς τὸν ἐκκλησιασμόν· ἐρμηνεύεται ὁ κοινωνικός, ψυχολογικός καὶ θρησκευτικός ρόλος του καὶ διαφωτίζεται ἀπὸ ὅλας τὰς πλευράς. Ταυτοχρόνως ὅμως οὗτος θεωρεῖται ὡς μίαν ὑπόθεσιν ἐντελῶς προσωπικήν. Τοῦτο ἀνταποκρίνεται καὶ εἰς τὸν τρόπον σκέψεως τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας, ὁ ὁποῖος ἀνέχεται τὴν συνύπαρξιν τῶν πάντων, ἀπορρίπτει ὅμως κάθε δέσμευσιν καὶ ὑποχρέωσιν ἑαυτοῦ.

3. Εἰς πάρα πολλὰ γυμνάσια ὑπάρχει ὁ θεσμὸς τοῦ ὁμαδικοῦ ἐκκλησιασμοῦ. Τὸ Ἰπουργεῖον Παιδείας ἔχει τὴν γνώμην ὅτι τοῦτο εἶναι καλὸν διὰ τοὺς μαθητάς. Θέλομεν νὰ μάθωμεν τὴν γνώμην τῶν φοιτητῶν ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, καθ' ὅσον μάλιστα ὑπάρχει καὶ ἡ χρονικὴ ἀπόστασις τῶν φοιτητῶν ἀπὸ τὸ γυμνάσιον. Τὸ ἐρώτημα εἶναι: Θὰ ἐπήγαινον οἱ μαθηταὶ καὶ οἱ φοιτηταὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐὰν δὲν ὡδηγοῦντο ἀπὸ τὸ σχολεῖον; Εἰς τὸν πίνακα 31 δεικνύεται ἡ γνώμη τῶν φοιτητῶν ἐπὶ τοῦ προβλήματος τούτου.

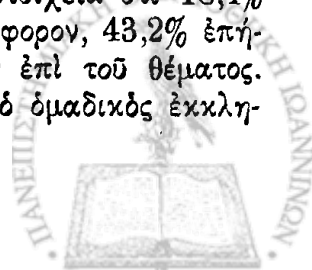
Πίναξ 31. Ὁ συλλογικὸς ἐκκλησιασμός τῶν μαθητῶν κατὰ τὴν γνώμην τῶν φοιτητῶν.

Ὁ ἐκκλησιασμός:	
Εἶναι ὀρθὸς	17,7%
Εἶναι καλὸς, μόνον ὁ τρόπος δὲν εἶναι κατάλληλος	6,5%
Πρέπει νὰ ἰσχύῃ μόνον γιὰ τὶς τρεῖς κατώτερες τάξεις	17,7%
Πρέπει νὰ καταργηθῇ	31,9%
Καμμία γνώμη	26,2%

Σύνολον: 100,0%

Ὡς ἐκ τοῦ πίνακος αὐτοῦ συνάγεται, 31,9% τῶν φοιτητῶν εἶναι ἐναντίον τοῦ συλλογικοῦ ἐκκλησιασμοῦ τῶν μαθητῶν. Ἐπὶ πλέον δίδονται τὰ στοιχεῖα ὅτι 18,4% ἐπήγαινον εὐχαρίστως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, 31,2% τοὺς ἤτο ἀδιόφορον, 43,2% ἐπήγαινον ἐξ ἀνάγκης· 7,1% τῶν φοιτητῶν δὲν ἐξέφρασαν γνώμην ἐπὶ τοῦ θέματος.

Θὰ ἐκκλησιαζόντο οἱ φοιτηταὶ ὡς μαθηταὶ ἐὰν δὲν ὑπῆρχε ὁ ὁμαδικὸς ἐκκλησιασμός; Ὁ ἐπόμενος πίναξ παρουσιάζει τοῦτο.

Πίναξ 32. Ὁ ἐκκλησιασμός τῶν φοιτητῶν δε οὗτοι ἦσαν μαθηταί.

Οἱ φοιτηταὶ ὡς μαθηταί:

Θά ἐπήγαιον μόνοι των εἰς τὴν Θ. Λειτουργίαν	51,0%
Δέν θά ἐπήγαιον μόνοι των εἰς τὴν Θ. Λειτουργίαν	20,5%
Οὐδεμία ἀπάντησις	28,5%

Σύνολον: 100,0%

Οἱ φοιτηταὶ οἱ ὅποιοι κατάγονται ἀπὸ μεγαλουπόλεις, ὀλιγώτεροι ἀνέφερον δε θά ἐπήγαιναν μόνοι των εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Περίπου 1/3 ὄλων τῶν ἐρωτηθέντων ἐπεφυλάχθη νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἐρώτησιν· τὸ γεγονός τοῦτο δεικνύει πόσον δύσκολον εἶναι τὸ πρόβλημα. Ἡ συγκατάθεσις ἢ ἄρνησις τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ τοῦ σχολείου δέν ἔχει σχέσιν μὲ τὸν σημερινὸν ἐκκλησιασμόν τοῦ ἐρωτηθέντος. Τὸ δε οἱ φοιτηταὶ θά ἐκκλησιαζόντο ὡς μαθηταὶ εἰς τὴν ἀναλογίαν ὡς ὑποστηρίζουν, μὲ δυσκολίαν δύναται τις νὰ τὸ παραδεχθῇ.

Συνεχίζεται

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

(222 μ. Χ.)

ΔΗΛΟΣ Ι.

Σάν τὸ γλυμμένο πρόσωπο χλωμοῦ Κινέζου
μιὰ πῆχυν τόπος, δίχως ξέχωρο κανένα,
κι ὁ Ἴγωπός, ποὺ μήτε χεῖμαρρος δὲν εἶναι,
κι ὁ Κύνθος, ἕνας ἄχαρος, ἄδεντρος λόφος.

Χαμένος τόπος... Μιὰ κιστέρνα κ' ἡ ἱερὰ λίμνη.
Μὰ τῆς Ἰδέας ὁ κισσὸς εἶχε τυλίξει
τὸν φοῖνικα, ποὺ ἀπάνω του ἡ Λητώ ἀκουμπώντας
— χαρὰ τοῦ κόσμου — γέννησε τὸν Φωτοδότη.

Ἐλαμψαν τότε τ' ἀκρογιάλια τῶν Κυκλάδων
κ' ἔγινε ἡ Δῆλος βῆμα φωτεινῆς λατρείας.
Ὅταν γυρνοῦσε ἀπὸ τὴν Κρήτη κι ὁ Θεσέας,
χόρεφε τὸν κυματιστὸ χορὸ τῆς νίκης.

Θᾶμα τοῦ κόσμου κι ὁ κεράτινος θωμὸς τῆς
κι ὅλη ἕνα θᾶμα γίνηκε μὲ τοὺς ναοὺς τῆς
καὶ Θεωρίες πέμπονταν τῶν Πανιώνων
στὸ Φῶς καὶ στὴν Ἀλήθεια νὰ κομίσουν δῶρα.

Μὰ ἦρθε ἡ σκουριά καὶ κάθισε στὰ μάρμαρά τῆς.
Ἦρθαν Ρωμαῖοι, ἦρθαν Ἑβραῖοι, Αἰγύπτιοι, Σύροι,
φάρες πολλές, κριματιστές τῆς Μεσογείου,
δουλέμποροι κάθε λογῆς, λίμπεροι, δούλοι.

Πλάι στοὺς ναοὺς ἦταν τὸ Φόρουμ τῶν ἐμπόρων·
Ἑρμαῖστές, Βααλιστές καὶ Κομπιτάλιοι
πωλοῦσαν τὴνπραμάτεια τους κάτω ἀπ' τὸ βλέμμα
τοῦ Βάαλ καὶ τῆς Ἰσιδας, τοῦ Ἑρμοῦ, τοῦ Ἀδαδ.

— «Εἶν' ἀπὸ σοὶ βασιλικὸ τὸ "πρᾶμα" τοῦτο!
Ἐέρει νὰ ὑφαίνη, νὰ κεντάη, νὰ παίζη ἄρπα,
ξέρει λαμπρὰ ἑλληνικὰ κι ἄς εἶναι ξένη!
Χίλια σεστέρτια τὸ πουλῶ· ποῖός τ' ἀγοράζει;»

Ψυχραίνει τῆς ψυχῆς τὰ θάθρα ἢ βλασφημία.
Ὁ οὐρανὸς τὸ μαῦρο χάος δείχνει τότε
καὶ δὲν ἀστράφτει Πνεύματα, Θεοὺς καὶ Θεαίνες.
Τὰ σύμβολα δὲν ἔχουν πιά νόημα κανένα.

Ὡς που τὸ μῖσος χτύπησε τοῦ Μιθριδάτη.
Θυμὸς πολέμου θόλωνε τὰ λογικά του.
Σφαγὴ, ἀρπαγὴ, διαγούμισμα, φθόνος καὶ φόνος,
παράξενα ἐπιβάλλοντας τὸν καθαρισμὸ τῆς.

Ὁ Ἀθηνόδωρος ἀργότερα ὁ κουρσάρος
 ξεπλένει δ,τ' εἶχε μείνει ἀκάθαρτο στοὺς δρόμους
 ξεπλέοντας καὶ τῇ ζωῇ ποῦχε ἀπομείνει.
 Γεώργιον πωλεῖται τώρα πιά ἢ Δῆλος.

Ὅμως ἐδῶ περπάτησαν Θεοὶ καὶ Θεάινες.
 Μένουν τὰ βάθρα τῶν ἱερῶν λειτουργιῶν της,
 μένουν οἱ τάφοι τῶν Ὑπερβορείων παρθένων.
 Κάποιοι ρυθμοὶ λὲς αἰωροῦνται στὸν ἀέρα.

— Ἐένη κορούλα μὲ τὰ μάτια τὰ γαλάζια,
 περαστικὲ κ' ἐρευνητῆ, ποῦ ἐδῶ γυρίζεις,
 πλαί στῶν Θεῶν τὰ δῆματα σιγὰ περάστε.
 Αὐτὸς ὁ τόπος στοὺς Θεοὺς ἀνήκει πάντα.

ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

ALBERTO FRATTINI*

ΣΤΑ ΕΙΚΟΣΙ ΧΡΟΝΙΑ ΟΜΟΛΟΓΕΙΣ Μ' ΕΙΛΙΚΡΙΝΕΙΑ

Στὰ εἴκοσι χρόνια σου ὁμολογεῖς μ' εἰλικρίνεια
 πὼς τίποτα δὲν σ' ἐνδιαφέρει. Κιόλας μαραμένο
 τ' ἄνθος τῶν θαυμάτων δὲν προσέχεις
 παρὰ γιὰ τὸ στέρεο, γιὰ τὰ χρήματα. Τὰ ἰδανικά ἕνας μύθος,
 μικρὸ τὸ μηνιαῖο, ἢ δουλειὰ ἕνας πόνος.
 Ἐένος σὲ ὅλα, μόνο σὲ δηλητηριάζει
 αὐτὸ ποῦ σοῦ λείπει. Ἄδειάζεις μὲ βιασύνη τὸ σάκκο,
 χαμογελᾶς, ἄδειος. Σὲ κοιτάζω κατάπληχτος.
 Εὐθραυστος στὴ παράλογη κατατρόπωση, δὲν ξέρεις
 πὼς ἐκεῖ ὑπάρχει ἄνθρωπος, νὰ τὸν κάνεις.

ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ

Ὅταν τὸ πλοῖο ἀργοδιπλασιάζει τὴν προκυμαία
 κι' ἡ πρῶρη κόβει τὴν ἀνοιχτὴ θάλασσα, ἡ καρδιά
 ξαναβρίσκεται ἀδερφικὴ μὲ τοὺς γλάρους
 κατακόρυφα στὶς κεραῖες ἰστῶν. Σὲ διαύγεια
 ταξιδεύω νιότη, ἀνάμεσ' ἀπὸ σκιᾶς καὶ κίματα
 ριψοκινδυνεύω σ' ἕνα παιχνίδι ἀπὸ ἀντικατοπτρισμούς.
 Πάνω στὰ νεκρὰ λόγια πνέει ἡ θάλασσα
 μὰ ἡγῶ ἀπὸ ἀκατόρθωτα ταξίδια.

Μετάφραση: ΦΟΙΒΟΥ ΔΕΛΦΗ

Κάθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο Ρώμης, ἀξιολόγος ποιητῆς καὶ κριτικὸς. Πρωτοδημοσιεύεται
 στὴ γλώσσα μας.

ΤΟ ΠΟΡΤΡΑΙΤΟ ΤΗΣ ΑΔΕΛΦΗΣ

Διήγημα

Τέσσερα χρόνια ήταν μεγαλύτερη ἡ ἀδερφή μου ἀπὸ μένα. Ὅσο ἔδειχνε καὶ στὸ θαυμαστὸ ἐκεῖνο πορτραῖτο, μὲ τὴ χρυσὴ κορνίζα, κρεμασμένο στὸ μεσιανὸ τοῖχο τῆς καλῆς κάμαρας. Ὀλόσωμη, σὲ φυσικὸ μέγεθος. Ἄν καὶ τί μέγεθος θὰ μπορούσε ν᾿ἔχει ἓνα τοσοῦτ᾽ ἀκοριτσάκι μὲ μιὰ κούκλα στὰ χέρια. Κι ὅμως ἦταν σὰν νὰ γέμιζε ὅλη τὴν κάμαρα κι ἀκόμα σὰν ν᾿ἄρριχνε τὸν ἴσκιό της καὶ τὴ χάρη της σ' ὄλο τὸ σπίτι, κι ἄς μὴν ἔφευγε ποτὲ ἀπὸ τὴ θέση της. Ἐκεῖ τὴ γνώρισα, τὴν ἀγάπησα καὶ κάθε φορὰ πού τὴν ἀντίκριζα ἔνοιωθα μιὰ ἀνεξήγητη κρυφὴ γοητεία.

Ἐκεῖ δεχόμαστε τὶς μεγάλες ὀνομαστικὲς γιορτὲς καὶ δὲν πολυμπαίναμε καθημερινά, γιὰ νὰ μὴ τσαλακώνουμε τὰ κολλαριστά, ἀσπροκεντημένα στρωσίδια στοὺς στενόμακρους καναπέδες καὶ νὰ μὴ πατοῦμε τὶς χιονάτες φλοκάτες στὸ πάτωμα. Κι ἡ κάμαρα κι ἡ εἰκόνα, εἶχαν κάτι τὸ ἐπίσημο, τὸ ξέχωρο, τὸ μυστηριακό.

Τέσσερα χρόνια εἶπα, καὶ τόσο ἔμεινε γιὰ πάντα. Σ' αὐτὸ τὸ σκαλοπάτι τῆς ἔκοψε ἡ ἀσπλαχνη μοῖρα τῆς τὸ νῆμα τῆς ζωῆς. Νὰ μὴν προχωρήσῃ ἄλλο καὶ νὰ μὴν γνωρίσῃ τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τρυφερὰ χάρδια καὶ λόγια γλυκά. Ἐμεινε ἔτσι μὲ τὴν κούκλα στὰ χεράκια της καὶ τὰ ὠραῖα ἐκφραστικὰ μάτια πού σὲ κοιτοῦσαν ἐκστατικά, σ' ὅποια γωνιὰ κι ἂν στεκόσουνα. Ὅπως μερικὲς Βυζαντινὲς Παναγίες σὲ παλιούς ναοὺς. Εἶδα καὶ στὴν Κύπρο τέτοιες Παναγίες πού σὲ παρακολουθοῦν ἀκόμα κι ὅταν φεύγεις ἀπὸ τὴν ἐκκλησία. Καὶ τὶς νύχτες στὸ σκοτάδι τὰ αἰσθάνεσαι σὰν νὰ κατέβηκαν δυὸ ἄστρα ἀπὸ τὸν οὐρανὸ νὰ σοῦ θυμήσουν τὸ «πανταχοῦ παρὼν» τοῦ Θεικοῦ πνεύματος. Γνώρισμα τῆς μεγάλης τέχνης τῶν ἀνώνυμων ἐκείνων ἀγιογράφων, πού ὀδηγοῦσε τὸ χέρι τους ἡ βαθειὰ πίστη καὶ πληροῦσε τὴν ψυχὴ τους ἡ θρησκευτικὴ ἔκσταση. Καὶ τοῦτο τὸ πορτραῖτο σὰν νὰ ἦταν περιχυμένο μὲ τὴν ἱερότητα τῶν ἁγίων. Ἀπαράλλαχτα ὅπως ἐκεῖνο πού μᾶς ἔστειλε ἀπὸ τ' Ἁγιονόρος, ἓνας θεῖος, μοναχὸς ἀγιογράφος. Μιὰ Παναγία — παιδούλα ἔμοιαζε — μ' ἓναν Χριστοῦλη στὴν ἀγκαλιά, λὲς κι ἦταν κούκλα στὰ χεράκια της. Δὲν εἶχε τίποτε ἀπὸ τὶς Παναγίες πού ξέρουμε. Νὰ εἶδε μήπως τὸ πορτραῖτο τῆς ἀδερφῆς, πρὶν κλειστῇ στὴν Κιβωτὸ τῆς Ὁρθοδοξίας, κι ἀρχίσει νὰ ζωγραφίξῃ εἰκονίσματα; Κἀτι ἀπὸ τὴν ἐγκόσμια ζωὴ — ὅσο νὰ πῆς — θὰ παίρνουν μαζί τους οἱ ἀναχωρητὲς κι ἔπειτα τὸ μετουσιώνουν σὲ θεῖα ἔκφραση.

Τὴν ἀδερφή τὴν εἶχε ζωγραφίσει ἓνας «μεγάλος» Ἴταλὸς ζωγράφος, ἔλεγε ἡ νόνα μας, ἔτσι καθὼς διηγοῦνται οἱ παλιοὶ γιὰ θαυματουργὲς εἰκόνες καὶ γιὰ βίους ἁγίων. Ἐβαλε τὴν ψυχὴ του κι ἀνακάτωσε τὶς μπογιὲς μὲ τὰ δάκρυά της.

Ἡ μητέρα δὲν ἔλεγε τίποτε. Κι ἂν ἄνοιγε κάποιος κουβέντα, ἔφευγε σκεφτικῇ. Μόνο πρόσεχε νὰ μὴ σκονίζεσαι, νὰ στέκεται ἴσια καὶ νὰ μὴ χτυπήσῃ ποτὲ πάνω της ὁ ἥλιος. Μόλις νόμιζε πὼς γέρνει ἀπὸ τὸ ἓνα πλευρό, τὴν ἴσιωνε. Μόλις πάλι ἔρχονταν τὸ δειλινό, πού κόντευε νὰ δύσῃ ὁ ἥλιος, ἔτρεχε καὶ τραβοῦσε τὶς κουρτίνες ἀπὸ τὸ δυτικὸ παράθυρο, νὰ μὴ πέσει πάνω της καμμιά ἀχτίδα καὶ τὴν ξεθωριάσει.

Καὶ μιὰ ἄλλη ἔγνοια, εἶχε ἡ μητέρα, πού συνδέονταν μὲ τὴ χαμένη ἀδερφή.

Νὰ παρακολουθῆ τὸ μεγάλωμα τῆς Τίνας. Ἦταν κόρη μιᾶς φιλενάδας τῆς καὶ γεννήθηκε τὴν ἴδια βραδυνὰ μὲ τὴ δική της. Ἡ μία σ' ἓναν ξένον τόπο κι ἡ ἄλλη ἐδῶ στὸ πατρικὸ χωριό. Τὰ εὐχάριστα νέα διασταυρώθηκαν πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα κι ἔφτασαν χαρούμενα κι ἐκεῖ κι ἐδῶ. «Νὰ μᾶς ζήσουν καὶ νᾶναι τυχερές».

Ἡ Τίνα μεγάλωνε κι οὔτε ὑποψιάζονταν πὼς καὶ μιὰ ἄλλη μάνα, πέρα ἀπὸ τὴ δική της, τὴν πρόσεχε καὶ τὴν καμάρωνε. «Τὰ μαλλάκια τῆς φτάνουν ὡς τὴ μέση, τὰ μαγουλάκια τῆς εἶναι ἀσπροκόκκινα, κι ἔχει μιὰ γλυκεῖα φωνή... ἀηδονόλαλη».

— Τί τὴν ἔχουμε μάνα; — Τίποτε, ἔτσι λέω. — Σ...σ... μὴ ρωτᾶτε, ψιθύριζε ἡ νόνα, πὺ μάντευε τὸν καὺμὸ κι ἔλεγε καὶ σὲ μᾶς λίγα μισόλογα. Ἔτσι μάθαμε πὼς γεννήθηκε κι ἔμεινε γιὰ πάντα ἐκεῖ σὲ μιὰ πολιτεία πέρα ἀπὸ τὴ θάλασσα, πὺ τὴν ἔλεγαν Βρινδήσιον. Περίεργα ἤχουσε στ' αὐτιά μου ἡ λέξη. Εἶχε κάτι τὸ ρευστό, τὸ ἀκαθόριστο, τὸ δροσερό, σὰν τὸ νερὸ τῆς βρύσης, καὶ μαζὶ κάτι τὸ πικρὸ καὶ τὸ βαρὺ. «Ὅπως κι ἡ ζωγραφιὰ στὸν τοῖχο τῆς καλῆς κάμαρας».

«...Ναὶ ἦταν πολὺ ὁμορφή ἡ ἀδερφή σας καὶ πολὺ ἔξυπνη. Καλὰ λένε πὼς τὰ πολὺ ἔξυπνα κι ὁμορφα δὲ ζοῦν». — Γιατί νόνα; — Τὰ θέλει ὁ Θεὸς γι' ἀγγελουδία του. — Ἔγινε κι ἡ Μαλβίνα μας ἀγγελουδί; — Καὶ βέβαια ἔγινε. Τὸ πρόλαβα τὸ κακὸ καὶ δὲν βασανίζεται ἡ ψυχούλα τῆς στὸν αἰῶνα. Ὁ Θεὸς μὲ βοήθησε καὶ τὴν ἔσωσα. Οἱ ἄνθρωποι ἤθελαν νὰ τὴν κάψουν. — Πῶς; τὰ καῖνε τὰ παιδιὰ σὲ κείνη τὴν πόλη, πὺ λέγεται Βρινδήσιον; Κριμα στὸ φρέσκο ὄνομα. — Κόμπο, κόμπο, λόγο τὸ λόγο, ἔμαθα τὸ μικρὸ καὶ τραγικὸ χρονικὸ τῆς μεγαλύτερης ἀδερφῆς. Αὐτὸ πὺ ἤξερε ἡ νόνα καὶ τῶλεγε μ' ἀναστεναγμὸ «τῆς μοίρας τὰ γραμμένα». Τὸ ἄλλο, σὰν συνέχεια, σὲ μιὰ ἄλλη φάση μ' ἄλλη ὄψη καὶ σ' ἄλλη ἐποχὴ, δὲν τὸ ἔμαθε ἡ νόνα. Πὺ νὰ τὴν εὔρισκα νὰ τῆς τὸ πῶ; Φτάνει ἐκεῖνο πὺ ἔζησε «τῆς μοίρας τὸ γραμμένο».

«Εἶχε πέσει καρδούλα μου — καλὰ πὺ δὲν εἶχες ἀκόμη γεννηθεῖ καὶ σὺ — μιὰ κακιὰ ἀρρώστεια καὶ πέθνησαν μὲ τὸ σωρὸ τὰ μικρὰ παιδιὰ. Ὅπως θερίζεις στάχυα κι ὅπως κόβεις λουλούδια. Τότε γιὰ νὰ σταματήσουν τὸ κακὸ καὶ νὰ μὴ κολλήσουν κι ἄλλα, ἔκαιγαν τὰ πεθασμένα παιδιὰ. Πάει καὶ τὸ δικό μας, μέσα σὲ λίγες ὥρες». ... Πῶς νὰ τὸ μοιρολογήσῃ ἡ Ἡπειρώτισσα βάβω του, καὶ πῶς νὰ τὸ ξεπροβοδῆσῃ, μὲ τοὺς σπαραχτικὸς τραγουδισμένους, ἐπιτάφιους θρήνους; Ὅσο κι ἂν κατάπιαν τὰ δαίκρυα κι ἐπνιξαν τὰ μοιρολόγια, μαθεύτηκε τὸ κακὸ. Πῆγαν οἱ καραμπινιέροι τὸ βράδυ νὰ τὸ πάρουν. Ζήτησαν συγνώμη κι ἔψαξαν τὸ σπῆτι. Λὲν τὸ βρῆκαν. Εἶχε προφτάσει ἡ νόνα τῆς, τὴν ἄρπαξε καὶ πήδησε ἀπὸ τὸ παράθυρο.

Ἡ νύχτα λυπήθηκε κι ἔκρυψε στὰ μαῦρα πέπλα τῆς, μιὰ πονεμένη γερόντισσα, πὺ κρατοῦσε στὴν ἀγκαλιὰ τῆς ἓναν κλεμμένον ἄγγελο νεκρὸ κι ἔτρεχε κρυφά, νὰ τὸν ἀποθέσῃ στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μάνας γῆς... Ὅλα ἔγιναν καθὼς ἔπρεπε κι ἡ νόνα, ἔξον ἀπὸ τὸν πόνο τῆς, δὲν εἶχε κανένα βάρος στὴν ψυχὴ τῆς.

Αὐτὰ ὅλα ἔμεναν μέσα μου σὰν μακρυνὸ παραμῦθι, πλεγμένο μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ μύθου. Ὁ χρόνος δὲ στέκεται στὸ ἴδιο μέρος, οὔτε οἱ ἄνθρωποι. Ἄλλοι φεύγουν γιὰ πάντα κι ἄλλοι σκορπίζουν στὸν ἄερα σὰν ταξιδιάρικα πουλιὰ. Τὸ πορτραῖτο ὅμως ἦταν πάντα ἐκεῖ στὴ θέση του κι ἄς μὴ θύμιζε πᾶ σὲ κανέναν τίποτε. Εἶχε ἀποκτήσει τὴ δική του καλλιτεχνικὴ ὄντοτητα καὶ χωρὶς τοὺς συναισθηματικὸς δεσμούς. Ἦταν ἓνα ἔργο τέχνης. Καὶ σὰν τέτοιο τὸ κρατοῦσε καὶ τὸ χαίρονταν ὁ μικρότερος ἀδερφός, πὺ κατοικοῦσε στὸ πατρικὸ σπῆτι.

Ὁ χρόνος προχωρεῖ. Ὁ καιρὸς πολλὰ φέρνει κι οἱ ἄνθρωποι πολλὰ κατεργάζονται. Φαίνεται πὼς ἡ μοῖρα τῆς τετράχρονης ἀδερφῆς ἦταν ἡ φωτιὰ καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ ἴδια χέρια, κι ἄς μὴν ἦταν τώρα στὸν δικό τους τὸν τόπο.

Τώρα μιὰ ἄλλη ἀρρώστεια — ὀργή Θεοῦ — ἔπεσε στὸν κόσμο κι ὤρμησε σὰν σίφουνας καὶ στὴ δική μας χώρα. Πόλεμο τὴν ἔφεραν... κι ὅτι κι ἂν ἰστορήσει κανεὶς γι' αὐτόν, λίγο θάνατοι πάλι...

Πλημμύρισαν οἱ ἄνδρες νικημένοι τὴν τιμημένη πατρίδα μας καὶ βάλθηκαν νὰ τὴν καταστρέψουν. Πῆγαν καὶ στὸ πατρικὸ σπίτι — καραμπινιέροι πάλι — νὰ πάρουν, ὄχι τώρα ἓνα πεθαμένο παιδί, ἀλλὰ ἓνα γενναῖο παλληκάρι, ποὺ τοὺς πολέμησε στ' Ἀλβανικὸ καὶ ποὺ ὕστισρα δὲν ὑποτάχτηκε καὶ δὲν ξαρματώθηκε, ἀλλὰ ἀνηφόρισε στὰ βουνὰ ἀντάμα μ' ἄλλους πατριῶτες, νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγώνα. Δὲ ζήτησαν ὅπως τότε συγγνώμη. Ὁ πόλεμος ἀλλάζει τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς κάνει θηρία.

Ἔσπασαν τὶς πόρτες καὶ χύθηκαν μέσα μανιασμένοι.

Θὰ τοὺς εἶδε ἡ ἀδερφή ἀπὸ τὴ χρυσὴ κορνίζα της, ἀφοῦ τὰ μάτια της ἔβλεπαν παντοῦ, ὅπως τῆς Παναγίας, μὰ τί νὰ καταλάβῃ ἓνα μικρὸ κοριτσάκι μὲ μιὰ κούκλα στὰ χέρια; Τί νὰ ξέρῃ γιὰ τὸν ἀδερφὸ ποὺ οὔτε κἀν τὸν εἶχε γνωρίσει; Πῶς νὰ νοιώσῃ τί θὰ πῆ πόλεμος καὶ σκλαβιά;

Δὲν τὸν βρῆκαν κι ἔβαλαν φωτιά στὸ σπίτι γιὰ ἐκδίκηση, καὶ γιὰ τρομοκρατία.

Ἔξωσαν οἱ φλόγες τὸ παλιὸ Ἡπειρώτικο ἀρχοντικὸ κι ἔτρωγαν ἀχόρταγα ὅ,τι ὑπῆρχε μέσα. Στοιβαγμένα νοικοκυριά ἀπὸ μάνες καὶ γιαγιάς. Τύλιξαν οἱ πύρινες γλώσσες καὶ τὴν τετράχρονη μεγαλύτερη ἀδερφή. Ἡ νόνα δὲν ἦταν πιά νὰ τὴν ἀρπάξῃ καὶ νὰ πηδήσῃ ἀπὸ τὸ παράθυρο.

Ἔτσι ὅλα ἔγιναν στάχτη. Μιὰ στάχτη ποὺ καθὼς φαίνεται, δὲν τὴ σκορπίζει ὁ ἄνεμος καὶ δὲν τὴν παγώνει ὁ καιρὸς, γιὰτὶ ὅταν καμμιὰ φορὰ τὴν ἀνακατώνω νὰ ἰδῶ μήπως ἔμεινε τίποτε κρυμμένο στὸ βάθος, — ὄχι βέβαια ἀπὸ τὸ παλιὸ ἐκεῖνο παραμῦθι, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ νεώτερη βιωμένη τραγωδία — καίγονται τὰ δάχτυλα.

Ο ΥΠΝΟΣ ΕΙΝΑΙ ΕΝΑΣ ΑΠΛΟΪΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Ἐμεῖς, ποὺ μὲ τίς ὠδὲς μας βρίσκουμε ἓνα δρόμο,
ξέροντας ποῦ ὀδηγεῖ,
ἔμεῖς, ποὺ ἀντὶ γιὰ φίλους
ἔχουμε στίχους μ' ἀνθρώπινα μάτια,
ὅταν ὁ ὕπνος τὰ πρόβατα καὶ τοὺς βοσκὸς ναρκώνει,
πιάνουμε κουβέντα μαζί του,
μ' αὐτόν τὸν δίδυμο ἀδερφὸ τοῦ θανάτου.
Ἐμεῖς ποὺ ζεσταινόμαστε ἀπ' τὰ χνώτα τῶν ποιημάτων,
μιλάμε συχνὰ μὲ τὸν ὕπνο,
σὰ νὰ ἦταν ὁ ἥρωας μιᾶς ὠδῆς.
Κι εἶναι βραδυὲς ποὺ ὁ ὕπνος,
αὐτὸς ὁ ἀπλοϊκὸς ἀνθρώπος,
μᾶς χειρουργεῖ.

Βραδυὲς ὑποπτες.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΕΗΣ

ΕΚΤΥΦΛΩΤΙΚΗ ΜΑΧΑΙΡΙΑ

(Διήγημα)

— Δέ φαινόταν κανείς, ψιθύρισε.

Ἄναγκάστηκα νὰ χτυπήσω μὲ ὄλη μου τὴ δύναμη.

Τότε, ἀπὸ κείνη τὴν ἐξώθυρα ποὺ ἔτριξε ἀνατριχιαστικά, πρόβαλε μιὰ παμπάλαια γριά.

Τὴ ρώτησα, ὅσο μπορούσα πιὸ εὐγενικά, γιὰ τὴ μάμμα μου.

Ξαφνιάστηκε. Ζύγωσε κοντὰ μου καὶ μὲ κοίταξε κατάματα.

Ἔστερα, ξαφνικά, ἄρχισε νὰ γελάει ἀσταμάτητα καὶ δυνατά.

Τραβήχτηκα πίσω φοβισμένα. Δὲν εἶχε κανένα δόντι ἢ γριά· κι ὅπως χαχάνιζε μπροστὰ στὴν ὀρθάνοιχτη θύρα, μὲ τὸ πελώριο στόμα τῆς ἄδειο, ἔμοιαζε μὲ στρίγγλα τοῦ παραμυθιοῦ.

Ἔμπηξα τὰ νύχια στὶς παλάμες μου. Κρατήθηκα.

Βρῆκα τὴ δύναμη νὰ ξαναρωτήσω πιὸ καθαρά:

Ποῦ εἶναι, λοιπόν, ἡ μάμμα μου;

Σώπασε τὴν ἴδια στιγμή. Ἀπόγινε παράξενα σοβαρή.

Κάτι μουρμούρισε ἀνάμεσα στὰ οὐλα τῆς.

Τὰ χεῖλη τῆς ἀναδεύτηκαν λίγο, στάθηκαν ὕστερα ἀνοιχτά.

Δὲν κατάφερα νὰ καταλάβω τί εἶπε.

Ἄφησε μεγάλα κενὰ ἢ παλιόγρια. Μόνο κάτι λέξεις ἄκουσα.

Τὴ ρώτησα γιὰ τρίτη φορά:

Μὰ ποῦ εἶναι, τέλος πάντων, ἡ μάμμα μου;

Θύμωσε. Θύμωσε πολὺ.

Ἐκλείσε μὲ βρόντο τὴ θύρα καὶ χάθηκε βρίζοντας ἄγρια.

Δὲν ἤξερα πιά τί νὰ κάνω. Σκέφτηκα νὰ ξαναχτυπήσω, ἀλλὰ φοβήθηκα μήπως ἀγριέψει περισσότερο.

Ἔτσι, βρῆκα καλύτερο νὰ περιμένω. Καὶ περίμενα.

Καὶ πρὶν περάσουν λίγα λεπτά, ἀνοίξε τὸ μεγάλο παράθυρο, ἔκειγο μὲ τὴν κόκκινη αὐλαία, καὶ φάνηκε ὁ πατέρας μου.

Κι ἔσκυψε ὁ πατέρας μου, ἔσκυψε πολὺ. Σχεδὸν κρεμάστηκε.

Φοβήθηκα πὼς θὰ πέσει. Παραμέρισα, μάλιστα.

Ἄλλως, δὲν ἔπεσε ὁ πατέρας μου. Φώναξε μόνο δυνατά:

Ἡ μάμμα σου ἦταν! Ἡ μάμμα σου ἦταν!

Κοίταξε γύρω του.

Ὁ ἥλιος ἦταν ἀκίνητος. Ἡ ἄμμος ἦταν ἀκίνητη.

Μακριά, ἐκεῖ ποὺ τέλειωναν οἱ πρῶτοι κάκτοι, ἄρχιζαν οἱ ἄλλοι κάκτοι· τὸ φῶς νὰ πυρπολεῖ, τὸ φῶς νὰ τυφλώνει· ὅλα νὰ καίγονται χωρὶς ἔλεος.

Τότε, ζύγωσε ὑπουλα. Ἔβγαλε τὸ μαχαίρι του.

Κι ἀμέσως, πηδώντας πλάγια, τὸ κάρφωσε στὰ πλευρὰ τοῦ ἄλλου.

Ἐκεῖνος ξαφνιάστηκε, γύρισε· ἔκανε ν' ἀπλώσει τὰ χεῖρα του — μὰ δὲν μπόρεσε.

Ὁ ἥλιος ἦταν ἐπάνω στὴν ἄμμο. Ἡ ἄμμος ἔλειωνε ἀργά.

Καὶ τὸ μαχαίρι στριφογύριζε, μπήγονταν· χώθηκε ὡς τὴ λαβὴ του.

Ἔβγαλε μόνο μιὰ πηχτὴ κραυγὴ καὶ σωριάστηκε κάτω.

Κι ἀπόμειν' ἔτσι, στὴν ἀπέραντη ἄμμο, στὴν ἄμμο τοῦ καταμεσήμερου, στὸν ἀκίνητο ἥλιο, νὰ ὀνειρεύεται λυσσασιμένα σκυλιά.

— Ἐκείνη τὴν ὥρα! Ἐκείνη τὴν ὥρα! φώναξε πολὺ δυνατά.

Ὅταν ἡ ὥρα δὲ θὰ ἔχει καμιά σημασία,
ὅταν ἡ σημασία θὰ ἔχει χάσει τὴν σημασία της.

Θ' ἀκούσεις τὴν κραυγὴν νὰ ἤχει στὴν κραυγὴ της.

Ἄρχισε νὰ τρέχει, νὰ τρέχει δυνατά.

Τὰ πόδια του βούλιαζαν στὴν ἄμμο. Ἡ ἄμμος δὲν εἶχε τέλος· ἀπλώνονταν ὄλο ἀπλώνονταν — ἀνηλέητος καθρέφτης, γυάλινη ἔκταση, γυάλινο ἀλάτι· ἀπλώνονταν, ἀπλώνονταν.

Κι ἔτρεχε μοναχὸς του.

Σὰν ἓνας κατάλευκος ἴσκιος, μὲς στὸ κατάλευκο φῶς, σὰν ἓνας ἴσκιος πυρπολημένος, στὸ φῶς ποὺ καίγονταν· μακριά, μακριά, ἐκεῖ ποὺ τέλειωναν οἱ πρῶτοι κάκτοι, ἐκεῖ ποὺ ἀρχίζαν οἱ ἄλλοι κάκτοι, ἐκεῖ ποὺ ἀχνίζαν πυρακτωμένα μαχαίρια — ἐκεῖ, ἐκεῖ. Καὶ χόρευαν ὄλα: Κάμποι, πουλιά, δέντρα, πολιτείες· ὁ οὐρανὸς ποὺ ἦταν ἓνα πηγᾶδι ἐκτυφλωτικὸ, ὁ οὐρανὸς ποὺ ἦταν μιὰ κρεμασμένη καμπάνα· ἡ μάννα του ποὺ τὸν κοιτοῦσε σιωπηλὴ, ἀπὸ κείνο τὸ διαλυμένο παράθυρο, ἀπὸ κείνη τὴν τρύπα· ἡ μάννα του ποὺ τὸν κοιτοῦσε οὐρλιάζοντας σιωπῆ.

Κι ἔτρεχε, ἔτρεχε μὲ λύσσα, ὥσπου σωριάστηκε κάτω κι ἀπόμειν' ἐκεῖ, ἐπάνω στὸ ἀκίνητο κρεβάτι του, στὸ ἀκίνητο δωμάτιό, στὸν ἀκίνητο χρόνο, μὲ τὰ μάτια του πυρπολημένα, μὲ τὰ μάτια του κάρβουνα· νὰ θυμᾶται εἰκόνες ποὺ πάγωσαν, ν' ἀκούει τεράστιες φωνές, λυσσασμένες νυχτερίδες, προϊστορικὰ πουλιά· νὰ μὴν ἀκούει τίποτα, νὰ χτυπάει μόνον τὰ χέρια του, νὰ χτυπάει μόνον τὸ κεφάλι του στὸν τοῖχο· νὰ πνίγεται στὸ ἄσπρο αἷμα, νὰ πνίγεται στὸ ἄσπρο αἷμα — στὸ αἷμα, στὸ αἷμα. Ὅστερα, τὰ κοράκια ποὺ ἔσκουζαν ἀνατριχιαστικά· αὐτὸς νὰ ὀδοιπορεῖ στὴν ἀπέραντη ἀκρογιαλιά· τὸ καταμεσήμερο νὰ βουλιάζει στὴ θάλασσα· καυτὸς ὁ ἀγέρας ν' ἀπομένει πάντα ἀκίνητος· ἡ νεκρούπολη ν' ἀρχίζει τὴν παράξενη σιωπὴ της, ἡ νεκρούπολη νὰ σωμαίνει μέσα στὴν ἄσπρη νύχτα της· ἡ νεκρούπολη, ἡ νεκρούπολη — σὰν σὲ καταποντισμένο τραγούδι, σὰν ἓνα τραγούδι στραγγαλισμένο, μουσικὴ ποὺ σαπίζει αἰῶνες στὴ σιωπῆ, ἀραχνιασμένος ἦχος, τάφος αἰῶνων, τάφος.

Ἔτσι, λοιπόν, μποροῦσε νὰ περιμένει ἀκόμα.

Νὰ περιμένει ἐκεῖ, στὸ ἀκίνητο κρεβάτι του, στὸ ἀκίνητο δωμάτιο, κάτω ἀπ' τὴν ἀκίνητη σκεπὴ, χιλιάδες χρόνια, ὥσπου τὰ χρόνια νὰ μὴν ἔχουν καμιά σημασία, ὥσπου ἡ ἀναμονὴ νὰ χάσει τὸ νόημα τῆς ἀναμονῆς, ὥσπου ὁ κύκλος τοῦ κύκλου ν' ἀκινήτησιν στὸν κύκλο του· νὰ ἐλπίζει πῶς κάποτε θὰ τὸν φωνάξουν, νὰ καταθέσει στὰ πόδια τους τὴν ταφόπετρά του· νὰ τοὺς διαβάσει τὴν ἱστορία του, τίς λέξεις ποὺ ἤχοῦσαν παράξενα στ' αὐτιά του, τ' αὐτιά του ποὺ δὲν ἀντηχοῦσαν πουθενά.

Ἔτσι, λοιπόν, μποροῦσε νὰ περιμένει ἐκεῖ, ἑκατομμύρια χρόνια, ἑκατομμύρια αἰῶνες, ὥσπου οἱ αἰῶνες νὰ μὴν ἔχουν καμιά σημασία, ἡ σημασία νὰ χάσει τὴν σημασία της· νὰ λειώσῃ ἡ σκόνη μέσα στὴ σκόνη· νὰ πνιγεῖ ἡ φωνὴ στὴν κραυγὴ, ἡ κραυγὴ στὴ σιγῆ, ἡ σιγῆ, στὴ σιγῆ τῆς σιγῆς· νὰ πέφτει, ὄλοένα, ἄυλη τέφρα, διαλυμένα κρύσταλλα νὰ κρέμονται στὸ ἄπειρο· ἡ σάλπιγγα νὰ παίζει τὸ τελευταῖο σιωπητήριον.

Νὰ περιμένει ἀκόμα.

Ἐκείνο τὸ ἀπόγεμα, ἡ κιθάρα ἦταν μιὰ ἔρημη, φθινοπωρινὴ βροχή. Καὶ τὸ ποτήρι του ἀπόμεινε ἄδειο, ξεχασμένο, ἐπάνω στὸ τραπέζι.

ΛΑΦΟΝΤΑΙΝ

Ο ΚΗΠΟΥΡΟΣ ΚΙ' Ο ΑΡΧΟΝΤΑΣ ΤΟΥ

Κάποιος πού την κηπουρικήν αγάπαγε μέ πείσμα,
Μισοπολίτης, μισοχωρικός,
Σέ μιὰ έξοχή βρέθηκε άφεντικός
Σ' έναν κηπάκο παστρικό και στο πλαϊνό τὸ κλείσμα.
Φράχτης πυκνός, ἡ βασινιά, κλειούσε τὴν περιοχὴ,
"Όπου αὔξαιναν ἐλέφτερα μαρούλι και ξεινούδι,
γιὰ τῆς κοπέλλας τῆ γιορτῆ κάποιο ὄμορφο λουλούδι,
Βασιλικὸς ἢ γιασεμί.
Μὰ ἕνας λαγὸς τὸ εἰδύλλιο τοῦτο τὸ χαλάει.
Και τρέχει ὁ κηπουρὸς στὸν "Αρχοντά του
«Μοῦρχεται αὐτός, τοῦ λέει, και παίρνει τὴ χαψιά του
Πρωτὶ και θράδου τοὺς δοκάνους περγελάει.
Δὲν ἔχουν σ' αὐτὸν πέραση ραβδί οὔτε και λιθάρι
Θὲ νᾶναι στρίγγλος!» «Στρίγγλος, ἔ! Ὁ διάολος θὰ τὸν πάρη.
"Ας εἶναι ἀτόφους δαίμονας, ὁ Μοῦργος, τὸ σκυλί,
"Ο,τι ὁ καλὸς κι' ἄν σοφιστῆ, στὸν φτιάχνει ἀπ' τὴν καλή.
Θὰ βρῶ ἐγὼ τρόπο νὰ τοῦ πάρω τὸ τομάρι».
«Και πότε;» «Αὔριο τὸ πρωτὶ, και μέρα Κυριακή».
Τ' ἄλλο πρωτὶ φτάνει κι' αὐτὸς και οἱ ὑποταχτικοί.
«"Ας φᾶμε, λέει. Εἶναι παχειοί, κουμπάρε, οἱ πτεινοί σου;»
"Ε! ἐσύ, κοπέλλα τοῦ σπιτιοῦ, ἔβγα λιγάκι ἐμπρός'
Πότε θὰ τὴν παντρέψουμε; πότε ἔρχεται ὁ γαμπρός;
Σὲ τούτη τὴν περίσταση θ' ἀνοίξης τὸ πουγγί σου,
Κουμπάρε μου, ὅπως οἱ γονεοὶ χρωστοῦν οἱ γνωστικοί».
Μιλώντας ἔτσι πιάνει σχέση' τὴν καθίζει ἐκεῖ,
Ποὺ κάθεται κι' αὐτός, κοντά του στο ντιβάνι.
Τῆς σκώνει τὸ φακιόλι' τὸ χέρι γλυκοπιάνει'
Λογῆς - λογῆς κάνει ἀνοστιές' κι' ἡ κόρη ἡ γνωστικὴ
Τραβιέται' ἀπ' τὴν ξετσιπωσιὰ ταράζεται τὴν τόση'
Μὰ κι' ὁ γονιὸς μυγιάζεται, γιατί κάτι εἶχε νοιώσει.
Ὡστόσο ἀχοῦν στο μαγειρειὸ τηγάνια και ταψιά.
«Τὰ καπνιστὰ εἶναι φειταινά; ἢ κάθε του χαψιά
'Αξίζει ἀλήθεια ὅ,τι κι' ἄν πῆς!» «Δικά σας, ἄρχοντά μου».
«Τὰ δέχομαι, γιὰ μένα και τὴ συντροφιά μου».
Στρώνεται εὐθύς στο φαγοπότι, και μαζί του
Σκυλιά, περέτες κι' ἄλογα, ἀχόρταγοι κορέοι.
Στὸ ξένο σπίτι γίνονται αὐτοὶ νοικοκυραῖοι,
Χαιδεύουν τὸ κορίτσι του, τοῦ πίνουν τὸ κρασί του.
Και τὸ κυνήγι ἀρχίνησε, μετὰ ἀπ' τὸ γλεντοκόπι'
"Ολοι ἐτοιμάζονται' γκαρδιώνει ἕνας τὸν ἄλλο'
Σάλπιγγες, θούκινα σηκώνουν σαματὰ μεγάλο'
Βροντάει ἡ πλάση δλάκερη' τρέμουν οἱ φτωχοὶ ἀνθρώποι.
Κι' ἀπ' ὄλα τὸ χειρότερο: θάλαν σὲ κακὸ χάλι

Τὸν κῆπο· πάει ἡ φυταριά, ἡ θραγιά τὸ κουνουπίδι,
 Τὸ γλυκὸ πράσο, τὸ μικρὸ τὸ ἀντίδι·
 Πᾶν τὰ χορταρικὰ γιὰ τὸ τσουκάλι.
 Στέκει ὁ λαγὸς κάτω ἀπὸ μιὰ μάπα καλοθρεμμένη.
 Τέλος τὸν βρίσκουν, τὸν προγγοῦν· μὰ ἀπὸ μιὰ τρύπα θγαίνει.
 Δὲν ἦταν τρύπα, ἦταν φριχτή, πελώρια ἦταν πληγή,
 Ποῦ ἀνοίξευε, κατὰ ρητὴ τοῦ Ἄρχοντα προσταγῆ,
 Στὸ φράχτη, γιὰτὶ θάτανε μεγάλο ρεζιλίκι
 Ἄπὸ τὸν κῆπο νὰ μὴ θγῆ καθάλα ὄλο τὸ ψίκι.
 Καὶ λέει ὁ γέρος: «τῶν τρανῶν τὸ κέφι, κακὴ μπόρα».
 Μὰ ἄστον νὰ λή. Σκυλιά καὶ κυνηγοὶ
 Τέτοια ζημιὰν ἐκάμανε στὸν κῆπο σὲ μιὰ ὥρα,
 Ποῦ σ' ἓνα χρόνο δὲ θὲ νάταν βολετὸ νὰ θγῆ
 Ἄν τοῦ τόπου ὄλου μαζευόταν οἱ λαγοί.

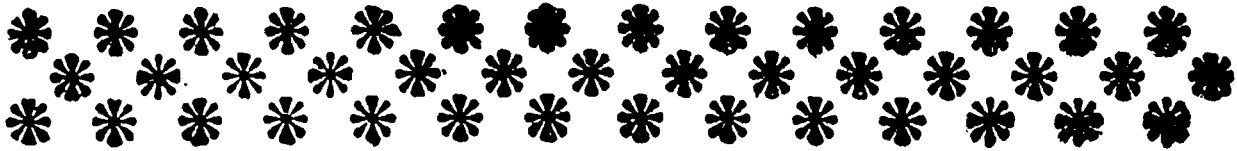
Ἄπόδοση: ΑΡΣ. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

ΑΠΛΩΣΕ ΤΟ ΧΕΡΙ

Εἶχε στὴν ματιά του τὸν τρόμα·
 τὶς πολυθόρυβες πόλεις,
 τοὺς ἀσήμαντους οἰκισμοὺς,
 τὶς ιδέες,
 τὶς λέξεις,
 τὶς μικρὲς λεπτομέρειες,
 τὶς μεγάλες προσδοκίες,
 ποὺ τὸν στήριζαν ἄλλοτε,
 τὰ ἐξαρθρώνει, ἀπὸ μέρα σὲ μέρα,
 ἢ ἀνάσα τοῦ τίποτα.
 Ἦταν μετέωρος·
 ἀπλωσε τὸ χέρι
 τὸ πῆρα· τοῦ τῆσφιξα· ἀνώφελο.
 Ἡ παλάμη μου,
 ἡ καρδιά μου,
 ἡ σκέψη μου,
 ἦταν κι αὐτὰ ἀναπόσπαστα μέρη,
 ἀπὸ τὶς πολυθόρυβες πόλεις,
 τοὺς ἀσήμαντους οἰκισμοὺς,
 τὶς ιδέες,
 τὶς λέξεις,
 τὶς μικρὲς λεπτομέρειες,
 τὶς μεγάλες προσδοκίες.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΠΕΤΡΟΥ

Τ.Ι.Α.

Η ΤΣΟΥΧΤΡΑ

(Διήγημα)

“Όλη ή παραλία, Μώλος, Λίμνη, Ξενία και πιό κάτω, τοῦ Ντίνου τὸ καμάρι, ἦταν γιομάτη τσοῦχτρες. Πῆγε κι ή κυρά νά κολυμπήση, τὴν ἀφανίσανε οἱ τσοῦχτρες, οἱ κακορίζικες. . . Τόνα πόδι, ταχειά τ’ ἄλλο, ὦχ Θεέ μου, τί κόλλημα ἦταν ἐκεῖνο! Μιάμιση ὥρα τὸ πόδι της τῶνοιωθε μουδιασμένο, ἀκουῦς, καταμουδιασμένο! Για ὥρα πολὺ στεκόταν στὸ ξύλινο δοκάρι ποῦχε στήσει ή Κοκαλένια σὰν φράχτη, και τὴν ἄκουγες νά λήη:

— “Ὦχ! Οἱ κακορίζικες, οἱ θεοσκοτωμένες, τί μούκαναν. “Ὦχ! τὸ πόδι μου. . . Θεῦς τὸ τσοῦξιμο ἀπ’ τὴν τσοῦχτρα, θεῦς ή ἀναστάτωση ποὺ τῆς προκάλεσαν, ἔτσι, χωρὶς νά τὸ θέλη, συλλογίστηκε μιὰν ἄλλη ἐποχή, ποὺ ἔτσι ἔντονα τὴν εἶχαν κεντρίσει οἱ τσοῦχτρες γυναῖκες. . . Πανάθεμά την! Ἡ τσοῦχτρα - γυναῖκα, ναί. . . “Ἐνοιωθε τὴν φιλία της σὰν δίχτυ νά τὴν τυλίγη. . . “Ὡσου στὸ τέλος φάνηκε. . . Τσοῦχτρα κι ἀπὸ τὶς κακιές!

Ἦταν ἓνα τηλεφώνημα. . .

— Συγνώμη γιὰ τὴν παραπομπή. “Ἄν τῆς ἔλεγαν ὅτι ζεῖ ὁ πατέρας της — πεθαμένος πρὶν δέκα πέντε χρόνια — και τὴν ἔπαιρναν γρήγορα - γρήγορα νά τὸν δῆ, νά ἐξηγήση και νά παραδεχτῆ τοὺς γιατροὺς, τοὺς σοφοὺς, τοὺς ἀλχημιστές, τὰ τραπέζια, τὶς φωνές τοῦ ὑπερπέραν, ἔὰν τῆς τὸν ἔδειχναν ζωντανὸ και πάλι, λιγώτερη ἐκπληξη θάνοιωθε, παρὰ ἀπ’ αὐτὸ τὸ τηλεφώνημα.

Σηκώνει ἀλφαδιές τὸ μούστρωμα, μιὰ, δυό, τρεῖς, βάλε και πέντε, ναί, ἔτσι εἶναι τὰ χρόνια ποὺ ξεχάστηκε αὐτὴ ή ἱστορία, μὲ τὸν κύριο τὸ δροσόπληχτο. . .

Λέω ἀλφαδιές, γιὰ τὸ τῶχω πρόχειρο στὸ μιὰλό μου. “Ἄμα μπλέξης μὲ μαστόρους, ἄστα. . .

Λοιπόν, ἦταν τρεῖς οἱ ὥρες τοῦ μεσημεριοῦ, ὅταν χτύπησε τὸ τηλέφωνο. Στὴν ἀρχὴ μπλεγμένη μὲς’ τὰ ὄνειρα — ὅπως συνήθως — ἀπάντησε βαρετά. Καὶ παρακολουθῆστε:

— Ναί. . .

— Χαίρετε. Ἡ κυρά ἀπὸ τὴ νῆσο; Τί γίνεται κυρά μου; Τί κάνεις; Ἐξακολουθεῖς νά πηγαίνεις στὸ νησί αὐτό;

— Ναί βέβαια. Μὰ ποιός εἶναι;

— Ἐγώ, ποὺ μοῖστέιλες μιὰ δροσόλουστη κάρτα. . .

— Κάρτες ἔστειλα σὲ πολλοὺς. . .

— Μπά; Ἐστειλες σὲ πολλοὺς; Ἐ, τότε μὴ ρωτιέσαι, ἄστο κι ἂν καταλάβης. . .

Κι ὅταν ἀργότερα, μέσα στὴν κουβέντα, ἔνοιωσε τὴν ἔνρινη φωνή του, ἦταν πολὺ ἀργὰ γιὰ νά δείξη ἐκπληξη, ἐνθουσιασμό, νά πῆ σπασμένες ἀπ’ τὸ ξάφνιασμα, δυὸ λέξεις. Τῶφησε και πέρασε σιγά, ἀπαλά. . . Περίεργο! αὐτόν; Ναί τοῦ εἶχε στείλει μιὰ κάρτα ἐντελῶς τυχαία. “Ὦχι δηλαδὴ και τυχαία. . . Πάντα τὴν συγκινοῦσε. Σκέψου! Τόσα χρόνια! Σὰν νά τῆς προσφερόταν ἓνα χᾶδι, σὰν κάτω ἀπὸ τὰ

μουστρώματα, νάβγαινε ένα χέρι τρυφερό και νά ζήταγε τὸ δικό της. Μικρό, ροζιασμένο χέρι, μεγάλο χέρι ἀθέλητα καλό... Ναι, ἀθέλητα καλό, ἀθέλητα καλό...

Πιάνω τὸν ἑαυτό μου σ' αὐτὴν τὴν τελευταία σκέψη, σκεπτικιστικὰ ἀφηρημένο κι ἐπαναλαμβάνοντας τὶς δυὸ τελευταῖες λέξεις... "Ἄς εἶναι. "Ἴσως θέλω νὰ φτιάξω ἀτμόσφαιρα. "Ὁχι, καταλαβαίνεις πὼς δὲν πάει, γιατί ἔχει μέσα του ὅλα ὅσα χρειάζεται, γιὰ ἓνα μέτριο διήγημα. Ἀπλούστατα, σκέφτομαι, ἐντριφῶ. Μένω σὰν τὴν κατοίκα τῆς καμπούρας. Τρώει, σὰν τῆς βάζουν φαί. Γιὰ ὥρες μετὰ μασουλώντας τὰ ὅσα ἔφαγε, τὰ ὅσα ἔζησε...

"Ἔτσι τουλάχιστον ἐννοιωθε κι αὐτή, ἡ φίλη μου, ἡ κυρά. Τσαμπὶ σταφύλι μοσχᾶτο, μ' εὐωδιαστὸ χυμό, ἦτανε πάντα ἀζούπηχτο και τῆς ὥρας γιὰ κάθε της ἔρωτα...

'Ακοῦς ἐκεῖ; «Μιὰ δροσόλουστη κάρτα!» και ἡ ὥρα τρεῖς. "Ὡ θέ μου τί ἀνακάτεμα φοβερό! Μὰ ὄχι, δὲν ἔπρεπε... Γιὰ τὸ θεό. Δὲν ἔπρεπε ἓνα χτύπημα στὸ τηλέφωνο νὰ τῆς φέρη τόση ἀναστάτωση. Δὲν μετράω τὸ πλάτος, δηλαδή ὡς ποῦ τ' ἀπλωσε τὰ φτερά της, τὸ μῆκος, δηλαδή, κράτησε πολύ, μὰ ἔτσι ποῦ τὴ βλέπω εἶναι σὰν νὰ θυμᾶμαι τοὺς ἀνθρώπους ἐντρομούς στὸ καλοκαιρινὸ νησι ὅταν ἓνα ἀεροπλάνο, ἄφησε κεραυνοβόλο μπουμπουνητὸ τὴ στιγμή ποῦ ἔσπαγε τὸ φράγμα τοῦ ἤχου.

(Θάταν μεσημέρι. Οἱ πιὸ πολλοὶ τρώγαμε κείνη τὴν ὥρα. "Ἄν θυμᾶμαι καλά, ἦτανε τόσο ξαφνικό, ἀναπάντεχο, ἀπρόσμενο, ποῦ ἔπρεπε νάχω μιὰ φωτογραφικὴ μηχανὴ κι ἔχοντας τὶς φωτογραφίες τόσο ἐκπληχτων προσώπων θάκανα χρυσές δουλειές!)

Λοιπὸν, τόσο ξαφνιασμένη, τρελλὴ θάλεγα ἀπὸ χαρὰ γιὰ τὸν καινούργιο ἔρωτα ποῦ ἀνακάλυψε, μὰ γιὰ σταθῆτε, ὅταν λέμε ἔρωτα δὲν ἐννοοῦμε τὸ σφιχταγκάλιασμα και τὰ μεθεπόμενα. Ἦταν κάτι ποῦ μόνο οἱ χαμηλοβλεποῦσες Ἀθηναῖες τ' ἄλλου καιροῦ τὸ πάθαιναν, και προσοχὴ ἔ; "Ὅτι πέραγε ἡ ψυχὴ τους, μόνο στὰ πρεβάζα τοῦ παραθύρου ἦταν γνωστά. Τραντάζονταν συθέμελα ἀπὸ τὸν χτύπο τῆς καρδιάς της...

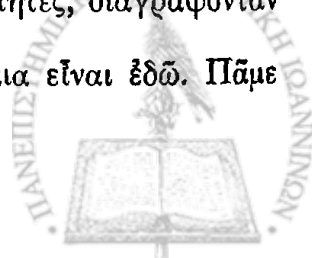
Λοιπὸν, ὁ πληγωμένος της ἑαυτὸς — ναι πληγωμένος — ἀπὸ μιὰ περασμένη πιὰ γιὰ πάντα στιγμή, πόσο ὑπέφερε ἀκόμα ἀπ' τὶς «τσοῦχτρες», τὶς φοβερὲς γυναῖκες ποῦ κρατᾶνε σ' ἐνημερότητα πρακτορείου, ποῦ οἱ πελάτες του θέλουν, ἄχ ναι, θέλουν τὶς πληροφορίες μὲ τὸ νὶ και μὲ τὸ σίγμα!

'Απλώνουν, σὰν τὶς τσοῦχτρες, δυνατὲς κεραῖες κι ἀλλοίμονο στὸν ἄνθρωπο ποῦ θὰ πιαστῆ στὰ οὐράνια δίχτυα τους. Γαζωμένος δείχνει λὲς ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τὴν παρακολούθηση. Κι ὅσα δὲν φτάνουν, δὲν ἐπαρκοῦν, συμπληρώνονται μὲ τῆς φαντασίας τ' ἄκοπα ὑφάδια.

Και θυμήθηκε ἓνα ραντεβοῦ. Τὸ πρῶτο ραντεβοῦ σὲ μιὰ καφετερία. Παίρνω βέργα λιγνὴ και βάζω ὅλους στὴ γραμμὴ και λέω: Σηκώνει, πὼς δὲ σηκώνει ἡ στιγμή, λίγο, νὰ τόσο λίγο σαδισμό. Κι ὅλοι, ἄντρες ντερέκια, γίνονται θρύψαλα ἄν τοὺς θυμίσῃ τὸ πρῶτο ραντεβοῦ μὲ πρόσωπο ἐπιθυμητό. "Ὅλα γύρω ἔχουν σβύσει. Μιὰ ρεματιὰ νοερὴ μὲ ἀηδόνια, γύρω - γύρω νερὰ ποῦ τραγουδᾶνε και γεμάτα πολυτρίχια ἢ ὑποτιθέμενους θάμνους τοῦ "Ἄρη. "Ἔτσι λοιπὸν κατεβαίνοντας γοργὰ μὲ τὸ ρεῦμα τοῦ ἀσταμάτητου ποταμοῦ, δυὸ φυλλαράκια ὀλόϊδια, ἀπὸ τὸ ἴδιο δέντρο, δίστασαν λίγο, μὰ σὰν ἀναγνωρίστηκαν, ἔδωσαν σκουντιὲς στ' ἄλλα φύλλα, και νάτα ἐρωτευμένα φεῦ!

Στὸ δεύτερο κουρβουαζὲ ὁ λαιμός της γλύκαινε, μιὰ ἀργὴ μεθυστικὴ στὸ μυαλό, στὰ γελαστά της μάτια, στὶς ρόγες, ποῦ ντουρες κι ἐπιθυμητές, διαγράφονταν ἀπ' τὴ μάλλινη μπλούζα...

— Πές μου, γιατί εἴμαστε ἐδῶ; Ἀνησυχῶ. "Ὅλο ζευγαράκια εἶναι ἐδῶ. Πᾶμε νὰ φύγουμε...

— Είσαι δροσιά, σ' έχω ανάγκη. . .

Αυτό ήταν. Ζεματίστηκε ή κυρά. Τὴν πῆρε ἡ ἀποκάτω ρόδα. Δροσιά; Καὶ τὴν ἔχουν ἀνάγκη; Ἔλα θε μου! Δούλεψε ἡ φαντασία της. Κι ἀμέσως κατέβαιναν φυλλώματα, φυλλώματα, περνώντας σκοτεινὰ ἀπὸ μυστικὲς πηγὲς νεροῦ, ἔβγαιναν δροσερὰ καὶ τρεμάμενα, ἔπεφταν μέσα σὲ στέρνες ποῦπαιρναν τὸ δροσερὸ τους χρῶμα, κι ἐγέμιζαν πιτσιλὲς μικρὲς, μεγάλες, ἔκαναν κύκλους, κύκλους κι ἔσβυναν.

Τέντωσε τὸ κορμί της, ἀνασήκωσε τὰ μαλλιά μὲ τὰ χέρια της, τίναξε πίσω τὸ κεφάλι κι εἶπε:

— Μέσα μου ὑπάρχει πολὺ. . .

Καὶ βούτηξε τ' ἀκροδάχτυλά της, σ' ἓνα ποτήρι μὲ νερὰ κι ἔλαφρὰ τὰ τίναξε.

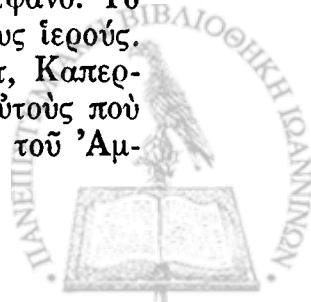
Μὰ φαίνεται πὼς τὸ παραπῆρε σοβαρὰ ἡ κυρά. Εἶναι τόσο ἀπλό. Γιὰ ἓναν ἄντρα! «Εἴσαι δροσιά, εἴσαι δροσιά» ἀκριβῶς σὰν νὰ σπάη πασατέμπο καὶ πφθοῦ! νὰ πετάη τὰ φλούδια. Γύρισε σπῆτι της μὲ ἄλλου παπᾶ εὐαγγέλιο. Μιὰ ἀναλαμπὴ ἐσωτερικὴ, λὲς καὶ φώτιζε τὸν ἄγνωστο δρόμο. Μιὰ εὐτυχία τὴν συνέπαιρνε ὅλη. Γιὰ σκέψου. . .

Ἄφησε γιὰ λίγη ὥρα τὴν φαντασία της νὰ δουλεύη, καὶ νὰ δεθῆ μὲ τὸν «πασατέμπο» ποῦσπαγε ὁ κύριος. Κι ὅσο περνοῦσαν οἱ μέρες χωρὶς νὰ τὸν δῆ, χωρὶς, μόνο ἀπ' τὸ στόμα του ν' ἀκούσῃ αὐτὲς τὶς δυὸ λέξεις, — εἴσαι δροσιά — πού τις εἶχαν ἀνάγκη, μέσα στὰ μαυρισμένα ἀπ' τὰ καυσαέρια πλεμόνια τους, ὅσο πέρναγαν οἱ ὧρες, οἱ μέρες οἱ τρισκατάρατοι αἰῶνες, μὲ τὴν φαντασία της, ἔχιτιζε καὶ γκροέμιζε χαμοκέλες καὶ παλάτια, κι ἂν τύχαινε καὶ κάτι τοῦλεγε ἀπὸ τηλεφώνου, φαινόταν πὼς ἦταν «πασατέμπο» γιὰτὶ πέρα ἀπ' τὴν ἄκρη τῶν χειλιῶν του — μὲ συγχωρεῖς ἔ; — φαίνεται πὼς δὲν τὸν ἄγγιζαν. Ὁ φόβος τοῦ κόσμου τὸν ἔκανε ν' ἀλλάξῃ παπούτσια, καὶ νὰ τρέχῃ πάντα μπρός. Νὰ μὴν ἀφήνῃ αἰχμές. Ὁχι, καμία! Νὰ ζοῦσε ὀμαλὰ καὶ τραλαρόμ τὰ ὑπόλοιπα χρόνια του. Ναὶ εἶπε «εἴσαι δροσιά» καὶ γύριζε αὐτοστιγμὶ σὰν τὸν Πιλάτο κι ἔπλενε τὰ χέρια του. Πόσες φορὲς ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ ζητᾶω συγγνώμη. Σὲ κάθε γραμμῆ; Ὁ, εὐχαριστῶ! Συγγνώμη λοιπόν.

Λοιπόν, πὸς λέτε φίλοι μου, ἦτανε μιὰ ἐποχὴ συγκλονιστικὴ! Μὰ ἡ σκρόφα ἢ τσοῦχτρα ἦταν ἐκεῖ, ἔβλεπε, ἄκουγε, μετέφερε πῶς πρησμένα τὰ νέα πὸς ἡ κυρὰ ἄρχισε νὰ σαλιαρίζῃ ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ, ἐννοῶ στὶς φίλες της, στὶς ἐπιστήθιες φίλες της! Σὰν κάβουρας αὐτὸς, τρομαγμένος ἀπὸ τὸ κακὸ πὸς ξεσήκωσαν οἱ δυὸ του λέξεις — εἴσαι δροσιά — χώθηκε κάτω ἀπ' ἓνα βράχο καὶ πὸς νὰ κινήσῃ γιὰ ἔξω. . . Ἦταν τόσο συνεπὴς, ἀξιοπρεπὴς, εἰλικρινὴς, εὐσυγκίνητος, ναί, εὐσυγκίνητος πὸς κάθε του λόγος ἦταν σὰν στρογγυλὴ πέτρα ποῦπεφτε μέσα σ' ὀλοκάθαρο νερό.

Δὲν πίστευε στὸ Χριστό, ὄχι, δὲν τὸν παραδεχόταν. Ὁρκίστηκε στὸν Ἄμπραὰμ πὸς δὲν τῆς ἄγγιξε οὔτε τὸ μικρὸ της δακτυλάκι. Νοερά, τὸ χέρι της ἔμενε πιασμένο ἀπὸ μιὰ μέγγενη καινούργια, πὸς τῆς μετάδινε ζωὴ, ἐλευθερία, ἐρωτικὴ ἀπόλαυση, γιὰτὶ εἶχε ἀνοίξει τὰ στήθια της, καὶ οἱ ριζοαίματες ρόγες τὸν καλοῦσαν σ' ἐγκάρδιο κάλεσμα.

Ναὶ λοιπόν, τὰ λόγια τῆς τσοῦχτρας σὲ γνωστό, σωθικὸ περιβάλλον, ἔλεγαν χαρτί καὶ καλαμάρι, συμπληρωμένα, φανταστικά, λαμπερά, σὰν χιλιόχρωμα χαρτονάκια ἀπλωμένα σὲ γιορταστικὸ ποδήλατο, τὰ πικρὰ της λόγια, ἔκαναν τὸν κάβουρα νὰ μαζεῦεται κάτω ἀπὸ τὸν βράχο. Ἔκοψε τελείως τὶς τηλεπαφές, σὰν νὰ μὴν ὑπῆρχε. Συγχρόνως, ἓνας θάνατος σ' ἀγαπημένο της πρόσωπο τὴν ἔκαναν σὰν λείψανο. Τὸ μόνο πὸς θὰ μπορούσε λίγη ζωὴ νὰ τῆς δώσῃ, ἦταν ἡ περιπλάνηση σὲ τόπους ἱερούς. Κι ἄρχισε ἓνα ταξεῖδι μὲ ἱερὴ περίσκεψη. Γεροσόλημα, Βηθλεέμ, Θιβέτ, Καπερναοῦμ, ἄχ! ἐκεῖνη ἢ Καπερναοῦμ, Κανά, Χεμπρούν. . . Ναί, ἐκεῖ ἔχουν αὐτοὺς πὸς φώτισαν τὴν θρησκευτικὴ παράδοση. Κι αὐτὴ πῆγε καὶ ζάρωσε στὰ πόδια τοῦ Ἄμ-

πραὰμ καὶ τῆς Ραχήλ. Ἦξεραν δὰ τὸ μεγάλο πένθος πούσερνε ἡ κέρινη ψυχὴ τῆς, καὶ μάθαιναν τοῦτο τὸ μεγάλο νέο, τὸ συνταρακτικό.

— Ποιά; Ἡ ᾿Τβ; Ἔλα θέ μου! θέλουν λίγο τράβηγμα τ' αὐτιά τῆς. Ἀκοῦς; Για μιὰ γυναίκα εὐεραίσθητη — ὄχι καλὲ ὑπερευαίσθητη θέλω νὰ πῶ —, ἀξιοπρεπῆ, λέγονται τέτοια πράγματα; Μὰ κι αὐτὸς ὁ Σαμπετάϊ — τηλέφωνο, πασατέμπο, κάβουρα — ἀκόμα μὲ τραβᾶνε στὰ δικαστήρια δικὰ μου παιδιά, πούχαν πουλήσει ὅ,τι εἶχαν καὶ δὲν εἶχαν μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ καινούργιου Ἰεχωβά. Τοῦ τρελλοσαμπετάϊ...

Θὰ μοῦ πῆς τί σχέση ἔχει; Οὐδεμία. Πιὸ ἐπιφυλακτική. Φύλαγε τὰ ροῦχα σου, νάχης τὰ μισά...

— Ἔλα τώρα κι ἐσύ - τοῦ εἶπε ἡ Ραχήλ - ἡ ζωὴ τάχει αὐτά. Μὰ τέτοιο κακὸ νὰ ξεσηκώση ἡ ᾿Τβ, μὲ τὸ κουτσομπολιὸ τῆς. Κτκού, Κτκού, Κτκού, εἶναι κάτι πὺν δὲν τὸ καταλαβαίνω...

— Στὸ κουτσομπολιὸ εἴσαστε πρῶτες!

Ὡστόσο, αὐτὴ ἡ φίλη μου ἡ κυρά, ἀναστάτωσε τὰ ἱερὰ κουβούκλια. Τόσο ἐμφανὲς ἦταν τὸ τραῦμα τῆς...

Γύρισε πίσω σὰν βρεμένη κότα. Για πολὺ καιρὸ ἦταν σὰν ἓνα κουφάρι καταπληγιασμένο. Ἔ, τώρα, ἀνάσαινε χωρὶς βογγητό. Ἐγκατέλειψε τὰ πάντα. Ζεῖ μόνη, ὀλομόνη στὸ νησί. Τὴν εἶδα προχτές. Μοῦ τᾶλεγε. Τῆς ἀρέσει πολὺ ἡ παρέα μου. Μένουμε ὁμως τόσο μακριά. Κατεβαίνει καμιὰ φορὰ γιὰ τὰ μπάνια τῆς στὸ Γιαλό. Μὰ εἶναι κουτὴ. Τόσα χρόνια πούχει ζήσει, νὰ παθαίνει τέτοια πράματα. Γιατὶ τὸ περίεργο εἶναι, ὄχι πὼς ἐρωτεύεται. Πρίν, πολὺ πρίν νὰ ἐρωτευτῆ, στὸν προέρωτα ἄς ποῦμε, μὲ τὴν φαντασία τῆς ἔχει πλάσει ἓνα παθιασμένο, τρελλό, φουριόζικο ἔρωτα, πὺν δὲν τὸν βρίσκει σήμερα κανεῖς. Φοβερὸ αὐτὸ ἔ;

Ἄφοῦ τὰ εἶπαμε, τῆς λέω:

— Ἔ, καὶ τί θὰ κάνης μὲ τὸν κύριο μὲ τὸ τηλέφωνο. Μὰ εἰλικρινά, εἶναι μιὰ εὐκαιρία. Ἀπάνω του! Δὸς του νὰ καταλάβῃ!

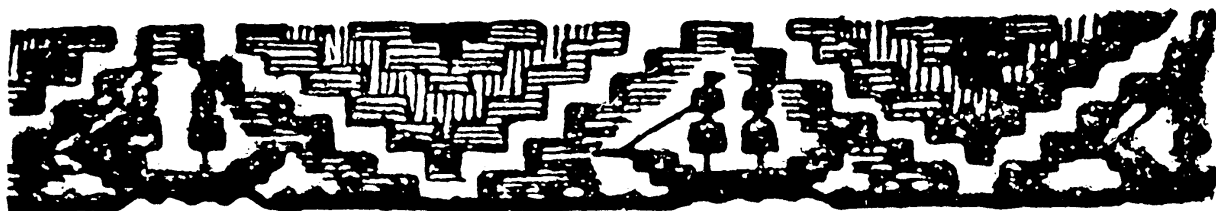
— Ὁχι, ὄχι, τί λές; Ἄστονε! Τώρα ξεφούσκωσα. Τί περιπέτεια, θέ μου, τί περιπέτεια! Τὸ πόδι μου, ἄχ! τὸ πόδι μου οἱ θεοσκοτωμένες. Ἐμένα βρέ, ἔμένα βρήκατε νὰ κολλήσετε; Ἄς τὴν ὀργή!

ΧΩΡΙΣΜΟΣ

Ὁ Στεναγμὸς τῶν δένδρων
 πρόδινε τὸν σφιγμὸ τῆς καρδιάς
 τὴν ὥρα πὺν ἤθελα
 νὰ λυτρώσω τὸ μυστικὸ μου...
 Τοῦ χωρισμοῦ ἡ θλίψη
 τριγύριζε στὰ ματόκλαδα
 σημαίνοντας βουβὰ τὸ τέλος...
 Ἀμίλητους μᾶς βρῆκαν οἱ μοῖρες
 μὲ χέρια πὺν τρέμαν
 ἀπ' τὸ βάρος τοῦ σταυροῦ
 κι ἀνάμεσά μας ἡ λαθεμένη νύχτα
 ἐτοιμοθάνατη χωρὶς ἐλπίδα...

ΠΑΝΟΣ ΤΖΙΟΒΑΣ

4 ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΤΟΥ JULES SUPERVIELLE

‘Η Βροχή κι’ οί Τύραννοι

Βλέπω τή βροχή νά πέφτει
κι’ οί στήλες της ύδάτινες
Κάνουνε τόν άμαυρό πλανήτη μας
Νά λάμπει,
‘Η βροχή πού πέφτει νέτη - σκέτη
‘Από τόν καιρό του “Ομηρου
Κι’ άπό τόν καιρό του Βιγιόν
Σέ μάνα και παιδι
Και στις πλάτες τών προβάτων
‘Η βροχή - άντιγραφή του έαυτου της
Δίχως νά μπορεί νά μαλακώσει
Τά σκληρά κεφάλια
Και τις σκληρές καρδιές
Τών Τυράννων
Ούτε νά μπορεί νά τους ζητήσει
Τήν εϋνοια μιās άπορίας
Πού χωρεϊ μέσα της συγχώρεση,
‘Η λεπτή βροχή
Πού πέφτει στην Εϋρώπη
Και θάζει όλους τους ζωντανούς
Μέσα στον ίδιο φάκελο
Στό πείσμα του πεζικού
Πού γεμίζει τά όπλα του
Και στό πείσμα τών έφημερίδων
Πού μάς γνέφουν,
Μιά ψιλή βροχή
Πού βρέχει τις σημαίες.

Χθές και Σήμερα

“Ολο τó δάσος
Περίμενε τόν άνδριάντα
Νά κατεβάσει τόν ύψωμένο βραχίονά του.
Σήμερα θά συμβει.
Χθές νόμισαν πώς ίσως
Θά συνέβαινε χθές.
Σήμερα είναι σίγουρο κι’ οί ρίζες
‘Ακόμη τó ξέρουν.
Θά συμβει σήμερα.

Τὸ Βάρος Μιᾶς Ἀπλῆς Ἡμέρας

Μοναξιά, μπαίνεις ὀπλισμένη με ἀμέτρητες ὑπάρξεις
 στὴν κάμαρά μου:
 Βρέχει στὸ πανωφόρι κείνου, στοῦ ἄλλου
 χιονίζει καὶ σὲ κείνου κεῖ λάμπει
 ὁ ἥλιος τοῦ Ἰούλιου.
 Ἔρχονται ἀπὸ παντοῦ: «Ἄκουσέ με! Ἄκουσέ με!»
 Καὶ καθένας θέλει νὰ μοῦ πεῖ πιὸ πολλὰ
 ἀπ' τὸν ἄλλο.
 Μερικοὶ ζητοῦν ἓνα χαμένον ἀδερφό, κι' ἄλλοι
 τὶς ἐρωμένες τους, τὰ παιδιὰ τους.
 — «Δὲν μπορῶ νὰ κάνω τίποτα γιὰ σᾶς».
 Ὅλοι τους ἔχουνε κάτι νὰ μοῦ ποῦν
 πρὶν ἐξαφανιστοῦν:
 — «Ἄκουσέ με καὶ σοῦ ὑπόσχομαι νὰ φύγω ἀμέσως»,
 Μοῦ γνέφουν νὰ κάτσω ὥστε ἢ κουβέντα τους
 νὰ κρατήσει πιὸ πολύ.
 — «Μὰ σᾶς εἶπα δὲν μπορῶ νὰ κάνω τίποτα,
 Ἀποκυήματα τῶν ματιῶν μου καὶ τῶν αὐτιῶν μου!».
 — Εἶν' ἓνας ξένος καὶ μοῦ ζητᾷ νὰ τὸν συγχωρέσω
 κι' ὕστερα χάνεται δίχως νὰ μάθω τὸ φταίξιμό του.
 Μιὰ παιδούλα πλανήθηκε σὲ δάση
 ποὺ δὲν ὑπάρχουν στὴν πατρίδα μας:
 Καὶ κείνη ἢ γρηᾶ μοῦ ζητᾷ μιὰ συμβουλή:
 «Συμβουλή γιὰ ποιο πρᾶγμα;»
 Μὰ δὲν προφέρει λέξη κι' ἀποχωρεῖ ἀγαναχτισμένη.
 Δὲν ὑπάρχει τίποτα πιά τώρα στὴν κάμαρά μου —
 παρεκτός τὸ τραπέζι μου ποὺ μακραίνει,
 τὰ βιβλία μου, τὰ χαρτιά μου.
 Ἡ λάμπα φωτίζει ἓνα κεφάλι, χέρια ἀνθρώπινα,
 Καὶ τὰ χεῖλη μου ἀρχινοῦν νὰ ὄνειρεύονται μονάχα τους, σὰν ὄρφανά.

Πρόσωπα

Παρά τὴν θέλησή μου
 Μοιράζω τὰ πρόσωπα
 Σὰν τραπουλόχαρτα.
 Καὶ ὅλα τους μοῦ εἶναι ἀγαπητά.
 Πότε - πότε, ἓνα πέφτει καταγῆς
 Κι' ἄδικα ψάχνω νὰ τὸ βρῶ —
 Τὸ τραπουλόχαρτο ἔγινε ἄφαντο.
 Δὲν ἀσχολοῦμαι πιά μ' αὐτὸ
 Κι' ὅμως ἦταν ἓνα πρόσωπο ἀξιογάπητο
 Ποὺ ἀγάπησα δυνατὰ καὶ με διάρκεια.
 Μοιράζω τ' ἄλλα τραπουλόχαρτα.
 Στὴν κάμαρά μου ὁ ἀκαθησύχαστος
 Θέλω νὰ πῶ ἢ καρδιά μου,
 Ἐξακολουθεῖ νὰ καίγεται

"Όχι όμως για κείνο τὸ τραπουλόχαρτο
 Που ἔχει ἀντικατασταθεῖ μ' ἓνα ἄλλο:
 Εἶν' ἓνα πρόσωπο καινούργιο,
 Ἡ τράπουλα παραμένει ἄθικτη
 Μὰ για πάντα ἀκρωτηρισμένη,
 Αὐτὸ ξέρω μόνο καὶ τίποτα ἄλλο.
 Κι' ἄλλος κανεὶς δὲν ξέρει.

Μετάφραση: ΝΙΚΟΥ ΣΠΑΝΙΑ

BARTOLO CATAUDELLA

ΤΟ ΒΡΑΔΥ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ

Φαίνεται ἀναμμένο ἀπὸ κόκκινα φῶτα
 μέσ' στὸ σκοτάδι, τὸ κοιμητήρι,
 σὰν ἓνας κῆπος στὸν ἥλιο
 γεμάτος μὲ πορτοκαλιές...

ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΡΥΑΚΙ

Τὰ κρύσταλλα τοῦ μικροῦ ρυακιοῦ διανοίγονται
 σὲ ἀχτίδες ἀνάμεσ' ἀπ' τοὺς κίτρινους χρυσοὺς νάρκισσους
 τῶν ἀχτῶν σου καὶ τὰ χαλίγια στὸ θάθος
 σὰν ἠχητικὲς χορδές, δίνουν μιὰ γλυκιὰ μουσική...

Ὡ διαστικὲ ὀδοιπόρε, συγκράτησε λίγο τὸ βῆμα σου:
 ἂν ὑπάρχει πράγμα πιὸ ὠραῖο νὰ ἴδεις καὶ ν' ἀκούσεις...

ΓΛΥΚΟΣ Ο ΣΤΙΧΟΣ

Γλυκὸς ὁ στίχος τοῦ ἀγνωστοῦ πουλιοῦ
 ποὺ ἦρθε πέρ' ἀπ' τὴ θάλασσα, στὸ δροσερὸ φθινόπωρο
 πού, μέσ' στὸ θρηνώδικο σφύριγμα, σὲ μεταφέρει
 ὁ λιπαρὸς χυμὸς τοῦ ἀγέρα
 σὲ μιὰν αἴσθηση τοῦ φωτός.

Ο ΤΟΙΧΟΣ ΤΟΥ ΣΚΟΤΟΥΣ

Νὰ τρέχεις, νὰ τρέχεις λαχανιάζοντας
 κάτω ἀπ' τὰ ὀδυρόμενα οὐρλιάσματα τῶν χρόνων,
 μαστιγωμένος ἀπ' τὸν ἥλιο ὄλων τῶν ἡμερῶν σου...
 Καὶ νὰ ξαναβρίσκεσαι μπροστὰ σ' ἓναν τοῖχο μὲ σκοτάδι...

Μετάφραση: ΦΟΙΒΟΥ ΔΕΛΦΗ

Κ. Δ. ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ

(Δοκίμιο)

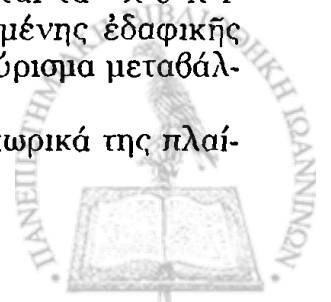
Είκόνα τῶν ὄσων συμβαίνουν δύναται πολὺ ἀμυδρῆ νὰ δώσῃ ἀναφορὰ μερικῶν στὴν τύχη, ὅπως ἀνακάλυψη ἄστρου, κατασκευὴ γεφυριοῦ, κοπὴ νομίματος, μεταμόσχευση ὄργανου, κατολίθωση ἐδάφους, δημιουργία κράτους, ἀνέγερση πόλεως, καθέλκυση πλοίου, θάνατος ἑνὸς ἀτόμου, ἐκτροχιασμός ἀμαξοστοιχίας, καλλιέργεια φυτοῦ, παρασκευὴ φαρμάκου, μάχη, φιλοτέχνηση προτομῆς, μετατροπὴ ἑνὸς στοιχείου σὲ ἄλλο, συνθήκη φιλίας, ἀποπεράτωση διδαστηρίου, ἐγκαίνια ὑδροηλεκτρικοῦ ἔργου, πτώση ἀεροπλάνου, κήρυξη πολέμου, οἰκονομικὴ συμφωνία μεταξὺ δύο χωρῶν, σύσταση σωματείου, πραξικόπημα, ἔκδοση βιβλίου, παροχὴ ἀμνηστίας, ἀπόφαση δικαστηρίου, ἀποτέφρωση καταστήματος, ἔναρξη λειτουργίας ἐργοστασίου, διεξαγωγὴ βουλευτικῶν ἐκλογῶν, ἀνατροπὴ κυβερνήσεως. Ὅτι ὁ πληκτικὸς ἀπὸ ἄλλη ἀποψη κατάλογος εἶναι ἀνυπολόγιστα μικρὸς διαπιστώνεται μὲ φευγαλέο κοίταγμα τίτλων σ' ἐφημερίδα, ἡμερησίᾳ ἢ κατὰ μακρότερο χρονικὸ διάστημα ἐκδιδόμενη, σὲ κάθε γενικὰ ἔντυπο πού σκοπεύει τὴν ἐνημέρωση γιὰ ὅσα γίνονται ἢ μᾶλλον ἔγιναν, ὅπως ἐπίσης μὲ παρακολούθηση ἐκπομπῶν τῆς ραδιοτηλεόρασεως. Τὸ ἔντυπο κείμενο καὶ τὸ ραδιοτηλεοπτικὸ δίκτυο, μὲ τὴν ἀνάγνωση τὸ πρῶτο, μὲ τὸ ἀκρόαμα καὶ τὴν ὄραση τὸ δεῦτερο, πληροφοροῦν ὅσα κρίνουν ὅτι ἀνάγονται στὴν ἐμβέλειά των καὶ εἶναι φυσικὸ νὰ τὰ διακρίνουν σ' ἐκεῖνα πού ἔχουν ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν τόπο τους καὶ σὲ ὅσα τὸ ἐκτείνουν πέραν αὐτοῦ. Οὕτω ἀποκαλύπτεται πλῆθος καὶ ποικιλία γεγονότων πού τὸ πρῶτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀριθμηθεῖ, ἐνῶ ἡ δεῦτερη χρειάζεται ὄχι ἀνεπίπονη ἐργασία, γιὰ νὰ παρουσιασθεῖ μὲ κάποια πληρότητα καὶ ἀκρίβεια.

Στὸ εὐλόγο ἐρώτημα ἐὰν ἀναφέρονται ἀπὸ τὴν ἱστορία ὅλα ἢ ὀρθῆ ἀπάντηση δὲν τοποθετεῖται στὴν κατάφαση. Ἄρκετὰ ἱστοροῦνται, τὰ ὑπόλοιπα παρασιωπῶνται. Ἡ σχετικὴ πιστοποίηση δύναται νὰ ἐκδοθεῖ καὶ ἀπὸ τὴν ὄχι σχολαστικὴ φυλλομέτρηση ὁποιοῦδήποτε ἱστορικοῦ ἔργου. Μεταξὺ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου παρατηρεῖται διαφορὰ, ὄχι σπάνια μεγάλῃ. Στὸ πρῶτο ἀναγράφονται αὐτά, στὸ δεῦτερο ἐκεῖνα, τὸ δὲ αἴτιο ἀναζητεῖται μ' εὐχέρεια στὴ διαφορότητα τῶν στόχων τοῦ καθενὸς καὶ εἰδικὰ τῶν πλαισίων πού χάραξε. Πάντως μὲ συνδυασμὸ τῶν μέσων στίς σχετικὲς ἀπόψεις ὄρων, ἕνα ἱστορικὸ ἔργο, ἀναφερόμενο σὲ μιὰ συγκεκριμένη ἐποχὴ καὶ σ' ἕναν προσδιορισμένο χῶρο, πρέπει, ἂν πράγματι ἐπιδίωξη ἔχει τὴν πληρότητα, νὰ παρουσιάζεται ἱστορώντας γεγονότα ὅλων τῶν εἰδῶν, καθὼς δύνανται νὰ δοθοῦν σὲ γενικὸ διάγραμμα.

Χωρὶς διάθεση δημιουργίας προβαδίσματος πρῶτα γράφονται τὰ π ο λ ι τ ι κ ἄ γεγονότα πού ἐκτυλίσσονται σὲ ὀργανωμένη, καθορισμένης ἐδαφικῆς ἐκτάσεως, ἀνθρώπινη κοινωνία, ἀσχέτως ἂν τὸ δεῦτερο αὐτὸ γύρισμα μεταβάλλεται κατὰ τὴς περιστάσεις.

Τὰ πολλῶν εἰδῶν γεγονότα πού συμβαίνουν στὰ ἐκάστοτε χωρικά της πλαί-

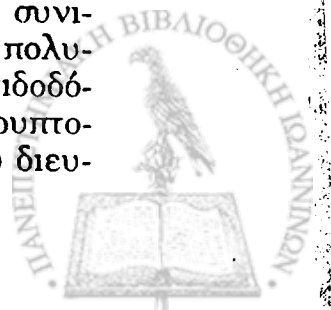
σια παίρνουν διάφορα ὀνόματα, ὅπως ψήφιση κατὰστατικοῦ χάρτη, μεταβολὴ αὐτοῦ κατὰ τὴν μία ἢ τὴν ἄλλη μορφή, γνωστὴ ὡς συνταγματικὴ μεταρρύθμιση, ἀπεργία, στάση, ἐμφύλιος πόλεμος, ἀνταπεργία, πτώση κυβερνήσεως, ἀνατροπὴ τοῦ πολιτεύματος, ἄνοδος νέας κυβερνήσεως στὴν ἐξουσία, διεξαγωγὴ βουλευτικῶν ἐκλογῶν, συνθηκολόγησις πολιτικῶν μερίδων, σύστασις νέου κόμματος, διάλυσις τῆς βουλῆς, σχηματισμὸς κυβερνήσεως συνασπισμοῦ, ἀποχώρησις κόμματος ἀπὸ συνεδρία τῆς βουλῆς, δολοφονία τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος, ἔκρηξις πραξικοπήματος, διορισμὸς ὑπηρεσιακῆς κυβερνήσεως, ἐπανάστασις, διοικητικὴ διαίρεσις, ἐλευθέρωσις ἀπὸ ξένη κατοχὴ, πολιτικὴ ἐνότης ἐθνους, διάσπασις κράτους, ἱστορικὸι συμβιβασμοί, κήρυξις τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου σὲ μιὰ περιοχὴ ἢ σὲ ὅλη τὴν ἐπικράτεια, διατάραξις τῆς ἰσορροπίας τῶν τριῶν ἐξουσιῶν καὶ πολλὰ ἄλλα.

Ὅσο καὶ ἂν εἶναι ἀνεξάρτητη τοῦ εἴδους αὐτοῦ ἡ ὀργανωμένη κοινωνία, δὲν ἤμπορεῖ νὰ ζεῖ σὲ ἀπομόνωσιν. Ὅπως ἐσωτερικὰ παρουσιάζεται νὰ λειτουργεῖ πότε ἤρεμα, μὲ εἰρηνικὰς μεταβολὰς στὴν ὅλη πολιτικὴ ζωὴ, καὶ πότε ταραγμένα, μὲ ἀναστατώσεις φυσικὰ περιορισμένους μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς στὰ καθορισμένα πλαίσια τοῦ χώρου τῆς, οὕτω ἐμφανίζονται καὶ οἱ σχέσεις τῆς μὲ τὰς ἄλλες, κοντινὰς ἢ μακρινὰς. Φυσικὴ προέκτασις τούτου εἶναι ἡ ἀναγραφὴ ἄλλου εἴδους γεγονότων στὸ ἱστορικὸ ἔργον μὲ ἀνάλογα ὀνόματα, ὅπως πόλεμος, συνθήκη εἰρήνης, σύμφωνο φιλίας, σύγκρουσις στὰ σύνορα, διείσδυσις στρατιωτικοῦ τμήματος στὸ ἔδαφος ἢ ἀποχώρησις αὐτοῦ, ἀνακωχὴ, συμμαχία, ἐπίθεσις κατ' ἀεροδρομίον, ἄξων, δολοφονία ἀξιωματοῦχου, ὑποστήριξις ἐνὸς ἐναντιπροσβολῆς ἀπὸ ἄλλο κράτος, συμμετοχὴ σὲ ἀμφικτιονία, εἴσοδος στὸν Ὀργανισμὸν Ἠνωμένων Ἐθνῶν, στὴ μεγάλη ἢ τὴν μικρὴ συνεννόησις.

Ἐντελῶς δάφορη παρουσιάζεται καὶ εἶναι ἡ δευτέρη ὀμάδα, πού συνιστοῦν τὰ π ο λ ι τ ι σ μ ι κ ἄ γεγονότα μὲ δύο μεγάλας ὑποδιαίρεσεις.

Στὴ μία ὑπάγονται τὰ ψ υ χ ι κ ἄ, ὅσα πηγάζουν ἢ ἀπευθύνονται στὸν ψυχικὸ βίον τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν τὸ γεγονὸς εἶναι βουλευτικὴ ἐνέργεια, ἢ ἀφειρηρία τοῦ τοποθετεῖται στὴ νόησιν καὶ τὸ συναίσθημα. Ἐνῶ τὰ διάφορα διαμερίσματα τοῦ ἀνθρώπινου ψυχικοῦ κόσμου δὲν φαίνονται στεγανά, ἡ διάκρισις τῶν γεγονότων δύναται τουλάχιστον νὰ παράσχει διευκολύνσεις στὴ βαθύτερη κατανόησιν καὶ σύλληψιν τῶν πραγμάτων.

Στὴν πρώτη κατηγορίᾳ ὑπάγονται ὅσα εἶναι ἀπόρροια τῆς «ἀπορίας» γιὰ ὅ,τι ἀφηρημένον ἢ συγκεκριμένον ἀποτελεῖ τὸ σύνολον τοῦ ἐπιστητοῦ. Οὕτω ἀναλύονται στὸ ἱστορικὸ ἔργον φιλοσοφικὰ συστήματα μὲ τὴν ἀναγραφὴν καὶ τῶν ὀνομάτων ἐκείνων πού τὰ ἐπινόησαν, τὰ δίδαξαν ἢ τὰ συνέγραψαν. Οἱ θεωρίαι περὶ γενέσεως τοῦ κόσμου καὶ περὶ τοῦ βίου εἶναι ἡ καθεμία ἱστορικὸν γεγονός, ἐφόσον ἀσφαλῶς προσφέρει κάτι στὰ προηγούμενα μὲ στηρίγματα πιθανὰ πού δὲν δύναται νὰ ἔρχονται σὲ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν στοιχειώδη λογικὴ συνάρτησιν. Ἄλλου εἴδους ὁμοίας παραγωγῆς εἶναι τὰ ἐπιτεύγματα τῶν γνώσεων τοῦ ἀφηρημένου ἢ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Ὅσο ἀποκαλύπτεται τὸ ἐπιστητό, τόσο διευρύνεται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπιστημῶν καὶ τόσο αὐξάνει τὸ πλῆθος τῶν ὑποδιαίρεσέων του. Τὰ σχήματα κι οἱ ἀριθμοὶ ἀποκτοῦν τὰς ἐπιστῆμας των, ἐνῶ τὸ φῶς, ἡ θερμότης, ὁ ἠλεκτρισμὸς καὶ ἄλλες συναφεῖς ἔννοιαι ἀποτελοῦν μὲ τὴν ἀνάπτυξιν πού παίρνουν κλάδους τῆς φυσικῆς, οἱ ἀνεμοὶ καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα ἔχουν τὴν ἰδικὴν των, τὰ ὑλικά στοιχεῖα κάθε ἀντικειμένου συνιστοῦν ἰδιαίτην. Γιὰ τὸ ἄτομόν του, ὁρατὸ ἢ μὴ, ὁ ἀνθρώπος δημιούργησε πολυἀριθμὰς ἐπιστῆμας πού διακρίνονται σὲ δύο χωριστὰς ὀμάδας, τὴν μίαν ἐπιδοδόμενὴν στὴν ἔρευναν τοῦ σώματος καὶ τὴν ἄλλη ἀναλισκόμενὴν στὴν ἀποκρυπτογράφησιν τοῦ λεγόμενου ψυχικοῦ κόσμου. Ἡ ἐφεύρεσις ἀντικειμένου πού διευ-

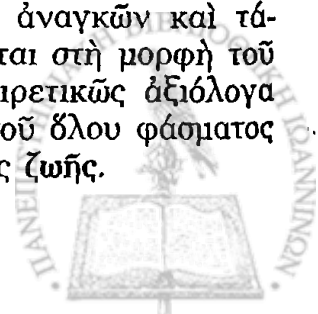

κολύνει τὴν ζωὴ ἀφαιρεῖ ὅσα ἐμπόδια βρίσκονται στὸν δρόμο τῆς ἀπὸ τὴν γύρω φύσῃ, ἢ ἀνακάλυψη ἀγνωστού χώρου μικρῆς ἢ μεγάλης ἐκτάσεως στὴν ξηρὰ ἢ στὴ θάλασσα προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία γνώσεως νέου κόσμου, τοπίου ἢ ὄργάνου. Στὸν τομέα τοῦτον ἀνάγεται τὸ σύνολο τῶν γεγονότων ποὺ ἀναφέρονται στὶς ἀπόπειρες ἀποκαλύψεως νέων κατοικήσιμων χώρων στὰ ἐκτὸς τῆς γῆς ἄστρα. Ἡ μετάβαση τοῦ ἀνθρώπου σὲ μερικὰ συνιστᾶ γεγονὸς αὐτὸ καθαυτὸ, ἄσχετα μὲ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ συγκεκριμένο ἀποτέλεσμα.

Ἄν αὐτὰ ὅλα προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀναζήτησιν τῆς πραγματικότητος στὸν κόσμον, ἀόρατο ἢ ὄρατο, ὑπάρχουν ἄλλα ποὺ ἀνταποκρίνονται εἰδικὰ ἢ ἀκριβέστερα, πὸ κτυπητὰ, στὸ συναίσθημα προκαλώντας τὴν ψυχικὴ ἀπόλαυσιν ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τὴν ὕλην, μὲ τὴν ἐκφρασιακὴ τους μορφὴ. Πρόκειται γιὰ τὰ γεγονότα - ἔργα τῆς τέχνης ποὺ εἶναι πολύπτυχη, ἀναφερόμενη στὸν λόγο, τὸν ἦχο, τὴν εἰκόνα, τὴν γραμμὴν, τὴν κίνησιν, ὅπου ἢ κάθε πτυχὴ παρουσιάζει τὶς ὑποδιαίρεσεις τῆς μὲ διάφορες βάσεις, ἕως ὅτου φθάσει στὸ κύτταρο, τὸ ἔργο ποῦ, ἐπάνυμο ἢ ἀνώνυμο, ἐμφανίσθηκε τελειωμένο σὲ συγκεκριμένη χρονικὴ στιγμὴ καὶ σὲ ὀρισμένο χῶρον, στὴν ἱστορικὴ γλῶσσα γεγονός. Στὸν λόγο ὑπάρχονται ἄμεσα ἢ ποιήσιν καὶ ἢ πεζογραφία, ὅπου χρησιμοποιοῦνται εἰδικώτερα πολλοὶ ὄροι, ὀνοματίζοντας διάφορα εἶδη των, ὅπως διήγημα, μυθιστόρημα, ἔπος, σονέτο, περιγραφὴ, παιάν, τὸ καθένα καὶ ἕνα γεγονός. Στὸν ἦχο ἀνταποκρίνεται ἢ μουσικὴ μὲ τὶς διαφοροποιήσεις τῆς ποὺ διαμορφώνονται μὲ τὴν τοποθέτησιν διαφόρων βάσεων. Στὴν εἰκόνα ἀνήκουν ἔργα τῶν γλυπτῶν καὶ τῶν ζωγράφων, ὅπως καὶ τῶν τεχνιτῶν ποὺ ἐκπροσωποῦν τὴν λαϊκὴν τέχνην. Στὴ γραμμὴ νοεῖται ἢ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ στὴν κίνησιν ὁ χορός. Στὸν καθένα ἀπὸ τοὺς πέντε αὐτοὺς κλάδους τῆς τέχνης ποὺ συμπίπτουν εἰδικὰ ὅλοι στὴν ἔννοια τοῦ καλοῦ, παρατηρεῖται ποικιλία σὲ ρυθμὸν, τεχνοτροπία, σχολὴ ἢ ἄλλες ὑποδιαίρεσεις ποὺ ὀρίζονται μὲ διαφορετικὰ κριτήρια καὶ ὀνοματίζονται λίγο ἢ πολὺ κατὰ τεχνητὸν τρόπον, ἀλλ' ἢ δημιουργία δὲν σταματᾶ ἐδῶ. Ἀπὸ τὴν συνεργασία μερικῶν ἢ ὅλων μαζὶ πηγάζει μὲ τὴν εὐρύτερη σημασίαν τῆς ἢ σκηνῆς, γεγονός ποὺ ἀνήκει στὴν ἴδια μὲ τὰ προηγούμενα ὀμάδα καὶ στοχάζεται τὴν ἀναπαράστασιν τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ὅπως πραγματικὰ εἶναι, καθὼς τὴν φαντάζονται ὅσοι ἐκπρόσωποι τῶν κλάδων συνεργάζονται στὸ αὐτὸ ἔργο, ἢ ὅπως ἔπρεπε νὰ εἶναι κατὰ τὶς ἀπόψεις τῶν ἴδιων. Ἡ ἀναπαράστασιν αὐτὴ ἐπινοήθηκε νὰ γίνεταί κατὰ δύο τρόπους, τὸν τραγικὸν ἢ τὸν κωμικόν, μὲ γέλιο ἢ συντριβήν.

Ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἢ ἀπορία καὶ ἢ ἀνακούφισιν προσφεύγουν στὴ θρησκείαν καὶ τὶς σχετικὰς μὲ αὐτὴ ἐορτὰς ποὺ χρωματίζονται ἀπὸ ποικίλον σὲ περιεχόμενον πρόγραμμα. Εἶναι μία πτυχὴ τοῦ ἀνθρώπινου βίου μὲ ἰδιαίτερα γνωρίσματα καὶ συνελπῶς μὲ εἰδικὴ ἐπικράτειαν στὸ εὐρὺ πεδίου του. Αὐτὴ καθαυτὴ ἀποτελεῖ γεγονός ποὺ εἶναι μνημὸς συνοδός τοῦ ἀνθρώπου, ἢ δὲ θρησκείαν, καὶ ἂν ἀκόμη προέρχεται ἀπὸ διάθεσιν νὰ ἱκανοποιηθεῖ μόνον ἀρνητικὸν αἶσθημα, ἀποδεικνύει θετικὰ τὴν ὑπόστασιν τῆς. Ἡ πίστις, ὅποιαδήποτε ἀκόμη στὴν ἀπιστίαν, πραγματικὰ ὑφίσταται.

Ἐναντι τῶν ψυχικῶν αὐτῶν γεγονότων ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἱστορικὸν ἔργο τοποθετοῦνται τὰ ὕ λ ι κ ἄ. Στὴν περιοχὴ τούτων παρατηρεῖται ὁμοίως μεγάλη ποικιλία ποὺ ἀνανεώνεται συνεχῶς ἀνάλογα μὲ τὴν δημιουργίαν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν προβλημάτων, ἀναγκῶν καὶ τάσεων, ἰδιαίτερα δὲ τῶν τεχνολογικῶν μέσων ποὺ προωθοῦνται στὴ μορφὴ τοῦ αὐτοσκοποῦ, ἐνῶ βασικὰ δὲν παύουν νὰ εἶναι ὄργανα ἐξαιρετικῶς ἀξιόλογα καὶ συγχρόνως γεγονότα μὲ ἄμεσιν ἐπίδρασιν στὴν ἐξέλιξιν τοῦ ὅλου φάσματος τῶν ὕλικῶν, ὅσα σχετίζονται μὲ τὴν συντήρησιν τῆς ἀτομικῆς ζωῆς.

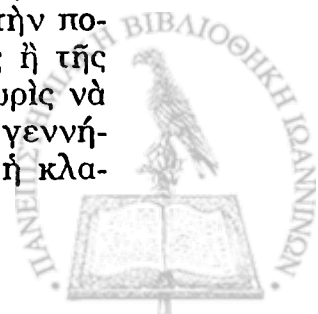

Μιά κατηγορία τούτων είναι τὰ σχετικὰ μὲ τὴν παραγωγή πὺ ἐμφανίζεται ὑπὸ δύο μορφές, πρῶτα τὴν πρωτογενῆ μὲ τὴν γεωργία, τὴν κτηνοτροφία καὶ τὴν ἀλιεία, ὕστερα τὴν δευτερογενῆ μὲ τὴν βιοτεχνία καὶ τὴν βιομηχανία. Τὰ σχετικὰ γεγονότα εἶναι ἀρκετὰ ποικίλα, καθὼς πιστοποιεῖται μὲ τὴν ἀναφορὰ μερικῶν, ὅπως εἶναι γεωργικοὶ σταθμοί, σιτοκαλλιέργεια, δενδροκομία, φυτοπαθολογικὸ ἴνστιτούτο, κτηνοτροφικὴ μονάδα, ὄρνιθοτροφεῖο, ποιμνιο, ὑποδηματοποιεῖο, ραφεῖο, ἐργοστάσιο γάλακτος, χαλυβουργεῖο. Στὸν ἴδιο τομέα ὑπάγεται ἡ ἀνεύρεση καὶ ἡ ἐκμετάλλευση τοῦ γήινου πλοῦτου πὺ κλιμακώνεται σὲ ὑπόγειο, ἐπιφανειακὸ καὶ ὑπέργειο, καθὼς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸν ὀνοματισμὸ εἰδικῆς φύσεως γεγονότων, ὅπως εἶναι ὄρυχεῖο, πηγὴ πετρελαίου, διυλιστήριον, ἠλιακὴ ἐνέργεια. Συναφῆς εἶναι μὲ τὴν ὅλη παραγωγή καὶ φαίνεται ὡς φυσικὴ ἀκολουθία ἢ διακίνηση τῶν προϊόντων, τὸ ἐμπόριον πὺ ἐκφράζεται μὲ τὸν ὀρισμὸ εἰδικῶν ἐπίσης συμβάντων, ὅπως καταστήματα ποικίλης φύσεως, εἰδικευμένα τροφίμων, ἠλεκτρικῶν εἰδῶν, ὑφασμάτων, ἐλαίου, ὀπωρῶν, ἢ μεγάλες μονάδες πὺ ἀσχολοῦνται ἢ καθεμὰ μὲ τὴν διακίνηση ποικίλων ἀντικειμένων. Γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση αὐτῆς χρησιμοποιήθηκαν ἢ γεννήθηκαν τὰ γεγονότα μετὰφορᾶς, ὅπως τὸ ζῶο, τὸ ἀμάξι, τὸ αὐτοκίνητο, τὸ πλοῖο, ὁ σιδηρόδρομος, τὸ ἀεροπλάνο, καὶ οἱ συναφεῖς μὲ αὐτὰ σταθμοί. Συμπλήρωμα ὄλων τούτων ἀποτελεῖ τὸ σύνολο ἄλλων πὺ ἀποβλέπουν στὴν ἀσφάλισιν ὄσων ἀνάγονται σιτοὺς τρεῖς προηγούμενους τομεῖς τῆς ζωῆς: τὴν παραγωγή, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν μεταφορά.

Δεύτερη κατηγορία συνιστοῦν ὄσα γεγονότα σχετίζονται μὲ τὴν συντήρησιν τοῦ πληθυσμοῦ πὺ καλύπτεται ἀπὸ τρεῖς θεσμοὺς, τὴν ὑγειονομικὴ περίθαλψη, τὴν πρόνοια καὶ τὴν ἀσφάλισιν. Αὐτὰ μετουσιώνονται σὲ γεγονότα, ὅπως εἶναι τὸ ἰατρεῖο, ἰδιωτικὸ ἢ ἀγροτικὸ, ὑγειονομικὸς σταθμὸς, κλινικὴ, νοσοκομεῖο, σταθμὸς πρῶτων βοηθειῶν, παιδικὴ κατασκήνωσις, ὀφθαλμοτροφεῖο, οἰκοτροφεῖο, παιδικὸς σταθμὸς, γηροκομεῖο, ἴδρυμα κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων, ταμεῖο ἀρωγῆς, προνοίας ἢ ἐπικουρικῆς συντάξεως, ἀσφάλεια ζωῆς ἢ γενικῆς φύσεως σχετικῆς ἐταιρείας.

Ὅπως στὰ πολιτικά, ὁμοίως καὶ μεταξὺ τῶν πολιτισμικῶν παρατηροῦνται γεγονότα μεταξὺ γειτονικῶν ἢ μακρινῶν ἐπικρατειῶν, ἐμφανιζόμενα ὑπὸ διαφορὰς μορφές μὲ τὴν φυσικὴ πάντα συνόδευσιν τῶν σχετικῶν ὀνομασιῶν. Ὅς πρὸς τὰ ψυχικὰ δύναται νὰ ἀναφερθεῖ ἢ μορφωτικὴ συμφωνία πὺ περιλαμβάνει ποικίλες ἐκδηλώσεις, ὅπως εἶναι ἢ καλλιτεχνικὴ ἔκθεσις, ἢ θεατρικὴ παράστασις, ἢ συναυλία πὺ ὀργανώνουν οἱ ἐκπρόσωποι κάθε ἀρμοδιότητος, ὁμοιὰς ἐκπομπές ἀπὸ τὰ μέσα μαζικῆς ἐνημερώσεως, ὁμιλίαι λογοτεχνῶν ἢ ἐπιστημῶν γιὰ θέματα τῆς εἰδικότητός των. Ὅς πρὸς τὰ ὕλικὰ χρησιμοποιοῦνται οἱ ὄροι τεχνικὴ συνεργασία, ὀικονομικὴ συμφωνία, ἐμπορικὴ συναλλαγὴ σὲ κληρικὴ ἢ σ' ἐλεύθερο συνάλλαγμα, συνεργασία στὴ βιομηχανικὴ παραγωγή μὲ δημιουργία κοινῶν ἐπιχειρήσεων, διακανονισμὸς μεταφορῶν, ἐκτέλεσις τεχνικῶν ἔργων πρὸς ἀποφυγὴν ἀμοιβαίων καταστροφῶν.

Ἐνῶ αὐτὰ εἶναι φανερὰ γεγονότα, ἄλλα μένουν λίγο ἢ πολὺ ἀφανῆ καὶ χρειάζονται εἰδικὴ ἔρευνα τὸ καθένα γιὰ τὴν ἀποκάλυψίν του. Εἶναι ἢ ἐπίδρασις μιᾶς χώρας σὲ ἄλλη, ὅποτε ἀντίστοιχα γίνεται ἐξαγωγή καὶ εἰσαγωγή ἐνὸς γεγονότος. Ἡ πτυχὴ αὐτῆ παρουσιάζει εὐρὺ φάσμα ἐκδηλώσεων τόσο στὴν πολιτικὴ ζωὴ ὄσο καὶ τὴν πολιτισμικὴ μὲ ἀποτέλεσμα ἕνα γεγονὸς αὐτῆς ἢ τῆς ἄλλης φύσεως νὰ ἔχει γενέτειρα μιὰ χώρα καὶ προέκτασις σὲ ἄλλες, χωρὶς νὰ προκαλοῦνται εἰδικὰ γεγονότα, συμφωνίες ἢ συναφῆ. Κάπου ἀσφαλῶς γεννήθηκαν τὸ συμβούλιον ἐπικρατείας, ὁ ρομαντισμὸς, ἢ ἀφηρημένη τέχνη, ἢ κλα-

σική μουσική, αλλά μεταφυτεύθηκαν και άλλοι. Ἡ μεταφύτευση, αὐτούσια ἢ τροποποιημένη, ἀποτελεῖ γεγονός.

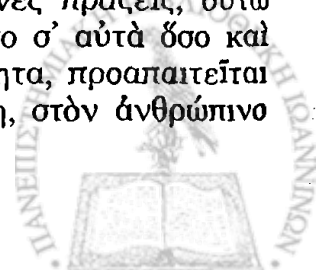
Ὅτι ἐπίσης ἡ διαίρεση τῶν γεγονότων σὲ πολιτικὰ καὶ πολιτισμικά, καθὼς κι οἱ ὑποδιαίρεσεις των, εἶναι τόσο φυσικὰ ὅσο καὶ τεχνητὰ δημιουργήματα δὲν δύναται νὰ ὑπάρξει ἀμφιβολία. Φυσικά, διότι οἱ ἔννοιες ποὺ τὰ ἀντιπροσωπεύουν ἔχουν ἢ καθεμία τὸ δικό της περιεχόμενο, ἀφοῦ σὲ κάποιο σημεῖο θὰ διαφέρει ἀπὸ τὴν ἄλλη. Τεχνητά, διότι τὰ συνδέει πολὺ στενὰ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπικοινωνίας καὶ οὕτω σὲ βαριὰ βιομηχανία μετουσιώνεται ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη. Ἰδιαίτερα ὅμως, διότι ὅλα ἔχουν κοινὴ τὴν προέλευση καὶ τὴν κατάληξη, τὸν ἄνθρωπο.

Τὸ δεῦτερο εἶναι φυσικὴ ἀκολουθία τοῦ πρώτου, εὐλόγα δὲ προβάλλει τὸ ἐρώτημα γιατί μὲ γεγονότα ποὺ ἔχουν τοιαύτη μόνον προέλευση ἀσχολεῖται ἡ ἱστορία.

Ἡ ἀπάντηση δὲν ἀντικρῦζει ἐμπόδια. Ὁ ἄνθρωπος ἐκτὸς ἄλλων ἀκόμη λειτουργιῶν ποὺ ὅλες συνεργάζονται καὶ ἀλληλοβοηθοῦνται διακρίνεται καὶ γιὰ τὴν μνήμη του. Μέσῳ αὐτῆς θυμᾶται τὶς πράξεις του, ἐπιλέγοντας ἰδιαίτερα ἐκεῖνες ποὺ ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τῆς στιγμῆς καὶ καταλαμβάνουν ἰδιαίτερη θέση στὴ μνήμη του καὶ φυσικὰ στὴ διαμόρφωση τοῦ μέλλοντος. Τοῦτο δὲν ἰσχύει μόνον γιὰ τὶς ἀτομικὲς του πράξεις, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς ἀντίστοιχες ἀντιδράσεις τοῦ συνανθρώπου του ποὺ δὲν ἤμποροῦν νὰ βρισκονται ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Ἐτσι ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἄτομο καὶ ὡς κοινωνία ἀτόμων, εἶναι ἡ πηγὴ προελεύσεως ὅλων τῶν γεγονότων, κατὰ φυσικὴ συνέπεια καὶ ἐκείνων ποὺ ἔχουν ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη φύση των τὸ γνῶρισμα τῆς μνημονεύσεως, τὴν τιμὴ τῆς ἀναφορᾶς ἀπὸ τὴν ἱστορία, ἐφόσον θετικὰ προάγουν τὸν πολιτισμὸ μὲ τὴν πλατιά σημασία του. Κατ' ἀναπόδραστη ἀνάγκη ἀναγράφονται στὰ σχετικὰ ἔργα ὅσες πράξεις τοῦ ἀνθρώπου μένουν ἀναλλοίωτες ἀπὸ τοῦ χρόνου τὸ πέρασμα ἢ δὲν χάνουν τίποτε ἀπὸ τὴν ἰσχύ των σ' ὅποιο μέρος τοῦ πλανῆτη καὶ ἂν μετατοπισθοῦν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ λειτουργοῦν ἢ τροποποιουῦνται μὲ τὸν καιρὸ ἢ κατὰ τὸπους προσαρμόζονται ἢ, χωρὶς νὰ παύσουν νὰ μνημονεύονται οἱ πράξεις ποὺ εἶχαν ἐπιδράσει στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, ἐντελῶς παραμερίζονται ἀπὸ τὴν πράξη, διότι ἄλλα γεγονότα, τελείως ἀντίθετα, ἔρχονται καὶ παίρνουν τὶς θέσεις των. Ὅλα δὲ αὐτὰ γίνονται ἀπὸ τὴν διάνοια, τὸ συναίσθημα καὶ τὴν βούληση τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὴν συνεργασία ὅλων τῶν συστατικῶν στοιχείων τοῦ ψυχικοῦ κόσμου.

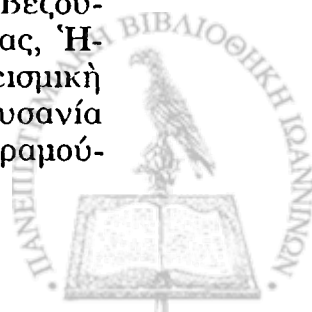
Παρὰ τοῦτο ὑπάρχουν καὶ γεγονότα ἀ ν α ν θ ρ ω π ο γ ε ν ῆ ποὺ ἀσκοῦν ἐπίδραση στὴν ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπινου βίου. Ἐνα μόνον παράδειγμα δύναται ἴσως νὰ παραστατικοποιήσῃ τὸ πρᾶγμα. Ὁ θάνατος ἀνθρώπων ἐπέρχεται ἀπὸ ποικιλία γεγονότων, ὅπως εἶναι ἡ πλήμμυρα, ἡ πτώση κεραυνοῦ, ἡ σεισμικὴ δόνηση, ἡ κατολίσθηση ἐδάφους, ἡ ἔκρηξη ἡφαιστείου, ἡ ἀσθένεια, ἡ τύχη, ὁ πόλεμος. Τὰ ὀκτὼ στὴ σειρά πρῶτα εἶναι ἐξωανθρώπινα ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ ἔξ φυσικῶν ἐνεργειῶν ἢ γεωλογικῶν φαινομένων, μόνον δὲ τὸ τελευταῖο εἶναι ἀνθρώπινο. Καθὼς ὅμως συμβαίνει στὶς ἀνθρώπινες πράξεις, οὕτω καὶ τὰ ἐξωανθρώπινα γεγονότα δὲν εἶναι ὅλα ἱστορικά. Τόσο σ' αὐτὰ ὅσο καὶ σ' ἐκεῖνες ἐφαρμόζεται ἡ ἀρχὴ ποῦ, γιὰ νὰ ἔχουν ἱστορικότητα, προαπαιτεῖται κάποια ἐπίδρασή των, καλὴ ἢ κακὴ, εὐχάριστη ἢ δυσάρεστη, στὸν ἀνθρώπινο βίον.

Οί καιρικὲς συνθῆκες ἐκφράζονται σὲ διάφορα συμβάντα, ὅπως ἡ πλήμμυρα, ἡ ξηρασία, ἡ ὀμίχλη, ποὺ ἀναβιβάζονται σὲ ἱστορικὰ στὴν περίπτωση, προκλήσεις δυσμενῶν ἐπιπτώσεων στὴ ζωὴ καὶ τὴν συντήρηση ἀτόμων. Ἡ πλήμμυρα, ὅσο εἶναι πιὸ μεγάλη, τόσο καὶ ὑψηλότερη καθίσταται κι ἡ ἱστορικότητά της. Ὁ πνιγμὸς ἀνθρώπων καὶ ἡ καταστροφή γεωργικῆς παραγωγῆς, συνδυαζόμενὴ καὶ μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῆς συνθέσεως τῆς γῆς ἀπὸ τὴν πλήμμυρα γιὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα, εἶναι στοιχεῖα ποὺ τῆς δίδουν τὸν χαρακτηρισμό. Ὁ «κατακλυσμὸς» τοῦ Δευκαλίωνα καὶ τῆς «Ἑλλης εἶναι ἢ μᾶλλον δύναται νὰ εἶναι πραγματικὸ γεγονός, ἔστω καὶ ἂν πρόκειται ἴσως περὶ φανταστικοῦ, ἀφοῦ ἡμπορεῖ νὰ συσχετίζεται μὲ ἄλλο παρόμοιο στὴν πραγματικότητα συμβάν ποὺ νὰ μὴν ἔχει μυθοποιηθῆ μὲ συγκεκριμένα πρόσωπα καὶ νὰ ἐπέδρασε παραπλήσια στὴν ἐξέλιξη τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ὅμοίως τὸ ἀντίθετο, ἡ ξηρασία, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καταστροφὴ γενικὰ τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς ποὺ εἰσοδηματικὰ στηρίζει τὴν ἐπιβίωση τοῦ πληθυσμοῦ, δύναται νὰ προκαλέσει προβλήματα σὲ ὄσους ἔχουν τὴν εὐθύνη τῆς διαχειρίσεως τῶν κοινῶν, διότι ἀναγκάζονται στὴν ἀναζήτησιν ἀγορῶν πρὸς συμπλήρωσιν τῶν κενῶν σὲ τροφίμα μὲ προσφυγὴ καὶ σὲ κράτη ὄχι φιλικὰ. Οἱ διεθνεῖς δεσμοὶ ποὺ δημιουργοῦνται τότε, διάφορες συμφωνίες οἰκονομικῆς φύσεως, πολλάκις καὶ γενικώτερης πολιτικῆς, εἶναι γεγονότα - ἀποτελέσματα τῆς σιτοδείας, ἀσχέτως πρὸς τὴν ἀνθρώπινη ἐνέργεια. Στὸ ἴδιο ἐνίοτε γεγονός ὀφείλεται ἡ ὑπαρξὴ θυμάτων σ' εὐρεῖα ἔκτασιν, ὅταν ἀπὸ ἐξωανθρώπινες δυνατότητες δὲν ἐπιτυγχάνεται ὁ ἔγκαιρος ἐφοδιασμὸς τῆς σιτοδειόπληκτης χώρας. Οἱ αὐτοὶ λόγοι, δυσμενεῖς καιρικὲς συνθῆκες, προκαλοῦν ἐπίσης ἄλλα γεγονότα. Ἀπὸ τὸ σχετικὸ πλῆθος μνημονεύονται συγκεκριμένα δύο. Μέσα σὲ ὀμίχλη χάθηκε τὸ 1974 ἐπάνω ἀπὸ τὴν γαλλικὴ πόλιν Βὰλ ντ' Ουάζ τουρκικὸ ἀεροπλάνο μὲ 346 ἄτομα, ἐνῶ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1975 καιρικὲς συνθῆκες ρίχνουν στὸ Ἀγαδὶρ ἰορδανικὸ μὲ θύματα 188 ἐπιβάτες.

Κατὰ τὸν ἴδιο, ἀνανθρωπογενῆ τρόπο, συμβαίνουν ἄλλα γεγονότα μὲ προέλευσιν τὰ ἐνδότερα τοῦ πλανῆτη. Συχνὰ φθάνουν ἀπὸ διάφορα μέρη πληροφορίες γιὰ σεισμοὺς ποὺ ἄλλοτε δὲν ἔχουν καμμιά ἐπίπτωση, ὅποτε παραμένουν στὰ πλαίσια μόνον τῶν ἐρευνῶν τοῦ ἐπιστημονικοῦ κλάδου, ὅπου ὑπάγονται, πολιτογραφοῦνται ὅμως ὡς ἰδιαίτερος ἀξιόλογα γεγονότα, ὅταν ἔχουν στὴν ὑφιστάμενη κατὰ τὴν γένεσίν των ζωὴ δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις, καταστροφὲς πλῆθους κτιρίων ἢ θανατώσεις σημαντικοῦ ἀριθμοῦ ἀτόμων. Τὸ ὕψος τῶν καταστροφικῶν τῶν ἀποτελεσμάτων βαθμολογεῖ ἀνάλογα καὶ τὴν ἱστορικότητά των. Ὅμοίως ἡ καθίζησις τοῦ ἐδάφους δύναται νὰ συμπαρασύρει στὴν ἀφάνεια ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρώπου, μεμονωμένα κτίρια, ὀλόκληρους οἰκισμοὺς, ὅπου ἡμπορεῖ νὰ συμπεριλαμβάνονται ἔργα τέχνης ἢ ἄλλης πολιτισμικῆς φύσεως. Ἀπὸ τὴν ὁμάδα τούτη περισσότερο γνωστὴ εἶναι ἡ ἔκρηξις ἡφαιστείου, διότι μὲ αὐτὴ σχετίζονται δύο παραδείγματα μὲ πραγματικὰ μεγάλες ἐπιπτώσεις. Ἡ μία, τοῦ ἡφαιστείου Θήρας, ποὺ ἔγινε λίγος πρὶν ἀπὸ τὸ 1500 π.Χ., ἐπέφερε, ἄς εἶναι μόνον στὸ πεδίο τῆς ὑποθέσεως, μὲ διαδοχικὴ σειρὰ μεγάλων σεισμῶν τὴν ὀλοκληρωτικὴν καταστροφὴν τοῦ κρητικοῦ πολιτισμοῦ, δημιουργημένου κυρίως κατὰ τὰς δύο περιόδους, τὴν πρωτομινωικὴν καὶ τὴν μεσομινωικὴν, γιὰ νὰ φθάσῃ ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ὑστερομινωικῆς στὸ ἀκρότερο σημεῖο τῆς ἀκμῆς του. Στὴν ἔκρηξιν τοῦ Βεζουβίου, τὸ 79 μ.Χ., ὀφείλεται ἡ παντελὴς καταστροφὴ τῶν πόλεων Πομπηίας, Ἡρακλείου καὶ Σταβιῶν. Ὅπως ἡ ἡφαιστειακὴ ἔκρηξις, τὸ ἴδιο καὶ ἡ σεισμικὴ δόνησις ἀκολουθεῖται ἀπὸ ἄλλες δυνάμεις. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παισαβίου «εἰσαντος ἐξαίφνης τοῦ θεοῦ καὶ ὁμοῦ τῷ σεισμῷ τῆς θαλάσσης ἐπιδραμού-

σης, καθείλκυσεν αὐτανδρον τὸ κύμα» τὴν πόλη Ἑλίκη, κοντὰ στὸ Αἴγιο, τὸ 373 π.Χ. Τὴν 1η Νοεμβρίου 1755 ἔγινε στὴ Λιοσαβώνα σεισμός πού ἀκολούθησαν πυρκαϊὰ καὶ παλίρροια μὲ ἀποτέλεσμα τὴν καταστροφή τοῦ πιδο μεγάλου μέρους τῆς παλαιᾶς πόλεως καὶ τὸν θάνατο 40.000 ἀτόμων.

Ἀπὸ τὰ φυσικὰ φαινόμενα σημειώνεται ὁ κεραυνὸς πού ἔχει περιορισμένες δυνατότητες ἱστορικότητας, διότι ἀνάλογες εἶναι οἱ ἐπιδράσεις τῆς ἐμφανίσεώς του, ἐντοπιζόμενες σὲ πολὺ ὀλίγους ἀνθρώπους, καὶ διακρίνεται γιὰ τὴν σπανιότητά του. Ἱστορικὸ γίνεται, ὅταν προκαλεῖται θανάτωση προσώπου, καὶ ἰδιαίτερα, ὅταν εἶναι κρίσιμη γιὰ τὸ ἴδιο καὶ τὴν κοινωνία ἢ στιγμή, ὅπου τοῦτο ἀσκεῖ ἐπιρροή.

Ἄλλο εἶδος ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν ἐξωανθρώπων γεγονότων εἶναι ἡ ἀσθένεια, μάλιστα, ὅταν περιβάλλεται τὴν ιδιότητα τῆς ἐπιδημίας. Στὴν πρώτη περίπτωση ὁ βαθμὸς τῆς ἱστορικότητας εἶναι περιορισμένος. Στὴ δεύτερη πού ἐνοκῆπται σὲ πυκνὰ κατοικούμενη περιοχή, ἄσχετα μὲ τὸ μέγεθός της, μικρὸ ἢ μεγάλο, προκαλεῖ σημαντικὲς ἐπιπτώσεις στὴ διαμόρφωση νέων καταστάσεων, ὅπως εἶναι ἡ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ ἢ ἡ ἐγκατέλειψη τοῦ οἰκισμοῦ πού δὲν ἠμποροῦν νὰ μὴν ἀποτελοῦν ἱστορικὰ γεγονότα. Χωρὶς τὴν μείωση τῶν ἐπιδημιῶν δὲν ἐρμηνεύονται τὰ ἀποτελέσματα πού ὑπῆρξαν συγκεκριμένα. Ὅτι ἐκεῖνες ἀποτελοῦν αἷτια γεγονότων, αὐτὸ καὶ μόνον τὸ γνώρισμα τῆς καθιστᾶ γεγονότα τῆς ἱστορίας, πάντοτε ὅμως ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι γιὰ τὴν πρόκλησή των δὲν ὑπῆρξε ἀνθρώπινη ἐνέργεια. Ἐὰν τυχὸν μεσολάβησε τοιοῦτος δάκτυλος, πρέπει τὸ γεγονὸς τῆς ἐπιδημίας ἐνοκῆψεως νὰ εἶναι πάλι ἱστορικὸ, ἀλλὰ νὰ ὑπάγεται στὰ ἀνθρωπογενῆ. Περισσότερο ἀντιληπτὴ γίνεται ἡ διαφοροποίηση αὐτὴ μὲ τὴν μνημόνευση τοῦ λοιμοῦ πού ἔπεσε στὴν Ἀθήνα τὸ 429, μὲ πολυάριθμα θύματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸν Περικλῆ, τὸν πιδο σημαντικὸ παράγοντα τῆς πολιτείας, ἰδιαίτερα κατὰ τὴν περίσταση ἐκεῖνη. Ὁ θάνατός του εἶχε ἀσφαλεῖς ἐπιπτώσεις καὶ στὴν ἐξέλιξη τῶν ἐπὶ μέρους γεγονότων τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τὸ παράδειγμα - γεγονὸς τοῦτο χαρακτηρίζεται ἐξωανθρωπίνως, ἐὰν δὲν εἶναι ἀκριβὴς ἢ ὑπόνοια πολλῶν ὅτι οἱ ἀντίπαλοι τῶν Ἀθηναίων εἶχαν μολύνει τὰ πηγὰδια, μὲ τὰ ὁποῖα γινόταν ἡ ὑδρορευση τῶν κατοίκων τοῦ Πειραιᾶ, πρώτου τόπου ἐμφανίσεως τῆς ἐπιδημίας στὴν περιοχή τῆς Ἀττικῆς.

Ὅσα ἐξωανθρώπινα γεγονότα ἔχουν γενικὰ μνημονευθεῖ, τουλάχιστον μερικά, ὅπως γίνεται ἀντιληπτὸ μὲ τὴν ἀναφορὰ ὀλίγων εἰδικῶν περιπτώσεων, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἄμεση ἐπίδραση τῶν ποικίλων των δυνάμεων καὶ φαινομένων, δύνανται νὰ ἔχουν καὶ ἔμμεση, προερχόμενη ἀπὸ τὴν ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν χρόνο τῆς ἐκδηλώσεώς των νὰ τὰ ἐρμηνεύει. Ἐνα φυσικὸ φαινόμενο, καθὼς τὸ ἐξήγησε, ἀλλ' ἀργότερα προκαλοῦσε πρὶν ἀπὸ τὴν γνώση τῆς ἐρμηνείας του τοιαύτη ἐπίδραση, ὥστε τὸν ὀδηγοῦσε σὲ ἀναβολὴ πραγματοποιήσεως ἐνδὸς ἐγχειρήματος. Ἀπὸ παρόμοιο γεγονὸς, τὴν «εὐσημίαν», ἐξαρτᾶται γενικὰ ἡ ἀπόφαση τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου Ἀθηναίων νὰ προβαίνει κατ' ἔτος στὴν ἐκλογή τῶν τακτικῶν ἀρχῶν τῆς πολιτείας. Συγκεκριμένη περίπτωση ἀποτελεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ στρατηγὸς Νικίας, ἀφοσιωμένος στὴ μαντική, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἔκλειψη τοῦ ἡλίου τὴν 27η Αὐγούστου 413, ἀνέβαλε τὴν ἀναχώρησι τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ κατὰ τὴν σικελικὴ ἐκστρατεία περὶ τῆς εἴκοσι ἐπτὰ ἡμέρες. Τὸ δεύτερο γνώρισμα εἶναι ἡ ἀρνητικὴ πλευρὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἐξωανθρωπίνων γεγονότων πού ἐμφανίζεται στὴ δημιουργία. Τὰ φυσικὰ ἐμπόδια ὑπῆρξαν οἱ ἀφετηρίες ἐπιτευγμάτων ὑποταγῆς τοῦ ἐπιστητοῦ, φανεροῦ ἢ κρυπτοῦ, στὸν ἀνθρωπο μὲ τὴν γνωριμία, τὴν ἐκμετάλλευση, τὴν

άντιμετώπιση παρόμοιων μελλοντικῶν ἐπιπτώσεων. Ἡ μερική καταστροφή πού ἐπέφερε τὸ 63 μ.Χ. στὶς πόλεις Ἡράκλειο καὶ Πομπηία ἰσχυρὸς τοπικὸς σεισμὸς δὲν ἀπογοήτευσε τοὺς κατοίκους των, ὥστε νὰ μὴν ἐπιδροθοῦν ἄμεσα στὴ σχετική ἀποκατάσταση.

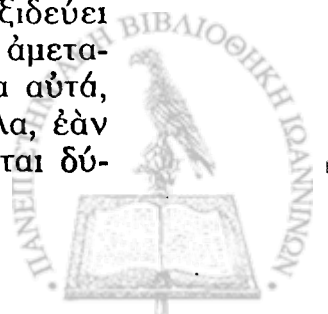
“Ὅλα τὰ ὑπὸ τὴν γενική των περισσότερο ἔννοια καὶ σπάνια ὑπὸ τὴν συγκεκριμένη των περίπτωση μνημονευθέντα γεγονότα ὑπάγονται στὴν κατηγορία τῶν ἀνανθρωπογενῶν καὶ ἡ αἰτία καθορίζεται ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη. Δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὴν τύχη, ὅχι ὡς ἔννοια καθοριστική δυνάμειος ἢ ἐνέργειας, ὅπως εἶναι τὰ ἄλλα τῆς ἴδιας ομάδας καὶ ὅσα προέρχονται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Γιὰ τὴν ἱστορία ἡ ἐνσυνείδητη ἀνθρώπινη ἐνέργεια κατευθύνει πραγματικὰ τὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ μάλιστα στὸν πιὸ μεγάλο βαθμὸ, ἡ δὲ γνωστὴ φυσιογενὴς αἰτία ἐντοπίζεται σ’ ἓνα μικρὸ σημεῖο, ἐνῶ ἡ τύχη δὲν ἀποτελεῖ καθόλου τοιαύτη κατευθυντήρια γραμμὴ. Παρὰ τοῦτο παρουσιάζονται μερικὰ γεγονότα πού γίνονται κατὰ σύμπτωση, ἀπρόβλεπτα. Τὸ ἀδέσποτο ἀπὸ πέτρα ἢ ὄπλο κτύπημα, ἡ ἔκρηξη πυρκαϊᾶς, ἄγνωστη ἐνδοανθρώπινη κρίση, δύνανται νὰ γίνουν ἱστορικὰ γεγονότα, ὅταν ἐπιφέρουν τὸν θάνατο ἱστορικοῦ προσώπου. Στὴν ἴδια κατηγορία συναριθμεῖται ἡ πτώση ἀεροπλάνου ἀπὸ τὸ ἀπροσδόκητο σταμάτημα τῶν ὀρίων πού διαθέτουν οἱ μηχανές καὶ τὰ εὐγενῆ κράματα τῶν μετάλλων. Αὐτὰ εἶναι τὰ λεγόμενα τυχαῖα γεγονότα μὲ ἀποφυγὴ ἀναφορᾶς τοῦ οὐσιαστικοῦ, πού εἶναι παράγωγο τοῦ ἐπιθέτου, γιὰ νὰ μὴν προεκταθεῖ ἐκεῖνο σὲ ἰδιαίτερη δύναμη, παράλληλη πρὸς τὶς φυσικέες.

“Ὅλα τὰ ἀνθρωπογενῆ αὐτὰ γεγονότα, ἐρμηνευόμενα ἢ μὴ, δύνανται ἀκόμη νὰ εἶναι ἱστορικὰ ὅχι μόνον γιὰ τὶς ἐπιπτώσεις των στὰ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ καὶ καθαυτά, σὲ δύο περιπτώσεις. Κατὰ τὴν μία προσφέρουν στοιχεῖα στὴν ἔρευνα μὲ ἀποτέλεσμα νὰ προάγεται. Κατὰ τὴν ἄλλη προκαλοῦν τὴν δημιουργία ἀντισταθμιστικῶν γεγονότων. Τοιαύτης φύσεως ἀναφέρονται κατ’ ἐνδειξὴν τὸ ἀλεξικέραυνο καὶ ἡ ἀντισεισμικὴ δόμηση.

Ἀπὸ τὴν πολύπτυχη αὐτὴ σημασία των προέρχεται τὸ σχετικὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐνθυμησιογράφων, τῶν ἀπλῶν συνήθως ἀνθρώπων πού, γνωρίζοντας ὀλίγα γράμματα, διέθεταν πηγαῖα τὴν διαίσθηση τῆς ἱστορικῆς μνήμης. Μὲ τὰ πρόχειρα, πάντοτε ὅμως χρήσιμα σημειώματά των στὰ κενὰ ἐντύπων ἢ χειρογράφων, σὲ τοίχους ἐκκλησιῶν ἢ σὲ λείψανα ἀρχαίων διαφύλαξαν γιὰ τοὺς μεταγενέστερους καὶ τοιαῦτα γεγονότα.

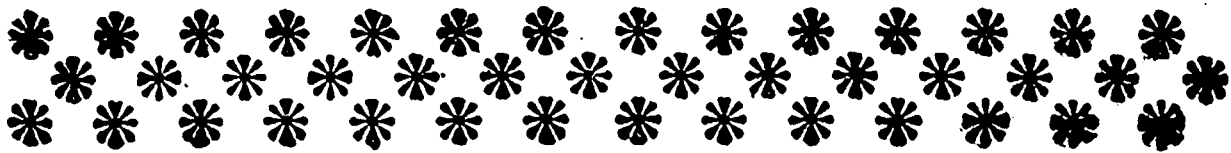
Οὕτω ἡ προέλευση τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος εἶναι διττή. Κύριος καὶ βασικὸς δημιουργὸς του εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού μὲ τὴν ἐντελῶς ἰδιότυπη μεταξὺ τῶν ἄλλων ζῶων κατασκευή του σκέπτεται, αἰσθάνεται, συναισθάνεται, ἐκδηλώνεται, ὁμιλεῖ, γράφει, ἐνεργεῖ, διατάσσει, ὑπακούει, ὀργανώνει ἢ διαλύει κοινωνίες, θανατώνει ἄλλους ἢ σώζει ζωές μὲ τὰ τεχνολογικά του ἐφευρήματα, δαμάζει ἢ τείνει νὰ θέσει στὴν ὑποταγὴ του τὶς ἐξωανθρώπινες δυνάμεις, γνωστὲς ἢ ἄγνωστες, κοντινές ἢ μακρινές, προσφέρει στὸν συνάνθρωπό του, γείτονα ἢ μὴ, χαρὰ ἢ λύπη, ἀπόλαυση τοῦ σώματος ἢ τῆς ψυχῆς, τὸν ταξιδεύει ὅσο πιὸ καλύτερα καὶ μακρύτερα δίδοντάς του τέρψη ἢ τὸν καθηλώνει ἀμετακίνητο, γιὰ νὰ αἰσθανθεῖ ὅσο πιὸ πολὺ τοὺς πόνους τῆς ὀδύνης. “Ὅλα αὐτὰ, ὑψηλὰ ἢ χαμηλὰ, δημιουργικὰ ἢ καταστροφικὰ, εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα, ἐὰν οἱ λέξεις αὐτὲς στὸν πρῶτο βαθμὸ τῆς παραθέσεως πού χρησιμοποιοῦνται δύ-

νανται απόλυτα να απεικονίσουν τὸ ὕψος καὶ τὸ πλῆθος. Αὐτὰ συνιστοῦν τὸ δένδρο τῆς ἱστορίας ἀπὸ τὶς ρίζες του ἕως τὸ ἄνθος ἢ τὸν μαρασμό του, γιὰ νὰ ξαναγεννιέται ὕστερα μὲ τὶς ἴδιες δυνάμεις ἀπὸ μερικοὺς σπόρους ποὺ διατηρήθηκαν βρίσκοντας κάπου μικρὴ καὶ γόνιμη γωνιά. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶναι ἀναληθῆς ὁ τίτλος ἱστορικοῦ ἔργου «ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων», πού, ἂν καὶ χρησιμοποιήθηκε πολὺ σπάνια, πάντως ὑποδεικνύει τὴν προέλευση τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος. Ἐνα ὅμως μικρὸ μέρος τοῦ δένδρου αὐτοῦ στὴ ρίζα, στὸν κορμὸ ἢ ἀκόμη καὶ στὸν κῶρο τοῦ ἄνθους κατέχουν ἐξωανθρώπινες δυνάμεις ποὺ ἐμφανίζονται ὑπὸ δύο μορφές. Στὴ μία ὑπάγεται ἡ φύση μὲ τὴν ἀτμόσφαιρα καὶ τὸν ἔναστρο κόσμον ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, ἀπὸ τὸ ἄλλο οἱ ἀλλαγές στα ἔγκατα τοῦ πλανήτη, στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ὁποίου ζεῖ ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ἄλλη μορφή τῆς ἐξωανθρώπινης προελεύσεως εἶναι ἡ τύχη ὄχι ὡς δύναμη.

Φυσικὸ εἶναι τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τι ἀτελῆς ἐμφανίζεται ὁ ὀρισμὸς τῆς ἱστορίας, ὅταν τὴν περιορίζει στὴν ἀναφορὰ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, χωρὶς νὰ περιλαμβάνει καὶ ὅσα σχετίζονται ἄμεσα ἢ ἔμμεσα μὲ αὐτές, ἀλλ' ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς ἐπιδράσεως. Ἦμπορεῖ νὰ εἶναι ἐλάχιστα, δὲν ἔχει ὅμως σημασία ὁ ἀριθμὸς των, ἐφόσον συνιστοῦν ἄλλη κατηγορία, φανερὴ καὶ σαφῶς χωριστή. Ἐὰν ἡ μνεῖα των στὸν ὀρισμὸ τῆς ἱστορίας προσκρούει σὲ κάποιο οοβαρὸ ἐμπόδιο, καθὼς εἶναι ἡ συμπαράθεση τῶν πράξεων λογικοῦ δημιουργοῦ ἰσότητα καὶ παράλληλα μὲ γεγονότα ἐξωανθρώπινης προελεύσεως, ἡ ἀκρίβεια δὲν παύει νὰ ἐπιβάλλει τὴν ἀναφορὰ ὅλων τῶν συμβάντων, ἀσκέτως ἂν ὑπῆρξαν δημιουργικὰ ἢ καταστροφικὰ, καὶ μάλιστα, ὅταν πραγματικὰ μαρτυροῦνται, νὰ τοὺς δίδεται ἡ ὁποιαδήποτε θέση ποὺ τοὺς ἀνήκει. Διαφορετικὰ τὸ ἱστορικὸ ἔργο περὶ προσώπου, χώρας, οἰκισμοῦ, ὁποιοῦδήποτε γεγονότος, πολιτικοῦ ἢ πολιτισμικοῦ, στιγμιαίου ὑπὸ τὴν ἔννοια τοῦ κυτταρικοῦ, ἢ τοῦ σύνθετου ποὺ διαρκεῖ μακρὸ χρονικὸ διάστημα, παρουσιάζεται μὲ ἀτέλεια. Εἶναι ὁμοίως καὶ ἄδικο. Ἐὰν τὸ ἀνανθρωπογενὲς γεγονὸς εἶναι ἄψυχο καὶ κατὰ κανόνα καταστροφικὸ, δύναται νὰ καταστρεῖ ἀπὸ ἀρνητικὴ ἄποψη δημιουργικὸ στὴν περίπτωσι ποὺ δίνει στὸν ἄνθρωπον τὴν ἀφορμὴ νὰ κάμει τὴν σχετικὴ ἐπανόρθωση ἴσης ἢ μεγαλύτερης ἀξίας. Ἡ ἀντιβολὴ ἄλλωστε δημιουργίας καὶ καταστροφῆς, στασιμότητος καὶ προόδου, ἀδράνειας καὶ ἐνέργειας, ἀπὸ ὅπουδήποτε καὶ ἂν προέρχονται τὰ τρία ζεύγη τῶν ἀντιρρόπων δυνάμεων, εἶναι ἡ μόνη μέθοδος ποὺ δύναται νὰ ἀναπαραστήσει ζωντανά, δίκαια καὶ πραγματικὰ τὸ παρελθὸν μὲ ὅσα ἔσχε τοῦτο ἱστορικὰ γεγονότα ὁποιασδήποτε προελεύσεως. Ὅχι μικρὴ σχετικὴ ἐκδούλευσι προσφέρει καὶ ἡ κατὰ πάντα σταθμισμένη μνημόνευσι τῶν ἀνανθρωπογενῶν γεγονότων, ἀφοῦ ἐκτὸς ἄλλων στοχάζεται μὲ ἀκρίβεια καὶ τὴν εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου γιὰ ὅ,τι συμβαίνει στὴ ροὴ τοῦ χρόνου.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΔΙΚΗΤΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟΥ

Διήγημα

«...Πλησίον και πέριξ, τήν πρασίνην ἔκτασιν τοῦ βουνοῦ διακόπτουν αἱ ομάδες τῶν λευκῶν οἰκιῶν, αἱ ἀποτελοῦσαι τὰς εὐδαίμονας κωμοπόλεις τοῦ πατρικοῦ ὄρους...»

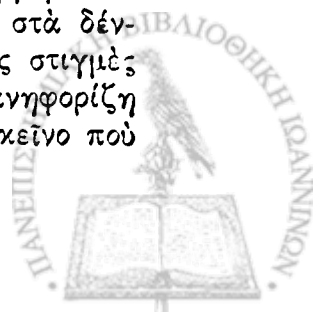
Δ. Κ. Σισιλιάνου: «Ἡ Μακρινίτσα καὶ τὸ Πήλιον»

Ὅταν πέφτει ὁ ἥλιος πάνω μου τὶς μέρες τῆς ἀνοιξης καὶ τοῦ καλοκαιριοῦ, τότε φαίνονται τὰ χαλάσματα καὶ ἡ ἐρημιὰ μου. Στὸν κῆπο μου φυτρώνουνε, κοντὰ στὰ μισοξεραμένα δέντρα, ἀγριόχορτα καὶ θάτια. Ἡ πόρτα εἶναι σκουριασμένη, ἔχει χρόνια κάποιος νὰ τὴν ἀνοίξῃ. Βαρειά ἀλυσίδα τὴν σφαλίζει, μόνο ὁ ἄνεμος ξεγλυστρᾷ ἀπ' τὶς παλιές σιδεριές, ρίχνει τὶς φυλλωσιές τῶν δέντρων σὰν ἔρθῃ τὸ φθινόπωρο καὶ κάνει νὰ τρίξουν τὰ ξύλινα θυρόφυλλα καὶ τὰ παντζούρια, σὰν ἔρχεται ἀπ' τὸ βοριά γειμάτος παγωνιά καὶ χιονόνερο. Καλύτερο εἶναι τὸ χιόνι, σκεπάζει τὴ στέγη καὶ τὰ χαλάσματα καὶ μοῦ δίνει ἓνα κάτασπρο φρέσκο χρῶμα. Συνήθισα στὴν παγωνιά καὶ τὴ βροχὴ ποὺ τόσα χρόνια μοῦ τρῶνε ἀνελέητα τὸ κορμί καὶ τὰ σωθικά μου. Ἄνθρωπο στὶς ἀπλόχωρες κάμαρές μου, ἔχω πολλὰ χρόνια ν' ἀντικρῶ καὶ φωτιά στὸ γέρικο τζάκι μου νὰ μὲ ζεστοκοπήσῃ, οὔτε στ' ὄνειρό μου. Ἔρχονται στιγμὲς ποὺ παρακαλῶ νὰ σωριαστῶ μιὰ ὥρα ἀρχήτερα, νὰ γίνω ἓνα μὲ τὴ γῆ ποὺ μὲ γέννησε, νὰ γίνουν οἱ πέτρες καὶ οἱ πλάκες καὶ τὰ δοκάρια μου, ἓνα μαζί της. Καὶ κεῖ στὴν ἀγκαλιά της τὴ ζεστή, νὰ ὀνερευόμηναι καὶ νὰ προσιμένω νὰ ξαναγεννηθῶ ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ἀνθρώπων, γειμάτο νιότη καὶ χρώματα χαρούμενα, ἀπὸ πέτρα ὁμορφοπελεκημένη καὶ καινούργια στέγη γιὰ ν' ἀρχοῦναι τὰ χελιδόνια, φωλιά νὰ πλέκουν καὶ νὰ ἐρωτεύονται. Καὶ μέσ' τὴ νιότη μου, ν' ἀναπολῶ τὰ περασμένα, τοὺς χρόνους τοὺς ἀλλοτινοὺς ποὺ πέρασαν, τὰ θάματα ποὺ ἀντίκρυσαν τὰ μάτια μου καὶ τοὺς καλοὺς καὶ ἡσυχούς ἀνθρώπους ποὺ ζήσανε κοντὰ μου!

Πέφτουν τὰ φύλλα τοῦ γεροπλάτανου, κι' ἔρχεται ἡ θλίψη καὶ ἡ μελαγχολία τοῦ φθινόπωρου. Πόσο ἀβάσταγη εἶναι ἡ ἐρημιὰ μου ποὺ πλακώνει τὴν ψυχὴ καὶ κάνει τὴν καρδιά μου βαρειά σὰν τὰ σίδερα τῆς σκουριασμένης αὐλόπορτας.

Δὲν ξέρω τί νὰ κάνω στὴ μελαγχολία μου. Τὰ πρωινά, τότε ποὺ ὁ ὀρίζοντας εἶναι κατακάθαρος ἀκόμα καὶ πρὶν πέσῃ τὸ σούροπο, μ' ἀρέσει ἀγέρωχο κι' ἀτάραχο νὰ βιγλίζω μακριὰ κατὰ τὸν Παγασητικό, πέρα ὡς τὸ Τρίκερι καὶ ν' ἀντικρῶ τὰ καίκια καὶ τὶς ψαροπούλες ποὺ ἀρμενίζουν στὸ γαλανὸ πέλαγο κι' ἀφήνουν πίσω τους ἀφρὸ κάτασπρο. Πολλὲς φορές, μένω ξάγρυπνο νὰ περιμένω καὶ τὸ φεγγάρι ποὺ μοῦ κρύβει τὴν ἀσχήμια καὶ παίζουν οἱ ἀχτίδες του στὰ χαλάσματά μου, στὰ δέντρα μου καὶ στὶς φαγωμένες πλάκες τῆς στέγης μου. Κάποτε, στὶς πρώτες στιγμὲς τῆς νιότης μου, θυμᾶμαι κάποια νύχτα τὸ ποδοβολητὸ ἐνὸς κένταυρου, ν' ἀνηφορίζῃ τὸ καλντερίμι μου. Τρόμαξα σὰν παιδόπουλο ποὺ ἤμουνα, ἀλλὰ δὲν ἦταν κείνο ποὺ

φαντάστηκα. Ήταν τὸ ζῶο κάποιου ἀγωγιάτη πού γύρευε τὴ μάνα του καὶ ροβολοῦσε ἀνήσυχο.

Στὶς κάμαρές μου τὶς ἀπλόχωρες, συχνὰ ξεγλυστῶ ὁ ἥλιος καὶ φωτίζει τὰ ξεφτισμένα ντουβάρια τους. Πόσα χρόνια πέρασαν ἀπὸ τότε πού τὶς στόλιζαν κασέλες καὶ συντούκια ξύλινα μὲ λογιῶ - λογιῶ πλουμίδια, πουλιὰ καὶ λουλούδια, γεμάτα ἀπ' τὶς προΐκες τῶν κοριτσιῶν κι' ἀπὸ ὄνειρα. Στὸ τζάκι τὶς μέρες τοῦ χειμῶνα, ἔπαιζε χαρούμενη ἢ φλόγα καὶ στὴν πυρωσιὰ εὐώδιαζαν κάστανα. Ζωγραφιές στοὺς τοίχους μὲ τὸν Μπασδέκη καὶ τὴ Μαργαρίτα μὲ φουστάνελες καὶ ἄρματα, χαλιὰ ὑφασμένα ἀπ' τὰ κορίτσια στὸν ἀργαλειὸ πάνω στὸ πάτωμα καὶ τοὺς τοίχους, ἀνιστοροῦσαν παλιές ἱστορίες τοῦ θουνοῦ καὶ τῆς ρωμιούνης. Θυματὸ μὲ μοσχολίβανο εὐώδιαζε τὶς εἰκόνες τῶν ἀγίων μὲ κατάνυξη, κι' ἦταν ἡ κάθε γωνιά μου, φωλιά ζεστή σὸν ὁ βοριῶς λυσομανοῦσε στὶς πηλιορίτικες κορφές κι' ἔδιωχνε μακριὰ τὶς ξωθιές, τ' ἀερικὰ καὶ τὶς μικρὲς νεραΐδες τῶν παραμυθιῶν!

Σήμερα τὸ πρωτὶ, ξανάρθε ἡ ἀνοιξη. Ἐτριξε ἡ ἀλυσίδα στὴν κλειδαριὰ κι' ἔπεσε στὸ χῶμα λευτερωμένη. Ἦρθαν ἄνθρωποι στὸ κατώφλι μου, ἀνοιξαν τὴν πόρτα καὶ στὰ χέρια κράταγαν ἐργαλεῖα παράξενα. Φωνές πλημμύρισαν τὸν τόπο γύρω καὶ χαρούμενο συλλογίστηκα πὼς αὐτὸ, θὰ ἦταν τὸ τέλος μου. Σὰς ἔλεγα προτύτερα τὸ πόσο θάθελα νὰ γίνω ξανά ἓνα μὲ τὴ γῆς καὶ πὼς λαχτάραγα νὰ ξαναγεννηθῶ κάποιον πρωτὶνὸ γιὰ νὰ ἀναλογίζομαι μέσα στὴ νιότη μου τὰ περασμένα πού ἔζησα.

Πέρασα ὥρες προσμονῆς νὰ ἰδῶ ἀπὸ ποῦ οἱ ἄνθρωποι θ' ἀρχίζανε τὸ θάνατό μου. Ἄς ἦταν, μὲ μιὰ τσεκουριά, νὰ πετύχαιναν τὴ γέριχη καρδιά μου γιὰ νὰ πάψη νὰ χτυπᾷ καὶ νὰ μὴ νοιώθω πιά τὸ κακομοιριασμένο μου κορμί. Πέραγαν οἱ ὥρες, οἱ ἄνθρωποι κουδέντιαζαν, μέτραγαν τοὺς τοίχους καὶ τὶς πόρτες καὶ τὰ ξώφυλλα. Ὑστερα, μπῆκαν μέσα στὶς ἀραχνιασμένες μου κάμαρες, λέγανε λόγια θαυμαστικά γιὰ τὴν ἀπλοχωριὰ καὶ τὴν ἀρχοντιὰ μου, λέγανε πολλὰ καὶ διάφορα μὰ ἀπ' τὴ μεγάλη μου συγκίνηση ἄκουγα μόνο τὰ μισά.

Μετά, βγάλανε ἀπ' τὶς τσάντες φωτογραφίες δικές μου, σχέδια γιὰ τὰ παράθυρα, χαρτιὰ μὲ πλουμίδια σχεδιασμένα καὶ κεντημένα. Ἐβλεπα στὶς φωτογραφίες μαζί τους, κατάπληχτο τὴ νιότη μου, τότε πού ἤμουνα ὁμορφο καὶ καλοστεκούμενο.

— Τὰ δωμάτια θὰ τὰ βάψουμε ὅπως ἦτανε, εἶπε μιὰ φωνή. Κι' αὔριο θὰ πρέπει νάρθουν οἱ μαραγκοὶ νὰ πάρουν μέτρα γιὰ τὰ καινούργια ξώφυλλα. Τὶς κλειδαριές θὰ τὶς ἀφήσουμε καὶ οἱ σιδεριές θέλουν ξύσιμο νὰ φύγη ἡ σκουριά. Κυττάξτε, προσέξτε τὶς χελιδονοφωλιές ὅταν ἀρχίσετε τὴ στέγη...

Στάθηκα ἔκπληχτο καὶ περίμενα τὴ συνέχεια. Αὐτὸς δὲν πρέπει νάταν θάνατος, σκέφτηκα. Ήταν κάτι, σὰν νάταν νὰ ξαναγεννηθῶ, κάτι πού ξεκίναγε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στοργικὰ καὶ ἀναπάντεχα καὶ ὅμοια μὲ τὶς πρώτες στιγμὲς τῆς ζωῆς μου. Μαραγκοὶ καὶ χτιστάδες, μαστόροι πού θὰ μὲ φρόντιζαν μὲ ἀγάπη καὶ θὰ μὲ ξανάκαναν παιδόπουλο σὲ μιὰ ζωὴ καινούργια μὲ φρέσκα χρώματα στὴ στέγη καὶ στὶς πόρτες καὶ τὰ παράθυρα, νὰ λάμπη ὁ ἥλιος πάνωθὲ τους, ὁ ἥλιος ὁ πηλιορίτικος!

Πόσο, Θεέ μου, ἤμιον εὐτυχισμένο! Θ' ἀντηχοῦσαν σὲ λίγο φωνές στὶς ἀπλόχωρες κάμαρες, θὰ παίζαν μικρὰ παιδιὰ στὸν κήπο μου μὲ τὰ δέντρα καὶ τὰ λουλούδια, μαζί μὲ τὶς γαρδένιες καὶ τὶς ὀρντασιές πού θὰ πλημμύριζαν ὀλοῦθε τὸν τόπο γύρω.

Ἴσως, ὅμως ὅλα αὐτὰ νὰ ἦταν τὸ ὄνειρο. Οἱ ἄνθρωποι ξεμάκραιναν στὸ καλντερίμι καὶ οἱ φωνές του σιγὰ σιγὰ ἔσβηναν. Στὰ χέρια ὅμως δὲν κράταγαν τὰ ἐργαλεῖα, τὰ εἶχαν ἀφήσει κοντὰ μου.

Δὲν πρέπει νάταν ὄνειρο, ξανασυλλογίστηκα. Κάποιος γέροντας, πέρασε ἔξω ἀπ' τὸν αὐλόγυρο. Μ' ἀντίκρουσε μὲ μᾶτια βουρκωμένα κι' ἡ φωνή του ἀντήχησε παράξενη στὴ σιωπή:

— Θὰ γίνῃ πάλι ἓνα ὁμορφο ἀρχοντόσπιτο. Καὶ ἦταν μιὰ φωνὴ τρεμάμενη, μιὰ φωνὴ πού ἴσως ἔτρεμε ἀπ' τὰ χρόνια πού βάραιναν τὴν πλάτη του...

Νά ὅμως πού ἀπ' τὴ γωνιά, προβάλλει ἓνα ἀγόρι κι' ἓνα κορίτσι. Ἔρχονται σιμὰ μου, κάθονται κάτω ἀπ' τὴ γέριχη γαζία μου, σμίγουν τὰ χέρια κι' εἶναι παντοῦ ἓνα χαμόγελο κι' ἓνα χᾶδι μιᾶς προσφορᾶς.

— Εἶναι ὠραῖο σπίτι, λέει τὸ κορίτσι ἤσυχα.

— Εἶναι ἀρχοντόσπιτο, τῆς ἀπαντᾷ τὸ ἀγόρι. Τέτοια χτίζανε οἱ παπούδες μας στὸ Πήλιο. Καὶ τᾶχτιζαν μὲ μαστοριά καὶ ἀγάπη. Κένταγαν μὲ πλουμίδια τὶς ξύλινες στέγες, βάζαν σιδεριὲς πανέμορφες στὰ παράθυρα κι' ἀνάμεσα στὴν πέτρα πού τοὺς χάριζε τὸ βουνό μας, βάζανε στοργικά, κορμιὰ ἀπ' τὰ καστανωτά μας. Γινότανε τὸ σπίτι στέρεο, ἔμεινε γιὰ πολλὰ - πολλὰ χρόνια. Ἔτσι περήφανο μὲ τὴν ἀρχοντιά του, νὰ θωρῆ τὶς γενιὲς πού διάβαιναν, πάντα συντροφεμένο μὲ τοὺς ἀνθρώπους πού τ' ἀγάπαγαν καὶ τὸ φρόντιζαν νὰ μένῃ πάντα καινούργιο, δείγμα τῆς ὁμορφιάς πανάκριβο...

Κάτι τέτοια λόγια, ἔλεγε τὸ ἀγόρι. Μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι ἀτόφια ὅπως σᾶς τὰ λέω. Ἀλλὰ ἦταν τόση ἡ συγκίνησί μου πού τὰ ντουβάρια μου ἔτριξαν καὶ τὰ πορτοπαράθυρά μου ἀναστέναξαν στοὺς παλιούς μεντεσέδες. Στὸ καθημερινό, τὸ παλιὸ λυχνάρι σκουριασμένο καὶ χωρὶς λάδι, γύρισε παραξενεμένο τὸ κεφαλάκι του. Ἦρθαν ἀνθρωποὶ συλλογίστηκε νὰ μοῦ ἀνάψουν τὴ φλόγα, νὰ ζωγραφιστοῦν καὶ πάλι στὸ ταβάνι παράξενα σχήματα, παιδικὰ κεφάλια πού σκύβουν στὸ βιβλίο καὶ διαβάζουν ἀχόρταγα.

Τὸ κορίτσι ἀκουγε σιωπηλό. Τρεμόπαιζε τὸ βλέμμα τὸ γαλανό, ἀντίκρουζε τὰ ἐρειπωμένα μου παράθυρα, τὴ βαριά πόρτα πού χρόνια τώρα ἔκλεινε μέσα μου, φυλακισμένη τὴ μοναξιά μου. Ἔσφιξαν τὰ μικρὰ χέρια, τὰ χέρια τοῦ ἀγοριοῦ μὲ ἀπόγνωση. Σταμάτησαν οἱ πόρτες νὰ τρίζουν, κι' ἦταν παντοῦ μιὰ σιωπὴ ἀτέλειωτη, γιὰ νὰ μὴ χαθοῦν τὰ λόγια τοῦ ἀγοριοῦ πού συνέχιζε νὰ μιλᾷ ἤρεμα καὶ ἀδιάφορα.

— Εἶναι ὠραῖο τὸ παραμῦθι, λέει τὸ κορίτσι μαγεμένο.

— Ὅχι, δὲν εἶναι παραμῦθι, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παραμῦθι, σιγολέει τὸ ἀγόρι. Στὸ μεγάλο ξεσηκωμὸ γιὰ τὴ λευτεριά, τὰ σπίτια γίναν μετερίζια, γίναν βράχοι νὰ πλακώσουνε τὸν βάρβαρο. Σπίτια καὶ βουνό, γίναν μετερίζια, γίναν βράχοι νὰ ἀσχήμια, ὁ Μπασδέκης καὶ ἡ Μαργαρίτα, χιλιάδες στ' ἄρματολίκι, καὶ μαζί ξένοι Φιλέλληνες, ἡ μάχη τῆς Μακρινίτσης, ὁ Ὅγλ, ὁ Σαρακηνός...

— Εἶναι σὰν παραμῦθι, λέει τὸ κορίτσι ἀνήσυχο.

— Μετά, μὲ τὴ λευτεριά, ξανάρθαν καινούργιες μέρες. Ἄσπρισαν τὰ σπίτια καὶ τοὺς φράχτες μὲ τὸ χρῶμα τῆς χαρᾶς. Γύρισαν μὲ τὴν ἀνοιξὴ τὰ χελιδόνια πού τᾶχαν διώξει τὰ βόλια, βγήκαν λουλούδια στὶς μηλιές, γέμισε ὁ τόπος ὄρντασιές καὶ γαρδένιες δίπλα στὶς φτέρες, τραγούδησαν λεύτερα οἱ νεροσυρμές, ἔτρεξε νερὸ κρυσταλλένιο στὶς κρήνες, καὶ χαμογέλασαν οἱ θλιμμένοι ἄγιοι καὶ τ' ἀγγελούδια στὶς παλιὲς ἐκκλησιὰς καὶ τὰ ξωκλήσια...

— Καὶ μετά; ρωτᾷ τὸ κορίτσι καὶ πάλι.

— Μετά, τὰ χρόνια πέρασαν, ἡ ζωὴ ἄλλαξε, ἔμεινε ὅμως τὸ Πήλιο, συντροφιά μὲ τὴν ὁμορφιά του. Στοργικά οἱ ἀνθρωποὶ σκύβαν στὴ γῆ του. Γιόμιζε ἡ γῆ ἡ εὐλογημένη φρούτα ὀλόχυμα, κοπάδια ἀπὸ γίδια βόσκαν στὶς πλαγιές, κουδούνια ἔσμιγαν στὸ μυρωμένο ἀγέρα, κι' ἦταν παντοῦ χαρὰ καὶ εἰρήνη καὶ ἀγάπη καὶ εὐλογία, ὥσπου...

— Ὡσπου; λέει τὸ κορίτσι, καὶ ἡ φωνὴ τρέμει.

Δὲν πρόφτασα, δὲν ἤθελα ν' ἀκούσω τὸ τί ἔλεγε τὸ ἀγόρι. Ξανά, τὰ παραθυρόφυλλα ἔτριξαν μὲ ἀπόγνωση, ἢ παλιὰ ξώπορτα ἔτριξε βαριά τῆ σκουριασμένη ἀλυσίδα. Ἦταν παντοῦ, σκορπισμένη στὶς πέτρες τῶν τοίχων μου καὶ μέχρι τῆ στέγη μου, ἢ φρίκη γιὰ τὶς θύμησες ποὺ χωρὶς οἶκτο ξανάφερνε ἡ φωνὴ τοῦ ἀγοριοῦ!

Ξαναγύρισα μὲ τὰ χρόνια πίσω. Ξανθοὶ ἄντρες γυμνοὶ στὴ γκρίζα καταχνιά, ρίχνουνε σκόνη θανάτου πάνω μου καὶ βάζουν φωτιά, γυρνᾶνε πάνω μου τὰ γυάλινα μάτια τους καὶ γελᾶνε φωναχτὰ σὰν βλέπουν τῆ φωτιά νὰ γλύφη ἄστοργα τὸ κορμί μου. Ὑστερα, ἀνεβαίνουν στὶς μηχανές, ἀντηχοῦνε τὰ καλντιρίμια μου ἀπὸ τὴν ἀντάρα καὶ τὰ βόλια ποὺ ρίχνουν στὸ διάβα τους. Τὰ γυναικόπαιδα κυνηγημένα, οἱ ἄντρες ζωσμένοι τὰ φουσεκλίκια, παραφυλᾶνε στὰ βράχια καὶ τὶς χαράδρες μου, περιμένουν ἄφοβα τὸν ἐχθρό. Μὰ κείνος λακίζει, φεύγει καὶ χαίρεται καὶ ἡ φλόγα τῆς φωτιᾶς καὶ τοῦ χαλασμοῦ ποὺ ἀναψε τὸ φονικό του χέρι σιγοτρέμει καὶ ἀργὰ ἀργὰ σθῆναι...

Ἦμωνα ὅμως τυχερό, καὶ τὸ πηλιορίτικο κορμί μου ἄντεξε καὶ στάθηκε ὀλόρθο παληκαρίσια. Γλύτωσαν οἱ πόρτες καὶ τὰ παράθυρά μου, τὰ καστανωτὰ τῶν τοίχων μου ἔτριξαν μὰ στάθηκαν ἀνέγγιχτα. Κράτησαν ἀδιάφορα πάνω τους, γιὰ μιὰ στιγμή, τῆ φλόγα, οἱ σιδεριές τῆς αὐλόπορτας. Καὶ σὰν ξεμάκρυναν οἱ γκρίζοι ἄνθρωποι, στοργικὰ ἤρθαν οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδόπουλα, ἔρριξαν νερὸ στ' ἀποκαΐδια, χάιδευαν στοργικὰ τὰ ντουβάρια μου, σώθηκε τ' ἀρχοντόσπιτο ἔλεγαν καὶ στὰ βασανισμένα πρόσωπα μαζί μὲ τὸ δάκρυ, ἔφυγε μακριὰ καὶ ἡ θλίψη. Ξαφνικά, καὶ γρήγορα, ὅπως ἦρθε!

Ὅλα αὐτὰ, ἦταν πρὶν πολλὰ χρόνια. Μοῦ φαίνεται ὅμως πὼς πέρασαν μόνο λίγες στιγμές ἀπὸ τότε ποὺ κόντεψε νὰ σωριαστῶ τόσο ἄδοξα. Πόσο ὁ καιρὸς σημαδεύει ἀσπλαχνα καὶ τῆ δική μας τῆ ζήση, πόσο μακριὰ μᾶς παίρνει τῆ νιότη μας καὶ τῆ χαρὰ μας καὶ τὰ ὄνειρα!

Ἐκείνη ἡ νύχτα, ποὺ ὅλα αὐτὰ τ' ἀνιστοροῦσα καὶ τὰ σκεφτόμουνα, πέρασε ἡρεμα κι' ἀνέμελα. Εἶχε ὄγῃ κι' ἓνα φεγγάρι ὀλόγιομο ποὺ ἀσήμωνα τὸν τόπο γύρω κι' ἔπαιζε μὲ τὰ νερὰ ποὺ κύλαγαν στὶς νεροσυρμές μου. Ἦταν ὅμως κάτι τὸ παράξενο ποὺ τριγύριζε μὲ τῆ σιωπῆ ποὺ μέχρι τώρα συντρόφευε τὴν ξαγρύπνια μου. Γιὰ πρώτη φορά, ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια ἐνοιωθα μιὰ παράξενη ζεστασιά νὰ τυλίγη τὸ κορμί μου ποὺ, μέχρι τώρα, τῶνοιωθα παγωμένο κι' ἔρημο. Παράξενοι θόρυβοι γυρόφερναν στὶς κάμαρές μου, κι' ἀκόμα πιὸ παράξενο, ἢ ἀλυσίδα τῆς πόρτας μου ποὺ συχνὰ τρεμόπαιζε μὲ τὸν ἄνεμο, ἔστεκε σιωπηλὴ καὶ σφάλιζε μὲ σιγουριά τὴν αὐλόθυρα. Ἐνὸ πόδι, πρὶν ἀπ' τοὺς μαστόρους, δὲν ἔπρεπε νὰ πατήση τὸ χῶμα μου!

Κύλησαν οἱ ὥρες γρήγορα, κι' ὥσπου νὰ τὸ καταλάβω χάραξε ἡ αὐγὴ καὶ μὲ τύλιξε λαμπερὸ τὸ πηλιορίτικο πρωϊνό. Αἰσθανόμουνα κάτι τὸ πρωτόγνωρο, κάτι ποὺ περίμενα νάρθη ξαφνικά παρ' ὅλο ποὺ τὸ γνώριζα πὼς ἔπρεπε νάρθη. Ἐκεῖνο ποὺ γνώριζα πὼς ἔπρεπε νάρθη, ἐκεῖνο τὸ ἀγαπάντεχο ποὺ πλησίαζε, ποὺ τῶχαν φέρει μαζί τους οἱ ἄνθρωποι τῆς πολιτείας. Ἐνοιωθα τόσο νέο, σὰν μικρὸ παιδόπουλο κι' ἀφουγκραζόμουνα κάθε θόρυβο, κάθε τρίξιμο κι' ἀκόμα καὶ τὴν πιὸ ἀνεπαίσθητη πνοή τοῦ ἀνοιξιάτικου ἀγέρα ποὺ φίλαγε τὰ φύλλα τῶν δέντρων μου, τὶς ἀγριομαργαρίτες καὶ τὶς φτέρες μου.

Και τότε, ήρθε τὸ φτερούγισμα τῆς χαρᾶς. Ἐνα ζευγάρι χελιδόνια, φτερούγισε ἀνήσυχο. Ἦρθε κοντὰ στὴ γέριχη στέγη μου, ράμφιζε τὶς παλιές χελιδονοφωλιές πὺν περίμεναν, διάλεξε τὴ μιὰ ἀπ' αὐτές και μετὰ φώλιασε. Μπαινόδβαιναν τὰ χελιδόνια, ἔβλεπαν τὸ καινούργιο σπιτικό τους κι' ἦταν σίγουρα πὺς κάθε χρονιά θὰ τὸ ξανάβρισκαν.

Δὲν εἶχα προφτάσει τὸ πρῶτο σκίρτημα τῆς χαρᾶς ἀπὸ τὰ χελιδόνια πὺν μετὰ ἀπὸ τόσα χρόνια τῆς μοναξιᾶς μου, ἦρθαν στοργικοί σύντροφοί μου. Συλλογιζόμουναι, πὺς ἴσως θὰ ξαναγύριζαν και οἱ ἄνθρωποι, πὺς στίς ἔρημες κάμαρες θ' ἀντηχοῦσαν ἐντὸς μου, ξανά, φωνές, και γέλοια και τραγούδια, και περίμενα...

Ἀπὸ τὴ γωνιά τοῦ δρόμου, πρόβαλλαν τότε οἱ ἄνθρωποι, οἱ ἄνθρωποι τοῦ μόχθου με τὶς φόρμες και τὰ σύνεογα τῆς δουλειᾶς. Ἐβγαλαν τὴ σκουριασμένη ἀλυσίδα, ἔτριξε ἡ θαριά αὐλόπορτα και τὰ βήματά τους ἀντήχησαν στίς γκρίζες χορταριασμένες πλάκες.

Δὲν περίμενα, δὲν σκεφτόμουναι, δὲν ἔνοιωθα τίποτα. Μόνο, πὺν τὰ γέρικαι γκρίζαι μᾶτια μου, ἔβλεπαν ἀχόρταγα τὸν κόσμιο νὰ γυροφέρνει, νὰ μιλά για μένα, ν' ἀνοίγει πόρτες και παράθυρα, νὰ λήη για τὴν ὀμορφιά μου και νὰ κάνη σχέδια για μιὰ ἄλλη πρωτόγνωρη και θαυμαστὴ γέννηση!

Ἀνασκουμπώθηκαν γοργὰ στὴ δουλειά. Δὲν εἶχαν τσεκούρια, μόνο σφυριά, πριόνια και βούρτσες για ὀμορφα και ζωντανὰ χρώματα. Ἀρχιζε σιγά - σιγά μιὰ καινούργια ὦρα ἐκεῖνο τὸ πρωῖνὸ τῆς ἀνοιξης. Πόσο ἦταν διαφορετικό ἀπὸ τ' ἄλλα, πόσο ἦταν ὀμορφα, πόσο ἔκανε τὴ γέριχη καρδιά μου νὰ χτυπᾶ σὰν τὴν καρδιά ἐνὸς παιδόπουλου!

Κύτταζαι ἀχόρταγα τὶς στιγμές τῆς γέννησῆς μου. Ἦταν παντοῦ τριγύρω μιὰ χαρά, ἔπαιζε ἀμέριμνη στὰ καλντερίμια, στίς κρῆνες και τὰ φυλλώματα. Τώρα, ἔρχονταν στὸ νοῦ μου τὰ περασμένα, οἱ ἄνθρωποι μου ἀγαθοί και καλωσυνάτοι, τὰ παληκάρια μου, τὰ κορίτσια και οἱ νοικοκυράδες μου. Ἰσως, κι' αὐτοί, κάποιο πρωῖνὸ σὰν κι' αὐτὸ τὸ ἀνοιξιάτικο, νὰ ξαναγεννιόντουσαν ἀπὸ τὸ χῶμα τὸ δικό μου, τὸ πηλιορίτικο. Ἰσως ὀμως, νὰ προτιμοῦσαν, νὰ μείνουν για πάντα, ἐκεῖ πὺν τώρα βρισκόντουσαν, στὸ χῶρο τῆς λησμονιᾶς και τοῦ παραμυθιοῦ.

Ποῖδς νᾶξεραι ἀραγες! Μπορεῖ και νᾶχαν ξαναγεννηθῆ μέσα στὸ ἀγόρι και τὸ κορίτσι πὺν χωρὶς νὰ τοῦς ἔχω νοιώσει σὰν ταξίδευαι στὰ περασμένα, εἶχαν διαβῆ τὴν ξώπορτα και βλέπαν με μᾶτια ἐκπληχτα τοῦς ἀνθρώπους πὺν μοῦ χάριζαν μιὰ ἀνέγγιχτη νιότη.

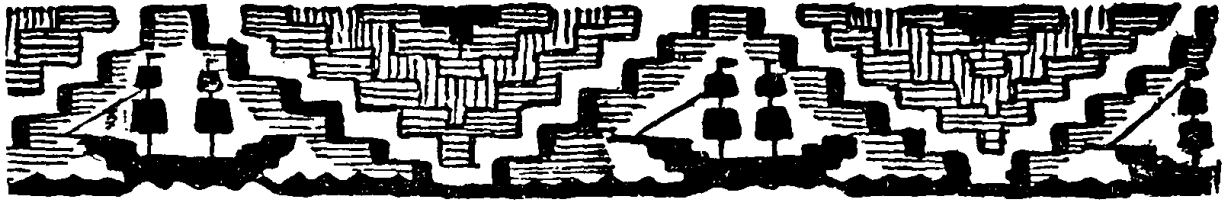
Ἰστερα, στάθηκαν κοντὰ στὴ γαζία, ὀπως τότε σὰν πρωτόρθαν χτές. Τὰ χείλη μέναν βουβά, τὰ πρόσωπα ὀμως ἦταν χαρούμενα και τὰ μικρὰ χέρια ἔσιμγαν και στέκαν ἀνήσυχα.

— Θὰ γίνη ξανά ἕνα ὀμορφο ἀρχοντόσπιτο, ἕνα ὀμορφο πηλιορίτικο σπίτι, εἶπει τὸ κορίτσι.

Ἐστεκε σιωπηλὸ τὸ ἀγόρι. Μόνο, πὺν τὸ βλέμμα του καθάριο σὰν τὸ γαλανὸ οὐρανὸ, ἔμενε νὰ κυττάζη τὸ χελιδόνι πὺν μπαινόδβαινε στὴ χελιδονοφωλιά κι' ἡ φωνή του ἀντήχησε ἡρεμῆ κι' ἔγιναι ἕνα με τὴ μουσική πὺν σκόρπιζαν τριγύρω τὰ σύνεργα τῶν μαστόρων:

— Θὰ γίνη στ' ἀλήθεια, ἕνα ὀμορφο ἀρχοντόσπιτο, εἶπει.

ΑΝΩΝΥΜΟΥ

Μετάφραση ἐπὶ τὰ ἰσπανικά
ΜΑΓΙΑΣ — ΜΑΡΙΑΣ ΡΟΥΣΣΟΥ

ΛΑΖΑΡΙΓΙΟ ΝΤΕ ΤΟΡΜΕΣ*

ΦΥΛΛΑΔΑ ΙΙΙ

Πῶς ὁ Λάζαρος μπήκε στὴν ὑπηρεσία ἑνὸς γαιοκτήμονα
ὑπασπιστῆ καὶ τί τοῦ συνέβη μαζί του

Σ' αὐτὴ τὴν περίστασι ἀναγκάστηκα νὰ ἀνασύρω δυνάμεις μέσα ἀπὸ τὴν ἀδυναμία, καὶ σιγὰ - σιγὰ μὲ τὴ βοήθεια σπλαχνικῶν ἀνθρώπων, προχώρησα μόνος σ' αὐτὴ τὴν ξακουστὴ πόλη τοῦ Τολέδο, ὅπου μὲ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ ἐδῶ καὶ δεκαπέντε μέρες μοῦ εἶχε κλείσει ἡ πληγὴ. Κι ὅσο ἤμουν ἀρρωστος μοῦ ἔδιναν ἐλεημοσύνη, ὅμως σὰν γιατροῦτῆκα, ὅλοι μοῦ ἔλεγαν:

— Ἐσύ, τεμπελάκος καὶ πονηρὸς εἶσαι. Γιὰ ψάξε, ψάξε γιὰ κανένα καλὸ ἀφέντη νὰ τὸν ὑπηρετῆς!

— Καὶ ποῦ νὰ τὸν βρῶ, ἔλεγα γὰ ἀπὸ μέσα μου, ἂν ὁ Θεὸς τώρα ἀπὸ τὴν ἀρχή, καθὼς ἔπλασε τὸν κόσμον, δὲν τὸν ἔχει φτιάξει; Πηγαίνοντας λοιπὸν ἀπὸ πόρτα σὲ πόρτα, δίχως ἀποτέλεσμα, γιατί πιά ἡ εὐσπλαχνία εἶχε ἀνέβει στὸν οὐρανὸ, μ' ἔρριξε ὁ Θεὸς πάνω σ' ἕναν ὑπασπιστῆ πὺ πῆγαινε στὸ δρόμον καλοντυμένος, καλοχτενισμένος μὲ βῆμα καὶ ἀέρα μεγαλόπρεπον. Μὲ κοίταξε καλά, καὶ τὸν κοίταξα κι ἐγὼ, κι αὐτὸς μοῦ εἶπε:

— Νεαρέ μου, ψάχνεις γι' ἀφέντη;

Ἐγὼ τοῦ ἀπάντησα:

— Μάλιστα, κύριε.

— Λοιπὸν ἀκολούθησέ με, ἀποκρίθηκε. Ὁ Θεὸς σ' ἔκανε νὰ μὲ ἀνταμώσεις. Κάποια καλὴ προσευχὴ θὰ ἔκανες σήμερα.

Καὶ τὸν ἀκολούθησα, δοξάζοντας τὸ Θεὸ γι' αὐτὰ πὺ ἄκουσα, κι' ἀκόμη γιατί μοῦ φαινόταν ἀπὸ τὴν ἐμφάνησή του καὶ τὴ συμπεριφορὰ του πὺς ἕναν τέτοιο ἀφέντη χρειαζόμουν.

Ἦταν πρωί, ὅταν ἐτοῦτον τὸν τρίτον ἀφέντη μου συνάντησα. Περπάτησα μαζί του ἕνα μεγάλο μέρος τῆς πόλης. Περάσαμε ἀπὸ τὶς πλατεῖες πὺ πούλουσαν ψωμὶ καὶ ἄλλα τρόφιμα. Ἐγὼ σκεπτόμουν, κι' ἀκόμη τὸ ἐπιθυμοῦσα, νὰ μὲ φορτώσει μ' ὅτι ἐκεῖ πουλιῶταν, γιατί αὐτὴ ἦταν ἡ κατάλληλη ὥρα, γιὰ νὰ φροντίσει κανεὶς γιὰ κάθε τι ἀναγκαῖο. Ἀλλὰ αὐτὸς τὰ προσπερνοῦσε χωρὶς νὰ τοὺς δίνει σημασία. «Δὲν τὰ βρίσκει τῆς ἀρεσκείας του συλλογιζόμουν, καὶ θὰ θέλει νὰ ψωνίσουμε ἀπὸ ἄλλου».

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο περπατήσαμε μέχρι πὺ σήμαναν οἱ ἔντεκα. Τότε μπήκε στὴ Μητρόπολη, καὶ γὰ πίσω ἀπ' αὐτόν, καὶ πολὺ ἀφοσιωμένο τὸν εἶδα νὰ παρακολουθεῖ τὴ λειτουργία καὶ ὅλες τὶς θρησκευτικὰς τελετὰς, ὡς ὅτου τελειώσαν καὶ ὁ κόσμος ἔφυγε. Τότε βγήκαμε ἀπὸ τὴν ἐκκλησία καὶ μὲ μεγάλα βήματα κατευθυνθήκαμε πρὸς

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 320.

Ένα δρόμο πάρα κάτω. Έγώ ένιωθα ό πιό εύτυχισμένος άνθρωπος του κόσμου, βλέποντας πώς δέν είχαμε καθόλου άσχοληθεί με ψώνια και άναζήτηση φαγητού. Έβγαλα τó συμπέρασμα πώς ό καινούργιος μου άφέντης, θα έπρεπε να είναι άνθρωπος πού φρόντιζε για όλα μαζί κι όχι για ένα - ένα, και πώς τó φαί θα υπήρχε έτοιμο και τέτοιο, όπως έγώ τó φανταζόμουν και τó είχα άνάγκη. Έκείνη τήν ώρα τó ρολόι χτύπησε μία μετά τó μεσημέρι. Φθάσαμε σ' ένα σπίτι πού μπροστά του σταμάτησε ό άφέντης μου, κι έγώ μαζί μ' αυτόν. Ρίχνοντας τήν άκρη τής κάπας του στην άριστερή πλευρά, έβγαλε από τó μανίκι του ένα κλειδί, άνοιξε τήν πόρτα, και μπήκαμε μέσα. Η είσοδος ήταν σκοτεινή και καταθλιπτική τόσο, πού ήταν σά να φοβέριζε όσους έμπαιναν, άν και πιό κεί υπήρχε μία έσωτερική αύλη και δωμάτια ύποφερτά.

Μόλις μπήκαμε, βγάξει από πάνω του τήν κάπα του, και ρωτώντας με άν είχα τά χέρια καθαρά, κι άφου τά είχα, τήν τινάξαμε, τή διπλώσαμε, και πολú προσεκτικά, φυσώντας έναν πάγκο πού βρισκόταν εκεί τήν άκούμπησε πάνω του. Κι άφου τó έκανε αυτό, κάθησε στην άκρη του, κι άρχισε να με ρωτάει με κάθε λεπτομέρεια, από πού ήμουν, και πώς είχα βρεθεί σ' αυτή τήν πόλη. Και γώ του έκανα τήν άναφορά μου πού μου φάνηκε πολú πιό μακριά απ' ότι θα έπιθυμούσα, γιατί θεωρούσα τήν ώρα κατάλληλη μάλλον για να βάλω τραπέζι και να σερβίρω τή σούπα, παρά να κάνω αυτά πού μου ζητούσε. Παρ' όλα αυτά του έδωσα μεγάλη ίκανοποίηση για τó άτομό μου λέγοντας όσα περισσότερα ψέματα μπορούσα, έξαιρώντας τά προτερήματά μου κι άποσιωπώντας τά άλλα, πού θεωρούσα άνεπίτρεπτο να είπωθούν μέσα σ' ένα άξιοπρεπές σπίτι. "Αμα τέλειωσα, έμεινε λίγη ώρα έτσι ακίνητος, δίχως να μιλά, κι έγώ άρχισα να έχω άσχημα προαισθήματα, γιατί κόντευαν πιά οί δύο και δέν έβλεπα να ύπάρχει τίποτα για φαί πού θα μπορούσε να χορτάσει άλλον από πεθαμένο. Πέρα απ' αυτό έβλεπα εκείνη τήν κλειδωμένη πόρτα, κι ούτε επάνω, ούτε κάτω άκούγονταν βήματα ζωντανού ανθρώπου σ' όλόκληρο τó σπίτι. "Ό,τι είχα δει σ' αυτό ήταν τοίχοι γυμνοί, δίχως ούτε μία καρέκλα, ούτε πάγκο, ούτε τραπέζι, ούτε καν καμιά κασέλα σαν εκείνη του παλιού μου άφέντη. Τελικά αυτό τó σπίτι έμοιαζε σά στοιχειωμένο. Έκεί πού καθόταν έτσι μου είπε:

— Έσύ, παιδί, έχεις φάει;

— "Όχι κύριε, είπα έγώ, γιατί όταν συνάντησα τή Χάρη Σας ήταν μόλις όχτώ ή ώρα.

— Λοιπόν, άν και πρωί, έγώ είχα προγευματίσει, και σέ πληροφορώ πώς όπως πολλές φορές μου συμβαίνει, έτσι και σήμερα δέ θα φάω τίποτα ως τó βράδυ. Γι' αυτό πέρα όπως μπορείς, και τó βράδυ θα δειπνήσουμε.

Να πιστέψει ή Χάρη Σας, πώς όταν τó άκουσα αυτό, παραλίγο να πέσω χάμω, όχι τόσο από τήν πείνα, όσο πού έβλεπα τήν άτυχία να με κυνηγά. Έκείνη τή στιγμή ξαναγύρισαν στο μυαλό μου όλα μου τά βάσανα και μου ήρθε να κλάψω τούς κόπους μου. Μου ήρθε στο νοú ή προαίσθηση πού είχα όταν σκεπτόμουν να φύγω από τόν κληρικό, και φοβόμουν μήπως αφήνοντας αυτόν πού ήταν κακομοίρης και μίζερρος, πέσω σ' άλλον χειρότερο. Τελικά έκλαψα τήν τυραννισμένη προηγούμενη ζωή μου, και τó μελλούμενο θάνατο πού πλησίαζε. Κρύβοντας όσο καλύτερα μπορούσα τή στενοχώρια μου του είπα:

— Κύριε, από τή φύση μου είμαι παιδί πού τó φαί δέ με άπασχολεί και τόσο, Δόξα τώ Θεώ. Γι' αυτό, μπορώ και παινεύομαι έγώ ανάμεσα στους όμοιούς μου, και μέχρι σήμερα απ' τούς άφέντες πού είχα για τó ίδιο πράγμα πολú εκτιμήθηκα.

— Άρετή είναι αυτό, είπε εκείνος, και γι' αυτήν έγώ θα σ' αγαπήσω περισσότερο. Γιατί ή λαιμαργία χαρακτηρίζει τά γουρούνια και ή έγκράτεια τούς καθώς πρέπει ανθρώπους.

«Καλὰ σὲ κατάλαβα ἐγώ!», εἶπα μέσα μου. «Καταραμένη νάσαι τέτοια ἀρετὴ κι εὐπρέπεια πὺ ἀρέσει στοὺς ἀφεντάδες μου τόσο, καὶ πὺ βρίσκεται σὲ τέτοια πείνα!».

Κάθησα σὲ μιὰν ἄκρη τῆς θεράντας, κι ἔβγαλα κάτι κομμάτια ψωμί ἀπ' τὸ στηθος μου, πὺ μοῦ εἶχαν ἀπομείνει ἀπὸ τὶς ἐλεημοσύνες. Αὐτός, πὺ τὸ εἶδε αὐτό, μοῦ εἶπε:

— Ἔλα δῶ, παιδί μου. Τί τρῶς;

Πῆγα κοντά του καὶ τοῦ ἔδειξα τὸ ψωμί. Μοῦ πῆρε ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὰ τρία πὺ εἶχα, τὸ καλύτερο καὶ τὸ μεγαλύτερο καὶ μοῦ εἶπε:

— Μὰ τὴν ἀλήθεια τοῦτο τὸ ψωμί φαίνεται θαυμάσιο.

— Πραγματικά, εἶπα γώ, κύριε, εἶναι ὠραῖο!

— Ναί, μὰ τὴν πίστη μου, εἶπ' αὐτός. Ποῦ τὸ βρῆκες; Εἶναι ἄραγε φτιαγμένο ἀπὸ καθαρὰ χέρια;

— Αὐτὸ δὲν τὸ ξέρω, τοῦ εἶπα, κι οὔτε μὲ νοιάζει κάτι τέτοιο.

— Ὁ Θεὸς νὰ δώσει νάσαι καθαρὸ, εἶπε ὁ φτωχὸς ἀφέντης μου. Καὶ φέρνοντάς το στὸ στόμα, ἄρχισε νὰ τοῦ κόβει τέτοιες ἄγριες δαγκωματιές σὰν κι αὐτὲς πὺ ἔκαναν ἐγὼ στὸ δικό μου.

— Θέ μου, πόσο νόστιμο εἶναι, ἔλεγε.

Καθὼς κατάλαβα πόσο καλὰ μοῦ παράβγαине, ἄρχισα νὰ τρώω πιὸ γρήγορα, γιὰ τὸν ἔβλεπα διατεθιμένο ἂν τελειώνε πρὶν ἀπὸ μένα νὰ μὲ βοηθᾷει καὶ νὰ μοῦ τρώει καὶ τὸ ὑπόλοιπο. Κι ἔτσι τελειώσαμε σχεδὸν συγχρόνως. Ἄρχισε νὰ μαζεύει μὲ τὰ χέρια κάτι λίγα ψίχουλα, πὺ τοῦ εἶχαν πέσει ἐδῶ κι ἐκεῖ στὸ στηθος. Μπήκε σ' ἓνα μικρὸ δωμάτιο πὺ ἦταν στὸ πλάι κι ἔβγαλε μιὰ κανάτα ξεβούλωτη κι ὄχι πολὺ καινούργια, ἤπιε, καὶ μοῦ πρόσφερε καὶ μένα. Ἐγὼ κάνοντας τὸ σαβαρὸ τοῦ εἶπα:

— Κύριε, δὲν πίνω κρασί.

— Νερὸ εἶναι, μοῦ ἀπάντησε, μπορεῖ νὰ πιεῖς.

Τότε πῆρα τὴν κανάτα καὶ ἤπια. Ὅχι πολὺ γιὰ τὸ δὲν ἦταν ἡ δίψα πὺ μὲ βασάνιζε.

Ἔτσι περάσαμε ὥσπου βράδυνασε κουβεντιάζοντας, ἐκεῖνος νὰ ρωτᾷ καὶ γὼ νὰ τοῦ ἀπαντῶ ὅσο καλύτερα μποροῦσα.

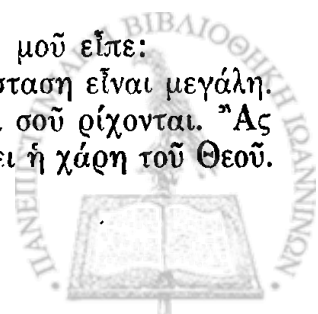
Ἀφοῦ βράδυνασε μπήκαμε στὸ δωμάτιο ὅπου βρισκόταν ἡ κανάτα ἀπ' ὅπου ἤπιαμε καὶ μοῦ εἶπε:

— Παιδί, στάσου ἐκεῖ, νὰ δεῖς πῶς θὰ φτιάξουμε τὸ κρεββάτι γιὰ νὰ ξέρεις νὰ τὸ κάνεις κι ἐσὺ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα.

Ἐγὼ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά κι αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐτοιμάσαμε τὸ μαῦρο κρεββάτι, πὺ δὲν ἦτανε καὶ τίποτα σπουδαῖο νὰ γίνε. Τὸ ἀποτελοῦσαν κάτι τάβλες κι ἓνα πλέγμα ἀπὸ καλάμια πὺ ἀπάνω τους ἀπλώσαμε ἓνα στρῶμα, πὺ ἀπὸ τὴν ἀπλησιὰ δὲν ἔμοιαζε γιὰ τέτοιο, ἂν καὶ αὐτὸ τὸ ρόλο εἶχε καὶ μὲ ἄρκετὰ λιγότερο μαλλὶ ἀπ' ὅσο τοῦ χρειάζόταν. Τὸ τεντώσαμε προσπαθώντας συγχρόνως νὰ τὸ ἀφρατέψουμε. Αὐτὸ ὅμως ἦταν ἀδύνατον, γιὰ τὸ ἓνα πρᾶγμα σκληρὸ δύσκολο μπορεῖς νὰ τὸ κάνεις μαλακό. Μ' αὐτὸ τὸ διαλοσαμάρι, κι ὅτι καταραμένο παραγέμισμα εἶχε μέσα του, βαλμένο πάνω στὰ καλάμια, ὅπου ἓνα - ἓνα ξεχώριζαν, τὸ κρεββάτι ἔμοιαζε μὲ ράχη πεινασμένου καὶ λιπόσαρκου γουρουνιοῦ. Πάνω σ' αὐτὸ τὸ σκελετωμένο στρῶμα ἀπλώσαμε ἓνα σκέπασμα πὺ ἦταν στὴν ἴδια κατάσταση καὶ πὺ τὸ χρῶμα του δὲν μπόρεσα νὰ τὸ ξεχωρίσω.

Ἀφοῦ εἶχε βραδυάσει πιά καὶ ἦταν ἔτοιμο καὶ τὸ κρεββάτι, μοῦ εἶπε:

— Λάζαρε, εἶναι πιά ἄργα κι ἀπὸ δῶ ὡς τὴν πλατεῖα ἡ ἀπόσταση εἶναι μεγάλη. Ἀκόμη, σ' αὐτὴ τὴν πόλη ὑπάρχουν πολλοὶ κλέφτες πὺ τὴ νύχτα σοῦ ρίχνονται. Ἄς περάσουμε ὅπως - ὅπως καὶ αὔριο, σὰν ξημερώσει θὰ μᾶς βοηθήσει ἡ χάρη τοῦ Θεοῦ.

Γιατί ἐγὼ ὄντας μόνος, δὲν ἔχω φροντίσει γιὰ φαγητό. Τὶς ἄλλες φορές ἔτρωγα ἔξω, ἀλλὰ τώρα θὰ πρέπει ἀλλιῶς νὰ τὰ κανονίσουμε.

— Κύριε, τοῦ εἶπα, γιὰ μένα καθόλου νὰ μὴ στενοχωριέται ἡ Χάρη Σας, καὶ μπορῶ νὰ περάσω μιὰ νύχτα κι ἀκόμα περισσότερο ἂν χρειαστεῖ, χωρὶς νὰ φάω.

— Θὰ ζήσεις περισσότερο καὶ πιὸ γερός, ἀπάντησε, γιὰτί ὅπως λέγαμε σήμερα, δὲν ὑπάρχει καλύτερος τρόπος στὸν κόσμον γιὰ νὰ ζήσεις πολὺ, ἀπὸ τὴ λιτότητα.

«Ἄν εἶναι αὐτὸς ὁ τρόπος» εἶπα μέσα μου «ἐγὼ ποτὲ δὲ θὰ πεθάνω ἀφοῦ πάντα ἀκολουθῶ αὐτὸ τὸν κανόνα ἀπὸ ἀνάγκη. Κι ἀκόμα φοβᾶμαι ὅτι μὲ τὴ δυστυχία μου θὰ τὸν ἀκολουθῶ ὅλη μου τὴ ζωή».

Καὶ ξάπλωσε στὸ κρεβάτι βάζοντας γιὰ μαξιλάρι τὶς κάλτσες του καὶ τὸ γιλέκο του. Καὶ μένα μ' ἔβαλε νὰ κοιμηθῶ στὰ πόδια του. Μαῦρο κι ἄραχνο ὕπνο εἶχα, γιὰτί τὰ καλάμια καὶ τὰ πεταγμένα μου κόκκαλα δὲ σταμάτησαν ὅλη τὴ νύχτα νὰ μπλέκουνε καὶ νὰ τσακώνονται, καὶ μὰ βάσανα, τὶς συμφορές μου καὶ τὴν πείνα μου, σκέπτομαι πὼς δὲ θὰ ὑπῆρχε δράμι κρέας στὸ κορμί μου. Κι ἀκόμα, καθὼς ἐκείνη τὴν ἡμέρα δὲν εἶχα φάει σχεδὸν τίποτα, λυσοῦσα ἀπὸ τὴν πείνα, πού μὲ τὸν ὕπνο δὲν ἔχει καὶ μεγάλη συμπάθεια. Καταράστηκα τὴ ζωὴ μου χίλιες φορές — ὁ Θεὸς νὰ μὲ συχωρέσει — καὶ τὴ μαύρη μου τὴν τύχη, σχεδὸν ὅλη τὴ νύχτα, μὴ τολμώντας νὰ κινηθῶ γιὰ νὰ μὴν τὸν ξυπνήσω, καὶ ζήτησα πάμπολλες φορές ἀπ' τὸ Θεὸ νὰ πεθάνω.

Ὅταν ἦρθε τὸ πρωὶ σηκωνόμαστε, κι ἀρχίζει νὰ καθαρίζει καὶ νὰ τινάζει τὶς κάλτσες του, τὸ γιλέκο, τὴ ζακέτα καὶ τὴν κάπα του. Καὶ γὼ τὸν βοηθοῦσα μὲ σεβασμό. Καὶ μοῦ ντύθηκε πολὺ ὠραῖα καὶ μὲ ἀργές κινήσεις. Τοῦ ἔρριξα νερὸ νὰ πλυθεῖ, χτενίστηκε κι ἔβαλε τὸ σπαθὶ του στὸ ζωστήρα καὶ τὴν ὥρα πού τὸν περνοῦσε μοῦ εἶπε:

— ὦ, ἂν ἦξερες νεαρὲ τί πράγμα εἶναι αὐτό! Λέν θὰ τὸ ἔδινα γιὰ ὅλο τὸ χρυσάφι τοῦ κόσμου, κι ἀκόμα κανένα ἀπ' τὰ σπαθιά πού ἔφτιαξε ὁ Ἀντώνιος¹⁷ δὲν ἔχει τ' ἀτσάλι τόσο τέλεια δουλεμένο ὡς κι αὐτό. Τὸ ἔβγαλε ἀπὸ τὴ θήκη καὶ τὸ λύγισε μὲ τὰ δάχτυλα λέγοντας:

— Τὸ βλέπεις ἐδῶ; Ἐγὼ μπορῶ νὰ κόψω μιὰ τρίχα στὸν ἀέρα.

Κι ἐγὼ εἶπα ἀπὸ μέσα μου: «Κι ἐγὼ μὲ τὰ δόντια μου, θὰ μποροῦσα νὰ κόψω ἕνα τετράκιλο καρβέλι, κι ἂς μὴν εἶναι ἀπὸ ἀτσάλι».

Τὸ ξανάβαλε στὴ θέση του καὶ μ' ἕνα κορδόνι τὸ ἔδεσε μὲ χοντροὺς κόμπους στὸ ζωστήρα. Μὲ βῆμα μεγαλόπρεπο, εὐθυτενῆς, κόνοντας μὲ τὸ σῶμα καὶ μὲ τὸ κεφάλι πολὺ ἀβρὲς κινήσεις, ρίχνοντας τὴν ἄκρη τῆς κάπας πότε πάνω ἀπ' τὸν ὤμο καὶ πότε πάνω στὸ μπράτσο του καὶ βάζοντας τὸ δεξιὸ χέρι στὸ πλευρό, βγῆκε ἀπὸ τὴν πόρτα λέγοντας:

— Λάζαρε, ὅση ὥρα θὰ εἶμαι στὴ λειτουργία, πρόσεχε τὸ σπίτι, φτιάξε τὸ κρεβάτι καὶ πάρε νερὸ μὲ τὴν κανάτα ἀπ' τὸ ποτάμι πού εἶναι ἐδῶ, πιὸ κάτω, καὶ κλείσε καὶ τὴν πόρτα μὲ τὸ κλειδί, μὴ μᾶς κλέψουν τίποτα, ἀλλὰ βάλτο ἐδῶ στὸ καρφί, ὥστε ὅταν ἔρθω νὰ μπορῶ νὰ μπῶ.

Ἀνηφόρισε στὸ δρόμο, κι εἶχε μιὰ ἐμφάνιση τόσο ἀρχοντική, πού ὅποιος δὲν γόν γνώριζε θὰ τὸν περνοῦσε γιὰ κοντινὸ συγγενὴ τοῦ κόμητα τοῦ Ἄρκου ἢ τ' ὀλιγώτερο γιὰ τόν... πρωτοβεστιάριό του.

— «Δοξασμένο νᾶναι τὸ ὄνομά σου, Κύριε» εἶπα ἐγὼ «πού στέλνεις τὴν ἀρρώπια καὶ βρίσκεις τὴν γιατρεία. Ποιὸς θὰ συναντήσῃ τὸν κύριό μου καὶ θὰ σκερτεῖ, βλέποντας τὸν ἀέρα πού ἔχει, πὼς ἀπὸ βραδὶς δὲν ἔχει καλοφάει, καὶ δὲν ἔχει κοιμηθεῖ σὲ καλὸ κρεβάτι, καὶ πὼς ἀκόμα καὶ τώρα τὸ πρωὶ δὲν ἔχει πάρει ἕνα καλὸ

7. Διάσημος κατασκευαστὴς σπαθίων πού εἶχε φτιάξει καὶ τὴ σπάθα μὲ τ' ὄνομα «Καθολικὴ Βασίλισσα».

πρόγευμα; Μεγάλα είναι τὰ μυστικά Σου, Κύριε, κι οἱ ἄνθρωποι τὰ ἀγνοοῦν! Ποιὼν δὲ θὰ ξεγελάσει ἐκείνη ἡ ὥραία κάπα καὶ ἡ ζακέτα; Καὶ ποιὸς θὰ πιστέψει πὼς τοῦτος ὁ εὐγενὴς πέρασε χτὲς ὀλόκληρη τὴν ἡμέρα μ' ἐκείνο τὸ ξεροκόμματο, πὺν ὁ ὑπηρέτης ὁ Λάζαρος τὸ ἔκρυβε μιὰ μέρα καὶ μιὰ νύχτα μέσ' τὸν κόρφο του, ὅπου δὲ θὰ περίμενε κανεὶς πὼς λάμπει ἀπὸ καθαριότητα, κι οὔτε θὰ τὸ φανταζότανε κανεὶς πὼς σήμερα πλένοντας τὰ χέρια του καὶ τὸ πρόσωπό του μὲ τὸ νὰ μὴν ἔχει προσόψι χρησιμοποίησε τὴ φόδρα τοῦ σακακιοῦ του γιὰ νὰ σκουπιστεῖ! Σίγουρα κανεὶς δὲ θὰ μπορούσε νὰ τὸ ὑποψιαστεῖ ὦ, Κύριε, πόσοι τέτοιοι θὰ ὑπάρχουν στὸν κόσμον καὶ θὰ ὑποφέρουν μέσα σ' αὐτὸ πὺν ἀποκαλοῦν τιμὴ — μαύρη τιμὴ — ἐνῶ κοντὰ Σου δὲ θὰ ὑπέφεραν».

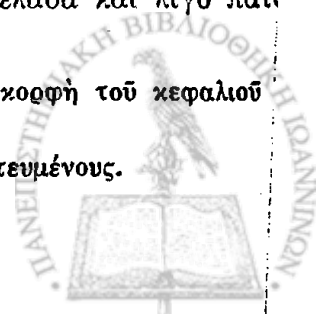
Ἔτσι στεκόμουνα μπροστὰ στὴν πόρτα, κοιτάζοντας καὶ σκεπτόμουνα αὐτά, ὅσπου ὁ ἀφέντης μου διέσχισε τὸ μακρὸν κι ἀνηφορικὸ δρόμο. Ξαναμπήκα στὸ σπίτι καὶ σὲ μιὰ στιγμή τὸ γυρόφερα ὅλο, πάνω καὶ κάτω δίχως χασομέρι ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε τίποτα νὰ κάνω. Ἐφτιαξα τὸ ἄραγλο καὶ σκληρὸ κρεβάτι, πῆρα καὶ τὸ κανάτι καὶ τράβηξα γιὰ τὸ ποτάμι, ὁπότε σ' ἓναν κῆπο εἶδα τὸν ἀφέντη μου νὰ μιλάει μὲ μεγάλη ἀδρότητα μὲ δυὸ καλυμμένες γυναῖκες¹⁸, πὺν ὅμοιες κυκλοφοροῦσαν σ' ἐκείνο τὸ μέρος πολλές. Ἐχουν τὴ συνήθεια νὰ βγαίνουν τὰ καλοκαιριάτικα πρωινὰ νὰ δροσιστοῦν σ' ἐκείνες τὶς ἀροποταμιές καὶ νὰ προγευματίσουν, χωρὶς νὰ κρατοῦν μαζί τους τίποτα, ἔχοντας ἐμπιστοσύνη πὼς δὲ θὰ λείψει ἐκεῖνος πὺν θὰ τοὺς τὸ προσφέρει, καθὼς εἶναι ἡ συνήθεια στοὺς εὐγενεῖς ἐκείνου τοῦ τόπου. Κι ὅπως εἶπα, αὐτὸς βρισκόταν ἀνάμεσά τους σωστὸς Μασίας¹⁹ ἀραδιάζοντάς τους περισσότερες γλύκες ἀπ' ὅσες ἔγραψε ὁ Ὀβίδιος. Μόλις κατάλαβαν πὼς ἦταν πιά καλὰ παρασυρμένοι ἀπὸ τὴ συγκίνηση, δὲν ἔνωσαν ντροπὴ νὰ τοῦ ζητήσουν νὰ προγευματίσουν μαζί, μὲ τὴ συνηθισμένη ἀμοιβή. Αὐτὸς, ἔχοντας τόσο παγωμένη τὴν τσέπη ὅσο καμένο τὸ στομάχι, πῆρε τέτοια ψυχρολουσία πὺν ἔχασε τὸ χρῶμα του, κι ἄρχισε νὰ μπερδεύει τὰ λόγια του ἐπικαλούμενος δικαιολογίες πὺν δὲν ἔστεκαν. Αὐτὲς πάλι, πὺν θὰ πρέπει νὰ ἤξεραν καλὰ τὴ δουλειὰ τους, δὲν ἔδωσαν συνέχεια καὶ δὲν ἐπέμειναν στὶς ἀπαιτήσεις τους.

Ἐγὼ στὸ μεταξὺ ἔτρωγα λάχανα κι αὐτὸ ἦταν τὸ πρωινό μου. Μετὰ μὲ τὴν εὐσυνειδησία καινούργιου ὑπηρέτη, προσέχοντας νὰ μὴ μὲ δεῖ ὁ ἀφέντης μου, γύρισα σπίτι, καὶ σκέφτηκα νὰ σκοιπίσω λιγάκι, στὰ μέρη, πὺν εἶχε μεγαλύτερη ἀνάγκη. Ἀλλὰ δὲ βρῆκα μὲ τί θὰ μπορούσα νὰ τὸ κάνω.

Κάθισα καὶ σκεπτόμουνα τί θὰ ἔκανα, κι ἂν θὰ περίμενα τὸν ἀφέντη μου ὡς τὸ μεσιμέρι, κι ἀναρωτιώμουνα ἂν θὰ ἔφερε τίποτα νὰ φᾶμε. Μάταια ὅμως περίμενε. Σὰν εἶδα πὼς πῆγε ἡ ὥρα δύο καὶ δὲν ἐρχόταν καὶ ἡ πείνα μ' ἔτρωγε, κλείνω τὴ πόρτα καὶ βάζω τὸ κλειδὶ ἐκεῖ πὺν μοῦ εἶχε πει, καὶ ξαναγυρίζω στὸ ἐπάγγελμά μοι. Μὲ χαμηλὴ κι ἀδύνατη φωνή, μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια στὸ στήθος, μὲ τὰ μάτια σὴν κωμένα πρὸς τὸ Θεὸ καὶ μὲ τ' ὄνομά του στὰ χεῖλια, ἀρχίζω νὰ ζητιανεύω ψωμί στὴ πόρτες καὶ τὰ σπίτια πὺν μοῦ φαίνονταν πιὸ καλὰ. Καθὼς ἐγὼ αὐτὴ τὴ δουλειὰ τὴ ἤξερα ἀπ' τὴν κούνια μου, τόσο καλὰ μοῦ τὴν εἶχε μάθει ὁ μεγάλος μου δάσκαλος ὁ τυφλὸς καὶ τόσο τέλειος μαθητὴς βγήκα, πὺν μ' ὅλο πὺν σ' αὐτὸ τὸ μέρους δὲν ἦταν σπλαχνικοὶ οἱ ἄνθρωποι κι οὔτε ἡ χρονιὰ ἐτούτη ἦταν καλὴ, πρὶν τὸ ρολοῖ χτυπήσῃ τέσσερεις, τόσες λίβρες ψωμί εἶχα στιβαγμένους στὴν κοιλία μου κι ἀκόμα δυὸ στὰ μὲνικια καὶ στὸν κόρφο μου. Γύρισα σπίτι, ἀφοῦ πρῶτα πέρασα ἀπὸ ἓνα πατσατζήδικα ζήτησα ἀπὸ μιὰ μαγείρισσα καὶ μοῦ ἔδωσε ἓνα κότσι ἀπὸ ἀγελάδα καὶ λίγο πατι

18. Φοροῦσαν τὴν κάπα τους μὲ τρόπο πὺν σκεπάζονται ἀπ' τὴν κορφή τοῦ κεφαλοῦ κάτω κρύβοντας συγχρόνως καὶ τὸ πρόσωπο.

19. Τροβαδοῦρος τοῦ XIV αἰῶνα φημισμένος ἀνάμεσα στοὺς ἐρωτευμένους.

μαγειρεμένο. "Όταν ἔφτασα σπίτι, ὁ καλός μου ὁ ἀφέντης ἦταν ἐκεῖ, εἶχε διπλώσει καὶ τὴν κάπα του καὶ τὴν εἶχε ἀκουμπήσει στὸν πάγκο καὶ πηγαινοερχότανε στὴν αὐλή. Μόλις μπῆκα ἦρθε πρὸς τὸ μέρος μου. Σκέφτηκα πὼς θὰ μὲ μάλωνε γιὰ τὴν ἀργοπορία μου ἀλλὰ ὁ Θεὸς τὰ ἔφερε καλύτερα. Μὲ ρώτησε ἀπὸ ποῦ ἐρχόμουν. Ἐγὼ τοῦ εἶπα:

— Κύριε, ὡς τις δύο ἡμουν ἐδῶ, κι ὅταν εἶδα πὼς ἐσεῖς δὲν ἐρχόσαστε, ἄρχισα νὰ γυρίζω στὴν πόλη νὰ βρῶ σπλαχνικούς ἀνθρώπους, ποῦ μοῦ ἔδωσαν αὐτὰ ποῦ βλέπεις.

Τοῦ ἔδειξα τὸ ψωμί καὶ τὸν πατσά ποῦ σὲ μιὰ ἄκρη τοῦ σακακιοῦ μου εἶχα, κι αὐτὸς ἔδειξε εὐχαριστημένος καὶ εἶπε:

— Λοιπὸν ἐγὼ σὲ περιμένα νὰ φᾶμε, ἀλλὰ ὅταν εἶδα πὼς ἀργοῦσες ἔφαγε. Ἐσὺ ὅμως συμπεριφέρεσαι σὰν ἄνθρωπος καθὼς πρέπει, κι εἶναι καλύτερα νὰ ζητᾶς κάτι ἀπ' τὸ Θεὸ παρά νὰ τὸ ἀρπάζεις. Καὶ θαρρῶ πὼς ὁ Θεὸς μὲ βοηθᾷ σ' αὐτό. Τὸ μόνο ποῦ ἔχω νὰ σοῦ συστήσω εἶναι νὰ μὴ μάθουν πὼς ζεῖς μαζί μου γιατί θὰ εἶναι προσβολὴ γιὰ μένα ποῦ ζητιανεύεις. "Ἄν καὶ πιστεύω πὼς σίγουρα θὰ μείνει μυστικό, γιατί ἐλάχιστα εἶμαι γνωστὸς σ' αὐτὸ τὸ μέρος. Ποτὲ ἐγὼ δὲν ἔπρεπε νὰ ἔρθω ἐδῶ!

— Γι' αὐτὸ μὴν ἀνησυχεῖς Κύριε, τοῦ εἶπα ἐγὼ, κι ἀνάθεμά με ἂν πῶ σὲ κατέναν τίποτα.

— Τώρα λοιπὸν καημενούλη μου φάε, κι ἂν θέλει ὁ Θεὸς σίντομα δὲ θὰ ἔχουμε καμιὰ ἀνάγκη. "Ἄν καὶ σοῦ λέω πὼς ἀπ' τὴ στιγμὴ ποῦ μπῆκα σ' αὐτὸ τὸ σπίτι καλὸ δὲν εἶδα. Θᾶχει κακὸν ἴσκιο γιατί ὑπάρχουν σπίτι ἄτυχα καὶ μὲ κακὸ ποδαρικό καὶ τὸ πληρώνουν αὐτοὶ ποῦ ζοῦν μέσα σ' αὐτό. Καὶ τοῦτο δῶ θάνατι χωρὶς ἀμφιβολία ἀπ' αὐτά. Ἄλλὰ σοῦ ὑπόσχομαι μὲ τὸ τέλος τοῦ μηνὸς νὰ φύγω καὶ δὲ κάθομαι ἄλλο σ' αὐτὸ ἀκόμα καὶ ἂν μοῦ τὸ χαρίσουν.

Κάθισα στὴν ἄκρη τοῦ πάγκου καὶ γιὰ νὰ μὴ μὲ περάσει γιὰ λαίμαργο, δὲν εἶπα τίποτα γιὰ τὸ προηγούμενο φαγητό μου. Ἀρχίζω νὰ γευματίζω καὶ νὰ δαγκῶνω τις πατσές καὶ τὸ ψωμί ἐνῶ κρυφὰ κοιτοῦσα τὸν δύσμοιρο ἀφέντη μου ποῦ δὲν ἔπαιρνε τὰ μάτια του ἀπὸ τις φόδρες μου ποῦ ἐκείνη τὴν ὥρα χρησίμευαν γιὰ πιάτο μου. Τόση λύπηση νὰ δείξῃ ὁ Θεὸς σὲ μένα, ὅση ἐγὼ γιὰ κείνον, γιατί ἐνωθθα τί αἰσθανόταν, καὶ πολλές φορές τὰ εἶχα αὐτὰ περάσει κι ἀκόμη κάθε μέρα τὰ περνοῦσα. Σκεπτόμουν ἂν θὰ ἦταν σοιστὸ νὰ μὴν τοῦ προσφέρω. Φοβόμουν πὼς ἀφοῦ μοῦ εἶχε πεῖ πὼς εἶχε φάει δὲ θὰ δεχόταν τὴν προσφορά. Τελικὰ ἐπιθυμοῦσα νὰ μὲ βοηθήσει σ' αὐτὸ καὶ νὰ καλᾶτσιζε μαζί μου ὅπως τὴν προηγούμενη μέρα, ἀφοῦ σήμερα τὰ πράγματα ἦταν καλύτερα, κι ἐγὼ εἶχα πιὸ καλὸ κρέας καὶ μικρότερη πείνα.

Θέλησε ὁ Θεὸς κι ἐκπληρώθηκε ἡ εὐχή μου, καὶ καθὼς πιστεύω καὶ ἡ δική του, γιατί ὅπως ἄρχισα νὰ τρώω κι αὐτὸς πηγαινοερχόταν, φθάνοντας σὲ μένα εἶπε:

— Στὸ λέω, Λάζαρε, πὼς τὴν ὥρα ποῦ τρῶς εἶσαι ὁ πιὸ χαριτωμένος ἄνθρωπος ποῦ ἔχω δεῖ στὴ ζωὴ μου, καὶ ὅποιος σὲ βλέπει τοῦ ἀνοίγει ἡ ὄρεξη ἀκόμη κι ἂν δὲν ἔχει.

«Ἡ πολὺ μεγάλη ποῦ ἔχεις ἐσὺ» εἶπα γὼ μέσα μου «σὲ κάνει νὰ βλέπεις τὴ δική μου ὄρεξη ὠραία».

Μετὰ ἀπ' αὐτὸ σκέφτηκα νὶ τὸν βοηθήσω, ἀφοῦ μὲ βοηθοῦσε καὶ μοῦ ἄνοιγε τὸ δρόμο γι' αὐτὸ καὶ τοῦ εἶπα:

— Κύριε, τὸ καλὸ πρᾶγμα κάνει τὴν καλὴ ὄρεξη. Αὐτὸ τὸ ψωμί εἶναι νοστιμώτατο κι αὐτὸ τὸ ἀγελαδινὸ πόδι τόσο καλὰ μαγειρεμένο καὶ μαλακὸ, ποῦ δὲ θὰ ὑπάρχει ἄνθρωπος ποῦ νὰ μὴ τὸ λιγουρέψῃ γιὰ τὴ νοστιμιά του.

— Πόδι ἀγελαδινὸ εἶναι;

— Μάλιστα, Κύριε.

— Σου λέω πώς είναι ο καλύτερος μεζές του κόσμου και δεν υπάρχει άλλος που τόσο να μ' αρέσει. Ούτε ο φασιανός.

— Δοκίμασε λοιπόν, κύριε, και θα δείς πώς πραγματικά είναι τέτοιος καλός μεζές.

Του έβαλα στα χέρια ένα κομμάτι και τρία - τέσσερα κομμάτια ψωμί από το πιό άσπρο. Κάθισε πλάι μου κι άρχισε να τρώει σαν κάποιος που πεινά πάρα πολύ γλύφοντας κάθε κοκκαλάκι, καλύτερα κι από λαγωνικό.

— Μὲ σκορδοστούμπι αυτό, έλεγε, είναι μοναδικός μεζές!

«Μὲ καλύτερη σάλτσα τὸ τρώς ἐσύ» απάντησα ἐγὼ μέσα μου.

— Για τὸ Θεό, τὸ ἀρέχτηκα σὰν νὰ μὴν εἶχα βάλει σήμερα μπουκιά στὸ στόμα μου.

«Ἔτσι θαρρῶ πὼς εἶναι ὅπως τὸ λές!», εἶπα πάλι μέσα μου.

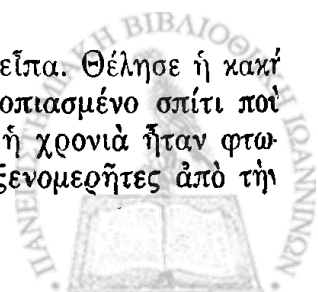
Μου ζήτησε τὴν κανάτα μὲ τὸ νερὸ καὶ τοῦ εἶπα πὼς τὴν εἶχα φέρει. Ἦταν φανερό, ἀφοῦ δὲν ἔλειπε νερό, πὼς δὲν εἶχε φάει τὸ ἀφεντικό μου. Ἦπιαμε κι οἱ δύο καὶ πολὺ εὐτυχημένοι πέσαμε νὰ κοιμηθοῦμε μιά καὶ ἡ νύχτα προχωροῦσε.

Χωρὶς νὰ πολυλογῶ, περάσαμε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ὄχιτῶ - δέκα μέρες. Αὐτὸς ἔφευγε τὸ πρωὶ μ' ἐκεῖνο τὸ εὐτυχημένο καὶ μεγαλόπρεπο βῆμα, νὰ πάρει τὸν ἀέρα του στοὺς δρόμους ἀφήνοντας τὸ φτωχὸ Λάζαρο νὰ τραβάει τὰ μαλλιά του νὰ τοῦ βρεῖ φαί.

Πολλὲς φορὲς καθόμουν καὶ σκεπτόμουνα τὴ συμφορὰ μου: Νὰ ἔχω φύγει ἀπ' τοὺς ἄθλιους ἀφέντες πὺ εἶχα, ἀναζητώντας μιὰ καλύτερη τύχη καὶ νὰ πέσω σ' αὐτὸν πὺ ὄχι μόνο δὲ μποροῦσε νὰ μὲ συντηρήσει, ἀλλὰ ἔπρεπε ἐγὼ νὰ τὸν συντηρῶ. Παρ' ὅλα αὐτά, τὸν ἀγαποῦσα γιατί ἔβλεπα πὼς οὔτε εἶχε οὔτε μποροῦσε νὰ προσφέρει τίποτα. Πιὸ πολὺ τὸν λυπόμουν παρὰ τὸν ἐχθερούμουν. Καὶ πολλὲς φορὲς φθάνοντας στὸ σπίτι προτιμοῦσα νὰ μείνω νηστικός ἐγὼ παρὰ αὐτός. Γιατὶ ἔνα πρωὶ, ὅταν σηκώθηκε ὁ κακομοῖρης μὲ τὸ πονκάμισο καὶ ἀνέβηκε στὸ πάνω πάτωμα γιὰ νὰ κάνει τίς ἀνάγκες του, ἐγὼ γιὰ νὰ διώξω τίς ὑποψίες μου, τοῦ γύρισα ἀπ' τὴν ἀνάποδη καὶ τοῦ ἔψαξα τὸ ζιπούνι καὶ τίς κάλτσες πὺ τὰ εἶχε ἀφημένα στὸ μαξιλάρι καὶ βρῆκα ἔνα πορτοφολάκι ἀπὸ τριμμένο βελουῶδο χιλιοζαρωμένο δίχως οὔτε ἔνα ἀναθεματισμένο ἄσπρο, δίχως οὔτε ἔνα σημάδι πὼς ἔστω ἐδῶ καὶ καιρὸ εἶχε μέσα του φλουρί. «Αὐτός, ἔλεγα γὼ, εἶναι φτωχός, καὶ κανένας δὲ δίνει αὐτὸ πὺ δὲν ἔχει. Ὅμως ἐκεῖνος ὁ τσιγκούνης ὁ τυφλὸς κι ὁ κακορίζικος τσιφούτης κληρικός, πὺ ἀπ' τὸ Θεὸ νὰ τὸ βροῦνε καὶ οἱ δύο τους, ὁ ἕνας μὲ τὸ χέρι χιλιοφιλιμένο κι ὁ ἄλλος μὲ τὴ γλῶσσα ἀμολητῆ, μὲ πέθαιναν στὴν πείνα. Ἐκείνους εἶναι δίκαιο νὰ τοὺς συχαίνεται κανεὶς ἐνῶ αὐτὸν ἐδῶ εἶναι νὰ τὸν λυπᾶσαι καὶ νὰ τὸν συμπονᾶς.

Μάρτυράς μου ὁ Θεός, πὼς ἀκόμα σήμερα ὅταν συντυχαίνω κανέναν σὰν κι αὐτόν, μ' ἐκεῖνο τὸ βῆμα καὶ τὸ μεγαλεῖο, τὸν λπᾶμαι καθὼς συλλογίζομαι πὼς μπορεῖ νὰ ὑποφέρει σὰν καὶ κείνον, πὺ παρ' ὄλη του τὴ φτώχεια ἤθελα νὰ τὸν ὑπηρετῶ καλύτερα ἀπ' τοὺς ἄλλους γιὰ τὸ λόγο πὺ εἶπα. Μόνο ἔνα παράπονο εἶχα ἀπ' αὐτόν: Θᾶθελα νὰ μὴν εἶναι τόσο φαντασμένος καὶ νὰ προσγειώνονταν λίγο ἀπὸ τὴ φαντασία του ἀφοῦ τόσο πολὺ ἀνέβαιναν οἱ ἀνάγκες του. Ὅμως, καθὼς καταλαβαίνω, σ' αὐτοὺς ἦταν νόμος ἀπαράβατος αὐτὴ ἡ νοσοτροπία. Ἀκόμα κι ἂν δὲν ἔχουν δεκάρα τσακιστὴ στὴν τσέπη τους ἐννοοῦν νὰ πουλᾶνε μεγαλεῖο. Ὁ Θεὸς νὰ τοὺς βοηθᾶει γιατί θὰ πεθάνουν μὲ τοῦτο τὸ ἐλάττωμα.

Ἔτσι ἦταν λοιπὸν τὰ πράγματα, καὶ περνοῦσα τὴ ζωὴ πὺ εἶπα. Θέλησε ἡ κακὴ μου τύχη, πὺ δὲ χόρταινε νὰ μὲ καταδιώκει, σ' ἐκεῖνο τὸ ντροπισμένο σπίτι πὺ δούλευα νὰ μὴ μείνω πολὺ. Σ' ἐκείνη τὴν περιοχὴ, ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ χρονιὰ ἦταν φτωχὴ σὲ ψωμί, ἀποφάσισε ἡ Διοίκηση νὰ φύγουν ὅλοι οἱ φτωχοὶ ξενομερῆτες ἀπὸ τὴν

πόλη, και είπαν πώς ὅποιον ἀπὸ δῶ και πέρα ἔπιαναν θὰ τὸν τιμωροῦσαν μὲ βουρδουλιές. Κι ἔτσι ἐκτελώντας τὸ νόμο, μετὰ ἀπὸ τὶς τέσσερις μέρες πού ἡ διακήρυξη ἔδωσε διορία, εἶδα ὀλόκληρη πομπή ἀπὸ φτωχοὺς νὰ τοὺς μαστιγώνουν στοὺς τέσσερις δρόμους. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα μ' ἔκανε νὰ νιώσω τόσο μεγάλο πανικό, πὺ ποτὲ δὲν τόλμησα νὰ παρανομήσω και νὰ ζητιανέψω. Ἐπρεπε νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ μὲ πόση ἐγκράτεια, θλίψη και σιωπὴ ζούσαμε σ' αὐτὸ τὸ σπίτι, ὅπου φτάσαμε σὲ σημεῖο νὰ περάσουμε δυὸ και τρεῖς μέρες χωρὶς νὰ βάλουμε μπουκιά στοὺς στόμα και οὔτε νὰ ἀλλάξουμε μιὰ λέξη. Ἐμένα μ' ἔσωσαν κάτι γυναικοῦλες ὑφάντρες μπαμπακιού πὺ ἔφτιαχναν σκουφάκια και ζούσαν πλάι μας, και πὺ εἶχα πιάσει μαζί τους φιλία και γνωριμιά. Και μ' ὅλη τὴ φτώχεια πὺ τὶς ἔδερνε ὄλο και μούδιαν κανένα φαγάκι και μ' αὐτὸ ἂν και στερημένα περνοῦσα. Και δὲ λυπόμουνα τόσο γιὰ μένα ὅσο γιὰ τὸν κακομοῖρη τὸν ἀφέντη μου πὺ γιὰ ὄχτῶ ὀλόκληρες μέρες δὲν ἔφαγε οὔτε μπουκιά. Τοῦλάχιστον στοὺς σπῖτι ὅσο εἶμαστε δὲν ἔτρωγε τίποτα. Δὲ ξέρω πὺ πήγαινε και τί ἔτρωγε. Τὸν ἔβλεπα νὰ γυρνᾷ τὸ μεσημέρι κατηφορίζοντας τὸ δρόμο μὲ κορμὶ στητὸ πὺ μακρὸ και ἀπὸ λαγωνικό καλῆς ράτσας! Γιὰ νὰ σώσει τὴ μαύρη του τιμὴ ἔπαιρνε μιὰ ὀδοντογλυφίδα, ἀφοῦ ἀπ' αὐτὲς δὲν εἶχε ἔλλειψη τὸ σπίτι ἀκόμα, και ἔβγαινε στὴν πόρτα καθαρίζοντας τὰ δόντια του, πὺ τίποτα δὲν εἶχαν μασήσει, γκρινιάζοντας ἀκόμα και γιὰ τὸν ἥλιο και ἔλεγε: "Ὀλη αὐτὴ τὴν κακοτυχία τὴν προξενεῖ τοῦτο τὸ καταραμένο σπίτι. Καθὼς βλέπεις εἶναι ζοφερό, θλιβερό, σκοτεινὸ. "Ὀσο θάμαστε ἐδῶ θὰ ὑποφέρουμε. Δὲ βλέπω τὴν ὥρα νὰ περάσει ὁ μήνας νὰ φύγω ἀπ' αὐτό. Κι ἐκεῖ πὺ μᾶς κυνηγοῦσε ἡ θλίψη και ἡ πείνα μιὰ μέρα δὲν ξέρω πῶς καλὴ τύχη ἔρριξε στὴν κατοχὴ τοῦ φτωχοῦ μου ἀφέντη ἕνα ρεάλι πὺ κρατώντας τὸ ἦρθε στοὺς σπῖτι τόσο εὐτυχισμένος ὡς νὰ κρατοῦσε ὀλάκερο τὸ θησαυρὸ τῆς Βενετίας, και μὲ ὑφρος πολὺ εἶθυμο και εὐτυχισμένο μου τὸ ἔδωσε λέγοντας:

— Πάρε, Λάζαρε, και ὁ Θεὸς πῶς ἀνοιξε τὸ χέρι του. Πήγαινε στὴν ἀγορὰ και ἀγόρασε ψωμὶ και κρασί και κρέας. Θὰ μποῦμε στοὺς μάτι τοῦ Διαβόλου! Και μάθε κάτι ἀκόμη γιὰ νὰ χαρεῖς: Νοίκιασα ἄλλο σπίτι, και σ' αὐτὸ ἐδῶ τὸ γρουσουζικο δὲ θὰ μείνουμε παρὰ ὡσπου νὰ συμπληρώσουμε τὸ μήνα. Ξορκισμένο νᾶναι και αὐτὸ και ἐκεῖνος πὺ ἔβαλε τὴν πρώτη πέτρα, πὺ γιὰ κακὴ μου τύχη μπῆκα μέσα σ' αὐτό. Στοὺς ὄνομα τοῦ Κυρίου μας, ἀπ' ὅταν ἦρθα ἐδῶ, μήτε στάλα κρασί, μήτε μπουκιά κρέας ἔβαλα στοὺς στόμα μου και οὔτε βρῆκα ἀνάπαυση. "Ὀπως δείχνει ἔτσι εἶναι, τόσο σκοτεινὸ και θλιβερό. Πήγαινε και ἔλα γρήγορα και σήμερα θὰ φᾶμε ὡς ὡς κόμητες.

Παίρνω τὸ ρεάλι και τὴν κανάτα και βάζοντας ὄλη μου τὴ βιάση στὰ πόδια, ἀρχίζω ν' ἀνηφορίζω τὸ δρόμο κατὰ τὴν πλατεία πολὺ χαρούμενος και εὐτυχισμένος. Ἄλλὰ τί μὲ ὡφελεῖ ἀφοῦ εἶναι τῆς πικρῆς μου μοίρας νὰ μὴ μὲ βρεῖ καμιά χαρὰ δίχως νὰ συντροφεύεται ἀπὸ ἀγωνία; Ἐτσι ἔγινε και αὐτὴ τὴ φορὰ. Ἄνηφορίζοντας λοιπὸν τὸ δρόμο και λογαριάζοντας πῶς θὰ χρησιμοποιοῦσα καλύτερα και μὲ μεγαλύτερη ὡφέλεια τὰ χρήματα, δίνοντας ἀπειρες εὐχαριστίες στοὺς Θεὸ πὺ ἔκανε τὸν κύριό μου μὲ λεφτά, ἐκεῖνη τὴν ὥρα φανερώθηκε μπροστὰ μου ἕνας πεθαμένος πὺ κατηφόριζε στοὺς ἴδιο δρόμο ἀνάμεσα σὲ πλῆθος παπάδες και κόσμο και τὸν κουβαλοῦσαν πάνω στοὺς νεκροκρέββατο.

Παραμέρισα στοὺς τοῖχο γιὰ νὰ τοὺς ἀφήσω τόπο και ὅταν πέρασε ὁ νεκρὸς ἀπὸ πίσω, πολὺ κοντὰ στοὺς φέρετρο, πήγαινε κάποια πὺ θὰ πρέπει νὰ ἦταν γυναῖκα τοῦ πεθαμένου πνιγμένη στοὺς θρήνο, και μαζί μ' αὐτὴν και ἄλλες πολλὲς γυναῖκες. Κι ἔκλαιγε και φώναζε λέγοντας:

— "Ἄντρα μου και ἀφέντη μου, πὺ σὲ πηγαίνουν; Στοὺς θλιβεροὺς σπῖτι και τὸ καταραμένο, στοὺς σπῖτι αὐτὸ τὸ ζοφερό και τὸ σκοτεινὸ, στοὺς σπῖτι πὺ ποτὲ δὲν τρῶνε και δὲν πίνουνε!

Ἐγὼ σὰν τ' ἄκουσα αὐτό, νόμιζα πὼς ἔπεσε ὁ οὐρανὸς στὴ γῆ κι εἶπα: «᾽Ωχ δυστυχία μου! Στὸ σπίτι μου πᾶνε τὸν πεθαμένο!»!

Παρατῶ τὸ δρόμο πὸ πῆγαινα καὶ περνώντας ἀνάμεσα ἀπ' τὸν κόσμο ξανακατηφορίζω τρέχοντας ὅσο πιὸ γρήγορα μποροῦσα γιὰ τὸ σπίτι μου. Μπαίνοντας μέσα κλείνω μὲ μεγάλη βιασύνη, ζητώντας καὶ τὴ βοήθεια τοῦ ἀφέντη μου, ἀγκαλιάζοντάς τον καὶ λέγοντάς του νὰ ἔρθει νὰ σταθεῖ καὶ νὰ ὑπερασπιστεῖ τὴν εἴσοδο. Κι αὐτὸς κάπως ταραγμένος, νομίζοντας πὼς κάτι ἄλλο συμβαίνει, μοῦ εἶπε:

— Τί εἶναι αὐτὰ παιδί μου; Τί φωνάζεις; Τί ἔχεις; Γιατὶ κλείνεις τὴν πόρτα μὲ τόση φούρια;

— ᾽Ω κύριε, εἶπα ἐγὼ, στάσου ἐδῶ γιατί μᾶς φέρνουν ἕναν πεθαμένο!

— Πῶς ἔτσι; ἀπάντησε αὐτός.

— Ἐδῶ ἀπάνω τὸν συνάντησα κι ἐρχόταν ἡ γυναίκα του λέγοντας: «᾽Αντρα μου κι ἀφέντη μου ποῦ σὲ πηγαίνουν; Στὸ ζοφερὸ τὸ σπίτι καὶ τὸ σκοτεινὸ, στὸ σπίτι τὸ θλιβερὸ καὶ τὸ καταραμένο πὸ ποτὲ δὲν τρῶνε οὔτε πίνουν!» Ἐδῶ μᾶς τὸν φέρνουν κύριε.

Ὅταν ὁ ἀφέντης μου τ' ἄκουσε αὐτό, ἂν καὶ δὲν εἶχε λόγο νὰ εἶναι πολὺ εὐθυμος, ἔβαλε τέτοια γέλοια, πὸ γιὰ πολλὴν ὥρα δὲ μποροῦσε νὰ μιλήσει.

Στὸ μεταξὺ ἐγὼ εἶχα ρίξει τὴν ἀμπάρα στὴν πόρτα καὶ τὴν ἔσπρωχνα καὶ μὲ τοὺς ὤμους γιὰ περισσότερη ἀσφάλεια. Πέρασε ὁ κόσμος μὲ τὸν νεκρὸ κι ἐγὼ ἀκόμη φοβόμουν πὼς θὰ μᾶς τὸν ἔφεραν σπίτι. Κι ὅταν πιά ὁ καλὸς μου ἀφέντης χόρτασε γέλοιο κι ὄχι φαί, μοῦ εἶπε: Πραγματικὰ Λάζαρε. Σύμφωνα μ' αὐτὰ πὸ ἔλεγε ἡ χήρα εἶχες δίκιο νὰ σκεφτεῖς αὐτὰ πὸ σκέφτηκες. Ἄλλὰ ὁ Θεὸς τὰ κανόνισε καλύτερα κι αὐτοὶ προσπέρασαν, γι' αὐτὸ ἄνοιξε. Ἄνοιξε καὶ πῆγαινε νὰ ψωνίσεις νὰ φᾶμε.

— Ἀφησέ τους κύριε, κι ἀκόμα δὲν πέρασαν ἀπ' τὸ δρόμο μας, εἶπα ἐγὼ.

Στὸ τέλος ἦρθε ὁ ἀφέντης μου στὴν ἐξώπορτα καὶ τὴν ἄνοιξε μὲ τὸ ζόρι, κι ἦταν ἔτσι τὸ σωστό, γιὰ νὰ μοῦ περάσει ὁ φόβος καὶ ἡ ταραχὴ καὶ μ' ἔστειλε νὰ πάω στὴ δουλειά μου. Ὅμως τί νὰ κάνω, ἂν καὶ φάγαμε καλὰ ἐκείνη τὴν ἡμέρα, μαύρη εὐχαρίστηση ἔνιωθα καὶ γιὰ τρεῖς ὀλόκληρες μέρες δὲ βρῆκα τὸ χρῶμα μου. Ἐνῶ ὁ ἀφέντης μου γελοῦσε πολὺ, κάθε φορὰ πὸ θυμόταν τὸ πάθημά μου.

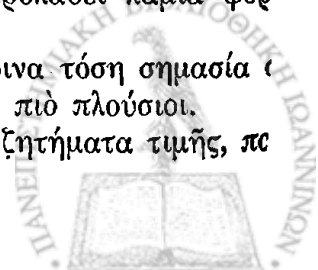
Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο πέρασα κάμποσες μέρες μὲ τὸν τρίτο καὶ πάμπτωχο ἀφέντη μου πὸ ἦταν ὑπασπιστὴς κι ὄλο τὸν καιρὸ ἕνα πρᾶγμα ἐπιθυμοῦσα, νὰ μάθω τὸ λόγο τοῦ ἐρχομοῦ του καὶ τῆς παραμονῆς του σ' αὐτὸ τὸν τόπο. Γιατὶ ἀπ' τὴν πρώτη μέρα πὸ βρέθηκα μαζί του τὸν πῆρα γιὰ ξένο, ἐπειδὴ ἐλάχιστες γνωριμίες καὶ σχέσεις εἶχε μὲ τοὺς ντόπιους. Τελικὰ ἐκπληρώθηκε ἡ ἐπιθυμία μου, κι ἔμαθα αὐτὸ πὸ ἤθελα. Γιατὶ μιὰ μέρα πὸ εἶχαμε φάει ὑποφερτὰ καὶ ἦταν κάπως εὐχαριστημένες, μοῦ μίλησε γιὰ τὸν τόπο του καὶ μοῦ εἶπε πὼς ἦταν ἀπὸ τὴν παλιὰ Καστίλι καὶ πὼς εἶχε ἐγκαταλείψει τὴ γῆ του μόνο καὶ μόνο γιατί δὲν ἤθελε νὰ βγάξει τί καπέλο του σ' ἕνα γείτονά του ἱππότη.

— Κύριε, εἶπα ἐγὼ, ἂν αὐτὸς ἦταν ὅπως λὲς καὶ ἦταν καὶ πιὸ πλούσιος ἀπὸ σένα, δὲν θὰ ἦτανε λάθος σου νὰ τὸν χαιρετᾶς πρώτος, βγάζοντας τὸ καπέλο σου ἀφοῦ λὲς πὼς κι ἐκεῖνος ἐπίσης σοῦ τὸ ἔβγαζε.

— Ἔτσι εἶναι, καὶ εἶναι καὶ πλούσιος, κι ἀκόμα μοῦ ἔβγαζε κι αὐτὸς τὸ καπέλο. Ὅμως ἀπ' ὅσες φορὲς ἐγὼ τοῦ τὸ ἔβγαζα πρώτος, δὲ θὰ ἔβλαπτε, ἀφοῦ μ' ἔβλεπε πὼς σηκώνω τὸ χέρι μου νὰ τὸν χαιρετήσω, νὰ μὲ προλάβει καμιὰ φορὰ κι αὐτός.

— Μοῦ φαίνεται κύριε, τοῦ εἶπα ἐγὼ, πὼς ἐγὼ δὲ θὰ ἔδινα τόση σημασία σ' αὐτό, κυρίως μ' αὐτὸς πὸ θὰ ἦταν πιὸ μεγάλοι ἀπὸ μένα καὶ πιὸ πλούσιοι.

— Εἶσαι μικρὸς, μοῦ ἀπάντησε, καὶ δὲν καταλαβαίνεις τὰ ζητήματα τιμῆς, πε

τῆ σημερινῆ ἐποχῆ εἶναι τὸ πᾶν γιὰ τοὺς καθὼς πρέπει ἀνθρώπους. Λοιπὸν μάθε πὼς ἐγὼ εἶμαι, ὅπως βλέπεις ἕνα ὑπασπιστὴς. Ἄλλὰ τ' ὀρκίζομαι στὸ Θεὸ ἂν συναντήσω στὸ δρόμο ἕνα κὸμη καὶ δὲ μοῦ βγάλει τὸ καπέλο ἐντελῶς καὶ ὅπως πρέπει, καὶ τὸν ξανασυναντήσω ἄλλη φορὰ ἢ θὰ χωθῶ σὲ κάπιο σπίτι κι ἄς μὴν ἔχω ἐκεῖ δουλειὰ ἢ θὰ ἀλλάξω δρόμο ἂν μπορέσω, πρὶν νὰ φτάσει κοντά μου, γιὰ νὰ μὴν ἀναγκαστῶ νὰ τοῦ τὸ βγάλω ἐγώ. Γιατὶ ἕνας εὐγενὴς ἐκτὸς ἀπ' τὸ Θεὸ καὶ τὸ βασιλιά δὲν χρωστάει τίποτα σὲ κανένα, καὶ δὲν εἶναι σωστό, σὰν ἄνθρωπος καθὼς πρέπει νὰ ἀδιαφορεῖ ἔστω κι ἐλάχιστα γιὰ τὴν ἀξιοπρέπειά του. Θυμᾶμαι μιὰ μέρα πὺ προσέβαλα ἕνα ἀξιοματικὸ στὴν πατρίδα μου καὶ παραλίγο νὰ τὸν χτυπήσω γιατί κάθε φορὰ πὺ μὲ συναντοῦσε μοῦ ;λεγε: «Ὁ Θεὸς νὰ ἔχει καλὰ τὴ Χάρη Σας».

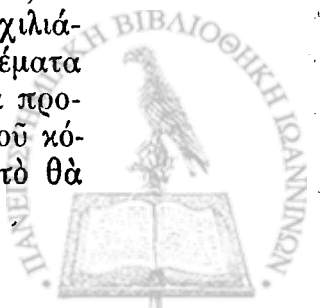
«Ἀπρεπέστατε κύριε, τοῦ εἶπα ἐγώ, γιατί εἶστε ἀνάγωγος; «Ὁ Θεὸς νὰ μ' ἔχει καλὰ» ὠφίλετε νὰ μοῦ πῆτε, σὰν νὰ ἴμουν ὁποιοσδήποτε;» Ἐκτοτε μοῦ ἔβγαξε τὸ καπέλο καὶ μιλοῦσε ὅπως ἔπρεπε.

— Καὶ δὲν εἶναι σωστὸ νὰ χαιρετάει ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, εἶπα ἐγώ, καὶ νὰ τοῦ λέει νὰ τὸν φυλάει ὁ Θεός;

— Ἄκου πράγματα! εἶπε αὐτός. Στους παρακατιανούς λένε ἔτσι. Ἄλλὰ στους ἀνώτερους, σὰν κι ἐμένα, δὲ μιλοῦν ἔτσι ἀλλὰ λένε: «Φιλῶ τὰ χέρια τῆς Χάρης Σας» ἢ τοῦλάχιστον: «Σὰς φιλῶ, κύριε, τὰ χέρια», ἂν βέβαια αὐτὸς πὺ μοῦ μιλάει εἶναι εὐγενής. Γι' αὐτὸ δὲν μποροῦσα νὰ ὑποφέρω ἐκείνον τὸν ἄνθρωπο στὴν πατρίδα μου, οὔτε θὰ ὑπέφερα κι οὔτε θὰ ὑποφέρω ἄνθρωπο στὸν κόσμῳ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ βασιλιά πὺ θὰ μοῦ πεῖ «ὁ Θεὸς νὰ σὰς ἔχει καλὰ».

«Μὰ δυστυχία μου, εἶπα ἐγώ, γι' αὐτὸ τόσο λίγο νοιάζεσε νὰ συντηρηθεῖς καὶ νὰσαι καλὰ, ἀφοῦ δὲν ὑποφέρεις νὰ σοῦ τὸ εὔχεται κανεὶς».

— Καὶ πάνω ἀπ' ὅλα, εἶπε, δὲν εἶμαι τόσο φτωχὸς πὺ νὰ μὴν ἔχω στὸν τόπο μου γῆ καὶ οἰκόπεδα πὺ ἂν τὰ ἔχτιζα καὶ τὰ φρόντιζα, ἐκεῖ πὺ βρίσκονται, δεκάξι λεῦγες μακριὰ ἀπὸ τὸν τόπο πὺ γεννήθηκα, σ' ἐκείνη τὴν ἀκτὴ τῆς Βαγιαντολίδ, θὰ ἄξιζαν περισσότερο ἀπὸ διακόσιες χιλιάδες μαραβέδια καθὼς θὰ μπορούσαν νὰ γίνουν σπίτια μεγάλα καὶ ὠραῖα. Κι ἔχω κι ἕνα περιστερεῶνα, πὺ τώρα εἶναι ἐρειπωμένος, πὺ κάθε χρόνο θὰ ἔδινε πάνω ἀπὸ διακόσια περιστέρια. Κι ἄλλα πράγματα ἀκόμα ἔχω πὺ δὲν τὰ συζητῶ καὶ πὺ τὰ ἐγκατέλειπα γιατί δὲν ἤθελα νὰ δοκιμάζεται ἡ ἀξιοπρέπειά μου. Καὶ ἦρθα σ' αὐτὴ τὴν πόλη πιστεύοντας πὺ θὰ εὔρισκα μιὰ καλὴ θέση. Ὅμως δὲν ἔγινε ὅπως φανταζόμουν. Ἐκκλησιαστικούς βρίσκω ἕνα σωρὸ ἀλλὰ εἶναι ἄνθρωποι μὲ τόσο στενὲς ἀντιλήψεις πὺ γιὰ τίποτα στὸν κόσμῳ δὲν ἀλλάζουν. Εὐγενεῖς μέτριας ὑπόστασης μὲ παρακαλοῦν ἐπίσης. Ὅμως γιὰ νὰ τοὺς ὑπηρετήσεις αὐτοὺς ἀπαιτοῦνται μεγάλοι κόποι γιατί ἀπὸ ἄνθρωπος πρέπει νὰ μεταβληθεῖς σὲ πῶνι, κι ἂν ὄχι: «ἄντε στὸ καλὸ» σοῦ λένε. Καὶ τίς πῶ πολλὲς φορὲς οἱ πληρωμὲς γίνονται μὲ μακροχρόνιες δόσεις ἐνῶ ἡ πῶ βέβαιη ἀμοιβὴ καὶ ἡ πῶ συχνὴ εἶναι ἕνα τίποτα. Κι ὅταν πῶ θέλουν νὰ μπαλώσουν τὰ πράγματα καὶ νὰ σὲ καλοπιάσουν καὶ νὰ σὲ ἱκανοποιήσουν πὺ ἰδρωκοπᾶς γιὰ χάρη τους, παίρνεις τὴν ἄδεια νὰ διαλέξεις ἀπὸ τὴ ντουλάπα τους χάρισμα καὶ ἀμοιβὴ σου κανένα ἰδρωμένο γιλέκο ἢ καμιὰ τριμμένη κάπα ἢ ζακέτα. Ὅταν ἕνας ἄνθρωπος ἀποφασίσει νὰ ὑπηρετήσει κάποιον τιλοῦχο χάνει πῶ τὴν ἡσυχία του. Μήπως νομίζεις πὺ ἴσως δὲν ἔχω τὴν ἱκανότητα, ἐγὼ νὰ τοὺς ὑπηρετήσω ἢ νὰ τοὺς εὐχαριστήσω; Γιὰ τὸ Θεὸ, ἂν κάποιος μοῦ τύχαινε ὅποιες κι ὅσο δύσκολες κι ἂν ἦταν οἱ ἐπιθυμίες του, καὶ χιλιάδες ἐξυπηρετήσεις θὰ τοῦ ἔκανα — γιατί θὰ μπορούσα τόσο καλὰ νὰ πῶ ψέματα ὅσο καὶ κάθε ἄλλος καὶ νὰ τὸν εὐχαριστήσω μὲ χίλια θαύματα. Νὰ παινέσω τὰ προτερήματά του καὶ τίς συνήθειές του, ἀκόμα κι ἂν δὲ νῆταν ἀπ' τίς καλύτερες τοῦ κόσμου. Ποτὲ νὰ μὴν τοῦ πῶ πρᾶγμα πὺ νὰ τὸν στενοχωρήσει ἀκόμη κι ἂν αὐτὸ θὰ

τὸν ὠφελοῦσε. Θὰ ἤμουνα σὲ λόγια καὶ σὲ ἔργα πολὺ φιλόπονος γι αὐτόν. Δὲ θὰ σκοτωνόμουν γιὰ νὰ κάνω καλὰ αὐτὰ ποὺ ἐκεῖνος δὲ θὰ ἔβλεπε. Καὶ αὐστηρὰ θὰ μάλωνα, ὅταν αὐτὸς θὰ μπορούσε νὰ τ' ἀκούσει, τὸ ὑπηρετικὸ προσωπικὸ, γιὰτι ἔτσι θὰ νόμιζε πὼς πολὺ ἐνδιαφέρομαι γιὰ κάθε τί ποὺ τὸν ἀφορᾷ. Ἄν θὰ μάλωνε κάποιον ἀπὸ τοὺς δούλους του, θὰ ἔρριχνα μερικὲς αἰχμὲς νὰ τοῦ ἀνάψω τὴν ὀργή, ἂν καὶ θὰ ἔμοιαζαν πὼς εἶναι εὐνοϊκὲς γιὰ τὸ φταιχτη. Νὰ μιλῶ καλὰ γι' αὐτὰ ποὺ θὰ καταλάβαινα πὼς θέλει νὰ τοῦ λένε καλὰ λόγια καὶ ἀντίθετα, νᾶμαι κακός, χλευαστικὸς κατηγοριάρης γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους τοῦ σπιτιοῦ καὶ τοὺς ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι. Θὰ προσπαθοῦσα νὰ μαθαίνω ξένα νιτερέσα γιὰ νὰ τοῦ τὰ διηγούμαι κι ἄλλα πολλὰ διασκεδαστικὰ ἴδιας ποιότητος ποὺ σήμερα συνηθίζονται στὸ παλάτι καὶ στοὺς κυρίους ποὺ συχνάξουν ἐκεῖ καὶ ποὺ πολὺ τοὺς ἀρέσουν.

Γιὰτι δὲ θέλουν νὰ βλέπουν σπίτι τους ἄνδρες ἐνάρετους. Τοὺς βαριοῦνται καὶ τοὺς ἀποκαλοῦν ἀνόητους. Λένε πὼς δὲν ἔχουν ἐπιχειρηματικὸ μυαλὸ κι οὔτε μπορεῖ ὁ κύριός τους νὰ νοιώθει ἡσυχος μαζί τους. Καὶ γι' αὐτὸ τοὺς πανούργους χρησιμοποιοῦν, ὅπως λέγω σήμερα, κι ἔτσι θὰ ἔκανα κι ἐγώ. Ὅμως ἡ τύχη μου δὲ θέλει νὰ τὸ κάνω.

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο θρηνοῦσε τὴν ἀνάποδη τύχη του κι ὁ ἀφέντης μου, φανερόνοντάς μου τὴν ἀξιόλογη προσωπικότητά του.

Ἐκείνη τὴν ὥρα μπῆκαν ἀπὸ τὴν πόρτα ἓνας ἄντρας καὶ μιὰ γριά. Ὁ ἄντρας ζήτησε τὸ νοῖκι τοῦ σπιτιοῦ καὶ ἡ γριά τοῦ κρεββατιοῦ. Ἐκαναν τὸ λογαριασμὸ καὶ γιὰ δυὸ μῆνες τοῦ ἔβγαλαν ἓνα ποσὸ ποὺ αὐτὸς δὲν θὰ τὸ ἔβγαζε σ' ἓνα χρόνον. Θαρρῶ πὼς ἦταν δώδεκα ἢ δεκατρία ρεάλια. Καὶ αὐτὸς τοὺς ἔδωσε μιὰ πολὺ καλὴ ἀπάντηση: Θὰ πῆγαινε στὴν πλατεία νὰ ἀλλάξει καὶ νὰ ἔρθουν καὶ οἱ δυὸ τὸ ἀπόγευμα. Ἄλλὰ τὸ φευγιό του δὲν εἶχε γυρισμό.

Ὅταν γύρισαν τὸ ἀπόγευμα ἦταν πιά πολὺ ἀργά. Ἐγὼ τοὺς εἶπα πὼς δὲν εἶχε ἀκόμα γυρίσει. Ἦλθε τὸ βράδυ κι αὐτὸς ὄχι. Ἐγὼ φοβόμουν νὰ μείνω μόνος στὸ σπίτι καὶ πῆγα στὶς γειτόνισσες καὶ τοὺς εἶπα τί συνέβαινε κι ἐκεῖ κοιμήθηκα.

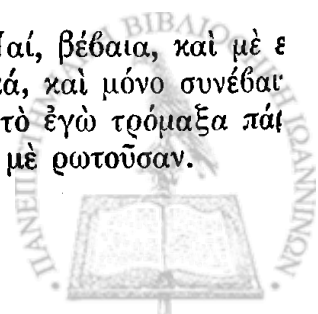
Ὅταν ἦλθε τὸ πρωί, οἱ πιστωτὲς γύρισαν καὶ ζητοῦσαν τὸν γείτονα ἀλλὰ στοῖ κουφοῦ τὴν πόρτα. Οἱ γυναῖκες τοὺς ἀπάντησαν: Βλέπετε ἐδῶ τὸν ὑπῆρέτη του καὶ τὸ κλειδί τῆς πόρτας. Αὐτοὶ μὲ ρώτησαν γιὰ κεῖνον, καὶ γὼ τοὺς εἶπα πὼς δὲν ἤξερος ποῦ βρισκόταν, κι οὔτε εἶχε γυρίσει στὸ σπίτι ἀπ' ὅταν ἔφυγε γιὰ νὰ κάνῃ ψιλὰ κα σκεπτόμουν πὼς εἶχε κάνει φτερὰ κι ἀπὸ μένα κι ἀπ' αὐτούς. Ὅταν τᾶκουσαν αὐτὴ πῆγαν νὰ βροῦν ἓναν ἀστυνομικὸ κι ἓνα γραμματέα δικαστηρίου. Καὶ μετὰ γύρισαν μαζί τους, παίρνουν τὸ κλειδί, φωνάζουν καὶ μένα, φωνάζουν καὶ μάρτυρες κι ἀνοίγουν τὴν πόρτα καὶ μπαίνουν νὰ κατάσχουν τὰ πράγματα τοῦ ἀφέντη μου ὥσπο νὰ τοὺς πληρώσει τὰ χρέη του. Γύρισαν ὅλο τὸ σπίτι καὶ τὸ βρῆκαν τόσο ἀδειανό, ὅσ ἔχω κιόλας ἱστορήσει καὶ μοῦ εἶπαν: Ποῦ εἶναι τὰ πράγματα τοῦ ἀφέντη σου: κ κασέλες του, τὰ χαλιὰ τοῦ τοίχου, τὰ ἐπιπλα τοῦ σπιτιοῦ;

— Δὲ ξέρω τίποτα ἀπ' αὐτὰ, εἶπα ἐγώ.

— Δίχως ἀμφιβολία, εἶπαν, τούτη τὴ νύχτα θὰ πρέπει νὰ τὰ σήκωσαν καὶ νὰ τὰ πῆγαν σὲ κάποιο μέρος ἄλλο. Κύριε ἀστυφύλακα, νὰ συλλάβετε αὐτὸ τὸ παιδί γιὰ τὴ σίγουρα θὰ ξέρει ποῦ βρίσκεται ὁ κύριός του. Μετὰ ἀπ' αὐτὸ ὁ ἀστυφύλακας ἤρθε καὶ μὲ βούτηξε ἀπὸ τὸ γιὰκὰ τοῦ ζιπονιοῦ μου λέγοντας:

— Μικρὲ, θὰ σὲ βάλω μέσα ἂν δὲ μαρτυρήσεις ποῦ κρύβονται τὰ πράγματα τοῦ ἀφεντικοῦ σου.

Ἐγώ, σὲ τέτοια κατάσταση δὲν εἶχα ξαναβρεθεῖ ποτέ. Naί, βέβαια, καὶ μὲ ἔχαν ἀρπάξει ἀπ' τὸ γιὰκὰ πολλὲς φορὲς, ἀλλὰ πολὺ πιὸ μαλακά, καὶ μόνο συνέβαινε γιὰ νὰ δείξω στὸν τυφλὸ τὸ δρόμο ποὺ δὲν τὸν ἔβλεπε. Γι' αὐτὸ ἐγὼ τρώμαξα πάσι πολὺ καὶ κλαίγοντας τοὺς ὑποσχέθηκα νὰ ἀπαντήσω σ' ὅ,τι θὰ μὲ ρωτοῦσαν.

— Πολύ καλά, είπαν αυτοί. Λοιπόν πές μας τί ξέρεις και μὴ φοβᾶσαι.

Κάθησε ὁ γραμματικὸς σ' ἓναν πάγκο γιὰ νὰ γράψῃ τὴν κατάθεσιν πού θὰ τοῦ ἔδιναν.

— Κύριοι, εἶπα γώ, αὐτὰ πού ὁ κύριός μου ἔχει, σύμφωνα μὲ ὅ,τι μοῦ ἔχει πεῖ, εἶναι κάτι οἰκόπεδα καὶ ἓνας ἐρειπωμένος περιστερεῶνας.

— Καλά, εἶπαν αὐτοί, ἂν καὶ λίγο ἀξίζουν αὐτά, ἀρκετὰ εἶναι γιὰ νὰ ἐξοφληθῇ τὸ χρέος. Καὶ σὲ ποῖο μέρος τῆς πόλης βρίσκονται; μὲ ρώτησαν.

— Στὴν πατρίδα του, ἀπάντησα.

— Γιὰ τὸ Θεό, καλὴ καὶ τούτῃ ἢ δουλειά, εἶπαν αὐτοί. Καὶ ποιὰ εἶναι ἡ πατρίδα του;

— Αὐτὸς μοῦ εἶπε πὼς εἶναι ἡ Παλιὰ Καστίλλη, τοὺς ἀποκρίθηκα.

Γέλασαν πολὺ ὁ ἀστυφύλακας καὶ ὁ γραμματικὸς καὶ εἶπαν:

— Καλὸς λογαριασμός καὶ τούτος γιὰ νὰ πληρωθῇ τὸ χρέος, ἀκόμα κι ἂν ἦταν μεγαλύτερος ἀπ' ὅ,τι εἶναι.

Οἱ γειτόνισσες πού παραβρίσκονταν εἶπαν τότε:

— Κύριοι, αὐτὸ τὸ παιδί εἶναι ἀθῶο κι ἦταν μόνο λίγες μέρες μὲ τὸν ὑπασπιστὴ καὶ δὲν ξέρει γι' αὐτὸν περισσότερα ἀπ' ὅσα ἡ δική σας χάρις γνωρίζει κι ἐρχόταν τὸ κακομοιρούλικό στοῦ σπίτι μας καὶ τοῦ δίνουμε νὰ φάῃ τὸ λίγο πού μπορούσαμε, γιὰ τὴν ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς νύχτες πηγαινέ νὰ κοιμηθεῖ μαζί του.

Σὰν εἶδαν πὼς ἤμουν ἀθῶος, μὲ ἄφησαν ἐλεύθερο. Καὶ ὁ ἀστυφύλακας κι ὁ γραμματικὸς ζήτησαν ἀπὸ τὸν ἄντρα καὶ τὴ γυναῖκα αὐτὸ πού δικαιούνταν. Πάνω σ' αὐτὸ ἔγινε μεγάλη φασαρία. Γιατὶ αὐτοὶ ἔλεγαν πὼς δὲν εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώσουν, γιατί δὲν εἶχε γίνει ἡ δουλειά τους. Οἱ ἄλλοι ἔλεγαν πὼς εἶχαν ἀφήσει ἄλλη ὑπόθεσιν πού τοὺς ἐνδιέφερε περισσότερο, γιὰ νὰ ἔλθουν ἐδῶ. Τελικὰ ὕστερα ἀπὸ πολλὰς φωνές, φορτώθηκε ἓνας δικαστικὸς κλητῆρας τὴν παλιὰ κουβέρτα πού ἀνῆκε στὴ γριά, ἂν καὶ δὲν ἦταν καὶ μεγάλο τὸ φορτίο του. Κι ἔτσι ἔφυγαν καὶ οἱ πέντε φωνάζοντας. Δὲ ξέρω πού καταλήξαν. Θαρρῶ πὼς ἡ ἔρημη κουβέρτα θὰ τὰ πληρώσῃ ὅλα. Καὶ καλὰ θὰ εἶναι νὰ ξεκουραστῇ καὶ νὰ ἀναπαυτῇ ὕστερα ἀπὸ τόσα βάσανα πού τράβηξε ὅσο καιρὸ τὴν νοίκιαζαν.

Ἔτσι λοιπόν, ὅπως ἰστόρησα, μ' ἄφησε ὁ φτωχὸς τρίτος μου ἀφέντης κι ἡ κακὴ μου τύχη πού ἔκανε ὅ,τι μπορούσε νὰ μοῦ τὰ φέρνει ὅλα ἀνάποδα, ἔκανε τίς ὑποθέσεις μου τόσο ἀντίθετα πού ἐνῶ συνήθως οἱ ὑπηρετές παρατοῦν τὰ ἀφεντικά τους, σὲ μένα δὲν συνέβηκε ἔτσι παρὰ ὁ ἀφέντης μου μ' ἐγκατέλειψε καὶ τὸ ἔσκασε ἀπὸ μένα.

Σ υ ν ε χ ί ζ ε τ α ι

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΜΑΚΑΡΙΟΣ Γ'

Με σκλαβωμένα τὰ σαράντα ἑκατοστὰ τοῦ χώρου τῆς Κύπρου καὶ με πρόσφυγες τὰ δύο πέμπτα τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, συνώδευσε στὴν τελευταία του κατοικία ὁ κυπριακὸς ἑλληνισμὸς τὸν ἀρχηγό του (δὲν λέμε τὸν ἐθνάρχη του, γιατί οἱ Ἕλληνες τῆς Κύπρου εἶναι Ἕλληνες καὶ δὲν πιστεύομε αὐτὸ πού ἔγραψαν ξένες ἡμερίδες, ὅτι ὁ Μακάριος πῆγε νὰ δημιουργήσῃ ἕνα νέο ἔθνος).

Εἶναι, ἀλήθεια, θλιβερός ὁ ἀπολογισμὸς ἑνὸς ἱεροῦ ἀγώνα γιὰ τὴν ἐλευθερία ἑνὸς ἡρωϊκοῦ λαοῦ, ἐπὶ εἴκοσι ἑπτὰ χρόνια. Ἐνὸς ἀγώνα πού τὸν διεξήγαγε ὁ Μακάριος μὲ ὄλη τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς του καὶ τὸ δυνατὸ μυαλό του. Βρέθηκε μπροστὰ σ' ἐμπόδια ἀνυπέρβλητα. Μερικὰ μπόρεσε καὶ τὰ προσπέρασε, μερικὰ ὄχι.

Ὅπως στὸ '21 οἱ μεγάλες δυνάμεις ἦσαν ὅλες ἐναντίον μας, ἔτσι καὶ στὸν ἀγώνα τῆς Κύπρου βρέθηκαν ὅλοι ἐναντίον μας. Ὁ Καποδίστριας εἶχε ζητήσει τότε τὴν ἀναβολή καὶ γιὰ τὴν Κύπρο τὰ ἴδια συνεβούλευσε ὁ Πλαστήρας, χωρὶς νὰ ἔχη τὴν πολιτικὴ ἰδιοφυΐα τοῦ Κερκυραίου εὐπατρίδη.

— «Παπᾶ μου», εἶπε στὸν Μακάριο ὁ Πλαστήρας, «ἡ ἱστορία τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ διδάσκει, ὅτι δὲν πέτυχε ποτὲ τίποτε ἡ Ἑλλάδα χωρὶς τὴν θετικὴ ὑποστήριξη μιᾶς μεγάλης δυνάμειος. Καὶ τώρα ὅλοι εἶναι ἐναντίον μας».

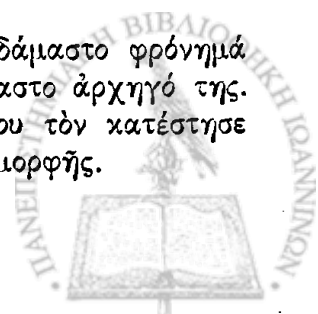
Ὁ φλογερὸς καλόγερος δὲν ἄκουσε τὰ λόγια τῆς σωφροσύνης, ἀλλὰ τὴν ὠραία παρόρμηση τῆς καρδιάς του, ὅπως καὶ οἱ φλογεροὶ πρόγονοί μας στὸ '21. Ὅμως τότε, μετὰ ἀπὸ ἑπτὰ χρόνια, γιὰ δικά τους συμφέροντα, ἦρθαν μὲ τὸ μέρος μιᾶς ἐξασφαλίζοντας τὴν «προστασία» ἐπάνω μας. Ἐνῶ τώρα, μετὰ ἀπὸ 27 χρόνια ἀγώνα τῆς Κύπρου, οἱ μεγάλοι ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ἐναντίον μας.

Στὰ 1957, ὅταν τὸ θέμα τῆς Κύπρου προβάλλονταν στὸν Ο.Η.Ε., σ' αὐτὸ τὸ συνέδριο, ὅπου μὲ τὸ θέτο τους ἐξουσιάζουν οἱ μεγάλοι καὶ καλοῦν τοὺς μικροὺς γιὰ νὰ χειροκροτοῦν τὴ ρητορεία τους καὶ νὰ τοὺς ξεγελοῦν μὲ καλὰ λόγια, εἶχε ἀκόμα τὴν παραίτηση ὁ Μακάριος νὰ μιλήσῃ γιὰ τίς φιλελεύθερες ἀρχές πού κυβερνοῦν τὸν κόσμον, αὐτὲς πού τίς εἶχαν δολοφονήσει στὴ Γιάλτα καὶ στὸ Βερολίνο κρυφὰ ἀπὸ τοὺς λαούς.

Ἐνθουσιώδης καὶ ἀλύγιστος συνέχισε τὸν ἀγώνα, ὥσπου φτάσαμε στὶς συμφωνίες τῆς Ζυρίχης καὶ τοῦ Λονδίνου. Ἐκεῖ λέγουν ὅτι λύγισε, ὅτι δέχτηκε πιέσεις καὶ ὅτι ὑπέγραψε «καθ' ὑψηλὴν ἐπιταγήν». Ἦταν πάντως πολὺ καλύτερο ἐκεῖνο, ἀπ' αὐτὸ πού εἶναι σήμερα. Ἡ καταγγελία τῶν συμφωνιῶν ἐκείνων ἐκ μέρους του ἦταν βαρὺ πλήγμα στὴν Κύπρο καὶ στὴν Ἑλλάδα. Συχνὰ ἀπειλήθηκε ἡ κτάληψη τῆς Κύπρου ἀπὸ τοὺς Τούρκους, συχνὰ κινδύνεψε ἡ Ἑλλάδα νὰ ῥθῆ σὲ ρήξη μὲ τοὺς Τούρκους, βοηθουμένους ἀπὸ τοὺς συμμάχους, χωρὶς ἡμεῖς νὰ ἔχωμε μεταξὺ τῶν συμμάχων μας κανένα σύμμαχο, ἐξ αἰτίας τῆς καταγγελίας ἐκείνης, ἀφοῦ ἤδη ἀποφιλώθηκε τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀπὸ τὸ ἑλληνοχριστιανικὸ στοιχεῖο, πού τὸ περιέβαλλε.

Ἡ παλληκαροσύνη τοῦ Μακαρίου δὲν ἀσφιχθητεῖται. Τὸ ἀδάμαστο φρόνημά του ἐπίσης. Ἡ Κύπρος ἐκήδεψε τὸν Αὐγουστο τὸν ἀξιο καὶ ἀδάμαστο ἀρχηγό της.

Στὰ τελευταία δέκα χρόνια ὁ ἡρωϊκὸς ἀγώνας τοῦ Μακαρίου τὸν κατέστησε διεθνή προσωπικότητα καὶ τοῦ χάρισε τὴν αἴγλη τῆς τραγικῆς μορφῆς.

Δυστυχώς τὰ γεγονότα κρίνονται κατὰ τὸ τελευταῖον ἐκθάν.

Ἴσως τὰ τελευταῖα θλιβερὰ γεγονότα θὰ ἔπρεπε νὰ τὸν ἀποτρέψουν νὰ ζητήσῃ — καὶ ν' ἀλλάξῃ γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸν τέσσερα ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια — νὰ χτίσῃ τάφο - μαυσωλεῖο, ὅταν μόνον ἓνα σιδερένιο κιγκλίδωμα καὶ ταπεινὴ χλόη μὲ μιὰ πλάκα κατάχαμα τοποθετημένη μὲ τὸ ὄνομα καὶ τὰ χρόνια τῆς ζωῆς των δείχνει τάφους κληρονομικῶν ἡγεμόνων, ποὺ εὐτύχησαν γι' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους καὶ γιὰ τοὺς λαοὺς των. Δίνει ἔτσι ἐπιχείρημα στοὺς προσωπικοὺς ἐχθροὺς του καὶ στοὺς ἐχθροὺς τῆς Κύπρου νὰ τὸν κατηγορήσουν γιὰ ματαιοδοξία. Γιατὶ οἱ πράξεις τῶν ἀρχηγῶν ἀντανακλοῦν στὴν ἐκτίμησιν τῶν λαῶν.

Ἀλλὰ ποῖος θὰ μπορούσε ν' ἀρνηθῆ ὅ,τι δῆποτε στὸν ἄνθρωπο ποὺ θυσιάστηκε γιὰ τὸν λαὸ του; Ἡ Κύπρος τώρα, χωρὶς τὸν Μακάριο, θ' ἀκολουθήσῃ τὰ πεπρωμένα της. Ἄν ὁ λαὸς της παραμείνῃ ἑνωμένος, θὰ σωθῆ. Πιστεύουμε μόνον σ' αὐτὸ καὶ γιὰ τοῦτο προφητεύομε μόνον αὐτό.

ΔΗΜ. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΡΧΙΑ

Στὴν ἐποχὴ μας, ποὺ ὁ ἀποχρωματισμὸς καὶ ἡ οὐδέτερη ὄραση ἀφυδατώνει τὴν ζωὴ στὰ μεγάλα ἀστικὰ κέντρα, ἡ ἐπαρχία πρέπει νὰ συγκεντρώνει, μὲ προνομιακὸ τρόπο, τὸ ἐνδιαφέρον τῆς κρατικῆς ἀντίληψης γιὰ τὴν ἀνάπτυξή της. Ἰδιαίτερα, στὸν τομέα τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀποκέντρωσης, πιστεύομε πῶς, γιὰ τὴν διαφύλαξιν αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς ἐθνικῆς μας φυσιογνωμίας, εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνουν, ἀπ' αὐτὴν πρῶτα, οἱ ἀφετηρίες γιὰ ἓναν εὐρύτερο προγραμματισμὸ δραστηριότητος. Καὶ αὐτό, μάλιστα, προτοῦ νὰ εἶναι ἀργά, πρὶν ἀπ' τὴν ἀφευκτη ἀποψίλωσή της ἀπ' τὶς ὑπάρχουσες ἀκόμα ἀναμμένες ἐστῖες πνευματικῆς ζωῆς. Τὰ μέσα ἐπικοινωνίας, οἱ ἀνοιχτοὶ δρόμοι γιὰ τὴν μετανάστευση καὶ ἡ κατανάλωσις τῶν ἀδρανοποιῶν ἀγαθῶν τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας, ἐρημῶνουν τὴν ἑλληνικὴ ἐπαρχία ἀπ' τὶς ζωντανές της δυνάμεις. Διότι, ὁ χώρος της γίνεται, ὀλοένα καὶ πιὸ πολὺ, αὐχμηρότερος καὶ φτωχότερος ἀπὸ ἀντιστάσεις.

Δυστυχῶς, αὐτὴ ἡ διαπίστωση (κοινὸς τόπος), ποὺ τονίζεται ἀπ' ὅλες τὶς θέσεις, δὲν φαίνεται νὰ ἀνησύχησε, στὸν βαθμὸ ποὺ ἐπιβάλλεται, τοὺς παράγοντες ἐκείνους ποὺ ἔχουν καὶ τὴν μεγαλύτερη εὐθύνη. Καί, ἀντὶ νὰ διοχετευεῖ, μέσα στὰ προγράμματα καὶ στὶς προοπτικὲς ποὺ ἐξαγγέλλονται γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς χώρας μας, μιὰ εἰδικὴ μέριμνα γιὰ τὴν ἀξιοποίησιν τῶν πνευματικῶν κεφαλαίων, ποὺ ἀπομένουν ἀκόμα στὸν χώρῳ τῆς ἐπαρχίας, μένουν τὰ πράγματα, ἐδῶ καὶ χρόνια, ὅπως εἶταν. Στὶς ἐπιτροπὲς Κρατικῶν Βραβείων καὶ ἀγορᾶς βιβλίων, στὴν Ἐπιτροπὴ Συνταξιοδότησης Λογοτεχνῶν, στὰ εἰδικὰ προγράμματα τηλεόρασης, στὸ Ἄρμα Θεσπίδος καὶ παντοῦ, ἡ ἐπαρχία δὲν ἀντιπροσωπεύεται. Ἀκόμα, κι' ἐκεῖ, ὅπου ὁ σκοπὸς ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὴν ἐπαρχία, ἐκείνοι ποὺ δὲν καλοῦνται νὰ συμμετάσχουν, μὲ ὑπεύθυνη γνώμη, εἶναι οἱ ἐπαρχιώτες! Μὲ αὐτὴν, ὁμῶς, τὴν κατάστασιν, ὀδηγούμαστε στὴν ἐγκατάληψιν καὶ τὴν ἀποδυνάμωσιν τῶν ζωντανῶν ἀρτηριῶν τοῦ ἔθνους, ποὺ δὲν μπορεῖ, παρὰ νὰ στοιχίσῃ ἀκριβὰ. Ἡ συγκινητικὴ πρᾶγματι ἀνάλωσις καὶ ἡ ἀσκητεία, τόσο τῶν ὀργανωμένων φορέων τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς, ὅσο καὶ τῶν μεμονωμένων ἀτόμων στὸν δύσκολον χώρῳ τῆς πνευματικῆς ἐπαρχίας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κρατήσῃ χωρὶς βοήθειαν, τὸ βάρος μιᾶς τέτοιας ἀποστολῆς. Τὸ ὕδροκέφαλον κέντρο, ποὺ συγκεντρώνει ὅλα τὰ μέσα καὶ ποὺ παίρνει τὴν οἰκονομικὴ βοήθειαν γι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ, δὲν ἀφήνει περιθώρια γιὰ τὴν φτωχὴν ἐπαρχία. Γι' αὐτό, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναληφθῆ, ἔστω καὶ τώρα, μιὰ νέα προσπάθεια, πού, μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, νὰ διαρθρωθῆ πάνω σὲ βάσεις ριζικῆς ἀλλαγῆς. Καὶ νὰ ξεκινήσῃ, ὄχι ἀπ' τὴν Ἀθήναν, ἀλλὰ ἀπ' τὴν ἐπαρχία, δίνοντας τὴν δυνατότητα, στοὺς ἐκπροσώπους της, νὰ ἀναλάβουν οἱ ἴδιοι τὴν εὐθύνην γιὰ τὸν τόπον τους. Δὲν εἶναι νοητὸν, ὅταν

χορηγούνται δεκάδες εκατομμύρια για θεατρικούς οργανισμούς, για περιοδείες στο εξωτερικό — δὲν ὑποστηρίζουμε πὼς αὐτὸ εἶναι κακὸ — καὶ γιὰ πολυδάπανα φεστιβάλ, νὰ ἀφήνονται οἱ ἐπάλξεις καὶ οἱ ἐλάχιστοι (οἱ σχεδὸν ἐρημίτες) πνευματικοὶ μαχητὲς τῆς ἐπαρχίας λησμονημένοι καὶ ἀβοήθητοι. Γνωρίζουμε πὼς αὐτὸ εἶναι δυνατόν. Ἔχουμε ὑπ' ὄψη μας καὶ τὶς συνθήκες καὶ τὶς δυνάμεις καὶ τὴν συνείδηση τῆς ἀνάγκης, ποὺ δίνουν τὶς καλύτερες δυνατὲς ἐγγυήσεις γιὰ νὰ ἐπιτύχει μιὰ τέτοια σταυροφορία. Φτάνει νὰ τὸ συνειδητοποιήσουν, ὅπως τὸ ἀντιλαμβάνομαστε, οἱ ἀρμόδιοι παράγοντες. Καὶ νὰ ζητήσουν νὰ ἔρθουν σ' ἐπαφὴ μὲ τὴν ἐπαρχία. Ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶναι μονάχα ἡ Ἀθήνα καὶ ἡ ἐθνικὴ τῆς ὑπόστασις ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς τῆς σύγχρονης ὑπερεθνικῆς κουλτούρας, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει δίχως τὶς χλωρὲς ρίζες τοῦ λαοῦ τῆς, ποὺ δὲν τὶς ἔτριψε καὶ δὲν τὶς ξέρανε ὁ νόμος τῆς ἀσφάλτου.

Καί, ὡς πρώτη ἐκκίνηση, θεωροῦμε τὴν παρουσία τῆς πνευματικῆς ἐπαρχίας, μὲ ὑπεύθυνη γνώμη καὶ καίριες θέσεις, σ' ὄλον τὸν μηχανισμό καὶ σὲ ὅλες τὶς κλιμακώσεις τῆς κύριας δομῆς, ποὺ ἔχει τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ γιὰ τὸν προγραμματισμὸ καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς πνευματικῆς δραστηριότητος τῆς πατρίδος μας. Εἶναι ἐθνικὴ ἐπιταγή, καὶ πρέπει, χωρὶς ἄλλη χρονοτριβή, νὰ γίνεи, γιὰ νὰ ἐπιβιώσουμε, ὡς ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ὄντοτητα, μέσα στὴν οἰκουμενικὴ συνείδηση ποὺ ἐκκολάπτει ὁ αἰώνας μας.

“ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ '77”

(6 - 22 Αὐγούστου)

Τὰ «Ἡπειρωτικά», ἀπ' τὸν πρῶτο κίβλας χρόνον, καθιερώθηκαν ὡς γεγονὸς μὲ πανελλήνια ἀναγνώριση. Καί, μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε, πὼς ἀποτελοῦν μὴν ἀπ' τὶς πὸ ἀξιόλογες κατακτήσεις, στὸν τομέα αὐτόν, γιὰ ὅλη τὴν ἑλληνικὴ ἐπαρχία. Μάλιστα, ὕστερ' ἀπ' τὴν ἐφετεινὴ (δεύτερη χρονιά) ἐπιτυχία, νομίζουμε πὼς, τὸ τόλμημα καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ Δήμου Ἰωαννιῶν, ἔγινε γιὰ τὴν πόλη μας ἓνα ἀξιόλογο κεφάλαιο, ποὺ θὰ πρέπει νὰ ἐκτιμηθεῖ, πέρ' ἀπ' τὶς περιστάσεις, μὲ κριτήρια συνείδησης εὐθύνης ὅλων μας. Γιατί, δὲν εἶναι εὐκόλο, ξεκινώντας ἀπ' τὴν ἀγάπη γιὰ τὸν τόπο καί, ἀκόμα, ἀπ' τὶς ὑπάρχουσες δυνάμεις, νὰ δημιουργήσει κανεὶς ἐκδηλώσεις μὲ τόση ποικιλία καὶ ὑψηλὴ ποιοτικὴ στάθμη. Γι' αὐτὸ, πιστεύουμε πὼς τὰ «Ἡπειρωτικά», ποὺ ὁ λαὸς τὰ ἔχει κάμει δική του ὑπόθεση, καθιερῶνται ὡς θεσμὸς καὶ παίρνουν ἓνα εὐρύτερο περιεχόμενο πνευματικῆς, καλλιτεχνικῆς καὶ πολιτιστικῆς κίνησης. Καὶ τὰ Γιάννινα, μὲ τὴν λαμπρὴ παράδοση, στὴ νεώτερη ἐθνικὴ μας ἱστορία, αὐξάνουν ἀκόμα περισσότερο τὴν ἀκτινοβολία ποὺ τὰ ξεχώρισε, στοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνες, σὲ ὀλόκληρο τὸν βαλκανικὸ χῶρο.

Τώρα, μὲ τὰ δεδομένα αὐτά, θὰ μποροῦσε νὰ γίνεи, μὲ τὴν συνεργασία καὶ τὴν εὐθύνη καὶ τῶν ἄλλων ἠπειρωτικῶν πόλεων, μιὰ διεύρυνση αὐτῶν τῶν ἐκδηλώσεων — ὅσων εἶναι φυσικὰ δυνατόν νὰ πραγματοποιηθοῦν κατὰ τὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα — καὶ στὸν ἄλλο ἠπειρωτικὸ χῶρο. Ἀκόμα, πιστεύουμε πὼς, γιὰ νὰ δοθεῖ μεγαλύτερη εὐχέρεια γιὰ πλατύτερη στὴν γενικώτερη τούτη προσπάθεια, δὲν θὰ ἦταν ἴσως ἄστοχο νὰ ἐπιδιωχθεῖ μιὰ πλατύτερη καὶ μόνιμη συνεργασία μὲ ὁργανώσεις καὶ πρόσωπα ποὺ μποροῦν νὰ βοηθήσουν. Ἔτσι, θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἀξιοποιηθοῦν καλύτερα, πάνω σὲ κάποια προοπτικὴ εὐρύτερης θεώρησης οἱ προϋποθέσεις, ἡ πνευματικὴ ἐπιφάνεια καὶ ἡ ὑφιστάμενη πολιτιστικὴ ὑποδομὴ ποὺ ὑπάρχουν στὴν πόλη μας καὶ στὴν Ἡπειρο.

Στὴν ἐποχὴ τούτη, ποὺ τὰ μέσα ἐπικοινωνίας προσφέρουν μεγάλες δυνατότητες, δὲν εἶναι ἀκατόρθωτο νὰ πραγματοποιηθοῦν τόσο κοντινὰ ὄνειρα. Καὶ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ποὺ καταδυναστεύεται ἀπ' τὴν ψυχικὴ μόνωση καὶ τὴν οὐδέτερη ἀτμόσφαιρα τῶν πόλεων ἔχει ἀνάγκη ἀπ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν συνάντηση, ποὺ δίνουν οἱ πολιτιστικὲς ἐκδηλώσεις. Γι' αὐτὸ, νομίζουμε πὼς τὰ «Ἡπειρωτικά» εἶναι μιὰ πολυσήμαντη κατάκτηση (περισσότερο ἀπ' ὅ,τι πιθανόν νὰ φαίνονται), γιὰ τὴν ὁποία ἀξίζει ὁ ἔπαινος στὴν Δημοτικὴ Ἀρχὴ καὶ τοὺς ὑπεύθυνους ποὺ ἐπωμίστηκαν τὸ βάρος τους.

ΤΑ ΙΓ' ΔΩΔΩΝΑΙΑ

Τὰ «Δωδωναία», πού, γιά δέκατη τρίτη χρονιά, έγιναν έφέτος (27 καί 28 Αύγουστου) άπ' τήν Έταιρεία Ήπειρωτικῶν Μελετῶν, έδεσαν ξανά τήν συνέχεια τῆς σημαντικῆς αὐτῆς πολιτιστικῆς καί πνευματικῆς έκδήλωσης, πού εἶχε διακοπή άπό πρόπερσι. Καί, ὅπως καί στα προηγούμενα χρόνια, συγκέντρωσαν χιλιάδες Ήπειρωτῶν καί ξένων στο άρχαίο θέατρο τῆς Δωδώνης, ὅπου τὸ Έθνικό Θέατρο δίδαξε τήν τραγωδία τοῦ Εὐριπίδη «Οιδίπους ἐπὶ Κολωνῶ» καί τήν κωμωδία τοῦ Ἀριστοφάνη «Ίππείς», μέ σκηνοθέτη καί πρωταγωνιστὴ τὸν Ἀλέξη Μινωτή. Οἱ παραστάσεις αὐτῆς τῆς Δωδώνης, πού καθιερώθηκαν ὡς θεσμὸς πανηπειρωτικῆς συμμετοχῆς, άποτελοῦν ἕνα γεγονός μέ διαστάσεις άκτινοβολίας κι' ἔξω άπ' τὸν ἠπειρωτικό χώρο. Ἡ Έταιρεία Ήπειρωτικῶν Μελετῶν, πού δημιούργησε τὰ «Δωδωναία» κατόρθωσε μάλιστα νά δώσει, στις παραστάσεις αὐτῆς στήν Δωδώνη, ἕνα περιεχόμενο εὐρύτερης σύνδεσης τῶν Ήπειρωτῶν μέ τίς γιορτῆς αὐτῆς, στὸν χώρον ὅπου εἶταν τὸ άρχαίο κοινὸ τῶν Ήπειρωτῶν. Καί ἡ ανταπόκριση, στήν προσπάθεια αὐτή, δικαιώνει τοὺς κόπους καί τήν προσδοκία τῆς Ε.Η.Μ. πού τῆς αξίζει ἡ άναγνώριση.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Η ΜΕΓΑΛΗ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΣΧΟΛΗ

Πρὶν άπό τὸ 1453 στήν Πόλη λειτουργοῦσαν δύο άνώτερες Σχολές: «Ἡ «Πατριαρχική Ἀνωτέρα Σχολή» καί τὸ «Πανδιδακτήριον». Στις Σχολές αὐτῆς δίδασκαν πνευματικῆς προσωπικότητες τῆς Βασιλεύουσας, ὅπως ὁ Μιχαήλ Ψελλός, λαμπρὸς λόγιος, Βυζαντινός, πού τιμήθηκε μέ τὸν τίτλο τοῦ Ἑτάτου τῶν Φιλοσόφων, ὁ Μανουήλ Μάξιμος, ὁ Δαμασκηνὸς Θεόκλητος, ὁ Μανουήλ Βρυένιος κ.ά. Πολλές φορές ἡ λειτουργία αὐτῶν τῶν σχολῶν γινόταν προβληματική λόγω πολέμων ἢ άναταραχῶν, αλλά μετά τὸ κλείσιμο άναδιοργανώνονταν καί επαναλειτοργοῦσαν, κάτω άπό διάφορες μορφές καί ἑπωνυμίες.

Τὸν ΙΑ' αἰῶνα ὅμως, άγνωστον άκριβῶς πότε, οἱ δύο αὐτῆς άνώτερες σχολές συγχωνεύθηκαν σὲ μιά, άρχικά μέ τ' ὄνομα «Πατριαρχική Φιλοσοφική Σχολή», κατόπιν δὲ ὡς «Πατριαρχική Ἀκαδημία». Τὸ 1261 μετά τήν άνακατάληψη τῆς Πόλης άπό τὸν Μιχαήλ Η' τὸν Παλαιολόγο, πού ἔδωσε τέλος στή δυναστεία τῶν Φράγκων, ἡ Πατριαρχική Ἀκαδημία άρχισε νά λειτουργεῖ κανονικά. Πρῶτος πού δίδαξε σ' αὐτήν, ἦταν ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης (1261-1268), ιστορικός, φιλόσοφος καί ἐκλεκτὸς διπλωμάτης. Μετά άπό αὐτὸν δίδαξε μιά μεγάλη χορεία ἐκλεκτῶν ἀνθρώπων τῶν Γραμμάτων καί τοῦ Πνεύματος, πού τίμησαν τὸ Γένος. Μεταξὺ αὐτῶν ὁ Γεώργιος Κύπριος (ὁ μετέπειτα Οἰκουμενικός Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Β') ὁ Θεόδωρος Μουζάλων (Μέγας λογοθέτης), ὁ Νικηφόρος Χοῦμνος (φιλόσοφος καί Θεολόγος), ὁ Ἰωσήφ ὁ Γ' (φιλόσοφος καί Οἰκουμ. Πατριάρχης), ὁ Ἰωάννης ὁ Γλυκὸς (Μέγας λογοθέτης τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας καί Οἰκουμ. Πατριάρχης), ὁ Γεννάδιος ὁ Σχολάριος, ὁ Ματθαῖος Καμαριώτης κ.ά.

Μέ τήν πτώση τοῦ Βυζαντίου, ὁ Μωάμεθ ὁ Πορθητῆς, άνακήρυξε Οἰκουμ. Πατριάρχη τὸν Γεννάδιο Σχολάριο πού μετωνόμασε τήν Πατριαρχική Ἀκαδημία σὲ «Πατριαρχική Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή». Ἡ πράξη αὐτῆ τοῦ Οἰκ. Πατριάρχου απέβλεπε σὲ κάποια επανασύνδεση τῶν ἔθνικῶν δεσμῶν μέ τὸ παρελθόν καί τήν ἐνίσχυση καί κατοχύρωση άπό θρησκευτικῆς πλευρᾶς τῆς Σχολῆς, διότι τὸ Πατριαρχεῖο, παρά τήν ἠποδούλωση, ἦταν τότε πανίσχυρο. Ἀπὸ τήν ἡμέρα τῆς λειτουργίας τῆς ἡ Σχολῆς ἐγκαταστάθηκε στο ἄπέναντι τῆς Μεγάλης Θύρας τοῦ Πατριαρχείου, οἶκημα τοῦ Κωνσταντίνου Σλουτζάρη. Πρῶτος Σχολάρχης ἦταν ὁ Ματθαῖος Καμαριώτης, ἐκλεκτὴ φυσιογνωμία τῆς ἐποχῆς, λόγιος καί φιλόσοφος. Γιά μιά δεκαετία καί πλέον καί συγκεκριμένα μέχρι τὸ 1665 ἡ Σχολή λειτουργεῖ

κανονικά, αλλά μιὰ διαφωνία πού ξέσπασε στους κόλπους τοῦ Καθηγητικοῦ Συμβουλίου μεταξὺ Σχολάρχου, πρώην Σχολαρχῶν καὶ Καθηγητῶν ἐστοίχισε γιὰ μιὰ τετραετία τὴν μὴ λειτουργία τῆς Σχολῆς. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ λειτούργησαν ἄλλες σχολές (ἡ κυριώτερη ἦταν ἡ Σχολὴ Μανωλάκη) πού βάδισαν στὰ ἴχνη τῆς Μεγάλης Σχολῆς. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1668 ὁ Πατριάρχης Καλλίνικος ὁ Β΄ ὕστερα ἀπὸ ἐπίμοχθες προσπάθειες ἴδρυσε καὶ πάλι τὴν Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή.

Ἐπιφανέστεροι Σχολάρχες τῆς Πατρ. Μεγάλης Σχολῆς ἦταν ὁ Ἰωάννης Ζυγομαλάς (λόγιος καὶ φιλόσοφος), ὁ Θεόφιλος Κορυθαλλός, ὁ «πολυγραφώτατος» λόγῳ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων πού εἶχε γράψει, Μανουὴλ ὁ Κορίνθιος καὶ οἱ μεταγενέστεροι καὶ σύγχρονοί μας: ὁ Σπυρίδων Ζαχαριάδης (μέγας εὐεργέτης τῆς Σχολῆς), ὁ Γεώργιος Ντικταμπάνης καὶ ὁ Ἰωάννης Καραγιάννης. Γιὰ ἓνα μεγάλο χρονικὸ διάστημα ἡ Πατριαρχικὴ Μεγάλη Σχολὴ μεταφέρθηκε ἀπ' τὸ Φανάρι ὅπου εἶχε ἰδρυθεῖ ἀρχικά, στὴν Ξηροκρήνη (Κουρούτσεσμε) τοῦ Βοσπόρου ὅπου ἦταν καὶ τὸ θερινὸν Πατριαρχεῖον (1697). Ἐδῶ ἡ Σχολὴ ἔμεινε μέχρι τὸ 1850 ἀπ' ὅπου μεταφέρθηκε καὶ πάλι στὸ Φανάρι. Διαδοχικὰ ἐλειτούργησε στὴ μικρὴ οἰκία τοῦ Βουδούρη Θανάση, καὶ ἀργότερα στὴν οἰκία Χατζῆ Παναοῦ καὶ μετὰ στὴν οἰκία τοῦ Μητροπ. Νικομηδείας (1885). Ἀπὸ τὸ 1881 ὅμως καὶ ἐπὶ 9 συναπτὰ χρόνια καὶ ἐπὶ Πατριαρχείας Ἰωακείμ τοῦ Γ' κτίσθηκε τὸ σημερινὸ μεγαλοπρεπέστατο κτίριο ὅπου καὶ στεγάζεται. Γιὰ τὸ κτίσιμο τοῦ λαμπροῦ αὐτοῦ κτιρίου πρόσφεραν δωρεὰς πολλοὶ μεγάλοι εὐεργέτες μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ Στεφάνοβιχ, Μουσούρης Πασῶς, Μαυροκορδάτος κ.ἄ. καθὼς καὶ ταπεινοὶ βιοπαλαιστὲς πού μὲ τὸν τίμιον ἰδρώτα τους θέλησαν νὰ συμβάλλουν στὸν ἔρανο πού εἶχε κάμει γι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ ὁ μακάριστος Πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ'.

Μιὰ πλάκα μὲ τὰ ὀνόματα τῶν μεγάλων εὐεργετῶν, γραμμὲν μὲ χρυσᾶ γράμματα, ἐντοιχισμένη στὴν αἴθουσα τελετῶν τῆς Σχολῆς, θυμίζει στὸν ἐπισκέπτη τὶς μεγάλες ἐκεῖνες μορφές τὶς ἐπώνυμες καὶ τὶς ἀνώνυμες πού τόσα πρόσφεραν γιὰ τὸ Γένος καὶ γιὰ τὴν Παιδεία.

Στὴν πρόσοψη τοῦ κτιρίου μὲ χρυσᾶ γράμματα εἶναι γραμμὲν ἡ φράση «Ἐπὶ Ἰωακείμ τοῦ Γ'» καὶ παρακάτω ἡ ἐπωνυμία τῆς Σχολῆς: «Πατριαρχικὴ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή». Στὴν εἴσοδο τῆς Σχολῆς, στὸ δάπεδο, ἐντυπωσιάζουν τὸν ἐπισκέπτη τ' ἀρχαῖα ρητὰ: «σοφίαν ζήλου», «νόμοις πείθου» κ.τ.λ.

Ἡ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολὴ ἐπὶ 500 χρόνια καὶ πλέον ἦταν ἡ πνευματικὴ μάννα τοῦ Γένους. Ἐκεῖ ψηλά, σ' ἓνα λόφο στὸ Φανάρι, πάνω ἀπ' τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, δίπλα στὸ Ἰωακείμειον Παρθεναγωγεῖον (ἰδρύθηκε κ' αὐτὸ ἀπ' τὸν Πατριάρχη Ἰωακείμ) ὡς τηλαυγῆς φάρος στέλνει τὸ πολῦτιμο φῶς του σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση.

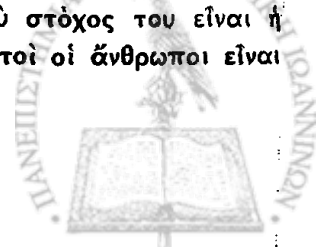
Παράλληλα μ' αὐτὴν τὴν Σχολὴν, τὰ πνευματικὰ φυτώριά μας ἡ Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης, τὸ Ἰωακείμειον Παρθεναγωγεῖον, τὸ Ζάμπειον Παρθεναγωγεῖον, τὸ Ζωγράφειον Γυμνάσιον, τὸ Κεντρικὸν Γυμνάσιον καθὼς καὶ πολλὰ ἄλλα δημοτικὰ μας σχολεῖα κρατοῦν ἀναμμένη τὴ δάδα τῆς Παιδείας καὶ μορφώνουν γενεὲς γενεῶν καὶ πορεύονται ἔτσι τὸν ἱερὸ δρόμο τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς τους.

Ἔως πότε ὅμως;

ΦΩΤΗΣ Α. ΚΑΡΑΝΔΡΕΑΣ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΑΡΑΝΤΙΝΟΣ

Μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν Ἑπειρωτικῶν, ξαναείδαμε στὰ Γιάννενα τὸν παλαιὸ φίλο, τὸν Σωκράτη Καραντινό. Αὐτὸς ὁ δίκαιος ἄνθρωπος ἐκπροσωπεῖ ἐκείνη τὴν μικρὴ, δυστυχῶς, ὀμάδα πιστῶν μέσα στὸ σῶμα τοῦ λαοῦ μας, πού ἐπωμίζονται ὅλη τους τὴ ζωὴ ἕναν ἀποστολικὸ ρόλο καὶ δουλεύουν γιὰ τὴν ἐπιτυχία κάποιου σκοποῦ, πού στόχος του εἶναι ἡ ἀνύψωση τῆς βιοτικῆς ἢ τῆς πνευματικῆς στάθμης τῶν Ἑλλήνων. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι λίγοι. Εἶναι ὅμως πολῦτιμοι.

Ὁ Καραντινὸς ἔταξε στὴ ζωὴ του ἓνα λαμπρὸ σκοπὸ: νὰ χύση, μαζί μὲ μερικοὺς ἄλλους πολύτιμους ἀνθρώπους, ἄντρες καὶ γυναῖκες, φῶς καὶ τάξη καὶ μέθοδο μέσα στοὺς θεατρικοὺς μας ὀρίζοντες, ὅπου ἐβασίλευε, στὰ παλαιότερα ἰδιαίτερα χρόνια, ἡ ἐνδημικὴ προχειρολογία τῆς ράτσας μας καὶ ἡ πίστη στὶς προσωπικότητες, μερικές φορές δίκαιη καὶ σωστή, τὶς περισσότερες ὅμως ἀνεδαφικὴ καὶ ἀστήρικτη.

Ὁ καλὸς φίλος μας ἀνάλωσε ὅ,τι ἦταν δικό του — περιουσία καὶ χρόνια —, πρῶτα - πρῶτα γιὰ νὰ φωτιστεῖ ὁ ἴδιος, πρὶν νὰ φωτίσει. Καὶ ὕστερα, διδάσκοντας, δουλεύοντας ὁ ἴδιος στὴ σκηνή, γράφοντας, δημιουργώντας πιστοὺς, ἄρχισε ἐκείνον τὸν ἀνιδιοτελὴ ἀγῶνα ποὺ διαρκεῖ ἀκόμη σήμερα. Τὸν ἐξακολουθεῖ ὅπως τὸν εἶδαμε ἐδῶ, σπασμένο σωματικὰ ἀπὸ μιὰ δύσκολη ζωὴ, ποὺ τὴν βαραίνουν κόποι καὶ χρόνια, μὰ ψυχικὰ, παιδί, ποὺ κοιτάζει πάντα μὲ ἐφηβικὴ ὄρμη τὸν μεγάλο σκοπὸ ποὺ ἔταξε στὴ ζωὴ του. Ἐκείνη ἡ ἐσωτερικὴ φλόγα ποὺ τὸν κάνει νὰ κινεῖται δημιουργικὰ μέσα στὸν ἄνθρωπο τοῦ θεάτρου ἀπὸ τὰ νεανικὰ του χρόνια, τονώνει τὸ ἀδύνατο τώρα ἀπὸ τὰ χρόνια καὶ τοὺς κόπους κορμί, καὶ τὸν κάνει ἱκανὸ νὰ ἀντιμετωπίζει κόπους νέους καὶ βάσανα καὶ φαρμάκια. Μαζὶ ὅμως μὲ τὴν φλόγα τὴν ἐσωτερικὴ, τονώνει τὸν Σωκράτη Καραντινὸ ἢ ἀναγνώριση τῶν τίμιων ἀνθρώπων τοῦ θεάτρου καὶ ὁ σεβασμὸς ἐκείνων, ποὺ μαθήτευσαν στὴ δική του σχολὴ καὶ εἶχαν τὴν καλὴ τύχη νὰ φωτιστοῦν καὶ ἀπὸ τὴν λαμπρὴ πνευματικὴ του συγκρότηση καὶ ἀπὸ τὸν ὑψηλὸ τόνο τοῦ ἤθους του.

Εὐχὴ μας εἶναι νὰ βαστάξει ἀκόμη ὁ Καραντινός, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ Θεάτρου μας, ἀναμμένη τὴν λαμπάδα, τιμημένος ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς τέχνης, ὅπως τοῦ πρέπει. Γιατὶ ἂν «ἐκ τῶν μεγίστων κινδύνων μέγισταί τιμαὶ περιγίγνονται» καθὼς λέει ὁ Θουκυδίδης, τὸ ἴδιο μεγάλες εἶναι οἱ τιμὲς ποὺ προσπορίζει ὁ πόθος γιὰ τὴν ἀνύψωση τῆς πνευματικῆς στάθμης τοῦ λαοῦ καὶ τὸ ἀδάμαστο ἦθος ποὺ μ' αὐτὸ ἀγωνίζεται σ' ὅλη τὴν ζωὴ ὁ Καραντινὸς γι' αὐτὴ τὴν ποθητὴ ἀνύψωση. Γιατὶ ὅσο κι ἂν εἶναι πικρὸς καὶ ἔρημος ὁ ἄνθρωπος ὅπου παίζεται τὸ δράμα τῆς ὑπαρξῆς μας, παρ' ὅλη τὴν πλούσια ψηφιδοθεσία τῶν γεγονότων του, τὸ ἀνώτερο ἦθος τῶν γνήσιων ἀνθρώπων, ὅπως ὁ Καραντινός, δίνει σ' αὐτὴ τὴν ὑπαρξὴ κάποιον περιεχόμενον οὐσιαστικόν.

A. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

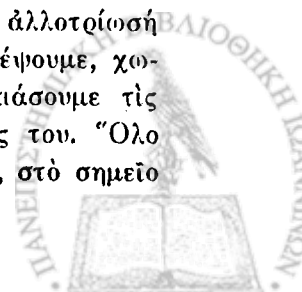
ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Φώτη Κόντογλου: «ΜΥΣΤΙΚΑ
ΑΝΘΗ», Ἀθήνα 1977

Δύσκολο ἀλήθεια εἶναι νὰ μιλήσουμε, μὲ τὸ σεβασμὸ ποὺ τοῦ ἀνήκει, γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ὅχι μόνο γιατί ὁ Κόντογλου εἶναι βυζαντινὸς στὸν τρόπο ποὺ σκέφτεται, ὄχι μόνο γιατί ἐμεῖς περᾶσαμε ὅλο μας σχεδὸν τὸ βίον καὶ τὴν ζωὴ μακρυνὰ ἀπ' τὶς ποιότητες, ποὺ μᾶς προσφέρει τόσο μὲ τὸ ζωγραφικὸ ὅσο καὶ μὲ τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο του. Κι ἐπίσης ὄχι μόνο γιατί ἔχουμε ἀνατραφεῖ μακρυνὰ ἀπ' τὴν ζωντανὴν μας παράδοση μὲ τὶς ἀτομικὰς ἀντιλήψεις τοῦ δυτικῆς κόσμου. Καὶ τέλος ὄχι μόνο γιατί ἔχουμε ἀλωθεῖ ἀπὸ μέσα, καθὼς ἡ τεχνολογία, ὅπως ἐπῆλθε στὸ βίον καὶ τὴν

ζωὴ μας, προετοίμασε τὰ νέα καὶ πιὸ σκληρὰ δεσμά μας: τὴν πνευματικὴ ὑποταγὴ καὶ τὴν πολιτιστικὴ ἀλλοτριώση.

Ἐκείνο ποὺ κάνει ἀκόμα πιὸ δύσκολη τὴν κατανόηση τοῦ Κόντογλου, εἶναι τὸ κατόρθωμά του νὰ εἶναι μαζὺ τόσο βυζαντινὸς ὅσο καὶ σύγχρονος. Τόσο πολὺς ὅσο καὶ νέος. Ἐνας βυζαντινὸς τῶν ἡμερῶν μας, κατὰ τὸ λόγο τοῦ ZEAN DE GAIGNEROW. Τόσο μάλιστα σύγχρονος ποὺ θὰ τὸν ἔλεγα πρωτοπόρο. Ἡ στάση του ἀπέναντι στὰ σύγχρονα προβλήματα εἶναι τόσο πραγματικὴ, ποὺ ὁ λόγος του ἀποτελεῖ μιὰ δραματικὴ ζωντανὴ ἀπεικόνιση αὐτοῦ ποὺ συμβαίνει γύρω μας, αὐτοῦ ποὺ συχνὰ φοβόμαστε ὅτι θὰ ἐπέλθει, αὐτοῦ ποὺ συνεχῶς ἐπέρχεται χωρὶς, μὲ τὴν ἀλλοτριώσιν μας, νὰ μπορούμε νὰ τὸ προβλέψουμε, χωρὶς νὰ εἴμαστε σὲ θέση νὰ πιάσουμε τὶς ἀφορμὲς του καὶ τὶς ἀφετηρίες του. Ὅλο σχεδὸν τὸ ἔργο τοῦ Κόντογλου, στὸ σημεῖο

πού είναι σύγχρονο, είναι μιά μυστική αντίχνευση τῆς ἀνθρώπινης μοίρας καὶ τῆς ἀνθρώπινης σωτηρίας. Είναι ἕνας λόγος ζωῆς, πού (σάν προέκταση ἢ σάν μίμηση τῶν Εὐαγγελίων) μᾶς ὀδηγεῖ μέσα ἀπ' τὸν τόσο φανερό (καὶ μαζὺ τόσο μυστικό) δρόμο τῆς φύσης καὶ τῆς μεταφυσικῆς. Τῆς ἱστορίας καὶ τῆς αἰωνιότητος. Είναι ὁ μυστικὸς δρόμος, πού μποροῦν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν τὰ παιδιά (οἱ νῆπιοι), κι ὅταν κάνουν ὄνειρα καὶ οἱ ὄροιμοι, αὐτοὶ πού ἔχουν φτάσει στὸν ἕψιστο βαθμὸ τῆς νηπιότητος (δηλ. τῆς καθαρότητος), ὥστε νὰ μποροῦν «ν' ἀναμνησκῶνται τὰ ἐρχόμενα».

Καὶ τοῦτος ὁ μυστικὸς δρόμος τοῦ Κόντογλου συνεχίζεται κάθε τόσο καθὼς οἱ ἐκδόσεις τῶν ἔργων του ἔρχονται ἀλλεπάλληλες, γιὰ νὰ μᾶς ἀφυπνίσουν, γιὰ νὰ μᾶς δείξουν τὸν δρόμο (ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπο) μὲ τὸν ὁποῖο θὰ μπορέσουμε, περνώντας «διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου», νὰ βροῦμε «τὴν ἀναψυχὴ τοῦ πνεύματος». Ἐτοῦτα στοχάζομαι, καθὼς ἀναζητῶ τίς ἀλήθειες του (ἀλήθειες πρὶν ἀπ' ὅλα τῆς Ὁρθοδοξίας) καθὼς μεταλαβαίνω τὴν πνευματικὴν εὐωδιά του μέσα στὸν καινούργιο «μυστικὸ του κῆπο», ὅπου οἱ ἐκδότες του ἐσύναξαν πολλὰ ἀπ' τὰ «λουλούδια τῶν λογισμῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων του», ὅπως ἦσαν σκορπισμένα, γιὰ ν' ἀποτελέσουν ἕναν καινούργιο τόμο στὴ σειρά τῶν ἔργων του μὲ τὸν τίτλο «Μυστικά ἄνθη — ἤγουν κείμενα γύρω ἀπ' τίς ἀθάνατες ἀξίες τῆς Ὁρθόδοξης ζωῆς».

Δὲν εἶναι στίς προθέσεις μου νὰ δώσω μίαν ὀλοκληρωμένη ἀνάλυση αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἢ νὰ κάνω μιά συστηματικὴ παρουσίαση τῶν κειμένων, πού φρόντισαν νὰ μᾶς παρουσιάσουν οἱ ἐκδότες του καὶ πού, σκορπισμένα σ' ἐφημερίδες καὶ περιοδικά, συγκεντρώθηκαν ὄχι μόνο μὲ σέβας στὴ μνήμη του, μὰ (κυρίως) γιὰ νὰ προσφερθεῖ στὸν ἀναγνώστη ἡ μυστικὴ αὐτὴ πόρτα τῶν δραματισμῶν του γιὰ ἕνα μέλλον, πού περνώντας ἀπ' τὴ «στενὴ καὶ τεθλιμμένη ὁδὸ» ὀδηγεῖ στὴ λύτρωση καὶ τὴ σωτηρία.

Δυὸ σημεία αὐτῆς τῆς ἐκδόσεως εἶναι ἐκεῖνα, πού θὰ ἤθελα περισσότερο νὰ τονίσω σήμερα. Τὸ ἕνα εἶναι τί σημαίνει αὐτὸ τὸ «Βυζαντινὸς τῶν ἡμερῶν μας». Τὸ ἄλλο

πού εἶναι ἡ ἔννοια τῆς χαρμολύπης. Ὅταν χαρακτηρίζουμε τὸν Κόντογλου βυζαντινὸ τῶν ἡμερῶν μας ἐννοοῦμε ὄχι μόνο πὼς φέρνει μὲ τὸ ἔργο του (τὸ ζωγραφικὸ καὶ λογοτεχνικὸ) καὶ ζωντανεῖ στὴν ἐποχὴ μας τὴν καλλιτεχνία ἢ τὴ βυζαντινὴ σκέψη στὴν ἐποχὴ μας, ἀλλάτι κάτι περισσότερο, πού δύσκολα μποροῦμε νὰ τὸ κατανοήσουμε: Πὼς στὸ ὀρθόδοξο Βυζάντιο ἀναπτύχθηκε ἕνας πνευματικὸς βίος καὶ διατυπώθηκαν ἀρχές θρησκευτικῆς, κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς, πού μποροῦν σήμερα (κυρίως σήμερα) νὰ ὑπηρετήσουν τὸ βίον καὶ τὴ ζωὴ μας, ἂν βέβαια αὐτὲς οἱ ἀρχές βιωθοῦν καὶ γίνονται πράξη ἀπ' τὸν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας. Τοῦτο εἶναι ἕνα τεράστιο πρόβλημα γιὰ τὸν σημερινὸ ἄνθρωπο, πού τόσο ἔχει ἀλλοτριωθεῖ καὶ ὑποταχθεῖ στίς κοσμικὲς δυνάμεις κι ἀκόμα πὼς δύσκολο γιὰ τὸ νεοέλληνα, πού ἔχει ἀπομακρυνθεῖ, ὅσο ἴσως κανένας ἄλλος εὐρωπαϊκὸς λαός, ἀπ' τὴν παράδοσή του. Μὲ τὰ κείμενά του αὐτά, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Κόντογλου συνεχίζει (ἐκτός ἀπ' τὴ ζωγραφικὴ) καὶ στὴ λογοτεχνία τὴν ὀρθόδοξη παράδοση, πού στὸ νεώτερο ἐθνικὸ βίον ἐκφράστηκε ἀπ' τὸν Μακρυγιάννη καὶ τὸν Παπαδιαμάντη, δικαιούται ὀπωσδήποτε τὸν τίτλο τοῦ σταυροφόρου, κατὰ τὸ σωστὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ Θ. Ἀθανασιάδη-Νόβα.

Ὅσο γιὰ τὴ χαρμολύπη εἶναι ἀληθινὰ ἕνα αἶσθημα, πού δὲν μποροῦμε νὰ τὸ κατανοήσουμε στὴν ἐποχὴ ὅπου κυριαρχοῦν ἡ δημοκρατία καὶ ὁ σοσιαλισμὸς τῶν δικαιωμάτων καὶ ἔχει σχεδὸν ξεγραφτεῖ ἀπ' τὸ λεξιλόγιό μας ἡ ἔννοια τοῦ χρέους. Καὶ τὸ χρέος μας εἶναι ὄχι ἡ κατάκτηση τοῦ ἐφήμερου, ἀλλὰ ὁ ἀγῶνας γιὰ τὸ αἰώνιο. Ἡ ἀποτυχία στὸν ἀγῶνα μας γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ ἐφήμερου ὀδηγεῖ στὸν κοσμικὸ πόνον. Ἡ προσπάθειά μας γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ αἰώνιου δημιουργεῖ τὸν πόνον «κατὰ Θεόν», τὴ λεγόμενη χαρμολύπη ἢ χαροποιὸν πένθος. Γιὰ τίς δυὸ λύπες γράφει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: «...Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται. Ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη, θάνατον κατεργάζεται...».

Πόσο εἶναι δύσκολο νὰ κατανοήσουμε αὐτὴ τὴ χαμένη «ἐθνικὴ μας γλώσσα» δὲν

χρειάζεται να τὸ μαρτυρήσω ἐγώ. Τὸ ἀποδεικνύει ὁ καθημερινὸς καὶ ὁ δημόσιος βίος μας, πὸν ὀδηγεῖ ἀπὸ ἀποτυχία σὲ ἀποτυχία, ἀπὸ καταστροφή σὲ καταστροφή. Ἀλήθεια εἶναι δυνατόν σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου ἡ κοσμικότητα βρίσκεται σὲ τόση ἔξαρση, νὰ ἐπιχειρήσουμε μιὰ στροφή πρὸς τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο καὶ νὰ ἐπιθυμήσουμε αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, πὸν λέγεται πένθος καὶ λύπη καὶ πού, κατὰ τὸν Ἰσαάκ τὸν Σύρο, «ἔχει μέσα του τὴ χαρὰ καὶ τὴν εὐφροσύνη περιπλεγμένα μεταξύ τους, ὅπως εἶναι τὸ μέλι μετὴν κερήθρα»;

Σκληρὸς εἶναι ἀλήθεια γιὰ τὴν ἐποχὴ μας ὁ λόγος τῆς αἰωνιότητος. Κι αὐτὸς εἶναι καὶ τοῦ Κόντογλου ὁ λόγος καθὼς ἀναζητεῖ, ἀλλὰ καὶ διδάσκει τὶς ἀλήθειες τῆς Ὀρθοδοξίας. Καὶ γιὰ τοῦτο πρέπει νὰ διαβαστεῖ τὸ βιβλίον του. Ἴσως μὲ τὶς τόσο ζωντανὲς νύξεις του γιὰ τὴ σχέση τῆς Ὀρθοδοξίας μὲ τὸν καιρὸ μας καὶ γιὰ τὸ πόσο οἱ ἀλήθειες τῆς μποροῦν νὰ μᾶς ὑπηρετήσουν, καταφέρουμε, ὄχι μόνο νὰ κατανοήσουμε τὶς ἀξίες τοῦ Βυζαντίου, πὸν καθόλου ἢ ἐλάχιστα ὡς τώρα ἐδίδαχθήκαμε, ἀλλὰ προπαντὸς νὰ σιλλάβουμε τὴ σημασία πὸν ἔχουν γιὰ μιὰ σωστὴ ἀναθεώρηση τόσο τῆς κοινωνικῆς, ὅσο καὶ (προπαντὸς) τῆς προσωπικῆς μας ζωῆς.

ΓΙΑΝΝΗΣ Α. ΣΑΚΕΛΛΙΩΝ

Ναπολέοντος Σταμ. Δοκανάρη: «ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ», Ἀθήναι, 1977

Συμβολὴ οὐσιαστικὴ στὴ νεώτερη ἱστορικὴ ἔρευνα ἀποτελεῖ τὸ ἐπίκαιρο αὐτὸ δημοσίευμα τοῦ φιλόλογου κ. Δοκανάρη. Ἡ ἐργασία αὐτὴ δημοσιεύθηκε πρόσφατα κατὰ συνέχειες στὸ περιοδικὸ «Στρατιωτικὴ Ἐπιθεώρησις» καὶ τώρα κυκλοφορεῖ ὡς αὐτοτελὲς βιβλίον.

Ὁ συγγραφέας ἐξετάζει μὲ παράλληλο τρόπο τὴν ἱστορικὴ πορεία τῶν δύο λαῶν, ἀπὸ τότε πὸν πρωτοεμφανίστηκαν οἱ Τούρκοι στὶς ἀνατολικὰς ἐπαρχίες τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, τὶς πρῶτες ἐπαφές τους μὲ τοὺς Ἕλληνας, τὰ αἴτια

τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν ἐπικράτηση τῶν Ὀθωμανῶν. Ἐπίσης ἐξετάζει τὶς βυζαντινὲς ἐπιδράσεις στὸν ἰδιωτικὸ καὶ δημόσιον βίον τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τονίζει: «Ἴσως, ὅταν οἱ Τούρκοι ξεπεράσουν τὸ σημερινὸν στάδιον τοῦ νοσηροῦ σωβινισμού, δυνηθῶν νὰ ἀντιληφθῶν ὅτι κοινὴ ἱστορικὴ μοῖρα ἔχει προδιαγράψει τὴν συμπόρευσιν τῶν δύο λαῶν καὶ ὅτι ἡ δημιουργία κλειστῶν κυκλωμάτων περισσότερον βλάπτει τοὺς ἰδίους τοὺς Τούρκους, τοὺς ὁποίους ἐμποδίζει νὰ γίνων κοινωνοὶ τοῦ Ἑλληνο-Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ ν' ἀναζητήσουν τὴν λύσιν τῶν ἀπασχολούντων αὐτοὺς προβλημάτων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀξιοποίησιν τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν τῆς χώρας των καὶ οὐχὶ εἰς τὸν τυχοδιωκτισμὸν τῶν πολεμικῶν περιπετειῶν» (σ. 34).

Τὸ τελευταῖον μέρος τῆς ἐργασίας ἀσχολεῖται μὲ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὰ χρόνια τῆς σλαβικῆς, ὅποτε καὶ ἀποδείχθηκε ἡ βιολογικὴ ἀνωτερότητα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐξετάζεται ἐπίσης ἡ συμβολὴ τῶν ὁμογενῶν λογίων τῆς διασποράς καὶ ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας. Ἡ ἐθνικὴ συνείδησις, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ὅπως εἶναι γνωστὸ, διατηρήθηκαν, παρὰ τὴν μακρόχρονη καταπίεσιν, ἀναλλοίωτα. Καὶ ὁ συγγραφέας καταλήγει: «Σήμερον τὸ πολιτιστικὸν ἐπίπεδον τοῦ λαοῦ μας εὐρίσκεται εἰς λίαν ὑψηλὸν σημεῖον, τὸ δὲ οἰκονομικὸν τοιοῦτον ἐλαφρῶς ὑπολείπεται τῶν ἀνεπτυγμένων οἰκονομικῶς χωρῶν τῆς Δύσεως, ἀλλ' ὁπωσδήποτε εἶναι ἀσυγκρίτως ἀνώτερον τῶν γειτόνων μας Τούρκων οἵτινες ὀφείλου τὴν ἀσθενικὴν των ὑπαρξιν χάρις καὶ μόνον εἰς τὸν εἰσρέοντα Πακτωλὸν τῶν ὑπὸ μορφὴν βοθηρίας ξένων ἐμβασμάτων» (σ. 45).

Ἡ ἐργασία, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὶς λεπτομέρειες πὸν ἴσως ἀφοροῦν τοὺς ὀλίγους, μᾶς δίνει συνοπτικὰ ἀλλὰ περιεκτικὰ μιὰ ἐναργέστερη εἰκόνα τῆς πορείας τῆς ἱστορίας τῶν δύο λαῶν.

Ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ἡ ἐργασία αὐτὴ τοῦ κ. Δοκανάρη δὲν εἶναι ἡ μόνη πὸν ἔχει γράψει ὁ συγγραφέας. Τελευ-

ταία δημοσιεύτηκε στην «Ήπειρωτική Έστια» (1973) ή επιστημονικά τεκμηριωμένη ιστορική έρευνά του «Ληστρικά επίδρομαί τών Τούρκων εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Κερκύρας», πού συμβάλλει στην ιστορική γνώση τοῦ τόπου μας καί πού προκάλεσε τὸ ἐνδιαφέρον πανεπιστημιακῶν δασκάλων. Ἐπίσης ἀξιόλογες εἶναι οἱ παρακάτω ἐργασίες τοῦ κ. Δοκανάρη: «Ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία καί ἡ συμβολή ταύτης εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ», «Ἐπιθεώρησις Χωροφυλακῆς» (1975), «Συμπληρωματικά διὰ τὰς ληστρικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τούρκων εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Κερκύρας, «Ήπειρ. Ἔστια» (1975), ὅπου ἐπαληθεύεται ἱστορικὰ τοπικὴ παράδοση, «Τὸ χωρίον Κρητικὰ Κερκύρας καί οἱ κάτοικοί του», «Ήπειρωτικὴ Ἔστια» (1976), πού βραβεύτηκε ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν.

ΠΑΝΟΣ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΣ

Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ - Τόσιτσα: «ΤΡΕΙΣ ΟΜΙΛΙΕΣ ΚΙ ΕΝΑ ΑΡΘΡΟ», Ἀθήνα, 1977

Ὁ πολιτικὸς λόγος, ὅταν δὲν διακονεῖ τὴν ἐπικαιρότητα, παρουσιάζει, πάντα, γενικὸ ἐνδιαφέρον. Μάλιστα ἡ δημοσίευση ὀλόκληρου τοῦ κειμένου, ἀποκαθιστᾷ τὴν τυχόν, στενὴ ἐφημεριδογραφικὴ παρουσίαση, στὴ διάσταση γραπτῆς μαρτυρίας, μὲ προεκτάσεις διαλογισμοῦ. Γιατὶ ἡ εὐθύνη δὲν χάνεται στὶς ἀποκλίσεις τοῦ καθημερινοῦ τύπου, πάνω στὰ τρέχοντα γεγονότα. Γίνεται, ἀντίθετα, σπόρος προβληματισμοῦ καί κριτήριο ἐρμηνείας τῶν πολιτικῶν θέσεων.

Ἀπ' αὐτὴ τὴ σκοπιὰ πρέπει νὰ κοιταχτοῦν οἱ τρεῖς Ὀμιλίες τοῦ Ἐπιτρόπου Ἐθνικῆς Ἀμύνης κ. Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ - Τόσιτσα (Πρὸς τὸ Λαὸ τῆς Πάτρας, Στὸ προσυνέδριον τῆς Ν.Δ., στὴ Χαλκιδική, καί ἡ διάλεξη στὴ BANCO DI ROMA, ὕστερα ἀπὸ πρόσκληση τοῦ Συμβουλίου Διεθνῶς Συμφιλίωσης), καθὼς καί τὸ ἄρθρο πού δημοσιεύτηκε στὴν ἐφημερίδα «Ἐλευθερο-

τυπία», γιὰ τὴν πολιτικὴ τῆς «Γέφυρας» κατὰ τὴ διάρκεια τῆς στρατιωτικῆς ἐφταετίας.

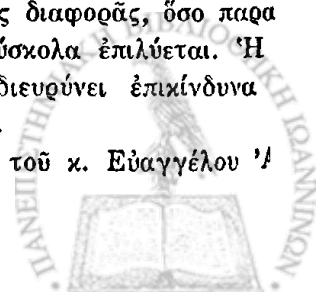
Εἶναι γνωστὴ ἡ πολιτικὴ μοῖρα τῆς χώρας μας. Κειμένη στὸ σταυροδρόμι Ἠπειρωτῶν καί φυλῶν, ζεῖ συχνὰ ἔντονες ἐσωτερικὲς κρίσεις, πού δὲν εἶναι δικῆς τῆς, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἔτσι πρέπει νὰ ἐξηγηθεῖ τὸ πέρασμα ἀπ' τὶς θρησκευτικὲς αἰρέσεις κ' ἀνακατατάξεις, στὴν ἰδεολογικὴ πάλη τοῦ καιροῦ μας. Ἀκόμη κ' οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοί.

Τὸ γεωγραφικὸ μας στίγμα, ἔγινε ἡ κύρια αἰτία τῶν ἐθνικῶν δεινῶν, γι' αὐτὸ ὁ λαὸς μας ἀποφεύγει, ἀπὸ ἔνστικτο καί ὀδυνηρὴ ἐμπερία, τὶς περιπέτειες. Ἀναγκαστικὰ ὀδεύουμε τὸν δρόμο τῆς εἰρήνης, παρὰ τὰ ἐμπόδια - παγίδες, πού μᾶς στήνουν οἱ ντόπιοι καί ξένοι ἐχθροὶ τῆς Δημοκρατίας — μοναδικῆς σχέσης τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ ἀτόμου. Καί χένομε τὴ Δημοκρατικὴ - Πολιτικὴν μορφή, ὅταν ἀστόχαστα ἐγκαταλείπομε τὴ τάξη καί τὴν πειθαρχία καί ὅταν δὲν ἀντιδρούμε ἐνεργητικὰ γιὰ τὴν ἄμυνά τῆς, ἡ πολιτικὴ συνέπεια καί ὑπερκομματικὴ συνέπεια.

Ἄν καὶ κύριος στόχος τῶν Ὀμιλιῶν εἶναι, κυρίως, ἡ Ἐξωτερικὴ Πολιτικὴ καί Ἐθνικὴ Ἀμυνα, θὰ παρακάμψομε ὅσας τις πρὸ πάνω φιλελεύθερα διατυπωθεῖς ἰδέες, γιὰ νὰ ἐπισημάνομε μιὰ κοινὰ πολιτικὴ σύλληψη διεθνῶς δικαιοδικῆς πρακτικῆς, ὅπως διατυπώθηκε στὴ Αἴθουσα Τελετῶν τῆς Ρώμης.

Εἶναι γνωστὴ ἡ σπουδαιότητα τῆς λειτουργίας τῶν Διεθνῶν Ὄργανισμῶν εἰρήνης. Ἀλλὰ καί ἡ ἀδυναμία τους, μιὰ τελεσφόρα ἐφαρμογὴ τῶν ἀποφάσεων. Ἔτσι, γιὰ νὰ λήξει ἡ συρραφὴ τῶν μελῶν λέξεων καί τῶν «φαντασμαγορικῶν εὐχῶν, πρέπει νὰ ἐπινοηθοῦν ἀπλὲς δικαστικὲς ἐπιλύσεις τῶν διαφορῶν, μὲ τὴ δικαιοσύνη καί τὴν πιθαλλόμενη, γιὰ ἀπονομή τῆς, ταχύτητα. Γιατὶ ἡ ἐκκρεμότητα μᾶς διεθνῶς διαφορᾶς, ὅσο παραμένει, τόσο πρὸ δύσκολα ἐπιλύεται. Ἡ ῥάταση, πάντα, διευρύνει ἐπικίνδυνα διακρατικὸ χάσμα.

Καί ἡ πρόταση τοῦ κ. Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ

ρωφ - Τσοίτσα, είναι ένας νόμος ανάγκης, που έγγγυάται την ειρήνη, μ' ένα σύμφωνο υποχρεωτικής όριστικής λύσεως των διμερών διεθνών διαφορών, με μιά ιδιότητα — SUI GENERIS — διαιτησία, από πέντε, τουλάχιστον, πρόσωπα παγκόσμιου κύρους και διαφόρου προελεύσεως.

Ο Διεθνής Νόμος της Ειρήνης με την υποχρεωτική Διαιτησία — για τη διατήρηση της πατρότητας του έμπνευστή, σύμφωνα με τις διξασίες μās αποδεκτής πρακτικής — συνιστά μιά ρεαλιστική Άρχή, που, αν γίνει δεκτή, θα συμβάλει θετικά στη μείωση των ανταγωνισμών, την ύφεση και, συνεπώς, στη διευκόλυνση των κυβερνήσεων να παρουσιάσουν στους λαούς τους, τις συμβιβαστικές αποφάσεις, σαν λύση κοινής ειρηνικής αποδοχής.

Ελπίζουμε ότι ο «Νόμος Άβέρωφ», θα αποτελέσει αντικείμενο ευρύτερης θεώρησης απ' τους διεθνολόγους και του πολιτικούς. Κυρίως, απ' τους σπουδαστές της Νομικής και των Πολιτικών Έπιστημών, αλλά κι απ' όλους τους φοιτητές, που δυναμικά κινούνται σ' όλες τις εκφάνσεις της σύγχρονης πολιτικής μας ζωής. Μάλιστα τα ύφιστάμενα Ίνστιτούτα Διεθνών Σπουδών, επιβάλλεται να προκηρύξουν διεθνείς διαγωνισμούς για βράβευση των καλύτερων πραγματιών, πάνω σ' αυτό το θέμα.

Όλα τα κείμενα είναι γραμμένα δεξιότεχνα, με το γνωστό προσωπικό ύφος του λογοτέχνη, όπου η έλική γραμμή διαχέεται άρμονικά σε λυρική ευφορία:

«Ίδιαίτερα, όμως, επιθυμούμε την ένωσμάτωσή μας στην Εύρώπη, γιατί πιστεύουμε ότι η Εύρώπη — στην όποία ανήκουμε — αποτελεί μιά όντότητα που πρέπει να γίνει και μιά ένότητα» ή

«Με την Ίταλία — έξαιρώντας τη φασιστική περίοδο, που ήταν στυφή και για την ίδια την Ίταλία — πρόκειται, πάντοτε, για μιά έρωτική... υπόθεση!».

Παραλείπουμε πολλούς εύστοχους πολιτικούς άφορισμούς για την έσωτερική μας πολιτική ζωή και τη διεθνή πραγματικότητα, για να τους χαρεί ο αναγνώστης στο καιρίο σημείο αναφοράς.

Η έκδοση των Όμιλών και του άρθρου

είναι, άκόμη, μιά σημαντική προσφορά στη Νέα Γενιά. Για περισσότερο προβληματισμό, για πιο υπεύθυνη αντιμετώπιση του φαινομένου της «Πολιτικοποίησης». Γιατί προέρχεται απ' τη γραφίδα ενός άγωνιστή της Έθνικής Ίδέας, της Δημοκρατίας και της Ειρήνης, που ζει με το όραμα της ειμερίας του λαού μας.

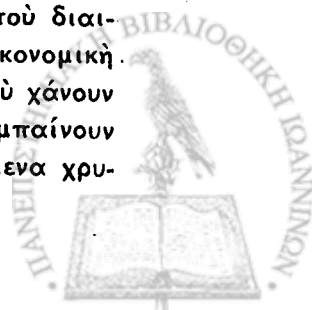

Κώστας Νικολαΐδης: «Η ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΛΛΑ ΚΑΜΠΟΧΩΡΙΑ ΤΩΝ ΓΙΑΝΝΙΝΩΝ», Άθήνα 1976

«...έκείνος ό λιχνισμένος σωρός του καρπού, όσος περίσσευε, μετά τον γαιοκτήμονα, ήταν πολύτιμος για την άγροτική οικογένεια. Ήταν ή ζωή και ό θάνατός τους... Το μάζευαν χούφτα τη χούφτα... να μη σκορπίσει μήτε σπειρί... να μην τον πάρουν τα μυρμήγκια».

Άπ' τα προλεγόμενα του συγγραφέα καταφαίνεται όλοκάθαρα ό σκοπός της συγγραφής: το προσωπικό χρέος προς την ιδιαίτερη πατρίδα. Γι' αυτό, άλλωστε, το συναίσθημα κυριαρχεί πάνω στη φυλετική πορεία. Η ιστοριογράφηση του ταπεινού παίρνει διάσταση τοπικού χρονικού. Και το παρατιθέμενο λαογραφικό υλικό γίνεται κεντίδι του παρελθόντος που χάνεται στην άχλύ της προφητείας με τον άπόηχο μακρόσυρτων λυπητερών σκοπών.

Έτσι πετυχαίνει ή ιστόρηση να αναπλάσσει με ποιητική γοητεία και πάτριους ψυχικούς κυματισμούς στον φλοίσβο της μοίρας, την περιπέτεια των ανθρώπων μιάς περιοχής 44 χωριών, στο διάστημα είκοσι αίωνων. Για να μείνει σημάδι έλληνικό ένας πολιτισμός που καταγράφεται μόνο στον χάρτη της μνήμης όσων ξέφυγαν τον δαίδαλο της άσθμαίνουσας εύμάρειας ή όσων προσπαθούν, άκόμη, να σηματοδοτούν το μέλλον με έλπίδα έλληνική. Στη δεύτερη περίπτωση ανήκει ό Κώστας Νικολαΐδης, ό ποιητής που διαισθάνεται τη μεταλλαγή στην οικονομική άφομοίωση όλων των άδυνάτων που χάνουν καθημερινά την ψυχή τους, άφου μπαίνουν στο χορό των λαών με τα λαλούμενα χρυ-

σοφόρων Μήδων. Ἡ παρένθεση γεγονότων καύχησης, προέρχεται ἀπ' τὴν ἀστείρευτη πηγή τῆς ὁμαδικῆς δράσης κι ἀλληλεγγύης σὲ χρόνους ἀληθινῆς δημιουργίας, πού, μαζί με τὴ σωτήρια συμβολὴ τῶν εὐεργετῶν, ἀπέτρεψαν τὴν αὐτοδιάλυση πού ὀδηγοῦσε σὲ σήψη ἔθνικῆ.

Αὐτές, ἀκριβῶς, οἱ συλλογικὲς δραστηριότητες σὲ καιροὺς δύσκολους καὶ ἡ εὐεργεσία σὲ στιγμὲς ἀφανισμοῦ, συνιστοῦν τὰ στολίδια τῆς Ἠπειρωτικῆς ὑψηλοφροσύνης, τὴν ὁποία σωστὰ ἐρμηνεύει ὁ Κ. Νικολαΐδης, γιὰ νὰ ἀφήσει, τελικά, στὸν ἀναγώστη τὴν πικρὴ γεύση μιᾶς πορείας πού μπορεῖ νὰ σταματήσει μπροστὰ στὴ λεωφόρο τῶν λαῶν. Γιατὶ ὁ ἐλληνοβηματισμὸς χάνει, συνεχῶς, τὴ λαϊκὴ μας ψυχὴ. Αὐτὴν πού πασχίζει νὰ μεταφυτεύσει ὁ συγγραφέας στὴν προγονικὴ ἐστία, μετὴ μαρτυρία τῆς φυλῆς. Γιὰ νὰ μὴ γίνῃ ὀλοκληρὸς τούτος ὁ τόπος ἰσορικὴ μνήμη ξένων περιηγητῶν.

Συστηματικὴ, ἐξ ἄλλου, εἶναι ἡ συγκέντρωση τοῦ ὕλικου: Ἱστορικοῦ, Οἰκονομικοῦ καὶ Πολιτιστικοῦ. Καὶ μαστορικὴ ἡ καταγραφή τῶν γεγονότων μετὴ τὴ φλόγα τοῦ ἀέριου λόγου. Γιὰ νὰ συντεθεῖ μιὰ σπουδὴ τοῦ «Μολοσσικοῦ γίνεσθαι» πρότυπο γιὰ παρόμοιες ἐργασίες, ἀφοῦ ἡ μεθοδικότητα ἀκολουθεῖ τὴν ἀντικειμενικότητα παρὰ τὴν μαντικὴ φόρτιση τοῦ Δωδωναίου περίγυρου, γιὰ τὸ ἀντάμωμα τῆς ἀλήθειας, ἀπ' τὸν δρόμο τῆς καρδιάς.

Ἔτσι μένει ἡ «Ζωοδόχος» κιβωτὸς πολιτισμικὴ στὸ βαλτονέρι τῆς σημερινῆς σύγχυσης. Γι' αὐτό, ἀξίζει, νὰ διαβαστεῖ ἀπ' ὅλους τοὺς Ἠπειρώτες. Κυρίως ἀπ' τοὺς Καμποχωρίτες τῶν Γιννίνων, πού θὰ σώσουν τὸν τόπο, ἂν μείνουν στὸν τόπο μας μετὴ ἀνοιχτόθωρη τὴ φυλετικὴ συνείδηση. Ἀκόμη χρέος τῆς Νομαρχίας μας εἶναι ἡ σύσταση ἀγορᾶς τοῦ βιβλίου ἀπ' ὅλες τὶς Κοινοτικὲς καὶ Σχολικὲς Βιβλιοθήκες τῆς περιοχῆς. Γιὰ νὰ ἐπανασυνδεθοῦμε μετὴ ὅ,τι θὰ μᾶς κρατήσει ζωντνοὺς στὸ μέλλον τῆς γῆς.

Πρέπει τέλος, νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ ἔκδοση πραγματοποιήθηκε μετὴ δαπάνη τῆς ἀείμνηστης Ἑλένης Ν. Κανελλοπούλου, τὸ γένος Στεφάνου, καὶ ὅτι οἱ φωτογραφίες

καὶ ὁ χάρτης τοῦ βιβλίου εἶναι τοῦ Γιαννιώτη καλλιτέχνη φωτογράφου κ. Φωκίωνα Καψάλη.

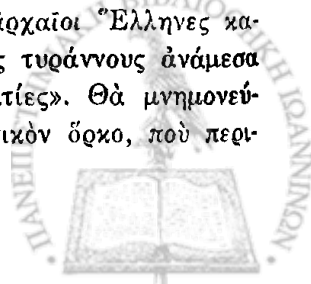

Κ ὠ σ τ α Κ ι ο υ π κ ι ο λ ῆ: «ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ», Ἀθήνα 1976

Εἶναι, ἀλήθεια, ὅτι μόνο στὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα ὁ πολίτης εἶναι ἓνα ἀκέραιο ἄτομο, μὰ προσωπικότητα ἀνεξάρτητη, ἐλεύθερη καὶ ὑπεύθυνη. Ἀντίθετα, τὰ ὀλοκληρωτικὰ καθεστῶτα, θέλουν «ἡσυχους» τοὺς πολίτες τους καὶ τοὺς νέους μακριὰ ἀπ' τὴν πολιτικὴ.

Αὐτὴ ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴ Δημοκρατία καὶ τὴν τυραννία, εἶναι ἡ πεμπτουσία τῶν πολιτικῶν δοκιμίων τοῦ ἱστορικοῦ κ. Κώστα Κιουπκιολῆ, πού στὰ προλογιζόμενα, δικαιολογεῖ μετὴ ἐλευθεροφροσύνη τὴ συγγραφή τους στὸ γεγονός ὅτι «οἱ Ἕλληνες ὑπῆρξαν ἐκεῖνοι πού πρῶτοι ἀπ' ὅλους τοὺς λαοὺς ἐφάρμοσαν τὴν πολιτικὴ σκέψη στὴν καθημερινὴ πράξη» ἐνῶ «ἡ πολιτικὴ σκέψη τῶν γιγάντων τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας ἐλάχιστος ἢ καθόλου δὲν διδάσκεται στὰ σχολεῖα μας... κι ὁ ἐλληνικὸς διαφωτισμὸς εἶναι ἄγνωστος καὶ ὡς ὅρος ἀκόμα».

Ἀνάλυση τοῦ δημοκρατικοῦ ιδεώδους εἶναι ἡ κάθε ἐνότητα ἐνὸς σκόπιμα ἐκλαϊκευμένου ἔργου, γιὰ νὰ γίνῃ ὁ ὑψηλόφρονος τόνος τοῦ ἐλεύθερου λόγου μεταλαβιά σωτήρια τοῦ ἀγωνιζόμενου λαοῦ, πού θεωρεῖ, ἀκόμη, τὴν ἀξιοκρατία προϋπόθεση τῆς τέλει μορφῆς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴ μόνη ἐγγύηση γιὰ ἀδιατάρακτη δημοκρατικὴ ζωὴ. Καὶ δὲν πρόκειται νὰ παραθέσουμε νόμους καὶ ψηφίσματα προστατευτικὰ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ἀφοῦ ἡ πολιτικὴ παράδοση θεωροῦσε ἱεροὺς τοὺς θεσμοὺς πού ἀποστεροῦσαν τὰ πολιτικὰ δικαιώματα σὲ ὅσους ξεσηκώνονταν νὰ γίνουν τύραννοι. «Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες κατέτασαν πάντοτε τοὺς τυράννους ἀνάμεσα στοὺς κοινούς ἐγκληματίες». Θὰ μνημονεύσουμε, ὅμως, τὸν σχετικὸν ὄρκο, πού περι-

λαμβάνεται στο ψήφισμα του Δημοφάντου:

«Θά σκοτώσω καί με λόγια καί με ἔργα καί με τήν ψήφο καί με τὸ χέρι μου, ἂν μπορῶ, ὅποιον τυχόν ἐπιχειρήσῃ νὰ καταλύσῃ τὴν δημοκρατία στήν Ἀθήνα. Ὁμοίως θά σκοτώσω καί ἐκείνον πού θά ἀναλάβῃ ἀξίωμα μετὰ τὴν κατάλυση τῆς δημοκρατίας καί ὅποιον ἐπιχειρεῖ νὰ γίνῃ τύραννος ἢ συνεργεῖ στήν ἐγκατάσταση τυράννου. Καί ἂν κάποιος ἄλλος σκοτώσῃ τύραννο, θά τὸν θεωρήσω ἄθωο καί ἀναμάρτητο ἐνώπιον τῶν θεῶν καί τῶν δαιμόνων, γιατί σκοτώσῃ ἐχθρὸ τῶν Ἀθηναίων. Τὰ κτήματα τοῦ δολοφονημένου τυράννου ἀφοῦ τὰ πωλήσω ὅλα θά τὰ δώσω τὰ μισὰ σὲ κείνον πού τὸν σκοτώσῃ καί δὲν θά τοῦ στερήσω τίποτε. Καί ἂν κάποιος ἐνῶ προσπαθεῖ νὰ σκοτώσῃ τύραννο, σκοτωθῇ ὁ ἴδιος, θά τὸν εὐγνωμονῶ μαζί τοὺς ἀπογόνους του».

Σ' αὐτὴ τὴν πολιτικὴ συνείδηση εἶχε προγενέστερα θεμελιωθεῖ καί ὁ αἰῶνας τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηναίων ὅπου «ἡ τέχνη, ἡ φιλοσοφία, ἡ ποίηση φτάνουν σὲ τελειότητα ἀκριβῶς γιατί ὑπάρχει πνευματικὴ ἐλευθερία, τὸ μέγα ἀγαθόν, πού ἐξασφαλίζει μονάχα τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα».

Ἰδιαίτερα στήν πολυκύμαντὴ ἐποχὴ μας, ὅπου ἡ ἀλήθεια διαστρέφεται ἀπ' τὴν ἰδεολογικὴ σύγχυση, ὁ λόγος τοῦ Κ. Κιουπκιολῆ γίνεται ὁ μίτος γιὰ μιὰ ἐπανασύνδεση μ' ἓνα πολιτικὸ καί κοινωνικὸ ἦθος καί μιὰ ποιότητα ζωῆς πού τόσο μᾶς χρειάζεται. Καί ἐπεδὴ ὅλα τὰ κείμενα φέρουν τὴν ἀκεραιότητα τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας καί τὴν ἀξιοσύνη τοῦ ἀπλοῦ λόγου πού μαγνηρίζει μετὰ τὴν ἀμεσότητα, γιὰ νὰ γίνῃ τὸ νόημα διδαχὴ καί φρονηματισμός, γι' αὐτὸ πιστεύουμε, ὄχι μονάχα στὴ μεγάλη ἀξία τοῦ ἔργου, μὰ καί στήν εὐρύτερη χρησιμοποίησή του, σὰν ἓνα βασικὸ ἐργαλεῖο προβληματισμοῦ στὸ μάθημα Ἀγωγῆς τοῦ Πολίτη, στὴ Μέση Παιδεία, μὲ ἔγκριση τῆς Πολιτείας γιὰ ἐπικουρικὴ χρήση. Γιατί οἱ σκέψεις τοῦ Κ. Κιουπ., ἀνοίγουν, σ' ὅλους τοὺς Ἕλληνας, τὸν δρόμο πού τοὺς φέρνει σὲ δημιουργικὴ ἐπαφὴ μετὰ τὴν πηγὴ τῆς πολιτικῆς τους ζωῆς «τῆς ζωῆς ἐκείνης πού στηρίζεται στὴ λαϊκὴ κυριαρχία».

Σ πύρου Ζευγαρίδη: «Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ», Ἀθήνα 1977

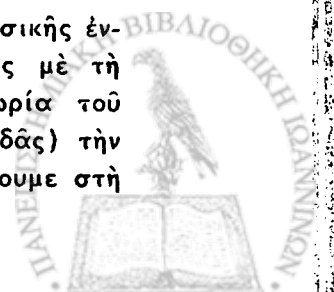
Ἡ Ἑλληνικὴ Δημόσια Διοίκηση εἶναι δέσμια τοῦ Νόμου τοῦ Parkinson. Σ' αὐτὸ συνετέλεσε ἡ εὐκαιριακὴ εἰσδοχή, χωρὶς ἐπιλογή μετὰ τὴν διαδικασίαν τῶν διαγωνισμῶν, μεγάλου ἀριθμοῦ ὑπαλλήλων, γιὰ λόγους πολιτικοκοινωνικοῦ, πού ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει στὶς θέσεις προσλήψεως, ἂν καί τὸ ἀντικείμενο ἐργασίας ἔχει ἐξαντληθεῖ ἢ μετατοπισθεῖ σὲ ἄλλο κρατικὸ φορέα.

Δὲν εἶναι μόνο ἡ συμπίεση τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καί ἡ ἐξακολουθητικὴ αὐξηση τοῦ προσωπικοῦ, γιὰ νὰ φτάσει, στὶς μέρες μας, ὁ ἓνας στυλ 9,4 οἰκονομικὰ ἐνεργοὺς πολίτες τῆς χώρας νὰ τρέφεται ἀπὸ τὸ κράτος. Αὐτὸ πιὸ ἀπλᾶ, σημαίνει ὅτι ἡ ὑπαλληλία ἀπορροφᾶ, γιὰ μισθοὺς καί συντάξεις «τὸ 41% τῶν δαπανῶν τοῦ τακτικοῦ Προϋπολογισμοῦ, ποσοστὸ πού εἶναι ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα διεθνῶς».

Ὁ τρομαχτικὸς ἀριθμὸς τῶν ὑπαλλήλων θά εἶχε κάποια δικαιολογητικὴ βάση, ἂν ἡ Δημόσια Ὑπηρεσία ἀπόδινε τὰ ἀναμενόμενα, εὐλόγα, ἀποτελέσματα. Δυστυχῶς ὁ προσανατολισμὸς τοῦ πολίτη, σύμφωνα μετὰ τὴν ἔκθεση Langrod, εἶναι ἰδιαίτερα δυσχερῆς καί ἡ ἀβεβαιότητα μεγάλη, ἐνῶ, παράλληλα, παρατηρεῖται αὐτοϊκανοποίηση πολλῶν προϊσταμένων, παρὰ τὴν καταφανέστατη μετριότητα τῶν ἐπιτυγχανόμενων, ὑπὸ τῶν Ὑπηρεσιῶν, ἀποτελεσμάτων.

Οἱ παραπάνω ἀναφορὲς τοῦ Καθηγητῆ κ. Σ. Ζευγαρίδη, ἀνάγονται σὲ μιὰ μόνο πτυχὴ ἐνὸς πάντα ἐπίκαιρου θέματος.

Στὸ κρινόμενο, ὅμως, ἔργο ἡ συστηματικὴ ἀνάλυση καί τῶν φαινομένων ὁ σχολιασμὸς ἀνατέμνει θετικὰ τὸ πρόβλημα, μετὰ τὴν σίγουρη ματιὰ τοῦ Μελετητῆ καί τὴν ἀποφασιστικὴ μέθεξη τοῦ νεωτεριστῆ, ἂν ὄχι ἀποστάτη, ἀφοῦ ἐμφατικὰ τονίζει τὴ διάσταση μετὰ τῆς κλασσικῆς ἐννοίας τῆς Δημόσιας Διοικήσεως μετὰ τὴν διαμορφωθείσα στὶς Η.Π.Α. θεωρία τοῦ Management, πού ἡ πράξη (Καναδάς) τὴν συγκέρασε γόνιμα, γιὰ νὰ φτάσουμε στὴ

διδασχὴ τοῦ Public Managment καὶ τῶν Public Managers.

Τὸ κείμενο καλύπτει τέσσερες θεωρητικές ἐνότητες:

— Εἰσαγωγή στὴν ἐννοια καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς Δημοσίας Διοικήσεως καὶ ἀνασκόπηση τῶν ὀργανωτικῶν προσπαθειῶν ποὺ ἐγίναν στὴν Ἑλληνικὴ Δημόσια Διοίκηση.

— Θεωρητικὰ θέματα ὀργανώσεως τῆς Δημ. Διοικήσεως καὶ τῆς Δημοσίας Ὑπαλληλίας.

— Ἀνάλυση τῶν ρυθμίσεων τοῦ Συντάγματος, ποὺ συνδέονται μὲ τὴ διοικητικὴ ὀργάνωση τοῦ Κράτους.

— Θέματα κριτικῆς τῆς ὀργανώσεως τῆς Δ.Δ., ποὺ διαιροῦνται, γιὰ λόγους συστηματικούς, σὲ τρία κεφάλαια:

Στὴν κριτικὴ τοῦ Διοικητικοῦ Μηχανισμοῦ.

Στὴν κριτικὴ τῶν Σχέσεων Διοικήσεως καὶ Διοικουμένων καὶ στὴν κριτικὴ τῶν προβλημάτων τοῦ προσωπικοῦ τῆς Δ.Δ.

Ἔτσι, μὲ τὴ μεθοδολογία ποὺ ἀκολούθησε ἡ «προσέγγιση», δὲν ὑπάρχει, πιά μυστικό, οὔτε κρυφὴ δραστηριότητα, χωρὶς τὸν ἔλεγχο τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης. Γι' αὐτό, ἄλλωστε, ὁ συγγραφέας, ἔξω ἀπ' τὴν ψαύση καὶ τὴν τεκμεριωμένη τοποθέτηση τοῦ προβλήματος, σὲ σύγχρονα ἐπιστημονικὰ πλαίσια, ἀφήνει στὸν ἀναγνώστη κάθε σπῖθα προβληματισμοῦ, μὰ καὶ τὴν ἐλπίδα ἀνεύρεσης τῆς ἀλήθειας, στὸ κατὰ πόσο, δηλαδή, ἡ Ἑλληνικὴ Δημοσία Διοίκηση, παρακολουθεῖ τὴ σύγχρονη θεωρία τῆς Ὀργανώσεως καὶ Διοικήσεως, σ' ἓνα Δεύτερο τεῦχος κριτικῆς θεώρησης τοῦ θέματος ποὺ, τώρα, διεξοδικὰ ἀναλύεται, μὲ τὴν παράθεση, μάλιστα, πλούσιας βιβλιογραφίας, 122 Ἑλλήνων καὶ 100 ξένων εἰδικῶν ἐπιστημόνων.

Ἐπειδὴ βρισκόμαστε σὲ μιὰ περίοδο ἀναδιοργανώσεως τῆς Δημόσιας Διοικήσεως, ποὺ δὲν φαίνεται πὼς γρήγορα θὰ ὀλοκληρωθεῖ, ἡ μελέτη τοῦ κ. Καθηγητῆ τῆς Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης, καλύπτει ἓνα χῶρο γιὰ γόνιμες συμφιλιώσεις τῆς διοικητικῆς πρακτικῆς στοὺς τομείς τῆς Διοικήσεως τόσο στὸ Δημόσιο ὅσο καὶ στὴν Ἰδιωτικὴ

Ἐπιχείρηση, ὥστε ὠφέλιμη, γιὰ τὸ λαό, νὰ εἶναι ἡ καρποφόρα σύζευξη, ὅλων τῶν θετικῶν στοιχείων.

Γιατὶ μπορεῖ νὰ ἀληθεύει κι ὁ ἀφορισμὸς τοῦ Man kam, ὅτι «... ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἓνα πράγμα ποὺ κάνει ἐντύπωση στὸν εἰλικρινῆ παρατηρητὴ τῆς Ἑλληνικῆς Δημοσίας Διοικήσεως, εἶναι τὸ καταπληκτικὸ ποσοστὸ τῶν εὐσυνειδήτων, ὑψηλοφρόνων ἀνθρώπων ποὺ εἰλικρινὰ προσπαθοῦν νὰ κάνουν τίμια τὴ δουλειά τους, γιὰ τὸ καλὸ τῆς χώρας...». ...ἡ τραγωδία, ὅμως, «εἶναι ὅτι τὸ μεγάλο μέρος ἀπ' τὴν προσπάθειά τους, καταστρέφεται καὶ μετατρέπεται σὲ ἀποτυχία, ἀπὸ μιὰ ἀκατάλληλη κυβερνητικὴ μηχανή».

Ὀργανωτικό, λοιπόν, εἶναι τὸ πρόβλημα, ἀφοῦ ἡ Δημοσία Διοίκηση ἐκφράζει, σὲ τελικὴ ἀνάλυση, τοὺς σύγχρονους σκοποὺς τοῦ Κράτους. Γι' αὐτό ἡ λεπτομερειακὴ παράθεση τῶν στοιχείων ποὺ τὸ συνθέτουν καὶ ἡ κριτικὴ θεώρησή τους ἀπὸ ἓναν διεθνoῦς φήμης ὀργανωτὴ, ἀνοίγουν τὸ σωστὸ δρόμο γιὰ τὴ μεθόδευση τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἀντιμετώπισέως του. Ἐναπομένει, συνεπῶς, στὸ θάρρος τοῦ Νομοθέτη ἡ ζωογόνα μεταφύτευση βασικῶν ἀρχῶν τοῦ Managment στὴ Δημόσια Διοίκηση.

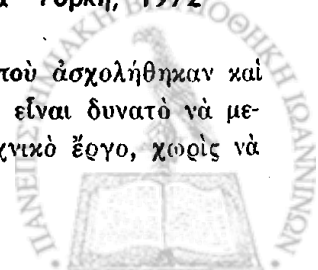
Καὶ θὰ γίνει τοῦτο πραγματικότητα, ἂν, κάθε δημόσιος υπάλληλος καὶ, γενικά, υπεύθυνος παράγοντας τοῦ Δημοσίου βίου, διαβάσει μὲ προσοχὴ τὴ μελέτη, ὥστε μὲ ζῆλο νεοφώτιστου νὰ συνδράμει κάθε ἀρμόδιο σὲ ἀνάλογη προσπάθεια, ἀφοῦ μὲ τὴν εὐρυθμὴ λειτουργία τῆς Δημ. Διοικήσεως πληρέστερη θὰ εἶναι ἡ ὑλοποίηση τῶν στόχων τοῦ Κράτους καὶ τοῦ πολίτη ἄμεση καὶ ἀποτελεσματικὴ ἡ ἐξυπηρέτηση.

ΝΙΚΟΣ Α. ΤΕΝΤΑΣ

Νίκου Σπάνια: «ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ 1941 - 1972», Νέα Ὑόρκη, 1972

Εἶναι πολλοὶ αὐτοὶ ποὺ ἀσχολήθηκαν καὶ ἀσχολοῦνται, μὲ τὸ ἂν εἶναι δυνατό νὰ μεταφραστεῖ ἓνα λογοτεχνικὸ ἔργο, χωρὶς νὰ

χάσει απ' τήν αξία του.

Ὁ Νίκος Σπάνιας, πιστεύει στή μετάφραση θάλεγα πώς τή λατρεύει. Γοητεύεται μέ τήν ιδέα, ὅτι τελικά, ὑπάρχει αὐτή ἡ δυνατότητα, ἓνα ἔργο, νά μεταφραστεί τόσο σωστά, πού νά τέρψει τὸ μεταφραστή του αἰσθητικά, ὅσο κι αὐτὸν πού τὸ πρωτοδημιούργησε στή γλώσσα του. Καί φυσικά, νά τέρψει, τὸ ἴδιο αἰσθητικά, τὸ κοινὸ πού θὰ τὸ δεχτεῖ μεταφρασμένο, ὅσο κι ἐκεῖνο πού τὸ δέχτηκε πρωτοδημιουργημένο, στή δική του γλώσσα.

Τριάντα χρόνια ἐργασίας πάνω στή μετάφραση, ἔδωσαν στό Νίκο Σπάνια τὸ δικαίωμα, νάχει ἐγκυρὴ γνώμη στή συζήτηση, γιὰ τήν αξία της. Ἡ πίστη του σ' αὐτή, ἔχει δικαιωθεῖ ἀπὸ τὸ ἴδιο του τὸ ἔργο. Οἱ «Μεταφράσεις 1941-1972» ἀποτελοῦν ἓνα κῆπο μέ τὰ ωραιότερα ἄνθη τῆς παγζόσμιας ποίησης. Στὸν πρόλογο πού παραθέτει ὁ μεταφραστὴς στό ἔργο του, ἀναλίνει τὸ πιστεῦν του γιὰ τὴ μετάφραση, μέ πολὺ πειστικὰ ἐπιχειρήματα. Σχετικὰ μέ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ νά μεταφερθεῖ ἓνα ἔργο πού ἀξίζει σὲ ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερες γλώσσες, πιστεύει πώς, ἓνας ποιητὴς γιὰ νά γράφει ἐμπνευσμένα, δὲν ἔχει ἀνάγκη τόσο, τὸ πρότυπο τῆς ψυχῆς ἐνὸς ἄλλου ποιητῆ, ὅσο ἓνα πρότυπο, μιᾶς συλλογικῆς, μιᾶς πρισματικῆς ψυχῆς τῆς ποίησης. Σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ δυνατότητα τῆς ἄστιας μετάφρασης, τέτιας, πού τὸ ἔργο σὰν μεταφρασμένο, νά παρέχει αἰσθητικὴ ἀπόλαυση ὅμοια μ' ἐκείνη τοῦ πρωτότυπου, ἀφήνει νά φανεῖ ξεκάθαρα, πὼς θὰ συμβεῖ μονάχα, κάτι τέιο, ἂν αὐτὸς πού μεταφράζει ποιητὴ, εἶναι ποιητὴς κι ὁ ἴδιος. Κι ὁ Νίκος Σπάνιας, αὐτὴ τὴν ιδιότητα, τὴν ἔχει στό ἀκέραιο. Ἔτσι, κανένας δὲν μπορεῖ νά τοῦ ἀμφισβητήσει καὶ τὴ δυνατότητα νά δώσει μεταφράσεις, δημιουργικὰ ἄφθογες, ὅπως αὐτὲς τὶς περιόδου 1941-1972, πού ἀποτελοῦν τὴν πιὸ ἀντιπροσωπευτικὴ δουλειὰ πάνω στό πνεῦμα τῆς μεταφορᾶς καὶ τῆς συλλογικότητος τοῦ λόγου.

Νίκου Σπάνια: «5 ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ», Νέα Ὑόρκη, 1975

Ὅποιος δὲν γνώρισε τὸν ἑαυτό του, θάταν τὸ λιγότερο ἀνόητο νά πούμε, πὼς γνώρισε τοὺς γύρω ἢ τοὺς πέρα ἀπ' αὐτόν, στὸ χῶρο καὶ στὸ χρόνο.

Ὁ Νίκος Σπάνιας, σ' αὐτὴ τὴ γνωριμία μέ τὸν μέσα κόσμον του, προσπάθησε νά πετύχει, κάτι τὸ ἀπόλυτο· θάλεγα πὼς γνώρισε τὸν ἑαυτό του παραβιάζοντας μέ δυναμίτη, τὶς ἐσώτατες πύλες τῆς ψυχῆς του.

Ἔτσι, αὐτοὺς πού ἔζησε ἀπὸ κοντὰ ἢ μέσ' ἀπὸ τὸ ἔργο τους, μᾶς τοὺς δίνει μέ μέτρο πάντα τὴν αὐτογνωσία του, ὅσο γίνεται πληρέστερα. Ἐχοντας αὐτὴ τὴ γνώση γιὰ τὸν ἄνθρωπον, πού ἀπόκτησε ἀπ' τὴν ἀνατομία τῆς ψυχῆς του, ξέρει ν' ἀπευθύνει σίγουρα, ἀχτίδες δίχρωμου φωτός — Ἀγάπης καὶ μνήμης — πάνω σὲ μορφές πού τὸ ἀξίζουν.

Ὁ Θεοδόσης Ἄθας, ὁ W. H. Auden, ὁ Νίκος Καχτίσης, ὁ Carl Sandburg, ὁ Λόρδος Βύρων, εἶναι ἀπ' τὶς μορφές ἐκεῖνες, πού ὁ προβολέας τῆς καρδιάς καὶ τοῦ νοῦ του, σὲ στιγμὲς πλούσια φορτισμένες ἀπὸ συγκινησιακὸ παλμό, φώτισε σὲ βάθος. Κι ἀνθίσαν «5 Μνημόσυνα». Στὶς σελίδες τους, ὁ Νίκος Σπάνιας, δὲν φειδολεύεται καθόλου τὰ ἐπίθετα τῆς μνήμης. «Ἦταν» λοιπὸν ὁ Θεοδόσης Ἄθας, «ἄμειπτος. Ἦταν ἀμίαντος. Ἦταν ἄμωμος. Ἦταν ἀμίμητος, ἦταν ἀπαράμιλλος, ἦταν ἀμεσουράνητος. Ἦταν ὑπέρμαχος, ἦταν ὑπέρεθερμος, ἦταν ὑπέροχος. Ἦταν ὑπεραγαπητός. Ἦταν ἀδιάφθορος, ἦταν ἀδέκαστος, ἦταν ἀντινομικός... Ἀντινομικὸς ἦταν κι ὁ Χριστός».

Στὸν W. H. Auden, ἀφιερώνει γιὰ μνημόσυνο, ἓνα ποίημα, πού δείχνει πὼς ὁ Νίκος Σπάνιας, μέ τὴ μορφή πού μνημονεύει εἶναι δεμένος ἄρρηκτα, ὅσο καὶ μέ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ, μέ τὸν ἴδιο τὸ θάνατον, πού δίνονται σ' αὐτὸ τὸ ποίημα καὶ μακάθρια καθὼς ξετυλίγεται στὶς ἀντιθέσεις του, ὅπως ἡ ζωὴ κι ὁ θάνατος στὶς διαφορὲς ἐκφάνσεις τους. Εἶναι ἓνα ποίημα τοῦ Νίκου Σπάνια, ξεσηκωμένο ἀπ' τὸ πρόσωπον τοῦ W. H. Auden λίγο πρὶν φύγει:

«Πάνω στό χάρτη τοῦ προσώπου σου / Αὐτὴ τὴ φοβερὴ Ρικνὴ / Διφθέρα ἀπὸ ζων-

τανό πετσό / Διαβάσαμε τή μοίρα μας /
 Διαβάσαμε / Μέσ' από δυό άστραπές / τὸ
 χάσμα τοῦ ἑαυτοῦ μας. / Τί εἶν' ἡζωή /
 καὶ τί εἶν' ὁ θάνατος / φίλε»

Τόσο πολὺ νοιώθει δεμένος, μὲ τούτη
 τὴ μορφή ὁ Νίκος Σπάνιας, ποὺ ὁμολογεῖ,
 τελειώνοντας τὸ ποίημα:

«...Φυτρώνεις ὅπως τὰ γένεια μου στὸ
 πρόσωπο / ...σὲ ξυρίζω καὶ φεύγεις καὶ
 ξαναφυτρώνεις / ἀπὸ τὸν τάφο σου / Λευ-
 κοπαθῆς / Ἄφθαρτος / Ἀχανῆς».

Τὸ πρόσωπο τοῦ Νίκου Καχτίτση, τ'
 ἀγάπησε ὁ Νίκος ἔτσι ποὺ νὰ τὸ βλέπει
 σὲ διάθλαση μέσ' ἀπ' τοὺς κόμπους τῶν
 δακρύων του:

«Ἀγαπημένε μου φίλε! Πόσες φορὲς
 ἀηδιασμένος ἀπ' τὴ ζωὴ, δὲν εἶπα πόσο
 καλύτερα θὰ ἦταν νὰ πηγαινα ἐγὼ ἀντὶ
 γιὰ σένα. Δὲν εἶμαι αἰσθηματίας, ἀλλὰ ὁ-
 μολογῶ καὶ τώρα ἀκόμα, κι αὐτὴ τὴ στιγμή
 ποὺ γράφω, χύνω δάκρυα γιὰ τὸν Καχτί-
 τση καὶ τὰ τελευταῖα 20 χρόνια ἔκλαψα
 δυὸ φορές γιὰ δυὸ νεκρούς, τὴ μάνα μου
 καὶ τὸ Νίκο».

Ἄλλὰ κι ὁ Ἀμερικανὸς ποιητὴς Carl
 Sandburg, μέσ' ἀπ' τὶς ὑπέροχες αὐτὲς
 σελίδες τοῦ Σπάνια, θὰ μᾶς δώσει τὸ με-
 γάλιο νόημα τῆς ζωῆς μὲ τὶς συναφεῖς
 προεκτάσεις του, ἐκφράζοντάς το σὲ τρεῖς
 ἐπιθυμίες του:

«1) Νὰ μὴν εἶμαι ποτὲ μέσα σὲ φυλα-
 κή, 2) Νὰ κάνω πότε-πότε λίγο ἔρωτα,
 3) Νὰ βλέπω δημοσιευμένο ὅ,τι γράφω».

Τέλος, στὰ «5 μνημόσυνα» ὑπάρχει στ'
 Ἀγγλικά δοσμένος, κι ὁ λάτρης τῆς Ἑλ-
 λάδας, Λόρδος Βύρων.

Διαλεχτὲς μορφές οἱ παραπάνω, ριζώ-
 νουν μέσα μας βαθιὰ μαζί μὲ τὶς ἔννοιες
 τῶν λέξεων: Πνευματικὴ δημιουργία, Ἀν-
 θρωπιά, ζωὴ, θάνατος. Μὲ τὸν τελευταῖο,
 ὅμως, πάντα ἀνίκανο νὰ φθεῖρει, αὐτὸ ποὺ
 εἶναι ἀληθινό.

Γι ώ ρ γ η Χ α λ α τ σ ᾶ: «ΕΠΙΤΥΜ-
 ΒΙΟ ΣΤΟ ΧΤΕΣ», Ἀθήνα 1976

Ὁ αὐστηρὸς νόμος τῆς ἐξέλιξης, δὲν ἐ-
 πιτρέπει ἐπαναλήψεις. Τρόπους ζωῆς ποὺ

ἔχουμε ζήσει σὰν παιδιὰ, δὲν θὰ τοὺς ζή-
 σουμε σὰν ὄροι. Τὰ βιώματα τοῦ χτές,
 μένουν χωρὶς ἀντίκρουσμα στὸ σήμερον. Ἄλ-
 λάζουν ὅλα τόσο γρήγορα, ἀλλὰ καὶ τόσο
 ριζικά. Ἔτσι, στὴ διάρκεια μᾶς σύντομης
 ζωῆς, ζοῦμε διαφορετικὲς ἐποχές' χωρὶς
 συνοχή' τέτοιες ποὺ οἱ προηγούμενοι τρόποι
 ζωῆς, νὰ θεωροῦνται πιά νεκροί, σὲ σύγκρι-
 ση μ' αὐτοὺς π' ἀκολουθοῦν.

Ὅρθα λοιπόν, ὁ ἐξαιρετὸς διηγηματο-
 γράφος Γιώργης Χαλατσᾶς, θεωρεῖ τὰ τε-
 λευταῖα διηγήματά του, σὰν «ἐπιτύμβιο στὶ
 χτές», μὰ κι ἀναφέρεται σὲ μιὰ ζωὴ πο-
 ζήσαμε οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ μᾶς τοὺς ὄρι-
 μους, ἀλλὰ ποὺ ἔχει πάψει πιά νὰ ὑπάρχε-
 ὅμως, ποὺ ἔχει πάψει νὰ ὑπάρχει ἠθογορ-
 φικά, ἢ σὰν ἓνας τρόπος καθημερινότη-
 κι ὄχι ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ βαθύτερα ἀνθρώ-
 πινου, ποὺ ἀποτελοῦν, ὁ πόνος, οἱ καημοί
 ἢ αγωνιστικότητά κ' ἡ ἀνθρωπιά, βασί-
 στοιχεῖα τῆς ἐξέλιξης πρὸς τὸ καλύτερο
 καὶ ποὺ προβάλλονται τόσο ἔντονα, ἀπὸ
 Ρουμελιώτη πεζογράφο. Στοιχεῖα ποὺ σι-
 θέτουν τὴν εἰκόνα μᾶς ζωῆς, ποῦναι ὄμο-
 ρφη στὶς ἀσχήμες τῆς κι ἀμόλυπτη στὶς
 μαρτίες τῆς.

Τὰ διηγήματα τοῦ Γιώργη Χαλατσᾶ, σ-
 αρπαστικά καὶ σύντομα, συνταιριασμέ-
 στὴν ταχύτητα ποὺ ζοῦμε, ἀποτελοῦν «ἐ-
 τύμβιο στὸ χτές» ἀλλὰ κ' ἐλπίδα στὸ
 μερῶν, γιὰ μιὰ πραγματοποίηση στὸ αὔ-
 ρων ὄραματίζομαστε.

Κ ώ σ τ α Κ α τ σ ο ύ κ η: «Η ΓΛΥΚΕ
 ΣΙΩΠΗ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ», Ποιήμα
 1976

Ὁ Κώστας Κατσούκης, γράφει ἀπὸ
 δί, μιὰ πολὺ τρυφερὴ ποίηση. Ὅταν
 παιδιὰ τῆς ἡλικίας του ἀνασκόλιζαν
 ὑλικὸ τῶν παιχνιδιῶν τους, πέτρες
 χῶματα, αὐτὸς ἔπαιζε μὲ τὸ φῶς. Μὲ
 αὐγὲς καὶ τὰ δειλινά. Ὡσπου κόπτο-
 φτασε στὸ σημεῖο ἐκεῖνο, ποὺ ἀπ' τὴ
 ρηξὴ μιᾶς ὠριμότητος, γεννήθηκε ἀπὸ
 θιὰ μέσα του, «ἡ γλυκεῖα σιωπὴ τῆς
 γάπης».

Μιάς ἀγάπης, ποὺ ὁ ποιητὴς, δισ-

νά μᾶς πεί ὁ ἴδιος τ' ὄνομά της. Τ' ὄνομα τῆς ἀγαπημένης του δὲν εἶναι κάτι τὸ συγκεκριμένο γιὰ νὰ μποροῦν νὰ τὸ ψελίσουν χεῖλη ἀνθρώπου. Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ εἰπωθεῖ ἀπ' τὴ μονάδα κάποιας ἐκφρασης. Χαρακτηριστικό του γνώρισμα, ἡ ἀπειρότητα. Κι ὁ ποιητής, ἐμπιστεύεται τὸν ἦχο του, στὴ σιωπὴ τῶν πάντων. Τ' ὄνομα τῆς ἀγαπημένης ποὺ ταυτίζεται σὰν ἔννοια μὲ τὴν ἀγάπη γενικά, εἶναι φῶς, καὶ τὸ φῶς τ' ἀκοῦμε, βλέποντάς το:

«Τὴν ἀγαπημένη τὴ λένε...

Τ' ὄνομά της τὸ λένε οἱ πεταλοῦδες
ὅταν σηκώνονται ἀπ' τὰ βλέφαρα τῶν
ὕακίνθων.

Τ' ὄνομά της εἶναι γραμμένο
στὴ γλυφὴ μιᾶς τρεμούλας νεροῦ,
στὴ μετόπη ἑνὸς ὄρθρου,
στὴν ὑδροῖα μιᾶς παπαρούνας
στὸ δίφυλλο τετράδιο μιᾶς πεταλούδας,
στὸ σεισμό ἑνὸς παιδικοῦ ἀναστενα-
ναγμοῦ».

Βαθύτατα λυρικός ὁ Κώστας Κατσούκης, μάγεύει τὴν ψυχὴ τοῦ δέκτη του. Τὴ γαληνεύει καὶ τὴν ἀνυψώνει, πάνω ἀπ' τὴν τραχιὰ πραγματικότητα:

«Ἐκεῖ ποὺ ἀκοιμπᾶνε οἱ προσευχῆς»

Μέσα σ' αὐτὴν τὴν ποίηση, μόνο,

«ἡ ἀγάπη εἶναι ἐκεῖνη ποὺ δὲν ἔχει τί-
ποτα λίγο»

κι ὁ λυρισμός.

Πέρα ἀπ' αὐτὰ τὰ βασικὰ γνωρίσματα, τὸ ἐρωτικό τραγούδι τοῦ Κώστα Κατσούκη, ἔχει κ' ἓνα χρῶμα διαφορετικό: Αὐτὸ ποὺ πρέπει νάχει ἡ ποίηση ποὺ γράφεται στὸν τόπο μας, γιὰ νάναί ἐλληνική. Ἀβίαστα ὁ ποιητής, ζυμώνει θάλεγα, τὴν ὁμορφιὰ τοῦ ἔρωτα, μὲ τὴν ὁμορφιὰ τῆς Ἑλλάδας, καθὼς καλημερίζει τὴν ἀγαπημένη του:

«Καλημέρα

Μὲ τὸ λιγνὸ ἄνεμο ποὺ λυγᾶει τὰ χόρτα.
Μὲ τὰ δέντρα ποὺ κόλλησαν τὰ κλαδιά
τους

στὸ λειωμένο πρωινὸ μάρμαρο.

Μὲ τὸ χαρούμενο τριφύλλι τοῦ κάμπου

Καλημέρα

Μ' ὅλες τὶς γαλανόλευκες σημειῖες τοῦ
Αἰγαίου

Μ' ἓνα παιδάκι ποὺ μαζεύει μαργαρίτες
γιὰ τὴ μάνα του

Μ' ἓνα ποιητὴ στὸν παρθενώνα.

Μὲ τὰ δικά του σύμβολα καὶ μὲ τὸν ἴδιο αὐθορμητισμό, καλημερίζουμε κ' ἐμεῖς, τοῦτο τὸν ποιητὴ τοῦ ἔρωτα καὶ τῆς εἰρήνης.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ

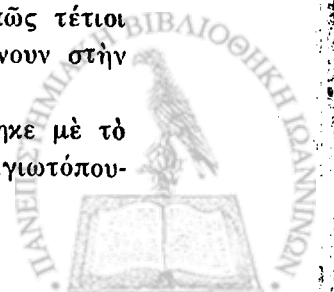

Γι ὠ ρ ο υ Πα πα σ τ ᾶ μ ο υ: «Ι.
Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ — Η Α-
ΓΩΝΙΑ ΚΑΙ Η ΜΟΝΑΞΙΑ»

Ὁ Γ. Παπαστάμος εἶν' ἓνας ἀξιόλογος πνευματικός ἐργάτης. Τὸν γνωρίσαμε σὰν ποιητὴ, σὰν ἱστοριοδίφη καὶ τελευταῖα (1974) τὸν εἶδαμε νὰ βραβεύεται σ' ἓναν Πανελλήνιο Διαγωνισμό τῆς Ἑνώσ. Ἑλ. Λογοτεχνῶν μὲ μὰ ποιητικὴ του συλλογὴ. Ἀγαπῶ τὴν ποίησή του καὶ τὸ μόχθο του. Γιατ' εἶναι γιομάτη προβληματισμοὺς κι ἀλήθεια.

Στὸ λιγιστέλιδο βιβλιαράκι του «Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος» τὸν βλέπουμε ἓναν ὀξύτατο ἐρευνητὴ, κριτικὸ κι ἀνατόμο. Μὲ λαγαρὴ σκέψη, καθάρια ματιὰ καὶ ποιητικὴ πνοή, μιλάει κι ἀναλύσει τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Ἰ. Μ. Παναγιωτόπουλου, ἑνός, ἀπ' τοὺς δυναμικότερους πνευματικούς ἀνθρώπους, ποὺ δεσπάζει πάνω στὴ νεοελληνικὴ κουλτούρα μὲ τὸ σπινθηροβόλο πνεῦμα του, τὴν ὀρθή του κρίση καὶ τὴν αἰσιοδοξία του γιὰ τὴ ζωὴ. Ἔτσι νιώθω ἐγὼ τουλάχιστον τὸν Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο — ἓναν κήρυκα αἰσιοδοξίας κι ὅταν ἀκόμα γράφει γιὰ τὴ Χιροσίμα κι ὅταν ἀκόμα μιλάει γιὰ τὸ Νταχάου. Δὲν κρύβω καθόλου πὼς τὸν ἀγαπῶ πάνω ἀπόλους τοὺς σύγχρονους συγγραφεῖς, κι ἄς μὴν τοῦ τὸ ἔχω πει καμιά φορὰ. Ὁ λόγος του — ποιητικός καὶ πεζός — γοητεύει σ' ὅλες τὶς μορφές ποὺ παίρνει: δοκίμιο, ποίημα, μελέτη, μυθιστόρημα, ταξιδιωτικό... Κι ἀπορῶ, πὼς τέτοιαι πνευματικοὶ δημιουργοί, δὲν μπαίνουν στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν.

Ὁ Γ. Παπαστάμος καταπαύστηκε μὲ τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Ἰ. Μ. Παναγιωτόπου-

λου με κέφι και θαυμασμό. Θελγμένος απ' το χείμαρρο του λυρισμού του, παρασέρνεται ίσαμε τις άψηλές κορυφές της σκάλας του κι αναλύει την ποίησή του με τόση έμβριθεία, πού αποδεικνύεται ένας βαθυστόχαστος μελετητής κι αναλυτής. Κ' έχει τούτ' ή ποίηση ανατάσεις τόσο άψηλές και καταβύθισεις τόσο βαθιές, πού ή ψυχή του αναγνώστη νιώθει τόν ήλιγγο της άρτιας πνευματικής προσφοράς. Ή ψυχογραφική του ίκανότητα, αναλύει τούτη την ποίηση και μās παρουσιάζει ανάγλυφα την όμορφιά της ψυχής του ποιητή, φωτεινά και μεγαλόπρεπα.

Φτασμένος ό Ί. Μ. Παναγιωτόπουλος πριν απ' τόν Πόλεμο, συνεχίζει μιá θριαμβευτική πορεία και κάθε κείμενό του τόν δείχνει ένα στυλίστα του όμορφου λόγου. Δέν περιχαρακώθηκε με τὰ ρεύματα της έποχής του' αντίθετα άγκάλιασε κάθε νεοτεριστική προσπάθεια και τόν βλέπουμε πάντοτε έπικεφαλής της πρωτοπορίας της γενιάς του και της γενιάς πού άκολούθησε. Είν' ένα φαινόμενο ανανεούμενου συνέχεια πνευματικού ανθρώπου, γιομάτου άνθρωπιά κι άγωνία για τó μέλλον του άνθρώπου, γιομάτου άγχος για την άνθρώπινη μοίρα. Και κατάφερε τó δυσκολτερο πού υπάρχει για τόν άληθινό πνευματικό άνθρωπο: «νά συμφιλιώσει δυό άντιμαχόμενα στοιχεία: τó πάθος και τή μορφή. Τó τόλμημα και τó πέτυχε» — όπως λέει κι ό Γ. Παπαστάμος. Κ' είνε τούτο, ίσως, τó μεγαλύτερο έπίτευγμα.

Β. Μπίλη - Κορρέ: «ΚΑΙΡΟΙ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ», Ποιήματα.

Ή Β. Μπίλη - Κορρέ, έμφανίζεται για πρώτη φορά. Σκύψαμε πάνου απ' την προσφορά, για μιάν άξιοπρόσεχτη μελλοντική για τὰ στοιχεία πού ύπόσχονται στο μέλλον. Οί έμπνεύσεις της είναι απ' την πιο καφή πραγματικότητα. Δέν έκστασιάζεται ή ποιήτρια. Γιαυτό και τή διακρίνει μιá σπασμωδική έκφραση και μιá ξηρότητα ύφους. Άποφεύγει τούς λυρισμούς — κι όμως ή μοντέρνα ποίηση πρέπει νάχει πολύ λυρισμό και μουσικότητα. Στίχοι λιγούλλαβοι, πού θα μπορούσε κανείς να

τούς πεί άδρους και σκληρούς. Πολύ έκφραστικό τó «Πώς άλλαξες» με κείνους τούς δυό όμορφους τελευταίους στίχους του. Ύπάρχει ένας μικρός θερμπαλισμός, μα δικαιολογείται απ' τὰ θέματα πού την έμπνέουν. Χρειάζεται μιá ρωμαλαιότητα, όταν ό στοχασμός θαράινει. Ή «Νοέμβρης 1973» δηλ. τó Πολυτεχνείο είναι πηγή πού συγκινεί όλους τούς νέους ποιητές. Κ' ή Μπίλη - Κορρέ δέν τó άπόφυγε. Όμως, δέν είναι οί στίχοι της μετουσιωμένοι σε ποίημα.

Άπ' την 20 σελίδα και πέρα βρίσκουμε μ' άληθινή ποίηση. Παραδοσιακή μέν, αλλά λαγαρή και καλοχτενισμένη. Ή «Μάνα» είν' ένα όμορφο ποίημα άφεγάδιαστο τεχνικά. Ή ποιήτρια μās δείχνει πώς ξέρει καλά τί θα πεί ποίηση. Πολλή πίκρα κι άπογοήτευση θα βρούμε στο «Πολύ άργά». Είναι πλημμυρισμένο από έναν εύγενικό πόνο. Τó «Μοιραίο» και τó «Έρωτικό» είναι δυό πραγματικά τραγούδια πού ξεχωρίζουν. Τó πρώτο κλείνει ένα συμβολισμό, τó δεύτερο έναν έρωτικό παλμό. Τó σοβαρό, όμως, ψεγάδι της παραδοσιακής ποίησης της Μπίλη - Κορρέ, είναι ότι ό στοχασμός της ρηχαίνει. Κυνηγάει τή ρίμα, τó μέτρο, τó στρωτό στίχο, όμως τὰ ποιήματα χάνουν από βάθος. Πρέπει, λοιπόν, να προσέξει κι αυτό τó σημείο.

Ύπάρχουν μερικά ποιήματα (σελ. 34 - 39) γιομάτα νοσταλγία. Ή ποιήτρια έμπνέεται απ' τó παρελθόν. Κανείς, βέβαια, δέν άρνιέται τή συγκινησιακή του ιδιότητα και χαίρουμαι πού υπάρχουν ποιητές πού να συγκινήσουν κ' έμάς. Ένώ «Ό χαμός», λογουχάρη, πραγματικά συγκινεί. Πρωτότυπο σ' έμπνευση «Ό μάστορας κ' ή μηχανή», μα τού λείπει ή τελειότητα.

Γενικά ή ποίηση της Μπίλη - Κορρέ, κρατάει πολλά στοιχεία του πρωτόλειου. όμως έχει παράλληλα κι αρκετά έλπιδοφορά της μ' άγάπη και στοργή. Ψάξαμε προσφορά και περισσότερο άρτιωμένη. Χρειάζεται όμως, μελέτη, γράψιμο και σθήσιμο. Δέν έμεινα δυσαρεστημένος απ' την ποίησή της.

Σ πύρου Μαρκέτου: «30 ΒΙΟ.Ι-
ΑΤΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ» (δοκίμια),
Αθήνα, 1977

Υπάρχουν κείμενα που όταν τα διαβάξεις σε ξεσηκώνουν και ανεξήγητα σε ώθούν να γράφεις δυό λόγια στο δημιουργό τους, έτσι για ένα «μπράβο», για ένα σφίξιμο του χεριού.

Στήν ανάγκη αυτή με προτρέψανε τα «30 Βιοϊατρικά Σημειώματα», (έκδόσεις Καθημερινής 1977) του κ. Σπύρου Μαρκέτου, Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Κοινωνικών Υπηρεσιών και ύφηγητου της Ιατρικής.

Με τον σεμνό αυτό τίτλο ο συγγραφέας δίνει μια μάχη και την κερδίζει.

Αιχμαλωτίζει τον αναγνώστη από την πρώτη στιγμή όχι μόνο με τα ενδιαφέροντα θέματα που παρουσιάζει, αλλά και με την απλότητα του ύφους, και προβληματίζει τον ειδικό πάνω στα καυτά θέματα που αφορούν την υγεία, τόσο του ανθρώπου της πόλης όσο — και προπαντός αυτού — του ανθρώπου της υπαίθρου.

Πληροφορεί συστηματικά τον αναγνώστη για όλα τα επίκαιρα θέματα που έχουν άμεση ή έμμεση σχέση με την υγεία του και τον ενημερώνει υπεύθυνα πάνω σε όλα αυτά, παίρνοντας κριτική θέση με μια έντονη μαχητικότητα, αλλά τεκμηριωμένη με όρθολογισμό και επιστημονική βάση.

Χτυπάει με φανατισμό τον κομπογιανντισμό και τσαρλατανισμό, που κατά καιρούς παρουσιάζονται με ιδιαίτερη έξαρση στη χώρα μας, γιατί το κοινό βρίσκεται, δυστυχώς, από τους υπεύθυνους φορείς απληροφόρητο πάνω σε θέματα τόσο ζωτικά για την υγεία του.

Κι ενώ από τη μια καταπολεμάει την αγυρτεία, από την άλλη, σαν άγνος ιδεολόγος που είναι, εξαιρεί με θαυμασμό την αξιόλογη δράση των μεγάλων επιστημόνων-άνθρωπιστών, δια φωτίζοντας συγχρόνως τον απλό άνθρωπο στα θαυμαστά επιτεύγματα της σύγχρονης ιατρικής επιστήμης.

Δεν διστάζει ν' ανοίξει θαρραλέα, με το

νυστέρι της γνώσης και της ευθύνης, τις ανεπούλωτες ακόμα κοινωνικές πληγές και να φανερώσει τα κενά που υπάρχουν.

Και δε στέκεται απλώς στο φαινόμενο, κάνει συγκεκριμένες προτάσεις για τη βελτίωση των συνθηκών υγείας του κοινωνικού συνόλου, επισημαίνει στόχους για επιστημονική έρευνα, προβληματίζει τους ειδικούς και βλέπει την πανανθρώπινη συνεργασία, στον τομέα της υγείας, σαν το πιο παρήγορο σημάδι για τη μελλοντική ανθηρή υγεία του λαού μας.

Ένας όραματιστής είναι ο κ. Σ. Μαρκέτος και ένας ακάματος σκαπανέας, που μάχεται για την πραγμάτωση των ωραίων ιδανικών του.

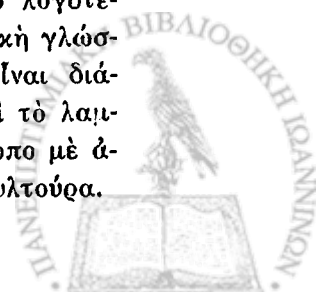
Με ιδιαίτερη συμπάθεια στέκεται στην ψυχολογική ανάλυση του γιατρού της υπαίθρου και του αρρώστου της υπαίθρου, τοποθετώντας τους σωστά μέσα στο χώρο με τα ξεχωριστά προβλήματα που τους απασχολούν και με τις τόσες και τόσες αντιξοότητες που αντιμετωπίζουν.

Δεν παραλείπει, όταν αναφέρεται στην κοινωνική προστασία και στην πολιτική υγεία, να τονίσει, κοντά στους άλλους κρατικούς φορείς, και την πολύτιμη συμβολή του Έθνικού Όργανισμού Προνοίας, που με τα θερινά Νηπιότροφεία στις ακριτικές περιοχές της χώρας, ανακουφίζει την αγρότισσα-Μάνα από την φροντίδα της επίβλεψης, της υγείας, της διατροφής και της ψυχαγωγίας των νηπίων της.

Και με την ευκαιρία αυτή, θά πρέπει να πω έδω, σαν άνθρωπος που παρακολουθώ από κοντά τον δημιουργικό όργανισμό του Ίδρυματος αυτού, ότι ή τόσο ευεργετική αυτή προσφορά που αναφέρει ο κ. Σ. Μαρκέτος, είναι ένα μικρό μόνο μέρος από την όλη εθνικοκοινωνική και εκπολιτιστική δραστηριότητα του Ε.Ο.Π. που δεσπόζει μέσα στον επαρχιακό χώρο.

Αλλά επανέρχομαι στο θέμα μου.

Έκείνο που θαυμάζει κανείς περισσότερο απ' όλα στο βιβλίο αυτό, είναι το λογοτεχνικό ύφος με μια ζωντανή, πλαστική γλώσσα, την τσουχτερή σάτιρα που είναι διάχυτη σ' όλα σχεδόν τα κείμενα και το λαμπρό χιούμορ, που φανερώνει άνθρωπο με ανώτερη ευρωπαϊκή πνευματική κουλτούρα.

Ένα σπάνιο συνταίριασμα επιστήμονα και λογοτέχνη.

Τὰ «30 Βιοϊατρικά Σημειώματα» δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐκλαϊκευμένα ἐπιστημονικά ἄρθρα, εἶναι ἀξιόλογα λογοτεχνικά δοκίμια, πὺ μποροῦν νὰ διαβαστοῦν τόσο ἀπὸ εἰδικούς ὅσο καὶ ἀπὸ ἀπλοὺς ἀνθρώπους, μὲ τὸ ἴδιο ζωηρὸ ἐνδιαφέρον.

ΜΙΑΤΟΣ ΤΣΙΡΚΑΣ

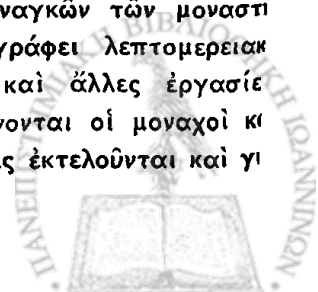
Μιχαὴλ Σ. Κορδῶση: «ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΗ ΜΟΝΑΣΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ», 1976

Ἐχει γίνει ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια παγκόσμια συνείδηση πὺς στὸ Ἅγιον Ὄρος καταβάλλεται γιὰ πολλοὺς αἰῶνες μιὰ ξεχωριστὴ καὶ ἀξιέπαινη προσπάθεια γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ἀναλλοίωτη ἡ ἱστορικὴ παράδοση τῆς κάπως πολὺ παράξενης αὐτῆς πολιτείας τῶν μοναχῶν. Ὅλοι μας ἔχουμε ἀκούσει καὶ ἀκούμε ἐξακολουθητικὰ νὰ λέγονται πολλὰ γιὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ τοὺς Ἀγιορείτες του. Στὰ πολλὰ του μοναστήρια (εἴκοσι), πὺ τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ παρουσιάζει ξεχωριστὸ ρυθμὸ καὶ χαρακτήρα, φυλάγονται καὶ θαυμάζονται ἀπὸ τὶς μυριάδες τῶν ἐπισκεπτῶν του, ἀρσενικῶν πάντοτε, πολῦτιμοι θησαυροὶ ἀπὸ ἀποψη πνευματικῆ, καλλιτεχνικῆ, ἱστορικῆ κλπ. Τὰ ἀντικείμενα πὺ βρίσκονται σ' αὐτὰ τὰ μοναστήρια εἶναι ἀμύθητης ἀξίας. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἡ Πολιτεία τοῦ Ἁγίου Ὄρους, πὺ βρίσκεται στὴν ὁμώνυμη χερσόνησο, ἔχει γίνει πολὺ ἔλκυστικὴ τόσο ἀπὸ τὴν παραπάνω ἀποψη, ὅσο κι' ἀπὸ τὴν ἐπιβλητικὴ καὶ ἄγρια ὁμορφιὰ τῆς φύσης καὶ τῆς πλουσιώτατης βλάστησης. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πάρα πολλὰ πὺ ἔχουν γραφεῖ γιὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἔχει γραφεῖ χαρακτηριστικὰ καὶ τὸ ἐξῆς: «Τὸ Ἅγιον Ὄρος μὲ τὴν χιλιετῆ ἱστορίαν του δὲν ἀποτελεῖ μόνον μιὰν μορφὴν πολιτιστικοῦ βίου καὶ ἰδιότυπον πνευματικὴν παρουσίαν διαποτισμένην ἀπὸ ἐσωτερικὴν ρώμην, ἀντίθετον εἰς τὴν κοινὴν λογικὴν, πὺ συνεχίζεται ἀναλλοίωτος εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀλλὰ συνάμα εἶναι καὶ μιὰ συναρπαστικῆς ὠραιότητος πε-

ριοχή».

Πολὺ κατατοπιστικὸ ὡς πρὸς τὴν περιγραφικὴ ἀποψη τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὴ μοναδικὴ ζωὴ τῶν μοναχῶν πὺ ζοῦν στὰ μοναστήρια καὶ τὰ ἄλλα ποικιλώνυμα κατοικητήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὅπως εἶναι τὰ ἐξαρτήματα, οἱ σκῆτες κλπ. εἶναι τὸ ἀπὸ 100 σχεδὸν σελίδες πολὺ καλογραμμένο βιβλίον τοῦ κ. Μιχ. Κορδῶση μὲ τὸν τίτλο: «Ἀγιορείτικὴ μοναστικὴ ζωὴ καὶ λαογραφία». Ἀποτελεῖ αὐτὸ ἐργασία καλοδουλεμένη, γραμμένη μὲ πολλὴ συνείδηση καὶ πολὺ ἐνημερωτικὴ γιὰ κείνον πὺ θέλει νὰ πάρει μιὰ σωστὴ ἰδέα ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ γιὰ τὰ μοναστήρια καὶ τοὺς λοιποὺς χώρους τῆς Ἀγιορείτικης Πολιτείας. Ἐκεῖνο πὺ κάνει ἀμέσως ἐντύπωση στὸν ἀναγνώστη εἶναι ἡ ἐξαιρετικὴ σαφήνεια, μὲ τὴν ὁποία κάνει ὁ συγγραφέας τὴν ὅλη περιγραφή. Μιὰ εἰκόνα τῆς σαφήνειας αὐτῆς μᾶς δίνουν οἱ παρακάτω γραμμὲς πὺ παίρνω στὴν τύχη ἀπὸ τὴ σελίδα 12: «Τὸ Ἅγιον Ὄρος εἶναι τόπος μὲ ἄφθονα νερὰ καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ προσκυνητὴς συναντᾷ πολλὰς θρύσες χτισμένες μὲ ἐπιμέλεια, ἄλλες μέσα στὴν κυρίως αὐλὴ τοῦ μοναστηρίου, ἄλλες ἔξω ἀπὸ τὸ τεῖχος καὶ ὄχι σπάνια μερικὲς στοὺς πλακόστρωτους δρόμους, πὺ ἀλλοῦ καλοδιατηρημένοι, ἀλλοῦ παραμελημένοι καὶ πνιγμένοι στὴ βλάστηση, συνδέουν τὰ μοναστήρια μεταξύ τους ἢ τὸ καθένα χωριστὰ μὲ τὸ κέντρο τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τὶς Καρυές...».

Ἦστερα ἀπὸ τὴ θαυμάσια περιγραφὴ τῶν μοναστηριῶν καὶ τῶν ἐξαρτημάτων τους παρέχονται πολλὰς πλουτισμένες μὲ ἄφθονα στοιχεῖα πληροοφρῖες διαφωτιστικὲς γιὰ τὴν ὀργάνωση τῶν μοναστηριῶν καὶ γενικὰ γιὰ τὸ μοναχικὸ βίον τῶν ἀνθρώπων (ἀντρῶν μονάχα), πὺ ἀποτραβηγμένοι ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια, ἔχουν ἀποφασίσει νὰ περάσουν τὴ ζωὴ τους στὸ Ἅγιον Ὄρος μὲ προσευχὲς καὶ διάφορες ἄλλες ἀπασχολήσεις τοῦ ἔχουν γιὰ σκοπὸ τὴ ἐξυπηρέτηση τῶν ἀναγκῶν τῶν μοναστηριῶν. Ἀκόμα περιγράφει λεπτομερειακὰ τὶς χειρωνακτικὰ καὶ ἄλλες ἐργασίαι στὶς ὁποῖες καταγίνονται οἱ μοναχοὶ καὶ πὺ πολλὰς ἀπ' αὐτὰς ἐκτελοῦνται καὶ γι

βιοποριστικό σκοπό. Ίδιαίτερα αξιοπρόσεκτη περιγραφή ακολουθεί για τις Καρμές, που αποτελεί και το κέντρο του 'Αγίου Όρους.

Πολύ συντελεί στην κατανόηση των όσων γράφονται στα κείμενα σε ώραία δημοτική γλώσσα ή παράθεση 36 πολύ πετυχημένων φωτογραφιών που αναφέρονται, τόσο στην εξωτερική και εσωτερική περιγραφή των μοναστηριών, όσο και στη ζωή των μοναχών. Οί σημειώσεις που συνοδεύουν τα κείμενα (212 συνολικά) αποτελούν μεγάλο δείγμα της εύσυνειδητης και έπιστημονικής δουλειάς του συγγραφέα και σημαντικό δρόμο για να καταφύγει κανένας σε πλήθος γραπτές πηγές, αν θέλει να πλουτίσει περισσότερο και πιο λεπτομερειακά το γνωστικό του για το "Άγιον Όρος".

Το παράρτημα που ακολουθεί, στο οποίο παραθέτονται 14 παλιά έγγραφα, σχετικά με την οικονομική ζωή κατά κύριο λόγο της Άγιορείτικης Πολιτείας στα περασμένα χρόνια, ή παράθεση πλουσιότητας βιβλιογραφίας, εύρετήριο κατάλογον με ιδιωματικές λέξεις, με όνόματα και πράγματα συμπληρώνουν την άρτιότητα αυτού του συγγράμματος και το κάνουν έξαιρετικά πολύτιμο. Άνήκει στην κατηγορία των έκλεκτων βιβλίων που τραβούν πολύ τον αναγνώστη, τον ψυχαγωγούν, αλλά και τον μορφώνουν άρκετά. Πλουτίζει αυτό κατά ένα μεγάλο βαθμό τη σχετική για το "Άγιον Όρος" μεγάλη βιβλιογραφία.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Έλλησ Πιεράτου: «ΑΤΕΛΕΙΩΤΗ ΠΟΡΕΙΑ», Ποιήματα, Άθήνα, 1977

Πολύχρημη, συνθετική, με πλατειά ανάσα, είναι ή ποίηση της Έλλησ Πιεράτου. Άτενίζει σ' ανοιχτούς όρίζοντες, με ύψηλους στόχους κι ώραίους όραματισμούς. Η «Άτέλειωτη Πορεία» δέν είναι, παρά ή πορεία της ίδιας της ζωής, ή άεναη ροή του χρόνου, που στο γοργό της ξετύλιγμα περιδινίζεται ό άνθρωπος. Έφήμερος κι αιώνιος, τό πάν και τό τίποτε. Τό βάρος όμως στρέφεται άλλου. Άπό αυτόν τον ίδιο

έξαρτάται να καταξιώσει την ύπαρξή του στη γη, δημιουργώντας, ένα καλύτερο μέλλον. «Άξίζει νάσαι άνθρωπος σωστός / τις πράξεις σου να τις μετράς / σαν αύριο να πρόκειται να φύγεις / και την ψυχή, τό πνεύμα να όμορφαίνεις / σαν νάσωνα αιώνιος στη γη...». Κέντρον ό άνθρωπος, κι ήλιος της ζωής ή άγάπη, που θα τή φέρει ή συναδέλφωση των λαών. Είναι ό μέγας φλογερός πόθος, των όραματιστών, κι ή πίστη των άγωνιστών». Αύριο θάναι μιá άλλη μέρα... χώρα γαλάζια / χώρα του ήλιου». Άγωνίσου λοιπόν άνθρωπε να την πλάσεις. Νά πιάσεις τό μεγάλο νόημα, τό ανθρωπιστικό μήνυμα, γιατί έφτασες στην άκρη της άβύσου. «...Φωνές πνίγουν τους δρόμους / μπροστά στίς άπειλές του άφανισμού... οί καπνοί και τά έρείπια έσθησαν τον ήλιο. / της μάνας τά δάκρυα στέρεψαν / τό μωρό φοβάται / κλαίει από την πείνα...» Πάνω σ' αυτή την κρίσιμη καμπή, ή ποιήτρια, καλεί τον άνθρωπο, να συνειδητοποιήσει τό κακό και να τό προλάβει. «Ξύπνα άδερφέ / να δώσουμε τά χέρια / όλοι μαζί ένωμένοι στον άγώνα... Δέ μάς χωρίζει τίποτε / Ό ίδιος ήλιος ανατέλλει για όλους...» Πάνω σ' αυτή την κοσμοθεωρία, ένορρηστρώνεται ή ποίηση αυτού του διβλίου, με δύναμη στίχου και μουσικούς ρυθμούς. Κι έχει μιá πίστη στη δύναμη της ψυχής, μιá αισιόδοξη προσμονή, που συναπαίρνει τον αναγνώστη. «Πιστέψέ το / πώς άξίζεις... Δώσε τό χέρι σ' αυτόν που τούλειψε τό κουράγιο / πρέπει να σώσουμε τό ψωμί και τ' όνειρο / δέν μπορούμε να ζήσουμε χωρίς αυτά...» Πολύ μάς συγκίνησε τό «Κραυγή της Κύπρου» με τους συγκλονιστικούς στίχους. «Γιατί μάς κόψανε τή χώρα μας στη μέση / αυτοί που πίσω από τό άγαλμα της Έλευθερίας / ραδιουργούν τή συμφορά μας...» "Όπως και τό «Άφιέρωμα - στα δυό παιδιά μου - » με την τρυφερή πνοή, τις ύποθηκες της έγνοιας, και τή μεγάλη εύχή, που άγκαλιάζει σύγχρονα κι όλα τά παιδιά του κόσμου. "Άμποτε να χαρούν μιá καινούργια γαλήνια μέρα.

«...Οί φωτεινές μας έλπίδες

τό γαλήνιο δημιουργικό σας μέλλον.

Ή ειρηνική συναδέλφωση της γενιάς σας

εἶν' ἡ εὐχή πού στέλνω
γιὰ φυλαχτὸ στὸ δύσκολο δρόμο σας.
ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ

Φ ο ύ λ α Λ α μ π ε λ έ: «Η ΔΕΥΤΕΡΗ
ΒΑΛΙΤΣΑ», Θεσσαλονίκη, 1976

Εἶναι τὸ δεύτερο βιβλίο της. Τὸ πρῶτο με τίτλο «Ζητεῖται πράσινη γάτα» 1973, διηγήματα πάλι, ἦταν μία ἀξιοπρόσεκτε παρουσία τῆς νέας πεζογράφου. Ξεχώρισε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὁ προσωπικὸς τόνος, ὁ πνευματικὸς προσανατολισμὸς καὶ σημάδεψε ἔντονα, τὸ χώρο τῶν ἀναζητήσεών της. Διαγράφονταν ἡ γραμμὴ τῆς μελλοντικῆς πορείας της, μέσα στὸ σύγχρονο λογοτεχνικὸ κλίμα.

Τώρα με τὸ δεύτερο βιβλίο καταξιώνονται αἰσθητικά, καὶ δομικὰ οἱ ἀναζητήσεις της κι' ἐδραιώνεται ἡ θέση της στὴ διηγηματογραφία τοῦ καιροῦ μας, με τὶς νέες τάσεις, στὴ μορφή καὶ στὸ περιεχόμενο.

Ἡ Φούλα Λαμπελέ, εἶναι γιατρός, παντρεμένη με ξένον, καὶ ζεῖ μόνιμα στὸ Βέλγιο. Παραμένει ὅμως πάντα μιὰ γνήσια Ἑλληνίδα στὴν ψυχὴ, στὴν σκέψη καὶ καλλιιεργεῖ ἐκεῖ στὴν ξένη χώρα γόνιμα κι' ἀποδοτικὰ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Τὸ καινούργιο βιβλίο της, περιέχει ἑπτὰ διηγήματα. Εἶναι σύντομα, με γοργὴ κίνηση, γραμμένα με νεῦρο, με ζωηρὴ τὴν ἐξωτερικὴ εἰκόνα καὶ ψυχολογικὴ ἐμβάθυνση. Φράση κοφτὴ, λιτὴ, με παλμὸ ζωντανό, δημιουργοῦν ἀτμόσφαιρα καὶ ἀφήνουν προεκτάσεις. Κάτι ἀνάμεσα ὄνειρικοῦ στοιχείου καὶ πραγματικότητας. Εἶναι ἡ γοητεία τοῦ ἀκαθόριστου. Μπορεῖ νὰναι κι' ἔτσι, μπορεῖ κι' ἄλλοιῶς. Ἡ λογοτεχνία δὲν εἶναι καθρέφτης, οὔτε φωτογραφικὴ μηχανή, ν' ἀπεικονίσει πιστὰ τὰ γεγονότα. Εἶναι καλλιτεχνικὴ ἀνάπλαση, κίνητρο γιὰ προβληματισμό, ἔκταση γιὰ συμπλήρωση. Ἐνα ἀπὸ τὰ γνωρίσματα τῶν διηγημάτων αὐτῶν, εἶναι τὸ λεπτὸ χιούμορ, σὰν ὄργανικό τους στοιχεῖο. Αἰχμὲς εἰρωνείας, με φιλοσοφικὸ ὑπόστρωμα.

Κάτι σὰν ψυχολογικὸ παιγνίδι, πού ὁμως ἀνασύρει καὶ φωτίζει ἐσωτερικὲς κα-

ταστάσεις. Σὰν τὸ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὸ τοῦ εἴδους αὐτοῦ, ἀνάμεσα στὸ ἀδέβαιο καὶ στὸ σταθερὸ βρίσκω τὸ διήγημα «Τὸ κόκκινο καπέλλο». Σὲ κανένα ὁ «μῦθος» δὲν ὀλοκληρώνεται. Γίνεται ἡ ἀφορμὴ κι' ὄχι ὁ σκοπός. Οἱ ἀρπαχτὲς εἰκόνες ἐναλλασσόμενες κινηματογραφικὰ ὑποβάλλουν τὸ «γεγονός».

«... Ἴσως καὶ καμμιά ἱστορία νὰ μὴν τελειώνει ποτέ... αὐτὸ δὲν ἔχει σημασία...» γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦ μιὰ φράση τοῦ βιβλίου. Ναί, δὲν ἔχει σημασία. Φτάνει νὰ ὑπάρχει αὐτὴ «Ἡ δευτέρη βαλίτσα» με φυλαγμένα τὰ μυστικά, τὶς ἐλπίδες, τὶς προσμονές, καὶ πιὸ πολὺ τὸν πόθο τῆς ψυχῆς σ' ἓναν ἄγνωστο καινούργιο τόπο, πολὺ πιὸ ὁμορφον, ἀπὸ αὐτὸν πού ἡ μοίρα ἔταξε νὰ ζοῦμε.

ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ

Δ η μ ῆ τ ρ η Γ ι ά κ ο υ: «ΑΝΤΙΗΡΩ-
ΕΣ» (διηγήματα), Ἀθήνα, 1975

Οἱ «Ἀντιήρωες» τοῦ Δημ. Γιάνκου, ἀντιστατεύονται τὸ δυνατὸ φῶς καὶ τὶς μεγάλες διαστάσεις. Δίνουν ἓνα κλασικὸ μέτρο ἀνθρώπινης ἀντίληψης. Καί, με τὴν ἀθόρυβη πυκνότητα καὶ τὴν ἰσοροπημένη συγκίνηση, πού διακρίνει τὸν καλλιιεργημένο λόγο τοῦ συγγραφέα, ἀναδύεται ἡ ἀθέατη ὄψη τῆς ζωῆς στὴν τραγικότητα καὶ στὴν ὑπαρξιακὴ ἀγωνία τῆς καθημερινότητας. Καὶ αὐτὴ ἡ λιτὴ ποίηση, χωρὶς τὴν ἀκροβασία ἢ τὴν θολὴ ἀτμόσφαιρα, ἔχει μιὰ ἐσωτερικὴ ἀνανέωση ἔκφρασης. Ἐτσι, ἡ ἀναζήτηση δὲν γίνεται με τυφλὲς ψαύσεις, ἀλλὰ με τὴν αἴσθηση καὶ τὴν δεδομένη ἀλήθεια πού ἀπορρέει ἀπὸ ἐκείνη τὴν ὄντως ἀντιηρωικὴ πραγματικότητα τῆς ἀνθρώπινης μοίρας. Γι' αὐτὸ, οἱ ἥρωες φέρουν μαζί τους τὸ λυρικὸ ὄνειρο καὶ τὴν κεκαλυμμένη δραματικὴ ὁμορφιά πού ὁ Δ.Γ. ἔχει δώσει καὶ στὸν «πρῶτο νεκρό», ἐδῶ καὶ τριάντα χρόνια. Καί, με αὐτὸ τὸ ἀσκητικὸ σκηνικὸ, διαστρώνεται τὸ κείμενο με κάποιαν πικρὴ φιλοσοφία, πού διακρίνεται, ἀπὸ μόνη της, μέσα στὴν σύνθεση τῆς ἀφήγησης. Κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς διαθλάσεις, πού δὲν ἀλλοιώνουν τὴν ὀρθόδοξη ὕφαση, ἡ μεγάλη δοκιμασία τῆς ἀνθρώπινης ὑπόστα-

σης, στὰ συνταρακτικά χρόνια τῆς κατοχῆς, προσφέρει τὴν ἀτμόσφαιρα πὸν εἶναι ἀναγκαία γιὰ τὴν ὀριοθέτηση, γιὰ τὴν ἔξαρση καὶ γιὰ τὴν ἀνάδειξη δίχως πλαστότητα. Εἶναι δηλαδὴ ἡ διαφεύγουσα ὄψη, πὸν δὲν γίνεται, ἀλλὰ πὸν ἀποκαλύπτεται ἀπρόοπτα, μὲ ὅλη τὴν δύναμη πὸν κρατᾷ ἡ κωμικότητα καὶ τὸ πάθος, σ' ἓναν χῶρον, ὅπου δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ φτιάξουμε ἥρωες ἀπ' τὶς μεγάλες πράξεις. Ὁ Δ.Γ., πὸν σταματᾷ στὴν κατοχὴ ἔξω ἀπ' τὶς ἠχηρὲς ρητορεῖες, κατορθώνει νὰ κάνει βιώματα ἐκείνη τὴν ρευστότητα κι' ἐκείνη τὴν κρυμμένη εὐαισθησία πὸν δὲν ἀποβάλλονται ἀπ' τὸν χοϊκὸν ἄνθρωπο. Καί, γι' αὐτό, ἡ θυσία καὶ τὸ ὄνειρο γιὰ τὴν ζωὴ διαποτίζεται ἀπόναν βαθὺ πόνου κι' ἀπ' τὴν ὠραιότητα τῆς ἀνώνιμης χριστιανικῆς ἀγάπης. Εἶναι μιὰ πατρίδα πὸν μένει πάντα μέσα στὸν χρόνο καὶ μιὰ ρωγμὴ πὸν ἀνοίγεται μὲ τὴν ἀπλότητα ἑνὸς λαοῦ καὶ δὲν ὀρίζεται μὲ τὶς φανταχτερὲς σκηνογραφίες.

Ἰ ο υ λ ί α ς Ἰ α τ ρ ί δ ο υ: «ΠΥΡΙ-
ΓΟΝΟΣ» (μυθιστορία), Ἀθήνα 1976

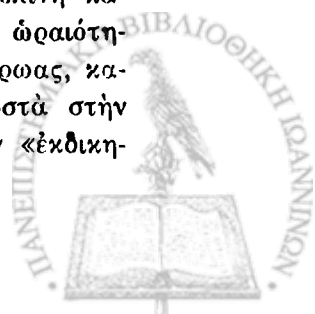
Τὸ ὄνειρο κι' ὁ ποιητικὸς οἴστρος, πὸν διαποτίζουν τὸν λόγον τῆς Ἰουλίας Ἰατρίδη στὸν «Καβαλλάρη στὸν ἄνεμο», διαστρώνει καὶ τὴν εὐρύτερη τούτη μυθιστορία τοῦ «Πυρίγονου». Μιὰ ἐποχὴ, φορτισμένη ἀπ' τὴν ἔνταση καὶ τὴν λάμψη τῆς Ἰσπανίας, κι' ἓνας πολυδύναμος μαγνήτης, ὁ ποιητὴς Λόπε ντὲ Βέγκα, κρατοῦν τὴν ἀκαθόριστη ἐκείνη σκηνογραφία, πὸν κυριάρχησε στὸ συνταρακτικὸ φάσμα τῆς Ἀναγέννησης. Ἡ ἔκλυση τῆς κρυσταλλωμένης ποίησης καὶ ἡ ἀνάμνηση ἀπόναν οὐρανὸ μὲ ρευστὸ φῶς, πὸν ἔμειναν ὡς ἓνας μυθικὸς κόσμος στὴν εὐρωπαϊκὴ κουλτούρα, μεταξιώνονται σὲ μιὰ προσιτὴ καθημερινότητα. Καί, μὲ τὴν θερμὴ ἀπ' τὴν μουσικὴ δόνηση, πὸν ἐνυπάρχει στὴ λαϊκὴ αἴσθηση τῆς φράσης καὶ στὴν ἀπρόοπτη ἐσωτερικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς ἀφήγησης, ἡ συγγραφέας πετυχαίνει ν' ἀνάψει τὸν σπινθῆρα τῆς μυθογονικῆς σύγκρουσης ἀπ' τὴν ἔλξη καὶ τὴν ἄπωση τῆς ἀνθρώπινης ἀντινομίας. Ἔτσι τὸ πάθος καὶ ἡ φιλοσοφικὴ διάθεση, πὸν καταδυνα-

στεύουν τὴν ἀνεργάτιστη ἀνίχνευση γιὰ τὴν ἄκρη ἀπόναν μῦθο, στὸν Λόπε ντὲ Βέγκα, κυριαρχοῦνται ἀπὸ ἐκείνη τὴν μέθη πὸν χνωτίζει τὴν ἄπηχτη φωταφία τοῦ αἰῶνα τοῦ Σαίκσπηρ. Γι' αὐτό, ὁ «Πυρίγονος» εἶναι μιὰ εὐρύτερη βιογράφηση, μὲ καλλιεργημένη ἐκφραστικὴ δύναμη, πὸν ἔγινε μὲ ποιητικὸ λόγο καὶ ιδιότυπη ἐσωτερικὴ δόμηση, ἔτσι πὸν νὰ μὴν χάνει τὴν ὑγρασία καὶ τὸ βάρος τῶν λέξεων, σ' ὅλη σχεδὸν τὴν κλίμακα τῆς σχηματικῆς διάρθρωσῆς του. Καὶ κρατεῖ τὴν γοητεία τῆς ἐποχῆς καὶ τὴν ἀπροσχημάτιστη ἀλήθεια ἀπὸ μιὰ ὀξύτατη ὄραση.

Γ ι ὠ ρ γ ο υ Π ο λ ι τ ᾶ ρ χ η: «Ο ΕΚ-
ΔΙΚΗΤΗΣ» (νουβέλλα), Ἀθήνα, 1976

Γραμμένο κάτω ἀπ' τὴν σκηνογραφία τῆς τραγωδίας τῆς Σμύρνης, ὁ «Ἐκδικητῆς» τοῦ Γ. Πολιτάρχη, κρατεῖ τὴν ἐφιαλτικὴ ἀτμόσφαιρα καὶ τὴν ἀποθέωση τῆς ἠρωϊκῆς αὐτοθυσίας, ἀνάμεσα στὶς φλόγες, στὸ ἀθῶο αἷμα καὶ στὴν ἀποθηρίωση. Συνταρακτικὴ νουβέλλα, ὅπου οἱ λέξεις ἔχουν τὸ βάρος τῆς ἔσχατης ἀγωνίας καὶ τὸ δραματικὸ στοιχεῖο ἐνώπιον τῆς σφαγῆς καὶ τῆς ἀτίμωσης, πὸν ἀνοίγει διαστάσεις, ἰσοδύναμες μὲ τὴν μυθογονία καὶ τὴν βιβλικὴν ἐρήμωση. Γι' αὐτό, ἡ μεταφορὰ τῆς στὴν ὀθόνη, νομίζουμε πὸς θὰ εἶχε νὰ δώσει ἓνα συγκλονιστικὸ ντουκουμέντο, πὸν θὰ ἔφερνε τὸ παραμιλητὸ καὶ τὸν πυρετὸ μ' νοιχτὰ μάτια. Ὁ συγγραφέας κατορθώνει νὰ συνθέσει, αὐτὴν τὴν ἀνείπωτην ὑπαρκτὴ — δυστυχῶς — τραγωδίαν σ' ἓναν λόγο κυρακτωμένον καὶ διαποτισμένον ἀπ' τὴν φρίκη, ἔτσι πὸν νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν εἰκόνα τῆς μεγαλύτερης ἐθνικῆς μας συμφορᾶς. Μὲ τραυματισμένη ψυχὴ καὶ μὲ τὴν εὐαισθησία ἑνὸς ποιητῆ πὸν κρατεῖ τὸ κάρβουνο μέσα του ἀναπαλλοτρίωτο βίωμα, πέρα ἀπ' τὴν φιλολογικὴ περιγραφή καὶ τὴν ἱστορικὴ μνήμη, μετουσιώνει σὲ μορφὴ ζωντανῆς ἀφήγησης τὸ παραλήρημα καὶ τὴν ἠρωϊκὴ σπῆθα πὸν ἐνυπάρχει στὴν ἀνθρώπινη καταβολή. Κι' ἐκείνη ἡ ἀπρόσιτη ὠραιότητά, πὸν ἐνσαρκώνει ὁ κεντρικὸς ἥρωας, καθὼς ὀρθώνεται νὰ πεθάνει μπροστὰ στὴν ἀφευκτὴ μοῖρα του, ἀνεβάξει τὸν «ἐκδικη-

τή» στον χώρο της μνημειακής δικαίωσης.

Φοίβου Δέλφη: «ΤΟ ΣΩΜΑ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ» (ποιήματα), 'Αθήνα, 1977

'Ανοιχτό πέλαγος ή ζωή μου
θαλασσοδαρμένο σκαρί
ταξιδεύει άκόμα μέσ' τ' όνειρο

'Η ποίηση του Φοίβου Δέλφη παίρνει την αύθυπαρξία, που δίνει στην αίσθηση μιάν έκταση άπ' τ' ό βάρος των λέξεων. Είναι μιá καθαρή συγκίνηση, που αίωρείται με την ύποβολή άπ' την ίδια της την πηγή. "Έτσι, αποβάλλεται ή καταδυναστευση της γλώσσας και μένει μονάχα τ' ό ρίγος και ή ανάλαμπή άπό εκείνη την πρωταρχική σπίθα της δημιουργίας στην ανθρώπινη ψυχή. Γι' αυτό, στο «Σώμα των λέξεων», όπως και γενικότερα στην ποίησή του, υπάρχει πάντα ή απόσταση άπ' την έλξη και την ύπαρξιακή απόλυτρωση, χωρίς την σύχμηρότητα της απόστασης. Γιατί, ή λυρική πνοή έδω δέν βαρύνεται άπό αναθυμιάσεις και τυφλές ψαύσεις. 'Ο Φ.Δ. έχει την έλληνική γή έναρθρωμένη με τ' ό φως και με την ύπόσταση της όμορφιάς της. Και την μετουσιώνει, πέρ' άπ' την σκέψη και τις σχηματικές της δεσμεύσεις, σε κάποια συνομιλία με τ' ό πνεύμα και τ' ό άρωμα που έκλύεται τόσο άπ' τ' άρχαία μάρμαρα, όσο κι' άπ' την θερμή της δικής του άναπνοής. Πρόκειται για μιá αίθερίωση λυρικής δόνησης που, με τις διαθλάσεις ένός ευαίσθητου πομπού, ό άνθρωπος μπορεί νά συνομιλήσει με τούς θεούς του.

... ..

'Αγαπημένη, τ' ό Αίγαίο άνθίζει μ' όνειρα και μύθους της καρδιάς... που έντυσε τόν πρώτον άνθρωπο.

Βασίλη Μάργαρη: «ΠΟΙΗΜΑΤΑ», Γιάννινα, 1977

'Εκείνη ή μακρυνή απόσταση, που χαράζεται με την άσκητική αίσθηση ένός λιτού όνειρου, κι' εκείνη ή άκρατη ευαίσθησία του ποιητή με την άτμόσφαιρα του φθινόπωρου στους στίχους, δίνουν στην

ποίηση του Βασίλη Μάργαρη ένα ειδικό βάρος. 'Ελλειπτικό φώς, άνοιγμα για μοναξιά και άθόρυβη ένανθρώπιση της φύσης πάνω σε μιá προοπτική ευρύτερης ένατένισης και κραδασμοί άπό μιá βαθύτερη συγκίνηση διαχέουν στον λόγο του ποιητή κι' ένα είδος ήμερης μουσικής. Γι' αυτό, οί λιγόστιχες εικόνες, με πυκνότητα που δέν την έχουν ούτε οί γραμμές άπόνα σκίτσο, άγγίζουν την ψυχή άμεσα, χωρίς διαρροές και προσφέρουν τή ζωή στις διαστάσεις ένός γνήσιου λυρικού λόγου, γιομάτου ύπαρξιακή άγωνία και άγάπη για την ανθρώπινη μοίρα. 'Ακόμα, ό Β. Μ. έχει μιá σπάνια νύξη για άνθρωπινο πόνο και για την συνείδηση της κοινωνικής ευθύνης, χλωτισμένη με κάποιαν άδιόρατη πικρία και μελαγχολική άβρότητα.

Ένα άλικο τριαντάφυλλο πίσω άπ' τόν κάμπο

θά βρω τ' ό μονοπάτι νά τ' ό κόψω.

— Δέν θα βρείς τ' ό μονοπάτι του τριαντάφυλλου

γοργό κυλά και δέν σε καρτερεί ή ροδαυγή.

... ..

Όλα μέσ' σ' αυτά τ' ό δάση

όλα πήραν τέλος.

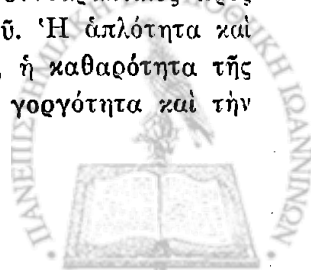

Κώστα Ζαρούκα: «ΔΕΣΜΩΤΕΣ II» — «Ο ΗΛΙΟΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΝΥΧΤΟΥ» (ποιήματα), 1950 και 1975

... ..

"Άντρες / γυναίκες / κόρες / παιδιά / γέροι / νέοι λυτρωμένα κορμά / πορεύονται / για την καινούργια πολιτεία...

Τ' ό φωτεινά μάτια με την μέθη άπ' την αύγή για την καινούργια πολιτεία, που όνειρευτήκαμε στα χρόνια της κατοχής, τραγουδάει, ό Κ.Ζ., με την άπλότητα και τόν άχτύπητον αύθορητισμό. Είναι ποιήματα, που έχουν την έφηβεία και την όρμητικότητα της θέσμης εκείνων των χρόνων, πρίν άπ' τις στάχτες και την πικρία, που άφησαν στην ψυχή μας οί συνταρακτικές ώρες του έμφυλλίου σπαραγμού. 'Η άπλότητα και οί άνεπιτήδευτοι στίχοι, ή καθαρότητα της συγκίνησης, δίνουν την γοργότητα και την

πορεία άπόνα ύποσχετικό έμβατήριο. "Ομως, ήρθε ή διάφηση και άπόμεινε μέσα μας τó κάρβουνο και τó άλάτι. Και, γι' αυτό, ó ποιητής, έκαμε καλά πού τά έξέδωσε. Έκπλήρωση ένός χρόους.

**

Στόν «ήλιο του μεσόνυχτου», ó Κ. Ζαρούκας άνοίγεται σ' ένα λυρικό όνειρο με κορυφώσεις άπό κάποια μουσική σκηνογραφία, όπου ή αίσθηση τής ζωής πάρνει διαστάσεις άπό έκσταση τής ποιητικής μέθης. Παλεύει γιά τήν άπογείωση με τήν δόνηση και τήν ύραση άπόνα αίσθημα πού άγγίζει τήν ύπαρξιακή άναζήτηση στόν χώρο τής ψυχικής άσκητείας, γιά έναν ευαίσθητον άναχωρητή πού ήλεκτριζεί τή ζωή με τήν θέρμη τής άγάπης μέσα στόν άθέατο συμπαντικό νόμο. Κι' αυτή ή διάθεση, διαχυμένη με ιδιότυπη διάταξη (τόσο στην όπτική, όσο και στην διαρθρωτική δομή των στίχων), δίνουν ένα ευρύτερο πεδίο εικόνων και μιάν ιοντισμένη άτμόσφαιρα γιά τόν ποιητικό μονόλογο. "Έτσι, ó ποιητής με τήν τραυματισμένη συγκίνηση και τήν λυρική καταβάσια, ζάνει ώδη και ψαλμό τήν φωνή του, κρατημένος πάντα άπ' τήν παρουσία τής όμορφιάς στην φύση.

... ..
"Έρχεσαι / έρχεσαι / μέσ' στην παγκόσμια νύχτα /
έρχεσαι / ήλιος του μεσόνυχτου.

... ..
"Ω ή γαλάγια μουσική
άγνάντεμα των πελάων
σαν πλέαμε γιά τήν Κολχίδα.

Σ ά β β α Ι. Κανταρτζή: «ΝΙΚΗ ΧΩΡΙΣ ΡΟΜΦΑΙΑ» (άπομνημονεύματα), Κατερίνη, 1976

Χρονικό τής τραγωδίας του έλληνισμού του Πόντου, πού άποθησαύρισε ó συγγραφέας και δυναμικός χριστιανός δημοσιογράφος Σάββας Κανταρτζής, άποτελεί τήν ζωντανώτερη μαρτυρία άπ' τά συνταρακτικά εκείνα γεγονότα πού στάθηκαν καθοριστικής σημασίας γιά τήν μοίρα τής φυλής μας στα νεώτερα χρόνια. Και, γι' αυτό, δικαίως βραβεύτηκαν, οί δυό προηγούμενοι τόμοι, άπ' τήν Έστία τής Νέ-

ας Σμύρνης. Τώρα, με τόν τρίτο τόμο, ευρύνει τήν αφήγηση και, όπως πάντα, πυκνώνοντας τó βάρος των γεγονότων με τά προσωπικά βιώματα και τά ύπαρκτά πρόσωπα, δίνει τήν έκταση τής τραγικής όδύσειας των Ποντίων. Με ίσορροπημένη αφήγηματική ένταση, διαχυμένη συγκίνηση και ποιητική ευαίσθησία, ó συγγραφέας μεταξιώνει τά περιστατικά και τά όνόματα σε ιστορικές όντότητες, διαστρώνοντας, κατ' αυτόν τόν τρόπο, τήν άγνία τής πορείας με τισ μήμες άπ' τήν χαμένη πατρίδα. Και, χρωτίζοντας τó λόγο του με τήν αίσθηση τής τραγικότητας, δίνει τισ διαστάσεις εκείνες πού άπλώνουν τήν ζώσα μαρτυρία στόν κορμό τής έθνικής μας ιστορίας. "Έτσι, ή προσφορά του Σ. Κανταρτζή παίρνει ένα ειδικό βάρος άξίας και, καθώς είναι γραμμένη με θέρμη, άπλότητα και πληρότητα ένός καλλιεργημένου λόγου, άφομοιώνεται και γίνεται έμπειρία στόν άναγνώστη και ές ιστορία και ως λογοτέχνημα.

★

Ά χ ι λ λ. Γ. Λαζάρου: «Η ΑΡΩΜΟΥΝΙΚΗ», Άθήναι, 1976
(Διδακτορική διατριβή)

Προσφορά στην ιστορική έρευνα και στην έπιστημονική βιβλιογραφία, ή πραγματεία του Άχιλλ. Λαζάρου, πρέπει να άποτελεί πράγματι μιá πολυσήμαντη όριοθέτηση στο θέμα των Κουτσοβλάχων. Γιατί, έκτός άπ' τισ ειδικές σπουδές και άπ' τήν πληρότητα φιλολογικού όπλισμού, πού άπαιτεί ή έρευνα στόν δύσκολο και κατάφορτον άπ' τήν διεθνή βιβλιογραφία χώρο αυτόν, ó συγγραφέας διαθέτει και σπάνιες πνευματικές ικανότητες. Άκόμα, οί προηγούμενες έργασίες και ή ευρύτερη έπιπτεία του πάνω σε μιá προοπτική σφαιρικής θεώρησης, του δίνουν τήν δυνατότητα να κινηθεί, μέσα σ' ένα κλίμα οικείωσης και να έπικοινωνήσει άμεσα με τισ πηγές ó ίδιος. Και τούτο, στόν έλεγχο και στις τεκμηριώσεις, γιά έναν τόσο δύσκολον άθλο, άποτελεί κεφάλαιο πρωταρχικής σημασίας. Διότι, πέρ' άπ' τισ άπόψεις, τούς συσχετισμούς και τά δεδομένα, πού διευρύνουν αυτό τó θέμα σε διαστάσεις διεθνούς κλίμακας, ó Άχιλλ.

Λαζάρου εισφέρει υπεύθυνες προσωπικές γνώμες, τις οποίες τεκμηριώνει με νέα στοιχεία (γλωσσολογικά, εθνολογικά, ιστορικά) και αποδείξεις αναντίρρητης έγκυρότητας. Γι' αυτό, η διατριβή τούτη αξιολογήθηκε, από τους κορυφαίους ειδικούς καθηγητές, δικούς μας και ξένους, ως η πρώτη επιστημονική εργασία για την 'Αρωμουνική, που τιμάει ξεχωριστά την επιστημονική έρευνα στο επίπεδο της ακα-

δημαϊκής βιβλιογραφίας. Μάλιστα, ο καθηγητής Α. Βακαλόπουλος γράφει χαρακτηριστικά: «Νομίζω πώς είναι η καλύτερη εργασία που έχει δώσει ως σήμερα η ελληνική γλωσσική επιστήμη πάνω στο θέμα αυτό». Πρόκειται, αναντίλεχτα, για μεγάλη συμβολή, που τιμάει ιδιαίτερα τον Θεσσαλόν αυτόν επιστήμονα και συνεργάτη, από χρόνια, της «'Ηπειρωτικής 'Εστίας».

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

'Από την Πορτογαλία, στάλθηκε στην «Η.Ε.» ή παρακάτω ανακοίνωση, για να λάβουν γνώση όσοι ενδιαφέρονται:

«'Ετοιμάζοντας για έκδοση στη νπορτογαλική, πριν τον Μάη του 1978, μια ανθολογία νεοελληνικής ποίησης παρακαλούμε να ενημερώσετε όσους ενδιαφέρονται να αποστείλουν στην διεύθυνσή μας δουλειά τους — τυπωμένη ή όχι — που πρέπει να συνοδεύεται από βιογραφικό, σημειώσεις βιβλιογραφικές, αν υπάρχουν και φωτογραφία τους στην διεύθυνση:

MAGAZINE DOCUMENTARIO RUA D. LUIS COUTINHO, 47
LISBONA 6 = PORTUGAL

'Η έκδοση πρόκειται να διανεμηθεί προς πώληση, σε χώρες που μιλούν την πορτογαλική γλώσσα (Βραζιλία, 'Αγκόλα, Μοζαμβίκη, Γινέα κλπ. και φυσικά στην Πορτογαλία.

Οι ποιητές θα λάβουν μικρό ανάτυπο της εργασίας τους που θα δημοσιευτεί. 'Από τὸ ὕλικὸ πὸν θὰ ἀποστέλλουν τίποτα δὲν ἐπιστρέφεται. Δὲν τοὺς βαρύνει κανένα ἔξοδο, παρεχτὸς ἂν θελήσουν νὰ προμηθευτοῦν τὸν τόμο (πρέπει νὰ τὸ δηλώσουν ὅταν τοὺς ἀποσταλεῖ τὸ ἀνάτυπο) τοῦ ὁποῖου ἡ τιμὴ θὰ τοὺς γίνεῖ γνωστὴ στὴν πορεία τῆς ἔκδοσης.

Τέλος για ὄ,τι δημοσιεύσουμε ἀπὸ τὸ ὕλικὸ δὲν θὰ πρέπει οἱ δημιουργοὶ νὰ ζητήσουν copyright.»

εριμένουμε νέα σας.

“Η ΕΘΝΙΚΗ”

Ἡ πρώτη καὶ μεγαλύτερη Ἑλληνικὴ
Ἀσφαλιστικὴ Ἐταιρία, ἰδρυθεῖσα τὸ 1891,

μὲ καταβεβλημένον κεφάλαιον
Δρχ. 345.600.000.

μὲ ἀποδεματικά Δρχ. 1.300.400.000

μὲ ἐπενδύσεις σὲ ἀκίνητα καὶ χρεώ-
γραφα Δρχ. 4.515.000.000

μὲ 160.000 πελάτες σὲ ὅλους τοὺς
Κλάδους Ἀσφαλίσεως,

μὲ πλήρες δίκτυον 269 Ὑποκαταστημά-
των καὶ Πρακτορείων σ' ὅλες τὶς πόλεις
τῆς Ἑλλάδος,

ἀσφατίζει

**κάθε κίνδυνον καὶ
προσφέρει πλήρη κάλυψιν.**

“Η ΕΘΝΙΚΗ”

σημαίνει διγουριά

Διεύθυνσις : Καρόγεωργη Σερβίας 8, Ἀθήναι (Τ.Τ. 125)

**μεγαλύτερο
ΤΟΚΟ
δίνει
ή Α.Τ.Ε.**

•Με καταθέσεις
στην **ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ**
κερδίζετε περισσότερα

•Απόλυτη εξασφάλιση
του μόχθου σας.
•Με την εγγύηση
του κράτους.

•Σιγουριά και κέρδος
για όλους.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΒΑΣΙΚΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	31.12.1976	31.12.1975
Έπενδύσεις σε Βιομηχανικές Περιοχές (Γήπεδα - Έργα ύποδομης - Μελέτες)	669.410.117	769.447.461
Συμμετοχές σε επιχειρήσεις	6.211.520.534	5.908.005.295
Δάνεια (πρός Βιομηχανία, Τουρισμό, Ναυτιλία)	22.438.026.755	20.898.783.880
Λοιπά στοιχεία ενεργητικού	2.719.290.752	1.540.413.063
Σύνολο	32.038.248.158	29.116.649.699
Μείον ύποχρεώσεις Μακροπρόθεσμες	17.238.455.070	16.217.459.895
Λοιπές	3.651.079.733	2.073.606.729
Ίδια κεφάλαια και προβλέψεις	11.148.713.355	10.825.583.075
Μείον Προβλέψεις	2.045.908.759	1.856.846.644
Μετοχικό Κεφάλαιο και Αποθεματικά	9.102.804.596	8.968.736.431
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	1976	1975
Έσοδα εξ εργασιών	1.792.671.082	1.556.308.517
Συναλλαγματικές διαφορές	218.789.508	1.155.265.350
	2.011.460.590	2.711.573.867
Μείον χρηματοοικονομικά έξοδα	1.211.373.117	931.909.922
Μείον έξοδα διαχείρισεως κ.λ.π.	340.081.608	277.593.043
Πλεόνασμα πρό προβλέψεων και φόρου	460.005.865	1.502.070.902
Προβλέψεις έτους	385.242.502	429.604.000
Φόρος εισοδήματος	7.520.768	395.819.771
Καθαρό πλεόνασμα	67.242.595	676.647.131

ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΕΤΟΥΣ 1976

Μετοχικές και πιστωτικές ενισχύσεις σε ιδιώτες για ίδρυση και επέκταση παραγωγικών εγκαταστάσεων. Από το 1974 η χρηματοδότηση της ΕΤΒΑ εκδηλώθηκε ουσιωδέστερα σε όλους τους τομείς με σημαντικά επιτεύγματα τόσο στον τομέα της δανειοδοτήσεως όσο και στην τήρηση των προγράμνων που μεσοπρόθεσμα δύνανται να εγκριθούν δανείων ύψους 152% έναντι 155% έναντι 155% έναντι του έτους 1975 παρουσιάζουν ποσοστό αύξησής 131%. Πάλι πιο σημαντικό ποσοστό αύξησής 122% παρουσιάζουν οι συναφείς δανείων 2.587 εκατ. δρχ. έναντι 2.977 εκατ. δρχ. του έτους 1975.

Από τα συναφθέντα δάνεια 48% αναφέρονται στη βιομηχανία 27% στον τουρισμό 21% στη ναυτιλία και 4% σε επένδυση στις διάφορες κλάδων.

Οι εισπραχθείσες του έτους 1976 από τις δανειοδοτήσεις της Τραπεζής έλαβαν πλέον ικανοποιητικά και έφθασαν σε 2.788 εκατ. δρχ. έναντι 2.360 εκατ. δρχ. του 1975 δηλαδή αύξηση 18%. Επίσης τα εισπραχθέντα κατά το 1976 μερίσματα από συμμετοχές της χρήσεως του 1975 έφθασαν σε 1.141 εκατ. δρχ. έναντι 1.008 εκατ. δρχ. και 91 εκατ. δρχ. αντίστοιχα για

τις χρήσεις του 1974 και του 1975.

Στο τέλος του 1976 το σύνολο των τοποθετήσεων της Τραπεζής με τη μορφή συμμετοχών και μακροπρόθεσμων δανείων αυξήθηκε σε 28.450 εκατ. δρχ. έναντι 26.800 εκατ. δρχ. στο τέλος του 1975.

Δημιουργία υποδομής για τη βιομηχανία. Η ίδρυση και οργάνωση βιομηχανικών περιοχών μια και έλεξη αναπτυξιακή δραστηριότητα της ΕΤΒΑ προωθήθηκε και κατά το 1976 με έντονο ρυθμό στις βιομηχανικές περιοχές. Οι σασαλονικές Βούλου και Ηρακλείου Μέχρι 31.12.1976 δαπανήθηκαν συνολικά 1.098 εκατ. δρχ. στις βιομηχανικές περιοχές που λειτουργούν ή βρίσκονται υπό ίδρυση για αγορά γηπέδων μελέτες και έργα υποδομής, από τις οποίες 137 εκατ. δρχ. κατά το 1976. Στη βιομηχανική περιοχή Πατρών συνιστήθηκε η εκτέλεση έργων υποδομής στη βιομηχανική περιοχή Θεσσαλονίκης ολοκληρώθηκαν τα βιοτεχνικά κτίρια ενώ προωθήθηκαν οι μελέτες σκοπιμότητας για την ίδρυση βιομηχανικών περιοχών στην Πριβιζιά στην Κομοτηνή στο Ιωάννινα στη Λαμία στην Καλαμάτα και στα Χανιά.

Αντίληψη κεφαλαίων. Υποβόληση της κεφαλαιαγοράς. Αναπτύχθηκε το πρόγραμμα διαθεσίως Τραπεζικών Ομολόγων στο ευρύ αποταμιευτικό κοινό που έφτασε το ποσό των 1.754 εκατ. δρχ. εναντί 240 εκατ. δρχ. του έτους 1975.

Τα ομόλογα της Τραπεζής με απόδοση 10,5% και οι μετοχές της Ελληνικής Εταιρείας Έπενδύσεων Χαρτοφυλακίου Α.Ε. θυγατρικού οργανισμού της Τραπεζής προσφέρουν ασφαλή και αποδοτική λύση στο πρόβλημα επωφελούς τοποθέτησε των αποταμιεύσεων ιδίως των μικροεσόδων αποταμιευτών.

Εκτός από τα Τραπεζικά Ομόλογα σαν μηχανισμό αντίληψης υγιών πόρων από το εσωτερικό η Τραπεζή επέλεξε επίσης χρηματοδότηση σε συναλλαγές από διενεργηθείσες πιστωτικές οργανισμούς.

Ενίσχυση εξαγωγικών επιχειρήσεων. Η Α.Ε. Ελληνικοί Εξαγωγικοί Θυγατρική της Τραπεζής υποστηρίζει κατά το 1976 με ενισχύσεις ύψους 1.431 εκατ. δρχ. 239 μικρομεσαίες μη ταπεινικές εξαγωγικές επιχειρήσεις οι οποίες επραγματοποίησαν 22 τρισεύς ύψους 1.640 εκατ. δρχ.

Υπάρχουν σημειρά όλες οι προϋποθέσεις για ένα νέο άλμα που θα ωθήσει την οικονομία προς ανώτερα επίπεδα αναπτύξεως σε σύντομο χρονικό διάστημα.

ΕΤΒΑ

ΣΤΟΧΟΙ: Η επιτάχυνση της δημιουργίας προσφών βιομηχανικού περιβάλλοντος, η υποβοήθηση της αναπτύξεως των επιχειρήσεων σε ανταγωνιστικές μονάδες, η προώθηση με πρωτοβουλία της Τραπεζής επενδύσεων μεγάλου σημασίας.

ΠΡΟΠΟΘΕΣΕΙΣ: Η διεύρυνση ανταγωνιστικότητας και η συμβολή στην αποκέντρωση, στην αξιοποίηση εργασιών πρώτων υλών και στην ανάπτυξη των εξαγωγών.

ΚΡΙΤΗΡΙΑ: Τόπος, η ικανότητα και η πείρα του επενδυτού.

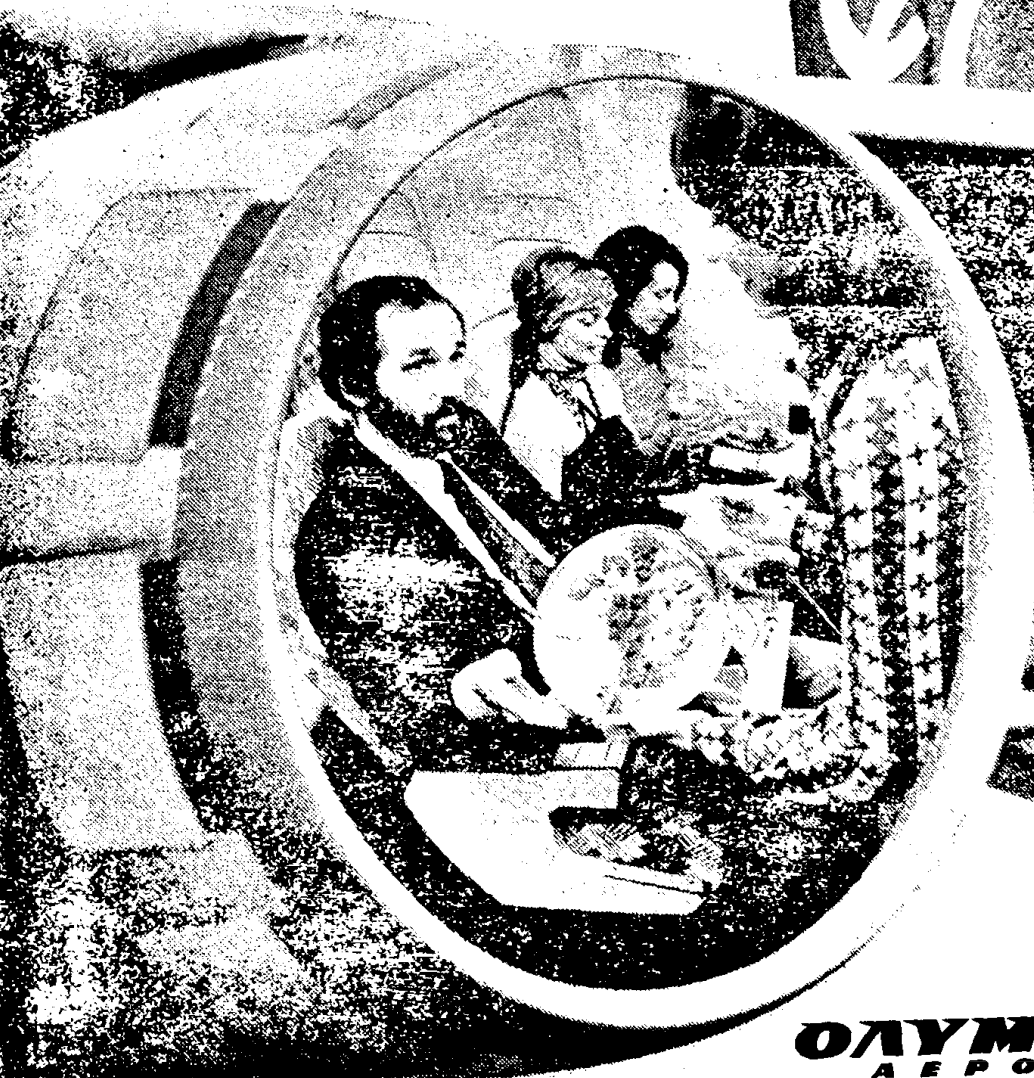
ἡ φτερά τῆς Ὀλυμπιακῆς τὸν Ἀραβικὸ κόσμον

ΕΓΓΑΖΗ·ΚΑΪΡΟ·ΝΤΑΧΡΑΝ
ΟΥΒΕΪΤ·ΝΤΟΥΜΠΑΪ

Ἡ Ἑλληνικὰ φτερά συνδέουν
μέντε πόλεις-κλειδιά με τὴν Ἀθήνα
με συχνές πτήσεις τὴν ἐβδομάδα

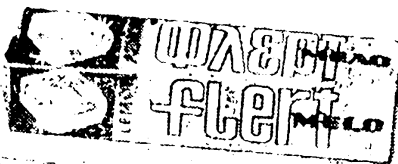
Ἐπὶ πολυτελῆ ΜΠΟΪΓΚ δὰ χαρῆτε τὴ
μοναδικὴ ἐξυπηρέτηση, τὴν ἄνεση,
τὰ γευστικὰ φαγητὰ, καὶ φυσικά,
τὴν Ἑλληνικὴ φιλοξενία σὲ
διεθνές περιβάλλον.

Γιὰ δουλειές ἢ γιὰ τουρισμὸ
ἡ ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ προσφέρει πάντα
τὸ πιὸ εὐχάριστο ταξίδι.

ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ
ΑΕΡΟΠΟΡΙΑ

ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΠΟΙΟΤΗΤΟΣ
ΜΕ ΤΟ ΠΡΟΒΑΔΙΟΜΑ
ΣΤΗΝ ΥΠΕΡΟΧΗ

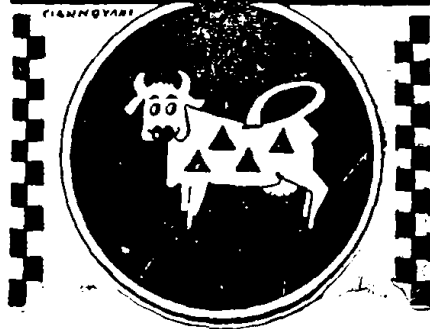
ΜΕΛΟ

ΣΟΚΟΛΑΤΕΣ - ΚΑΚΑΟ - ΚΑΡΑΜΕΛΛΕΣ

ΔΡΑΦΟΝΙΔΕ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΓΑΛΑΚΤΟΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΕΜΜΕΝΤΑΛ

ΓΡΑΒΙΕΡΑ

ΚΕΦΑΛΟΓΡΑΒΙΕΓΡΑ

ΦΕΤΑ

ΦΟΝΤΙΝΑ

ΝΟΠΟΙ ΤΥΡΟΙ

